

A.-B. SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET
LUND

UTFÖR ALLA SLAGS
BOKTRYCKERIARBETEN

FORT, VÄL OCH TILL BILLIGASTE PRISER.

BEGÄR KÖSTNADSFÖRSLAG!

TEL. 275.

SVENSKA TURISTFÖRENINGEN

— C:a 100,000 MEDLEMMAR —

NORRLANDSGATAN 16, STOCKHOLM.

Varje ledamot erhåller Föreningens vackra och innehållsrika årsskrift samt turistatlas över Sverige. Medlemsavgift pr. år Kr. 5: — en gång för alla Kr. 100: —. Insänd avgift direkt till Föreningen eller närmaste ombud.

FÖRENINGENS UPPLYSNINGS- OCH BILJETTAVDELNING

lämnar kostnadsfria råd och upplysningar, sammanställer turer och utställer biljetter för alla resor inom Sverige.

TIDSKRIFT
FÖR
HEMBYGDSVÅRD

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård

Redigerad av
FRITJOF HAZELIUS

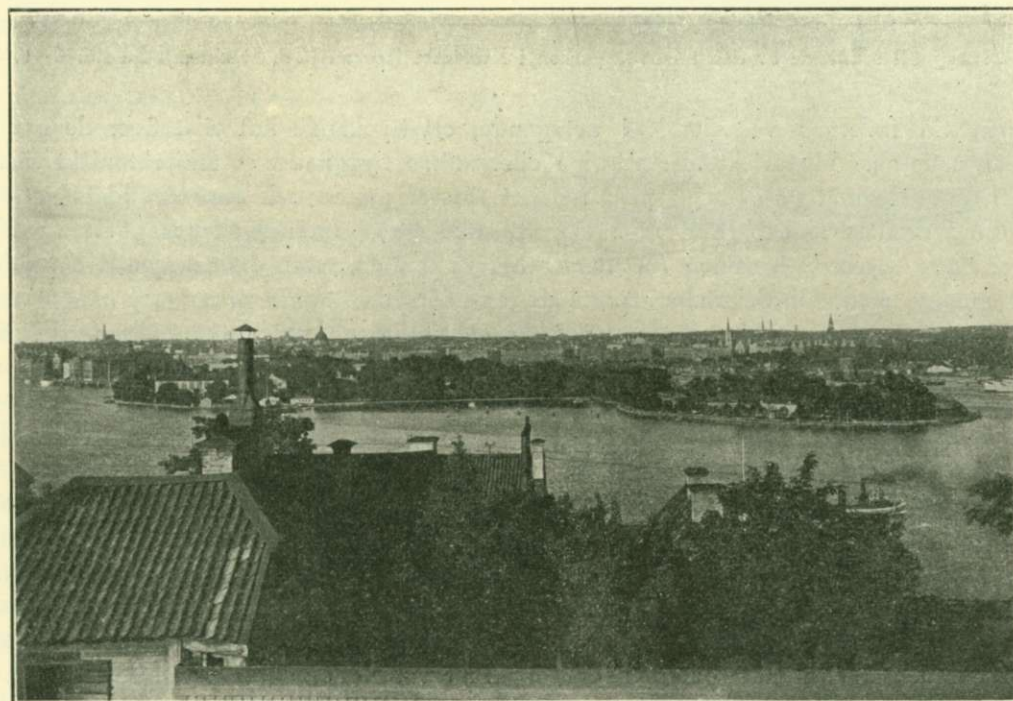
F J Ä R D E Å R G Å N G E N 1 9 2 3

Norrbotten	180
Närke	140, 181
Skåne.....	63, 140
Småland	31, 181
Uppland	31, 64, 181
Värmland	31, 64, 181
Västerbotten	64, 181
Västergötland.....	141, 182
Västmanland	141, 182
Öland	141
Östergötland	182
Danmark	90
Finland.....	90
Schweiz	142
Tyskland	90

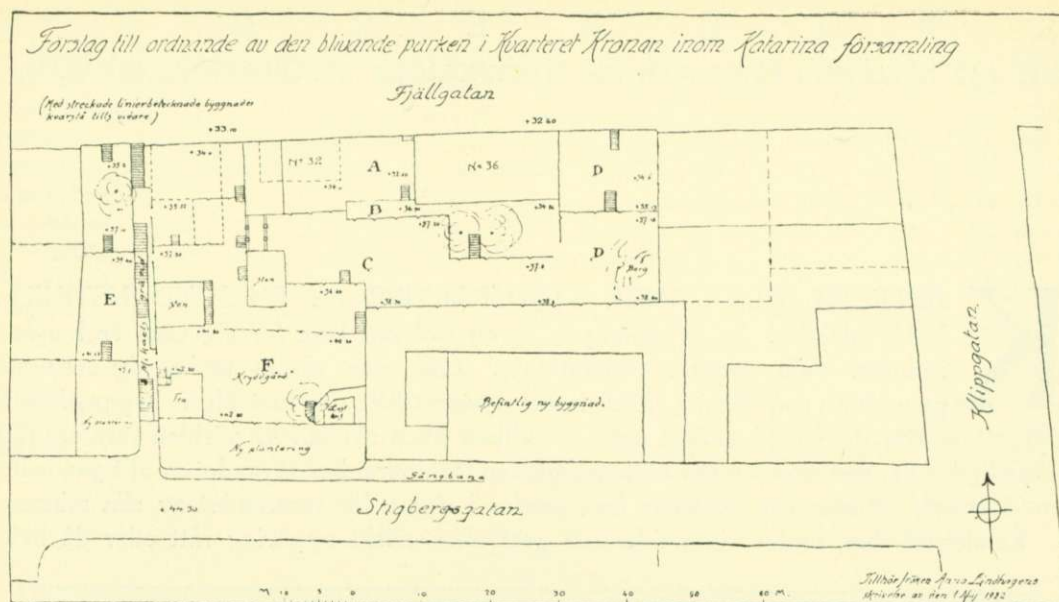
S T I G B E R G E T

ETT PAR DETALJER I FÖRSLAGEN OM STOCKHOLMSKA SÖDERPARTIERS BEVARANDE

KÄRLEKEN TILL GAMLA STADSPARTIER ÄR EN SUND INSTINKT. Varje släktled är ju nämligen ej en isolerad länk för sig utan är bunden samman med gångna generationer. Om man skulle tänka sig att varje generation på denna jord hade systematiskt utplånat äldre byggnadsverk för att ersätta dem med endast egna — vilken öken skulle icke världen vara oss nu! Lyckligtvis har den ekonomiska nödvändigheten förhindrat borttagandet av allt gammalt, användbart; vidare har pieteten lagt hinder i vägen för raserandet av alla minnen. Emellertid har under vissa tider, då gott ekonomiskt uppsving rått eller då hän-

Utsikt från Stigberget.
A. Svinhufvud foto.

Förslag till ordnande av den blivande parken i Kvarteret Kronan (f. d. Stammen). Se sid. 6—8.

synen till fädernas verk varit i avtagande, ett tryckande hot vilat över de gamla stadspartierna. Historiskt märkvärdiga eller större byggnader av arkitektoniskt värde hava dock kunnat påräkna så pass mycket försvar att en och annan räddats genom tiderna. Enklare stadspartier, som icke representerade furstars eller magnaters palats eller voro kyrkor, fristäder för den religiösa kulturen, utan endast rymde bostäder för menige man, för dessa har man haft föga försyn.

För att fästa uppmärksamheten på att även borgares, hantverkares eller fattigfolks boningar med sina idylliska täppor voro värda att bevaras i stadsbilden väckte jag i februari 1913, således för jämt tio år sedan, en motion i stadsfullmäktige*) om bevarandet av en del äldre karaktäristiska och pittoreska småbyggnader och trädgårdstäckor i huvudstaden, alla i stadens ägo. Jag ansåg naturligtvis att bevarandet av det gamla icke borde förhindra utvecklingen av det nya, varför mitt förslag endast gick ut på att låta trähus och mindre stenhäus ligga kvar, dels där staden skulle upprätta parker såsom på Åsöberget, slutningarna av Vita bergen, dels där vid stadsplanens utformande man stötte på ett och annat särdeles pittoreskt parti såsom vid Fjäll- och Stigbergsgatorna, Värmdögatan, Mariaberget, Skinnarviksberget, Yttersta Tvärgatan, vid Saltmätargatan nedanför Observatoriehöjden, de gamla partierna å Kungsklippan. Jag upprättade en förteckning på de byggnader man borde tänka på att spara, tilltagna litet i ytterkant, alla i stadens ägo till omkr. ett 90-tal. Djur-

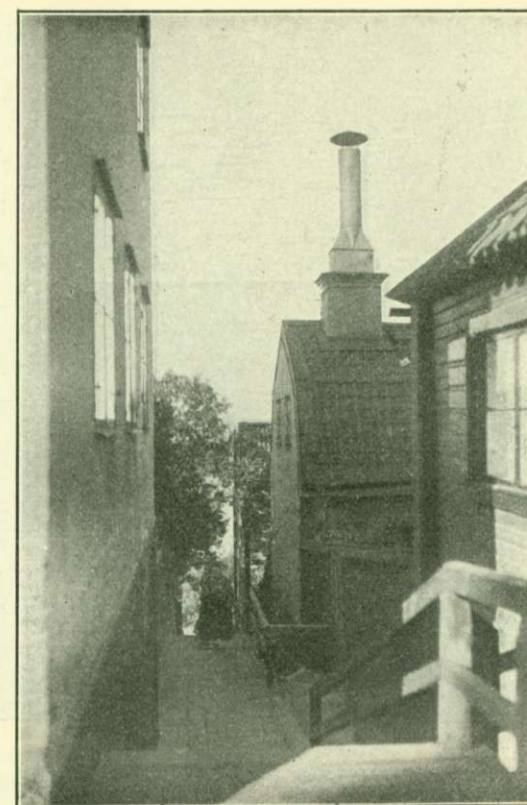
*) I motionens syfte instämde Hrr Lagerholm, Romare och Tengdahl.

gårdsstaden berörde jag icke i detta sammanhang, ehuru den då ännu tillhörde staden; dess bevarande trodde jag då icke vara hotat.

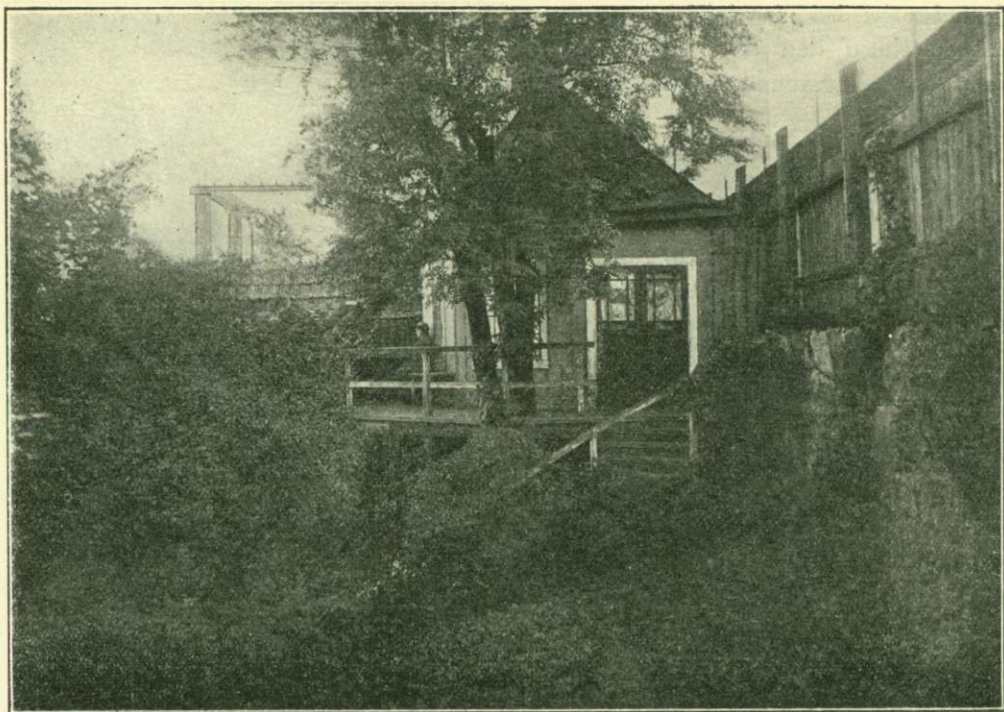
För att ytterligare klargöra min ståndpunkt ber jag att ur ingressen till min motion få citera följande:

“Till en stads sunda utveckling bör höra även omsorgen om att stadens historia, vad angår dess sätt att bygga och bo, blir bevarad genom minnesmärken — även av de enklaste och anspråkslösaste böningshus. Det är emellertid icke blott i egenskap av minnesmärken sådana mindre hus böra bevaras, utan även därför att de med sina omgivande trädgårdar utgöra en idyll, som staden icke utan mycket stor saknad kan helt berövas, samt slutligen emedan de även allt fortfarande skulle kunna utnyttjas. — Så som tomterna stiga i värde kan man ej begära mer än att på vissa punkter och med en viss begränsning få ha kvar små hus med trädgårdar. Men utan alltför stora uppoffringar från ekonomisk synpunkt bör detta kunna ske, där allmän plantering redan ingår i stadsplanen eller där sådan till Stockholms invånares trevnad i stadsplanen bör tilläggas.”

Motionen har aldrig behandlats i stadsfullmäktige, men den förmådde till en viss grad påverka den gamla stadsplanekommissionen i Stockholm att bevara Åsöberget med några av dess små gårdar och vissa partier i Vitabergstrakten. Svårare har det varit att utverka av stadens myndigheter att något gammalt parti skulle bevaras på Stigberget, denna oförlikneliga pärla vad belägenhet angår. Alldeles intill Stockholms inlopp, så nära det inre Stockholm att man därifrån i detalj kan skönja staden och så långt ut att man har fri utsikt över segelleden; 1700- och 1800-talets arkitektur för mindre hus är här på ett både omväxlande och vackert sätt representerade. Vid Stigbergsgatan finnas ännu kvar de hemtrevliga gårdarna med gårdsplan och täppa inramade av trähusen. På Fjällgatan dominera stenhäusen. De allra flesta av dessa hava säkerligen kommit till under senare hälften av 1700-talet; de sex handlingar om byggnadstillstånd som kunnat återfinnas i stadsplanenämndens arkiv äro daterade 1760, 1768, 1770, 1778, 1786 och 1794.

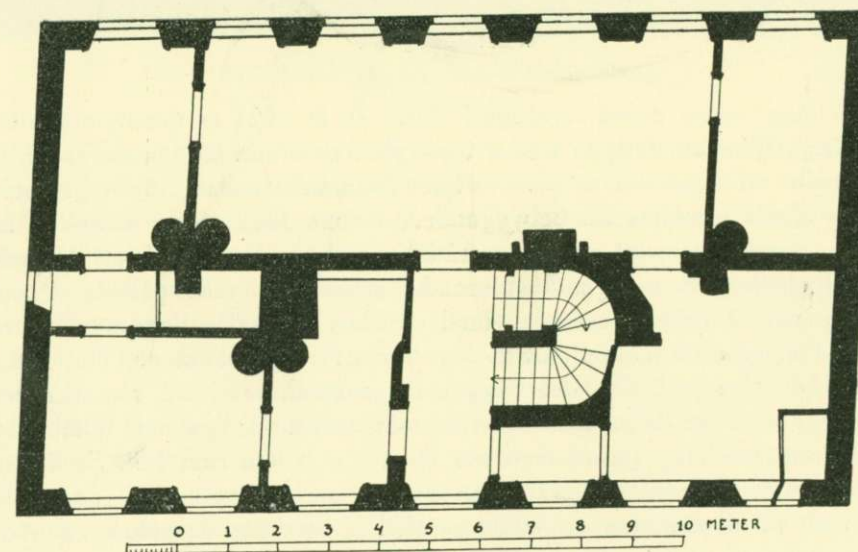
Mikaeligränd.
A. Svinhufvud foto.

Lusthuset i den blivande kryddgården. Se sid. 8.

A. Svinhufvud foto.

Att få hela Stigberget bevarat i sin ålderdomliga skepnad var otänkbart, ehuru jag anser det varit denna heder väl värt, emedan det i sin helhet ger en ypperlig bild av 1700- och 1800-talets små-Stockholm och redan om några årtionden skulle ansetts som en stor dyrbarhet. Det går ju nämligen icke att i sina hembygdsvårdsfordringar gå alltför skarpt emot strömmen. Det antogs nämligen vid samma tid som jag väckte min motion en ny stadsplan för sträckan från Katarina kyrka till Ersta. Denna var så till vida god att den sparade den yttre sidan av Fjällgatan från allt bebyggande, varför man där har en hänförande vy över Stockholm och segelleden, samt plats för ännu ett par utsiktsterrasser. Men däremot beräknade man att alla övriga tomter skulle säljas till bebyggande. Då staden själv är ägare av en god del av dessa tomter väckte jag en särskild motion 1914 att viss del av dåvarande kvarteret Stammen skulle lämnas orörd. Detta förslag godtogs ej av den gamla stadsplanekommisionen varför en av de bäst belägna tomterna blivit bebyggd. Att ej flera olyckor drabbat kvarteret har nog sin förklaring i bostadsbristen, som hindrat myndigheterna att riva de hus, som finnas. Rådet till skydd för Stockholms skönhet hade emellertid år 1919 hemställt om att frågan måtte upptagas till

Fjällgatan 29.

Övre bilden: gården i sommarskrud. A. Svinhufvud foto. Nedre bilden: plan av våningen 1 tr. upp. Uppmätt av Sten Lindhagen.

Fjällgatan 29. Gården i vinterskrud.

C. G. Rosenberg foto.

förnyad prövning, vilket också företogs i slutet av år 1921 av den nyinrättade stadsplanenämnden, vilken då fattade beslut i enlighet med min motion om sådan ändring av stadsplanen att vissa delar av kvarteret Stammen mellan Stigbergs- och Fjällgatorna icke skulle upplåtas till bebyggande. I mars 1922 antog nämnden närmare gränser och detaljer för det avsatta området, i vilken plan ingick att Mikaelstränd skulle få bibehålla sitt nuvarande utseende såsom en rakt gående trappgränd. Planritningen sid. 2 utvisar området med de hus som där finnas. De streckade husen intill Fjällgatan äro avsedda att rivas för att vidga utsikten. Det i slutet på 1700- eller i början på 1800-talet byggda långa stenhuset i två våningar och med frontespis är avsett att bibehållas såväl för sin enkelt värdiga och tilltalande fasad som för sin rumsindelning (fasad med nio fönster och fem rum i fil. Se fig. sid. 10). Av denna hustyp kommer antagligen att kunna ifrågakomma till bevarande endast detta som kan ingå i ett åt allmänheten upplåtet område. Det utgör dessutom en nödvändig begränsningslinje åt gatan. Denna linje skulle sedan fortsättas med en lägre mur istället för de rivna husen. Tager man bort all begränsning och gör kvarteret

Utsikt från Fjällgatan 29 över Gamla staden.

C. G. Rosenberg foto.

endast till en öppen park mister det själva den typ av stadsanläggning — små hus med trädgårdar, som sträcka sig uppför berget i terrasser — som just skulle bevaras*). Två eller tre små stenhus samt ett lusthus med årtal 1776 böra dessutom kvarligga inom kvarteret. För övrigt böra täpporna ordnas på gammaldags sätt och ej som en nymodig parkanläggning. En beskrivning hur de olika terrasserna kunna ordnas har av undertecknad i stadsplanenämndens bifogats planen. Såsom exempel hur denna plan är tänkt citeras här ett par utdrag.

“Terrass B: — — — — Gården i samma plan som terrass B skall bibehållas oförändrad med lindarna. Tillfälle finnes till mindre planteringar med perenna växter å gårdens övre hörn.

Terrass C: Denna är så stor, att den kan bilda en trädgård. Trappan dit upp bibehålles såsom den nuvarande. Likaså syrenhäcken mot muren till den nybyggda

*) Dessa trädgårdar hava anlagts för omkr. 60 år sedan och vårdats av två systrar med deras familjer, varav den ena ännu bor kvar.

Utsikt från Fjällgatan 29 över Gamla staden och Skeppsholmen.

C. G. Rosenberg foto.

tomten. Planteringarna göras i gammal trädgårdsstil med smala gångar och gammaldags blommor såsom pärlhyacinter, narcisser och aklejur. — — — — —

Terrass F: Öster om Mikaelsgränd sedan man passerat en gård. En stenhäll bibehålles. Av trädgården, som redan finnes, kan lämpligen göras en kryddgård. Lusthuset skall kvarligga. Häcken å nedre kanten tar bort för mycket av utsikten, varför den bör ändras och göras lägre. Asken intill lusthuset bibehålles. En trappa utbygges från kryddgården till två små terrasser nedanför, varav den nedre bildar sammanhang med och ligger på samma plan, som trädgården å terrass C.

Planket, som skiljer Stigbergsgatan från trädgården med lusthuset, borttages eller ersättes med ett lägre eller en låg mur. Sittplatser utläggas på Stigbergsgatan med en plantering, som gärna kan göras 6 m. bred. På så sätt kan man från Stigbergsgatan dels få en hänförande utsikt över segelleden, dels se rätt ned i en gammaldags trädgård med ett lusthus med årtal 1776 och vård-ask.“

* * *

Utsikt från Fjällgatan 29 över Djurgården.

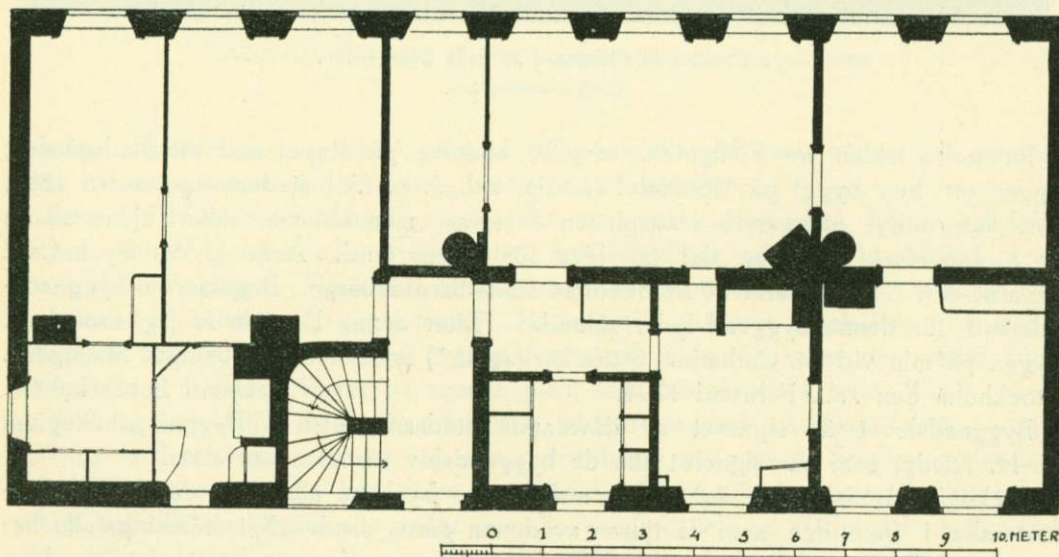
C. G. Rosenberg foto.

På norra sidan av Fjällgatan, nr 29, alldeles på stupet ned till Stadsgården, ligger ett hus byggt på 1790-talet (se fig. sid. 5. o. f.) i stadens ägo sedan 1899. Det kan enligt nuvarande stadsplanen få rivas, men kommer säkert ej att skatta åt förgängelsen så länge det får leva för tidens tand. Ännu är det mycket väl bevarat och f. n. upplåtet åt Stockholms stads barnhärbärge. Begäran om byggnadstillstånd för denna byggnad lyder sålunda: "Efter denna Dessein är jag sinnad att bygga på min vid St. Catharinæ Östra kyrkogata *) under N:o 114 belägne Malmgård. Stockholm den Februari 1794. David Schinchel."

Byggnadslovet är signerat av dåvarande stadsarkitekten i Byggningskollegium C. H. König, som har signerat alla de byggnadslov varom ovan talats.

Lyckliga människa som ägt denna malmgård. Lyckliga alla, som där fått bo liksom alla i framtiden som få tjusas av denna gårds osedvanligt stämningsfulla belägenhet. Gårdsplanen, vettande åt Stigbergets stup, skuggas av stora träd. Man

*) Gamla namnet å Fjällgatan.

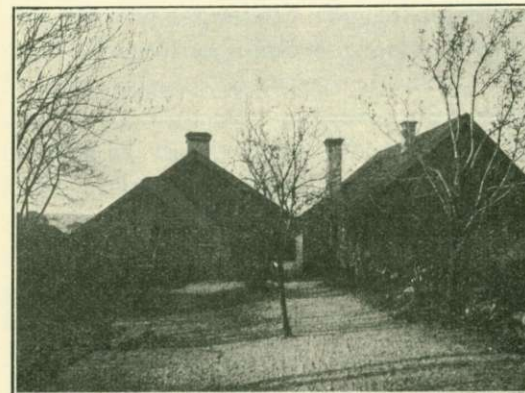

Fjällgatan 34.

Övre bilden: Exteriör åt gatan. C. G. Rosenberg foto. Nedre bilden: plan av våningen 1 tr. upp. Uppmätt av Sten Lindhagen.

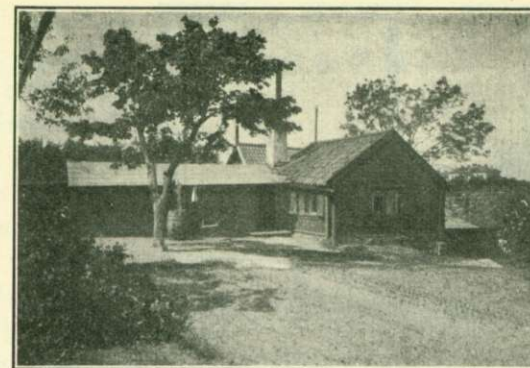
kommer här närmare staden och dess liv än längre bort på Fjällgatan. Men rörelsen finns endast på avstånd och man är fullständigt i fred däruppe vid randen av Stigberget. Stockholm är aldrig vackrare än härifrån. Man ser så tydligt staden mellan broarna, man ser ända till Mälarens vatten, man får ett samlat intryck av Stockholms topografi, byggd på öar och vatten. Där är härligt i solsken. Vackert i gräväder när diset låter staden svinna bort, obeskrivbart i skymningen när de tusentals ljusen tändas i Stockholm.

Denna plåtå framför det gamla ärevördiga huset har i stämningsfylld ro och i skönhet säkerligen icke många konkurrenter på denna världens yta. Det är en helgad plats, dit man borde få komma. Därför är det jag föreslår att detta hus och denna plats bör liksom tillhöra allmänheten genom att man där inrättar ett sorts bygdemuseum. Ej ett dött sådant där föremålen stå uppradade efter årtal eller i glasmontrer utan med sina våningar inredda just på så sätt som stadens borgare hade det vid förra sekelskiftet. De besökande skulle kunna göra en rond genom rummen och få njuta av den hemtrevnad förenad med stilfullhet, som utmärkte hemmen vid denna tid. Genom gåvor och testamenten skulle säkerligen dessa två våningar snart bli fyllda, men man måste naturligtvis också vara beredd på att avböja gåvor som icke lämpade sig. Sedan de besökande på så sätt fått bese ett riktigt gammalt borgarhem kunde de slå sig ned på gården och i stilla begrundan njuta av sin underbara stad.

Åsögatan 155.

Stadsark. Sahlin foto.

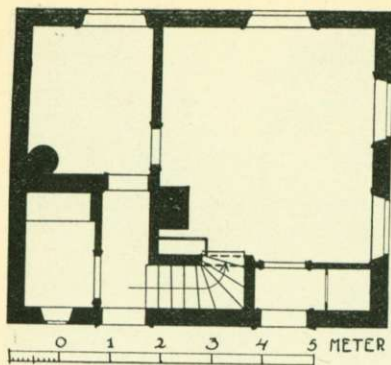

Åsögatan 157.

Stadsark. Sahlin foto.

Att till denna plåtå förlägga någon sorts servering skulle fördärva den. Det behöves för övrigt ej. Man har ju Mosebacke ej långt ifrån och ett kafé redan nu vid Fjällgatan och ett nytt näringsställe skulle kanske också lämpligen förläggas i något av husen i det ovan beskrivna området för vilket stadsplanen skall ändras. — För intimare musikaftnar eller dylikt skulle däremot rummen i nr 29 Fjällgatan någon gång kunna upplåtas.

Låt oss nu åter ställa vår promenad till tomterna längre bort vid Fjällgatan,

Ett av småhusen Fjällgatan 30. Plan av bottenvåningen.

Uppmätt av Sten Lindhagen.

där man hoppas kunna bevara det långa huset Fjällgatan 34. (Se fig. sid. 10). Även där skulle åtminstone ena våningen lämpligen kunna inredas till borgarhem om donationerna bliva så rikliga att Fjällgatan 29 ej räcker till. Denna våning borde då inredas i en stil från omkring mitten av 1800-talet. Dock naturligtvis icke enbart med rosmöblerna som i och för sig själva voro nog så hemtrevliga, de voro också bekväma, men som enbart icke göra ett verkligt intryck av ett 1800-talshem. Ett sådant var nämligen uppblandat även med äldre möbler i rakare stil eller i en stil med buktande former av ädlare art. Det var på så sätt 1800-talet, innan smaklösheterna från 80- och 90-talet kommit in, fick sin trevnad och sitt behag.

Man bör även samla interiörer från hantverkärbostäder e. d. hälst med verkstad. Härtill skulle en inredning av småhusen (se fig. bredvid) i det ovan beskrivna trädgårdsområdet lämpa sig förträffligt. Kunde man inreda flera hus på detta sätt kunde ju bostäder för handens arbetare såväl från 1700- och 1800-talet som från mer än ett hantverk få sina representanter på Stigbergets minnesplats. Åsöbergets stugor kunde tjänstgöra som komplement.

Vill man på platsen ha en matservering skulle det långa huset intill Fjällgatan även med fördel kunna inrymma ett gammaldags värdshus. Detta skulle då komma att ligga uppe på Stigberget med Gröna Lund i Djurgårdsstaden mitt över på andra sidan strömmen.

Skulle mina här framlagda planer bliva realiserade skulle för kommande släkten bevaras minnet av huru de människor, som först bebyggde Stigberget och där anlade trädgårdar, byggde och bodde, skapade omkring sig en säregen trevnad.

ANNA LINDHAGEN.

DEN FÖRESLAGNA LAGEN ANGÅENDE KULTURMINNESVÅRD UR ARKEOLOGISK SYNPUNKT*)

DEN NU GÄLLANDE KUNGLIGA FÖRORDNINGEN ANGÅENDE FORNTIDA minnesmärkens fredande och bevarande omfattar som bekant 1:o fasta fornlämningar och fynd från sådana, 2:o lösa fornfynd samt 3:o kyrkor och deras rörliga gods. Det nyligen framlagda förslaget till lag angående kulturminnesvård har (kap. 1) utvidgat området för lagstiftningen till "andra fasta eller lösa föremål, som äro av det kulturhistoriska värde, att deras bevarande må anses utgöra ett allmänt intresse". Denna utvidgning avser att på samma sätt som sker i vissa andra länder åstadkomma en registrering av och kontroll över byggnader och föremål i allmän eller enskild ägo, vilkas bevarande för landet kan anses vara önskvärt. I nedanstående framställning skall ej beröras vare sig i denna del av lagförslaget eller vad som rör kyrkor och deras gods (kap. 5 och 4).

Angående lösa fornfynd (kap. 3) stadgar nuvarande förordning blott hembudsskyldighet för föremål av guld, silver och koppar. Förordningens första avfattning (1867) inbegrep i hembudsbestämmelsen även föremål av brons, vilka dock avskrevos genom ändringen av 1873. Denna inskränkning, som utgjorde en eftergift åt de många amatörarkeologer som då ägde och hopbragte privata samlingar har varit mycket ödesdiger för statens historiska museum. Bronsålderns värdefulla lösfynd, ofta omfattande talrika föremål (depåfynd, skattefynd), hava därigenom ej sällan blivit föremål för köpsläende och staten tvungits att betala oskäligt höga lösenpengar. Men ej allenast bronsåldersfynden hava genom förordningens snävhets stått på spel; även för andra perioder, närmast stenåldern, gäller detsamma. Kommittén har fördenskull tagit steget fullt ut och föreslår hembud dels för alla slags lösa fynd äldre än 1600, dels för fynd av guld, silver, koppar, brons eller mässing intill 1800. Att detta rent teoretiskt sett är det enda konsekventa för en fullgod kulturminnesvård är otvivelaktigt. Det har emellertid uttalats tvivel om, huruvida ett sådant program är praktiskt genomförbart och huruvida det icke skulle vara tillräckligt att vi finge åter 1867 års bestämmelse om bronsen; jag har själv lutat åt denna mening. Å andra sidan innebär emellertid lagförslaget så avgjorda fördelar, att man måste

*) Härmed inledes en serie artiklar, som ur olika synpunkter komma att behandla det för hembygdsvården i vårt land synnerligen betydelsefulla förslaget till lag angående kulturminnesvården och dess organisation, som nyligen avgivits av den av kungl. maj:t därtill förordnade kommittén.

låta sina betänkligheter fara. Det är självklart att lagen icke skulle användas för att småaktigt kriminalisera innehavet av jordfunna föremål utan för att, när så finnes nödvändigt, avtvinga finnaren ett fynd av betydelse. Under de senare åren hava tyvärr falska fynduppgifter om stenyxor alltmåra börjat florera. Det torde framför allt vara landsortsmuseerna som fallit offer härför; det synes mig antagligt, att detta skulle i högsta grad motarbetas genom en allmän hembudsskyldighet. Under alla omständigheter bör systemet provas. Skulle det efter ett visst antal år visa sig för tungt och ej motsvara sitt ändamål, kan det ju förändras. Lösen för metallföremål har hittills varit metallvärdet jämte $\frac{1}{8}$ förhöjning. Enligt förslaget skall ett fynd betalas med "dess fulla värde, beräknat med hänsyn till såväl fyndets vetenskapliga betydelse som dess beskaffenhet i övrigt, vilken ersättning icke i något fall må sättas lägre än fyndets materialvärde med en fjärdedels förhöjning". Angående de lösa fynden må här en anmärkning göras som mindre innebär kritik än fastmer ett beklagande. Myntfynden från offerkällor ligga ofta omkring 1800. Med kännedom om upphittarnas benägenhet att få behålla souvenirer från dylika fynd är det att vänta, att mynten efter 1800 ej alltid komma museerna tillgodo. Önskligt hade varit om det stadgandet kunnat inflyta, att fynd bestående av ett flertal föremål ej få splittras, även om vissa föremål i detsamma är yngre än resp. 1600 och 1800. Allt kan ej vinnas vid den generalisering som lagstiftning överhuvud innebär och då kommittén framför allt eftersträvat distinkta och tydligt begränsade bestämmelser har den ej velat göra någon rubbning i denna punkt.

De fasta fornlämningarna behandlas i kap. 2, paragraferna 2—8, motsvarande den nuvarande förordningens paragrafer 2—6.

Det nya beträffande fasta fornlämningar utgöres närmast av en utsträckning av begreppet fornlämning med avseende på tidsåldern, en tydligt uttalad skillnad mellan ovan jordytan synliga fornlämningar och fornlämningar "under flat mark" jämte särskilda bestämmelser för de senare samt till sist en mera betryggande behandling av fornlämningar som befinnas ligga hindrande för kommunikationsföretag. Lagförslagets nya bestämmelser innebära avgjorda fördelar och kunna i stort sett sägas vara mycket tillfredsställande. På en viss punkt, som nedan skall närmare beröras, sviker det de förväntningar som vitterhetsakademiens med praktisk fornminnesvård arbetande tjänstemän gjort sig, nämligen rörande egnahemsrörelsen och dess vilda framfart bland våra gravfält från järnåldern.

Beträffande omfattningen av fasta fornlämningar må nämnas följande. Den nuvarande förordningen upptager stort sett två huvudgrupper nämligen samtliga förhistoriska företeelser samt ruiner av byggnader från historisk tid, vartill kommer "stenkors och vårdar" och "andra likartade minnesmärken av den ålder att de numera icke kunna anses tillhöra enskild ägare". Tack vare det sistnämnda tillägget har man i praxis kunnat indraga vissa lämningar som eljest icke tydligt utpekats, såsom medeltida boplatslämningar och massgravar. Det nya lagförslaget omfattar först och främst

de nämnda två huvudgrupperna. I stället för "stenkors och vårdar" har man infört en allmän bestämmelse om "byggnader och anläggningar, vilka tillkommit i syfte att tjäna till åminnelse" och preciserat åldern till "historisk tid intill 1500-talets slut" (1600). Förordningens skydd för forntida kulturlager har utsträckts till senare sådana i den gemensamma definitionen "avfallsplatser från tiden intill 1500-talets slut". Det är givetvis en vinst med tydliga angivelser, men å andra sidan är det att beklaga, att förordningens synnerligen lyckligt funna uttryck "sådana bildningar o. s. v." borttagits. Avfallsplatser äro ju blott ett visst slag av dylika bildningar. Denna brist täckes åtminstone till större delen av uttrycket "anläggningar" som återfinnes på tvänne ställen i paragrafen. Någon större praktisk betydelse torde de formella brister, som vidlåda denna del av paragrafen, ej hava.

Paragrafens andra stycke innehåller exempel på fornlämningar. Det är för lekmannen kanske ej så lätt att se, vilka exempel som svara till definitionens olika moment. Det hade varit mycket lämpligt, om både definition och exempelsamling uppdelats i tydligt åtskilda moment.

Angående fornlämning som upptäckts under jordytan vid grävning eller annat arbete har hittills den praxis tillämpats, att den får borttagas, sedan undersökning i vederbörlig ordning ägt rum, ett tillvägagångssätt som nu fastslagits som laglig norm. Dock äger riksantikvarieämbetet att förhindra borttagandet, i vilket fall jordens innehavare äger att erhålla ersättning. Dessa bestämmelser måste sägas vara billiga och rättvisa. En betänklighet väcker dock tillämpningen. Upptäckten av en dylik fornlämning skall visserligen meddelas strax, men jordinnehavaren kan dröja ett helt år med anmälan om dess borttagande. Å andra sidan är riksantikvarien skyldig att senast fjärde dagen efter en dylik anmälan börja undersökningen. Kommittén har tydligen mest tänkt på dylika fall, när byggnadsarbeten eller större företag äga rum och talrika arbetare vänta. De allra flesta fall för lagens tillämpning torde röra sig om flatmarksgravar vid grustag; dylika gravfält äro ingalunda ovanliga i mellersta Sverige. Det kan befaras, att det vid väglagningstiderna om vår och höst inkommer talrika dylika anmälningar samtidigt. De fyra dagarna komma då att verka som kniven på strupen på riksantikvarieämbetet; en vecka synes vara den minsta tid man bör fastslå i detta fall; att riksantikvarien i särskilda fall, när verkliga värden stå på spel, skall sätta arbetet i gång utan onödigt dröjsmål får ju betraktas som självklart.

Paragrafen om fornlämningar som ligga hindrande vid vissa offentliga arbeten har fullständigt omarbetats på ett synnerligen tillfredsställande sätt. Som bekant äro enligt nuvarande förordning dylika fornlämningar tämligen rättslöst prisgivna åt arbetsledningens godtycke. Det nya lagförslaget stadgar, att plan för dylikt arbete ej får vare sig utarbetas eller fastställas utan riksantikvarieämbetets yttrande samt att ämbetet äger att förordna ombud att närvara vid utmärkandet å marken av företagets slutliga sträckning. Det är ett synnerligen viktigt moment, det preventiva ingripandet, som här kommit till användning.

Förordningen medtager som bekant dels allmän väg, järnbana, kanal, dels annat offentligt arbetsföretag. Det senare momentet har med full rätt borttagits såsom mindre krävande, men istället har förleden utvidgats till allmän kommunikationsanstalt, vari inbegripes även vatten- och kraftledning, telefon- och telegrafledningar m. m.

Beträffande ändring eller borttagande av fast fornlämning i allmänhet (förordningen § 4) finnes ävenledes ändrade bestämmelser. Akademien äger som förut avgörandet, efter riksantikvarieämbetets utredning i ärendet. Gäller ansökan mer än begagnande, ändring eller rubbning, d. v. s. "flyttning, överhöljning eller sådan åtgärd varigenom fornlämningen skadas eller förstöres" skall riksantikvarieämbetet infordra yttrande av kommunalfullmäktige eller kommunalstämma, stadsfullmäktige eller allmän rådstuga. Härefter ligger en viktig nyhet. Den innebär en vädjan till hembygdsintresset och bestämmelsen grundar på önskan att ställa folket självt genom sina förtroendemän intresserade och delvis ansvariga för fornminnenas vård.

Man har tydligen tänkt sig att denna hänvändelse skulle utgöra en bom för en alltför stor medgörlighet från akademiens sida, ty därest "akademien emot riksantikvarieämbetets, kommunalfullmäktiges, kommunalstämmas eller allmän rådstugas avstyrkande bifallit en dylik ansökan, skall akademiens beslut underställas konungens prövning".

Paragrafen innehåller intet om den situationen, att de kommunala myndigheterna tillstyrka en ansökan och akademien avslår densamma, tydligen emedan det måste anses självklart, att en dylik tillstyrkan icke får påverka akademiens beslut. Det är teoretiskt sett alldeles riktigt, att folket självt på något sätt bör göras ansvarigt för fornminnesvården; det måste betonas, att densamma också är en folkets sak och ej blott vetenskapens. Å andra sidan får det ej glömmas, att det kommunala utlåtandet ej får utgöra något avgörande direktiv för beslutet i ärendet. Jag undrar om det icke skulle vara riktigast, om denna vädjan till de kommunala myndigheterna inskränkte blott till de fall, då riksantikvarien beslutit sig för att förorda en ansökan om borttagande, vilket med andra ord skulle innebära, att en fornlämning aldrig finge borttagas utan kommunens hörande, en ur hembygdsvårdssynpunkt sett mycket viktig princip. I de säkerligen sällsynta fall, då kommunens förtroendemän skulle komma att avstyrka en sådan ansökan, finge naturligtvis det största avseende fästas vid utlåtandet. Vid ett intensivare utnyttjande av landets markområden torde under årens lopp ansökningar om fornlämningars borttagande bli allt talrikare och i proportion härtill även avslagen på dylika ansökningar. Därest kommunens utlåtande i dylika ärenden innebär ett avstyrkande av ansökan, utgör det givetvis ett visst stöd för akademien gentemot den ansökande. Men det är antagligt, att det kommunala utlåtandet så gott som alltid blir tillstyrkande. Då akademien å sin sida för det mesta kommer att följa riksantikvariens sakkunniga förslag, kommer dess beslut i dylika ärenden, vilka som nämnt torde bli proportionsvis allt talrikare under årens lopp, att inför den stora allmänheten få ett oförtjänt sken av byråkrati och

egenrådighet, och denna allmänhet kan med skäl fråga sig, vartill denna rådfrågning skall tjäna, när intet avseende fästes vid densamma.

Min uppfattning om denna sak grundar sig på erfarenheter från akademiens expedition. Det konserverande intresset för våra fornlämningar är i stort sett ett stadsintresse. Den lantbrukande befolkningen, som får bära den ekonomiska konsekvensen av konserveringsprincipens upprätthållande, är däremot avogt stämd mot densamma. Att undantag finnas, från herresätena ned till de små bondgårdarna, förändrar icke den allmänna situationen. Det är icke att vänta, att de kommunala myndigheterna skola ge uttryck åt andra synpunkter än flertalets, nämligen de ekonomiska. I ena fallet gäller det att förhjälpa en granne till en fördel, i ett annat fall rör det sig om styckningen av ett stort gravfält till egnahemsområde, vilket kommer att tillföra kommunen talrika skattedragare från den närliggande industristaden och i de allra flesta fall gäller det landsvägsgruset. Färska exempel från akademiens arbetsbord kunna anföras. En lantbrukare i Dalsland begär tillstånd att få "flytta" en förnämlig, allmänt känd domarering. Ansökan tillstyrkes livligt av kommunalnämndens och kommunalfullmäktiges ordföranden samt f. d. ordförande och f. d. vice ordförande i kommunalnämnden. Både ansökan och tillstyrkandet äro så avfattade, att man får uppfattningen, att det gällde landsvägsgrus och att sådant är svårt att erhålla på annat ställe i trakten. Vid besiktning visar det sig, att det finnes gott om landsvägsgrus och att jordägaren vill komma åt ett parti sand som han kan få sälja såsom cementgrus vid husbyggen. — Några mil från Stockholm skall å en skoltomt uppföras ett bostadshus för lärare. Skolhuskommitténs ordförande, en ämbetsman från Stockholm, meddelar i officiell skrivelse till riksantikvarien att huset ej kan uppföras, om icke en större gravhög får borttagas. Vid besiktning befinnes denna uppgift innebära den grövsta osanning. Det visar sig nämligen att tomten är så stor, att talrika bostadskaserner för hundratals personer skulle kunna uppföras på densamma, om så skulle behövs. — Dylika pinsamma ärenden äro ej ägnade att väcka tillit till kommunalmännens opartiskhet. Därtill kommer en annan sak. För några år sedan vädjade riksantikvarien till stadsfullmäktige i en mindre industristad angående bevarandet eller borttagandet av en större gravhög, belägen i närheten av ett fabriksområde. Enligt vad som uppgivits blev frågan föremål för en dragkamp mellan de politiska partierna. Detsamma har också berättats från ett större samhälle i södra Norrland, där bevarandet av några fornlämningar gjorts till en kommunal stridsfråga. Med allt detta för ögonen är man sannerligen ej benägen till något större förtroende för det kommunala inslaget. Jag vill här inom parentes nämna, att man möjligen kan hoppas något mera av kommunalt betonade hembygdsföreningar; att deras utlåtanden på grund av deras direkta vårdsuppgift, skulle bli av ett större så att säga ideellt värde än de ekonomiskt inställda kommunalmyndigheternas, är möjligt, även om man ej heller av dylika föreningar, när det gäller, får vänta alltför stor idealitet.

Det är emellertid en sak som ej skyddas genom det nya förslaget lika litet som i den nuvarande förordningen — det är gravfält som helhet betraktade. Den nuvarande förordningens uttryck "gravplats" avser nämligen ej som man skulle tro ett gravfält som sådant utan jordområdet för varje särskild grav. Kommittén har på rent formella grunder ej vågat föreslå skydd för gravfält, då det givetvis är svårt att t. ex. på en grusås med många gravar längs åsen precisera, vad som skall räknas till gravfältet eller icke. Jag inser de svårigheter som saken möter men måste icke desto mindre beklaga faktum. Det ofog som bedrivs och kan bedrivas å gravfälten medelst bebyggelse och odling är avsevärd. Det nya förslaget öppnar en räddning, nämligen expropriationsrätten, en utväg som dels är otroligt kostsam dels kan skamlöst utnyttjas av jordinnehavare; det torde därför vara klart att expropriationsrätten ytterst sällan kan komma till användning.

För att få till stånd ett effektivt skydd av gravfält och andra fornlämningar, måste otvivelaktigt preventiva åtgärder vidtagas, ej blott som kommittén föreslagit vid offentliga kommunikationsarbeten utan även vid enskilda företag av olika slag.

Akademiens tjänstemän hade hoppats att kommittén t. ex. genom en utbyggnad av förordningens § 6 rörande skiftesförrättares skyldigheter skulle hava funnit någon form för skyddsåtgärder. Denna paragraf, som i sin nuvarande platoniska form är skäligen värdelös, kan i och för sig saklöst utelämnas och så har också skett. Men tyvärr har intet annat satts i stället.

Gravfältens värsta fiender äro som bekant dels grushämtning å grusåsar, dels egnahemsrörelsen. Beträffande den förra kan nog ingen genomgripande förändring väntas, förrän man i en framtid kommer fram till andra väglagningsmetoder än de nu brukliga. Det man närmast har att eftersträva är att genom ett allt vidsträcktare ombudsmannaväsen erhålla kännedom om hotade fornminnen och då ingripa, i varje särskilt fall efter förhandenvarande omständigheter; det visar sig ofta, att grustäckten kan ledas in på andra områden av åsen, där gravar ej finnas eller man genom borttagande av vissa gravar kan skydda andra.

Annorlunda är det med egnahemsrörelsen. Det är en känd sak att egnahemsbolag ofta på det mest oförsynta sätt stycka stora gravfält till egnahemstomter och samvetslöst försälja dessa till personer, som nedlägga många års besparingar i det lilla jordstycket. Om icke bolagen direkt förnekat befintligheten av fornlämningar på området, äro de juridiskt oåtkomliga. När sedan akademien, såsom det i stor utsträckning skett i Stockholmstrakten, nekat borttagande av fornlämningarna, har det med rätta givit anledning till missnöje, som dock med orätt riktats mot denna myndighet och dess tjänstemän.

Att denna från egnahemsbolagens sida skamlösa trafik på något sätt bör stävjas är ett alldeles ofrånkomligt krav. Som en nödatgärd har akademien fått till stånd ett samarbete med byggnadsstyrelsens stadsplanebyrå. Styrelsens ombud hava till uppgift, att därest fornlämningar anträffas å område för vilket byggnadsplan skall

uppgöras, därom underrätta riksantikvarien, som då kan lämna anvisningar om bevarandet av fornlämningarna. Erfarenheten har nämligen visat, att till och med mycket stora gravfält kunna för framtiden skyddas, därigenom att de utläggas till parker eller öppna platser; då sådana alltid böra finnas i ett samhälle kan en sådan anordning oftast äga rum utan att det innebär någon nämnvärd förlust ur bebyggelsesynpunkt.

Denna åtgärd, som endast är en överenskommelse mellan ämbetsverken, har givetvis över sig något tillfälligt och utgör ingen garanti för framtiden. Det synes mig därför icke oberättigat, att den nya fornminneslagen innehölle bestämmelser som fastställde formerna för ett dylikt samarbete och även utsträckte akademiens eller riksantikvarieämbetets befogenhet att lämna direktiv till s. k. byggnadsplaneområden, varvid väl också i den nya stadsplanelagen med byggnadsstadgan borde ingå motsvarande bestämmelser. Jag har också från auktoritativt håll inom byggnadsstyrelsen, där jag dryftat dessa frågor, fått höra betänkligheter mot den av mig framkastade tanken på i lag fastställda bestämmelser för handläggningen av stadsplaneärenden och fornminnesvård, vilket ytterligare skulle betunga det redan nu invecklade maskineriet.

Det är väl antagligt att stadsplanelagen med byggnadsstadgan kommer till stånd långt före fornminneslagen. För att åtminstone få någon hållpunkt för framtiden har akademien, för övrigt i samråd med byggnadsstyrelsen, hos justitiedepartementet anhållit, att den blivande byggnadsstadgan skulle innehålla en erinran att fasta fornlämningar i största möjliga utsträckning måtte bevaras orörda (2. kap., 9 §, om stadsplan).

Det är emellertid möjligt att man kunde undvika den nyss antydda utvidgningen av lagen och förvaltningsmaskineriet genom en annan preventivåtgärd, nämligen den att varje förrättningsman vid jorddelning (alltså lantmätarna) bleve skyldig att till riksantikvarien anmäla de fasta fornlämningar som vid jorddelning anträffades jämte uppgift om det ändamål som avsågs med det område, å vilket fornlämningar finnas. Ett sådant åliggande utgör föga mer än vad som är innebörden av kungl. lantmäteristyrelsens ännu gällande cirkulär n:o 25 (av 13 jan. 1868). Efter en sådan anmälan skulle riksantikvarien genom direkt hänvändelse till jordägaren tillkännagiva sin ståndpunkt. Har riksantikvarien meddelat, att han ej kommer att förorda borttagande av vissa fornlämningar å område som ägaren vill stycka till egnahemstomter, skulle det givetvis innebära ett uppenbart bedrägeri av jordägaren, om han försäljer marken till egnahemsändamål.

Genom en sådan bestämmelse skulle man kunna komma åt ej blott de större stadsplaneområdena utan även mindre egnahemsområden på landsbygden i närheten av stationssamhällena, vilka ej bliva underställda byggnadsstyrelsens prövning. Att den skulle avsevärt öka arbetsbördan hos riksantikvarien och hans tjänstemän är otvivelaktigt och det förutsätter möjligen befintligheten av ett visst antal landsantikvarier, men det är lika otvivelaktigt att densamma skulle sätta fingret på den

sjuka punkten och i avsevärd grad öka möjligheten till en effektiv fornminnesvård och våra fornlämningars bevarande åt sena släkten.

Beträffande straffbestämmelserna hava viktiga förändringar vidtagits. För åverkan å fast fornlämning stadgar nuvarande förordningen böter från 5 till och med 500 kronor, en summa som är föga avskräckande med hänsyn såväl till penningvärdets fall som till det faktum, att häradsrätterna så gott som alltid ådöma de skyldiga löjligt små belopp.

Nu har strafflatituden förändrats från 20 till och med 1000 kronor samt i svårare fall fängelse från en till och med sex månader. Detta tillägg rörande fängelsestraff får anses som synnerligen viktigt; en person som har ett större arbete i gång kanske inte drar sig för nog så höga böter, men tvekar inför utsikten av fängelsestraff.

Nu berörda straffbestämmelser gälla åverkan å ovan jord synliga fornlämningar. För "begagnande" av dylik fast fornlämning gälla böter från 5 till och med 150 kronor. Även denna bestämmelse är mycket välbetänkt, enär man enligt nu gällande förordning har svårt, i varje fall i praxis, att beivra jordägarnas vanvård av fasta fornlämningar.

Däremot synes det mig vara mindre välbetänkt, då kommittén föreslagit dessa låga böter (5—150 kr.) för försummelse att anmäla en nyupptäckt fornlämning under flat mark. Då dylika fornlämningar kunna anträffas vid vidlyftiga jordarbeten, där höga värden stå på spel, är det att antaga, att man ofta hellre bär bötesplikten än gör en anmälan, även om man efter 4 dagar kan få platsen undersökt. Att här lurar en verklig fara torde vara otvivelaktigt.

Beträffande fornfynd stadgar förslaget följande. Upphittare som underlåter att hembjuda fornfynd straffas med böter från 5—150 kronor samt vare skyldig att utan ersättning avstå detsamma till staten. Denna bestämmelse har till uppgift att vara en påfösare på loja finnare; den torde för sitt ändamål vara fullt effektiv. Om upphittare däremot helt eller delvis döljer, omarbetar, förändrar eller avyttrar fyndet, gäller som vid åverkan, böter 20—1000 kr. samt fängelse 1—6 månader, varjämte fyndet är förbrutet. Samma straff gäller även för den som med vetskap om att den upphittaren åliggande hembudsskyldigheten ej fullgjorts, emottagit, dolt, köpt, omarbetat, förändrat eller avyttrat fyndet. Denna sistnämnda bestämmelse är av utomordentlig vikt. Man får här äntligen ett vapen mot de uppköpare som för billigt pris tillocka sig fornfynd från godtrogna och om förordningen okunniga hittare och sedan, utan att under nuvarande förhållanden kunna nås av lagens arm, avtvinga staten oskäligen ersättning.

Lagens genomförbarhet står i närmaste samband med den omorganisation av kulturminnesvården som kommittén samtidigt föreslår. Enligt denna skulle statens historiska museum skiljas från riksantikvarien och erhålla en egen chef, överintendent. Riksantikvarien blir chef för ett nytt ämbetsverk på 16 personer, riksantikvarieäm-

betet, som utgör landets fornminnesvårdande myndighet. Under detta sortera i landsorten 10 landsantikvarier.

Det är tydligt att denna vidlyftiga och dyrbara apparat ej kan under nuvarande ekonomiska förhållanden genomföras. Man här också fördenskull hört ett och annat klandrande ord mot kommittén, som i stället för detta idealförslag bort avgiva ett genomförbart program för avhjälpande av den värsta nöden. Detta är ett alldeles oberättigat klander; kommittén hade i så fall svikit sitt avsedda uppdrag, som innebar en fullständig utredning av hela frågan i ett sammanhang; det har varit av största intresse att få denna överblick över det verkliga läget.

Vad som bör göras, blir sedan en annan fråga. Detta kan man ej begära att kommittén skall föreslå. Snarast bör väl ett förslag härom framkomma genom vitterhets akademien eller riksantikvarien på grundlag av kommittéförslaget. Det har ur arkeologisk synpunkt varit beklagligt att efter riksantikvarien Salins avgång från kommittén ingen av akademiens arkeologiskt utbildade antikvarier insatts i densamma. Det är att hoppas att vederbörlig hänsyn tages här till vid tillkomsten av det kompromissförslag som måste komma som en nödvändig lösning.

Vad skall då en sådan kompromiss taga fasta på? Den stora utvidgningen i lagens omfattning, registreringsförfarandet, måste väl tillsvidare skjutas åt sidan, enär den alltför nära sammanhänger med förekomsten av det tänkta ämbetsverket. Däremot kunde åtskilliga förbättringar införas i förordningen utan att detta behövde fordra någon utvidgad personal. Huruvida sådana förändringar i förordningen ur formellt juridisk synpunkt nu kunna anses opportuna eller ej, vågar jag ej döma om. Beträffande fornfynd borde den gamla bestämmelsen om hembudsskyldighet för brons återinsättas. Straffskärpningen kunde likaledes redan nu vara befogad samt framför allt straffets utsträckning till den som olovligen lägger hand vid hembudsskyldigt fynd. Lagförslagets viktiga omarbetning av paragrafen om offentligt arbetsföretag synes mig också kunna upptagas utan att förutsätta nämnvärd utvidgning av arbetspersonalen. (Att åtskilliga förbättringar i förordningens avdelning om kyrkor och deras rörliga gods kunde införas utan att därmed förbundes personalökning, synes mig likaledes antagligt.)

En viss personalökning vid vitterhetsakademien är ofrånkomlig för fornminnesvården. Först och främst tarvas en aktuarie, juridiskt och helst också arkeologiskt skolad, med administrativ rutin. Därjämte bör vid hans sida stå en tjänsteman som uteslutande handlägger ärenden rörande fornminnesvården och fungerar som föreståndare för antikvariskt topografiska arkivet, samt naturligtvis stenografkunniga skrivbiträden.

En avlastning av göromålen vid akademien bör snarast också äga rum genom tillsättning av åtminstone några landsantikvarier. De av kommittén föreslagna landsantikvarierna i Lund och Skara torde kunna tillsvidare undvaras med hänsyn till den hjälp, som tjänstemännen vid Lunds universitets historiska museum och Göteborgs museum kunna prestera. Däremot är landsantikvarier för Gottland, för Norrland (en

å två) samt Småland med Öland ytterst påkallade, och helst även en landsantikvarie för inre delarna av mellersta Sverige (Västmanland-Värmland-Dalarna).

Därtill kommer som en synnerligen viktig faktor en avsevärd utvidgning av ombudsmannainstitutionen. Det har visat sig att densamma är av utomordentlig betydelse för fornminnesvården. Det gäller blott att finna de rätta männen. Jag undrar om inte vägen till dessa skulle kunna gå över inrättandet av hembygdsföreningar av kommunal karaktär, föreningar, som icke skulle inställas på att göra samlingar och skapa museer utan lojalt överlämna dessa omsorger till museet i residensstaden eller statsmuseet. De skulle istället inriktas på fornminnesvården i egentlig mening, föreningar bestående av alla socknens medlemmar, utan avgifter och utan samlingar, men med ett gravfält eller en fornborg som samlingsplats för sommarens möten och som en sinnebild för den gemensamma hembygden. Den av fil. dr H. Rettig stiftade Tensta hembygdsförening i Uppland synes mig vara inne på rätta vägar för ernående av den kommunala kontroll och kommunala samhörighetskänsla som vid sidan av ett allt intensivare upplysningsarbete rörande forntiden skulle bli en borgen för bevarande av forntida minnen (se avdelningen "Meddelanden" i detta häfte, sid. 32).

BROR SCHNITTGER.

L I T T E R A T U R

NILS ANDERSSONS SVENSKA LÅTAR *).

I dessa dagar har i bokhandeln utkommit ett verk med ovanstående titel. Äntligen har man alltså gripit sig an att göra allmänheten delaktig av de skatter den märklige "låtsamlaren" hann skörda av ännu levande svenska folktoner. Svårigen kan man undertrycka en känsla av bitterhet vid tanken på att framläggandet, också det allra första, skulle ske i form av ett posthumt arbete. Hur hade inte Nils Andersson varit förtjänt av att se sin energiska och uthålliga livssträvan äntligt framburen som den allom tillgängliga frukten, allra helst som själva insamlingsarbetet — ett företag av vidunderliga mått, påbörjat redan i ungdomsåren — var för vissa landsdelar praktiskt taget avslutat. Dock, här är inte platsen att närmare beröra den slappa förståelse och den tröghörda byråkratism, med vilka inte minst han fick stifta bekantskap.

Man må i stället glädjas över att företaget dock omsider har bragts å bane. Det är i främsta rummet Nils Anderssons mångåriga och hängivne medarbetare, Olov Andersson i Åhus, som härav har äran. I ett korfattat förord betonas på ett sympatiskt och oskrymtat sätt, hur det förhållandet att Nils Andersson ej själv fick slutföra sitt verk, "är en förlust, som av ingen annan kan ersättas". Här må därför först som sist sägas ifrån, att redigeringen, sådan den i föreliggande häfte framträder, alltigenom och till yttersta grad gör intryck av att vara präglad av pietet och sorgfällig strävan till anpassning efter samlarens egna syften och önskemål. Utgivandet kom att ske posthumt, men Nils Anderssons egen ande lever i verket. Bättre kunna dess förtjänster ej vitsordas.

Man behöver ej länge bläddra i det 184 sidor digra arbetet för att åtminstone kunna ana de

*) Nils Andersson: "Svenska låtar". Häft. I, Dalarna. Stockholm, Norstedt & Söner 1923.

skatter det rymmer. De överdådiga fotografierna i sidostorlek av olika dalaspelemän äro i högsta grad ägnade att mana till ett närmare studium av de låtar — marscher, valser, polskor, visor och psalmer — de en gång bjudit den oförliknelige lyssnaren och hans arvtagare att rätt avlyssna och rätt nedskriva. Och likväl måste det erkännas, att de stundom rätt omfattande biografiska och musiktekniska uppsatser som jämte bilderna inleda varje särskild spelmans repertoarsamling, på ett än mera intensivt och levande sätt mäktat fånga intresset och därtill möjliggöra den *förståelse inifrån*, utan vilken det bästa och innerligaste i dessa melodier aldrig skall kunna helt uppfattas. Här möter man Nils Anderssons själ, och den människa torde vara ytterligt bortkommen eller förstockad, som inte röner någon som helst inverkan av dess fasta, djupa intensitet. Gåvan att "förstå inifrån" låg honom i blodet, men tillika den okuvliga energin att utnyttja den, under det förmågan att språkligt levandegöra synerna och intrycken måhända var att räkna till de förvärvade egenskaperna. Han blev ju en högt betrodd ämbetsman, en som kunde tala "med lärde män på latin"; men han förblev Nils Andersson — och när det namnet uttalas av felans och klarinettens mästerspelmän i svenska landsbygder, sker det med ett tonfall som röjer förnimmelsen av ett samband, djupare än alla sociala klyftbildningar. Det är samma underton som lever i hans egen stämma, då han berättar t. ex. om Timas Hans, "en liten trind spelman med vakna och intelligent, något bistra drag", som stegar fram till prisdornarnas plats och med en mönstrande blick spörjer, om de "verkligen förstodo sig på det här" — endast för att värdigt kunna draga sig tillbaka på grund av en övermannande nervositet, men som sedan, efter en simpel (nervstillande) polka, överraskar med "ytterst intressanta och präktiga gamla låtar, alla framförda på äkta spelmannsmässigt sätt".

Eller Finn Karin, som först säger envist nej, då främlingen ber henne sjunga någon psalm efter "gambel botjen" (gamla psalmboken), men slutligen sätter sig tillrätta, fattar ett kraftigt tag med ena handen i bordskivan och med den andra i en stol, skjuter fram bröstet och säger med ett vemodigt leende: "Jag ska väl sjunga 'Jag haver en gång varit ung, men är nu gammal vorden'; den passar mig bäst". — Skildringar sådana som dessa rymma kulturvärden av omistlig art.

Låt vara, att vi vid sidan av Nils Andersson äga en och annan verkligt god tydare av folk-karaktär och genuina folklivsdrag även i vår tid. I ett avseende måste han dock betraktas som den ojämförligt främste. Det är i fråga om folkmusiken; och omdömet gäller såväl den tekniska överlägsenheten i melodiernas upptecknande som icke mindre den kongeniala tolkningen i ord av dessas harmoni-egenheter, rytmik och säregna väsen i övrigt. — Anmäla-aren avstår från att här citera eller anvisa nummer. Allt bör här läsas — och avlyssnas! — i sitt sammanhang. Vare nog sagt, att den melodisk- skatt som redan nu framburits, inhöstad från ett enda landskap, är av en art som rättmätigt fordrar att bli anammad av envar som har förmåga att mottaga och glädjas åt det äkta och ädelt svenska i den folkliga kulturens värld. Innerligt må man här hoppas på något av fruktbringande inverkan, beträffande såväl den "professionella" som den allmänt folkliga musikanden i vårt land.

SVEN KJERSÉN.

RULL MATS AV ANDERS PERS.

Riksdagsmannen och redaktören Anders Pers har skrivit en hembygdsbok om människor och natur i Moratrakten. De flesta av dess uppsatser ha förut varit publicerade i redaktörens eget blad, och i ett litet förord i boken säger förf. att "en bemärkelsedag i familjen föranlett sammanförandet". Boken är dock icke skriven för "den trängre familjekretsen", som det brukar heta, tvärtom må det vara resc. tillåtet att önska att den bleve läst av så många som möjligt. Om inte annat så för det vackra språkets skull! På två sidor har t. ex. förf. skrivit om sin barndoms blomma, den han kallar "tjölåtuppa" (Pulsatilla), "en ulligt varm, gre-

delin, sluten, djup blomkalk med en gul, lysande stjärna i mitten". Det är ordkonst utan att vara konstlat, och det vackra språket passar så innerligt väl samman med den natur och de rättframma människor, som skildras, t. ex. Rull Mats, en av bokens personer, en morakarl, som bryter bygd, som far ut och säljer klockor och hemslöjdsalster, som reser med en skuta till Norge, får lunginflammation och bäddas ner i främmande jord. Ingen märkvärdighet alls, "hans namn har aldrig förekommit i tryck", säger förf. Dock: "han gjorde sitt land heder", och "han var en lysande och värmande eld". Men i boken finnes också Rull Anders, den av ödet märkte, där är Båse Anders, "litet drucken och som alltid, då han var sådan, bråkig", där finnas ett par af Zorns modeller, urmakaren Djos Mats och smeden Lars Per. Och där finnes en enkel och fin skildring af den store Morakons- närens moder samt en om allmogehövdingen och riksdagsmannen Bälter Sven Ersson. I uppsat- serna "Graven" och "Jättegrytorna" målar förf. med fin, men bred och säker pensel dalanaturen med dess vitstammiga björkar och slingrande vat- ten, ooh genom att så blanda natur- och männi- skoskildring om vartannat har Anders Pers givit oss en hembygdsbild, som är den verkliga konst- närens. Bokens värde höjes ytterligare genom ett flertal helsidesillustrationer efter målningar af Gun- nar Pers och Zorn. Och till sist bör förläggaren, Norstedt & Söner, ha tack för att priset blivit satt så lågt som till 3,50.

G. T.

UTLÄNDSKA HEMBYGDSVÅRDS- TIDSKRIFTER.

I. SCHWEIZ.

I de länder, där hembygdsvärden nått en kraf- tigare utveckling, har denna rörelse liksom i Sverige i regel också fått sitt speciella organ i form av en tidskrift, där de olika frågorna kunna upptagas till behandling och där man kan följa det arbete som utföres i landet på området. En av de äldsta och värdefullaste av dessa tidskrifter är den schweiziska, som med innevarande år nått sin 18 årgång.

Hembygdsvårdsarbetet har i Schweiz fått ett

säkert fäste, organiserad och ledd som den är på ett synnerligen förtjänstfullt sätt. För närvarande finnas kantonala hembygdsvårdsföreningar i 21 av samtliga 25 kantonen. (De som saknas äro: Neuchâtel, Glarus och Wallis samt Tessin. Denna sistnämnda kanton har väl en hembygdsvårdsorganisation men ej ansluten till landsföreningen.) Dessa föreningar ingå som sektioner i det hela landet omfattande schwei- ziska hembygdsvårdsförbundet, Schweizerische Ver- einigung für Heimatschutz. De kantonala för- eningarna äro trots namnet — sektion — dock fullt självständiga föreningar och arbeta ungefär på samma sätt som våra lokala hembygdsvårds- föreningar. De ha sin egen av sektionens medlemmar valda styrelse och leder oberoende av landsfö- reningen hembygdsvårdsarbetet inom sitt område, som sammanfaller med kantonens gränser, där icke tvenne eller i ett fall flera närliggande kantonen sammanslutit sig till en förening. De olika sek- tionernas medlemmar äro utan vidare även med- lemmar av landsföreningen, vilken dessutom har en representantförsamling, sammansatt av dele- gerade från de olika sektionerna. Av medlem- marnas årsavgifter, som i regel uppgå till 5 fr., få sektionerna avstå 3 fr. till landsföreningen, men dessa pengar åtgå nästan uteslutande till att fram- ställa den för hela landet gemensamma tidskriften, som varje medlem erhåller gratis. Vid sidan av den gemensamma tidskriften utge dock flera kantonala föreningar egna publikationer. Genom denna organisationsform har man nått den stora fördelen, att på samma gång varje kanton arbetar fullt självständigt den dock icke släppt kontakten med de övriga utan har möjlighet att erhålla och ge det bistånd, som kan krävas. Framför allt får landsföreningen, då det gäller stora för hela nationen viktiga frågor, sin betydelse, t. ex. när det varit fråga om att rädda från förstörelse och exploatering för hela folket dyrbara historiska eller naturminnesmärken.

Förbundet tillkom på initiativ av den schweiziska konstnärsföreningens avdelning i Bern på ett möte i denna stad den 1 juli 1905, och från och med 1906 började man utge tidskriften Heimatschutz. När man nu går igenom de 17 årgångarnas rikt

illustrerade häften får man en fyllig bild av det arbete, som utträttats under dessa år, och en djup respekt för den stora energi och det varma intresse, som detta arbete vittnar om. Utom större upp- satser innehålla de olika numren i regel ett par kortare litteraturanmälningar samt meddelanden, där naturligtvis redogörelserna för landsförening- ens och sektionernas arbete är av särskilt intresse. Det är ett synnerligen omväxlande och värdefullt innehåll, som med åren samlats i tidskriften.

Sålunda ha artiklar ägnats åt bl. a. följande för hembygdsvärden betydelsefulla frågor, av vilka de flesta, även om de naturligtvis närmast taga sikte på speciellt schweiziska förhållanden, även äro av stort intresse för hembygdsvårdsvänner i andra länder, icke minst hos oss: boningshus, bondgårdar och hotellbyggnader, rumskonst och trädgårdskonst, kyrkor och kyrkogårdar, skolbyggnader, stadsbygg- nadskonst, industriella anläggningar av olika slag, framför allt elektricitetsverk och elektriska ledningar samt järnvägar (särskilt bergsbanor), folkminnen såsom dräkter, fester, sånger, frågor som beröra landskapsbildens skyddande, t. ex. reklamväsande m. m., kultur- och naturminnesvård, lagstiftning samt dikt-konst, teater och bildande konst i deras samband med hembygden. Dessutom innehåller tidskriften talrika redogörelser för hembygds- värden i de olika kantonerna, beskrivningar av särskilt intressanta orter eller föremål: städer och byar, vackra landskapspartier och färdevägar, bygg- nader och naturföremål. Att tidskriften naturligt- vis upptager till behandling särskilt aktuella frågor, som beröra hembygdsvärden, är självfallet och som exempel må blott nämnas de lyckligen förhindrade planerna på bergsbanor på Zermatt och omedel- bart vid Telskapellet vid Vierwaldstättersjön samt den nu särskilt aktuella frågan om en elektrisk kraftstation vid en av Schweiz' härligaste platser, Silsersee i övre Engadin. Denna uppräknig må vara tillräckligt för att ge en föreställning om tid- skriftens mångsidighet och den målmedvetenhet, med vilken den ledes, icke minst tack vare dess nuvarande redaktör dr Jules Coulin.

Hzs.

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD.

BERÄTTELSE ÖVER VERKSAMHETEN ÅR 1922.

Samfundet för hembygdsvård har under det gångna året erhållit tre korporativa medlemmar, nämligen Malmöhus läns hemsjödsförening, Hvilans elevförbund och Folkdansringen samt tvenne stödjande enskilda medlemmar. Årsmötet invalde styrelsens avgångne v. ordförande professor L. I. Wahlman som tack för allt av honom i Samfundet nedlagt arbete och för hans stora förtjänster om hembygdsvården i övrigt. Styrelsen har av likadant skäl även invalt fil. d:r Karl Erik Forsslund å hans 50-årsdag.

Utom medlemsavgifter har Samfundet erhållit i statsanslag till Tidskrift för hembygdsvård 2,500 kronor samt i statsunderstöd för hållande av byggmästare- och möbelsnickarekurser högst 6,800 kronor. Styrelsen har då de nuvarande tryckta förhållandena vålla stora svårigheter att erhålla medel till föreningens verksamhet ingått till Kungl. Maj:t med anhållan om att erhålla medel av de pågående penninglotterierna.

Styrelsen har, sedan dess v. ordförande från Samfundets bildande professor L. I. Wahlman samt arkitekt Axel Eriksson och docent H. Kjellman undangett sig återval och efter omval av de tre övriga medlemmar, som voro i tur att avgå, utgjorts av lektor K. Starbäck, (ordförande), stadsarkitekt S. Westholm (v. ordförande), samt bankdirektör C. Lignell, Östersund, fil. d:r G. Upmark och intendent E. Wettergren valda till 1924, samt fil. d:r G. Anrick, Direktör K. Belfrage, folkhögskollärare F. Hazelius, Åkarp (redaktör), fröken Anna Lindhagen och direktör L. Yngström, Sandviken, valda till 1923. Självskrivna medlemmar ha varit av styrelsen valda för året advokat J. Waldenström (skattmästare) och arkitekt John Åkerlund (sekreterare). Revisorer ha varit arkitekt H. Wadsjö

och redaktör T. Högdahl med kapten H. Elliot som suppleant. Sammanträden ha hållits fyra gånger, medan styrelsen i likhet med föregående år uppdragit åt arbetsutskottet att med vidsträckt fullmakt sköta löpande ärenden.

Konsulterande verksamheten har gällt dels frågor rörande bildande av ortsföreningar, dels några, som beröra naturskyddet men för övrigt byggnadsfrågor. Frågorna beträffande ortsarbetet i hembygdsvården synas växa, så att Samfundet som centralorgan visar sig mer och mer fylla ett behov så som från dess stiftande tänkts. Förberedande åtgärder för en fastare och vidare sammanslutning mellan flera ortsföreningar och Samfundet har därför vidtagits i förhoppning att den skall, när tillräckliga medel erhållits, kunna fullföljas.

Byggnadsförfrågningar ha inkommit från 19 skilda orter i landet rörande 24 anläggningar, därav de flesta egna hem, ett affärshus, ett föreningshus samt ett kapell. Till 17 av dem med en beräknad sammanlagd byggnadskostnad av c:a 350,000 kronor ha ritningar anskaffats, därav i 9 fall genom utförande å Samfundets byrå, varvid fyra skilda arkitekter anlåtats.

Den av Samfundet understödda stadsarkitekten i Östersund har projekterat ett flertal bostadshus samt ett par hotell för växande stationssamhällen i Jämtland.

Vid utställningen "Bygge och Bo" i Liljevalchs konsthall deltog Samfundet med en avdelning, där genom modeller, ritningar och fotografier propagandas för hembygdsvård i byggandet.

I Borlänge anordnade Samfundet i samverkan med intresserade kommunalmän den 29—30 maj en utställning av modeller, ritningar och fotografier till bostadsbyggnader, varvid Samfundets sekreterare höll tvenne föredrag. Syftet var att intressera Stora Tuna och Borlänge kommuner för inrättande av en kommunal byggnadsrådgivning

särskilt för alla de egnahemsbyggares tjänst, som uppföra bostäder inom dessa kommuners områden. Intresset för saken var så stort, att senare en dylik rådgivning ordnats.

I slutet av året har förberetts ordnandet av en likadan rådgivningsbyrå i Mora med ekonomiskt stöd av såväl köpingen som landskommunen. Samfundet skall därvid ställa behövlig sakkunnig hjälp till förfogande mot viss föreslagen ersättning i syfte i första hand att bereda sakkunnig hjälp åt byggnadsnämnden vid dess sammanträden och dessutom förhjälpa de byggande med råd och ritningar. Önskan är därvid att denna hjälp icke minst skall komma det byggande till del, som ligger utom köpingens gräns och i landskommunen.

Till hembygdsrådet i Tomelilla har Samfundet ställt en del material för utställning till förfogande.

Föredrag ha hållits av Samfundets ordförande vid invigning av bygdemuseum i Arvika, av sekreteraren i januari vid 5 av Skaraborgs läns hushållningssälls kretsavdelningars årsmöten, av arkitekt A. Essén vid årsmöte inom Bankekinds kretsavdelning i Östergötlands hushållningssällskap, av arkitekt Gramén vid kretsavdelning i Gävleborgs läns hushållningssällskap och av redaktör W. Björkhagen i Väse, till vilka föredrag Samfundets bildmaterial nyttjats. Samlingarna av sciopiktombilder och fotografier har under året kompletterats med nytt material, särskilt för kurserna.

Tidskrift för hembygdsvård har som ovan nämnts erhållit i statsunderstöd 2,500 kr. och har den haft att glädja sig åt samma intresse som föregående år. På grund av nedgångna annonsinkomster under innevarande försämrade konjunkturläge har Samfundet fått högst väsentligt ekonomiskt stödja tidskriftens utgivande.

Under januari månad hölls i samverkan med Dalarneshembygdsförbund byggmästarekurs i Falun, ledd av Samfundets sekreterare och stadsarkitekt M. Dahlander samt med föredrag av konstnären G. Ankarcrona, kand. O. Bannbers, undervisningsrådet V. Berglund, d:r K. E. Forsslund, arkitekterna A. Eriksson och H. Carlheim-Gyllenskiöld och stadsarkitekt M. Dahlander.

I Härnösand hölls en kombinerad byggmästare- och möbelsnickarekurs 28 augusti till 9 september, varvid resp. kurser leddes av arkitekterna J. Gate och C. Malmsten under medverkan av

stadsarkitekt I. Stål och konsthantverkare B. Lindbeck.

I början av december månad avhölls kombinerade mästartekurer för byggmästare och möbelsnickare i Malmö och Stenstorp. Den förra, som hölls i samverkan med Skånska föreningen för byggnadskultur, leddes av lektor K. Berlin och möbelarkitekt A. Elison med biträde av fil. lic. F. Hazelius, lektorerna A. Ask och A. Liljenqvist samt arkitekt F. Österlind. Den senare kursen leddes av arkitekt J. Gate och möbelarkitekt D. Nilsson med assistens av Samfundets sekreterare, arkitekt C. Malmsten och konsthantverkare B. Lindbeck.

Av skolöverstyrelsen utsedd inspektör över kurserna har varit kommerserådet A. Enström med särskilt utsedda platsinspektörerna rektor Hamberg, Falun, inspektör T. Hellman, Härnösand, rektor A. Nordström, Malmö och rektor G. Arninge, Stenstorp.

För kurserna har visats ett synnerligen glädjande intresse och särskilt hade kurserna i Malmö synnerligt livlig anslutning. Arbetet vid kurserna ha lagts efter de linjer, vilka i föregående årsberättelser skildrats och som tidigare tillämpats vid Samfundets kurser med de tillägg och variationer, som erfarenheten visat lämpliga. Särskilt ha inryckts redogörelse för och användning i ritarbetet av alla de resultat, som utredningarna beträffande standardisering, bränslebesparing genom nya spisar och ugnar samt murning, ävensom värmeisolering under senaste tid fört fram. Kursernas program ha i vanlig ordning godkänts av skolöverstyrelsen.

Då anhållan inkommit från flera platser i landet om ordnande av ytterligare kurser har Samfundet anhallit om fortsatt statsbidrag för yrkeskursernas ordnande.

Samfundet har beslutat anordna en utställning belysande ingenjörbyggnader, då tillfälle finnes att härför få ett av Deutscher Bund Heimatschutz insamlat och ordnat synnerligen värdefullt och belysande material.

Likaså har Samfundet tillsammans med Svenska Naturskyddsföreningen beslutat understödja utgivande av en professor Conwentz efterlämnad omfattande och värdefull internationell bibliografi över naturskydd.

Styrelsen vågar hoppas att genom sålunda upp-

offrade medel vidgat intresse och förståelse för hembygdsvårdens strävanden skola nås, och att arbetet på hembygdsvård trots ekonomiskt bistra tider skall mer och mer vidgas.

Stockholm i februari 1923.

Å styrelsens vägnar:
KARL STARBÄCK,
/ John Åkerlund.

Undertecknade, utsedda att granska Samfundets för hembygdsvård räkenskaper för år 1922, få härmed avgiva följande

REVISIONSBERÄTTELSE.

Beträffande Samfundets inkomster och utgifter vid nämnda års slut hänvisas till följande Vinst- och Förlust-Konto, samt Balanskonton.

Ingående balanskonto.

Debet.

1922.		
Jan. 2.	An Kapital Konto.....	19,273: 75
" "	" Div. Personers Konto	96: 04
	Kronor	19,369: 79

Kredit.

1922.		
Jan. 2.	Per Giroräknings Konto.....	18,216: 75
" "	" Inventarie "	52: —
" "	" Fotografiers "	496: —
" "	" Vinst- & Förlust "	605: 04
	Kronor	19,369: 79

Vinst- och förlustkonto.

Debet.

1922.		
Jan. 2.	An Ing. Balans Konto 1921 års förlust.....	605: 04
Dec. 31.	" Omkostnads Konto...	11,269: 69
" "	" Löners "	6,050: —
" "	" Konsultationers " ...	1,635: 63
" "	" Tidskriftens " ...	3,125: 92
	Kronor	22,686: 28

Kredit.

1922.		
Dec. 31.	Per Medlemsavg. Konto...	1,750: —
" "	" Tillfälliga avg. " ...	11,470: —
" "	" Intresse " ...	524: 05
		13,744: 05
" "	" Kapital Konto:	
	1921 års förlust	605: 04
1922	" " 8,337: 19	8,942: 23
	Kronor	22,686: 28

Utgående balanskonto.

Debet.

1922.		
Dec. 31.	An Giroräknings Konto.....	1,741: 28
" "	" Inventarie "	209: 75
" "	" Div. Person. " (for-	
	dran av tidskriften)...	4,374: 08
" "	" Uppsägn. räkn. Konto...	3,648: 24
" "	" Fotografiers " ...	496: —
	Kronor	10,469: 35

Kredit.

1922.		
Dec. 31.	Per Div. Personers Konto:	
	J. Waldenströms utlägg .	137: 83
" "	" Kapital Konto:	
	Kapitalbehållning.....	10,331: 52
	Kronor	10,469: 35

Sedan Revisor H. Hildebrand härstädes verkställt ingående siffergranskning och vi funnit alla kassaposter vederbörligen verifierade, få vi nöjet intyga att räkenskapsböckerna äro förda med omsorg och ordning.

Protokollen för året äro genomsedda.

Enär vi icke funnit anledning till någon anmärkning mot förvaltningen eller räkenskaperna, föreslå vi full och tacksam ansvarsfrihet åt styrelsen för 1922 års förvaltning och räkenskaper.

Stockholm den 26 Mars 1923.

HARALD WADSJÖ. TOR HÖGDAHL.

REKLAMVÄSENDET UTMED VÄGARNE har nästan överallt i våra svenska bygder fått en oroväckande omfattning, påpekar naturskyddsförening-

ens sekreterare Thor Högdahl i en längre artikel i Svenska Dagbladet och nämner bl. a. som exempel, att den kända firman Krooks petroleum- & oljea.-b. sistlidne höst låtit uppsätta icke mindre än 2 000 reklamskyltar utmed landsvägarna i Norrland. Då man nu vet, att vi här i landet utom Krooks a.-b. hava fem eller sex större firmor i samma bransch, vilka säkerligen icke vilja låta distansera sig i reklamhänseende, kan man lätt föreställa sig hur det om en tid skall komma att se ut vid vägarna i vårt härliga Norrland.

Annonseringen utmed vägarna förmedlas ej sällan av särskilda för ändamålet bildade reklam-bolag. Bland dylika affärsföretag torde a.-b. Kilometerreklam för närvarande inneha rekordet i fråga om monstruösa reklamplaneringar. Det har hittills bedrivit sin verksamhet huvudsakligen inom vissa trakter av Sörmland och Östergötland, där det som bäst håller på att vanpryda landskapet och stänga utsikten från vägarna medels 2 meter höga och ända till 15 m. långa annonsplank, i stil med den utomlands sorgligt beryktade "Streckenreklam". En annan reklamfirma har till specialitet uppsättande av kombinerade annonsplaner och varningssignaler av det slag, man sedan några år haft tillfälle att beundra i vägmörset vid Experimental-fältet.

Att annonseringen vid vägarna, från estetisk naturskyddssynpunkt betraktad, ter sig som en stor och alltjämt växande fara, torde ingen kunna bestrida. Mindre påfallande är det kanske att den, såsom den hittills utvecklats sig, även utgör en allvarlig olägenhet i trafikhänseende. Detta framgår emellertid med all önskvärd tydlighet av ett principuttalande i frågan, som nyligen gjorts av k. automobilklubbens styrelse med instämmande av ett flertal större lokala motorsammanslutningar.

I uttalandet framhålles inledningsvis, att utmed vägarna uppsatta vägvisare, varningssignaler och anslag om tillåtna automobilvägar och hastigheter äro av stor nytta för de vägförande. Detsamma skulle även vara förhållandet med annonser om inköpsställen för bensin, oljor och gummi samt om garager m. m., förutsatt att dylika annonser icke förekommo i en sådan oerhörd omfattning och ordnades på ett lämpligare sätt än vad nu är fallet.

Beträffande de principer, som böra följas vid annonseringen, påpekar automobilklubben vikten

av att annonser icke, såsom hittills ofta varit fallet, uppsättas vid vägmörset eller farliga ställen, där de kunna undanskymmas eller draga uppmärksamheten ifrån varningstavlor och signaler. I regel bör en sträcka av åtminstone 100 meter från varje sådan punkt lämnas fri från annonser. Vid farliga ställen bör i allmänhet det nu vedertagna röda triangelmärket användas. Genom ett virvarr av olika formade eller utstyrda varningar ökas i hög grad risken för deras åsidosättande.

"Annonser utmed vägarna", heter det vidare, "böra endast förekomma, om de utgöras av för trafiken nyttiga anvisningar. Främst bör på annonserna angivas ortens namn, så att de samtidigt tjänstgöra såsom ortstavlor. Dessa böra placeras vid gränsen till eller vid yttersta byggnaden i samhället i fråga. Annonserna böra vara tydliga och prydliga. Alla onödiga små ord, tecken och figurer böra undvikas. Formuleringen kan vara exempelvis följande: 'Fittja, 16 km. till Stockholm. Centralgaraget, Vanadisvägen 4. Allt för automobilisten dygnet runt'.

Annonserna böra vända texten mot trafikriktningen på vägen. De annonsplaner, som uppsättas med en anhopning av annonser av olika slag, äro ur alla synpunkter olämpliga".

Till sist ger automobilklubben vederbörande det rådet att för ett lämpligt ordnande av annonseringen söka samarbete med landets motororganisationer samt erbjuder sig att genom sin vägvärdning stå till tjänst med råd och upplysningar i hithörande frågor.

Automobilklubben har sedermera sökt stöd för sitt uttalande hos en del andra korporationer och föreningar, som kunna antagas vara intresserade av frågan, bl. a. Svenska naturskyddsföreningen, vilken uttalat sin anslutning genom följande skrivelse:

"Svenska naturskyddsföreningens styrelse anser den alltjämt tilltagande annonseringen och uppsättandet av allehanda anslag utmed vägarna innebära en allvarlig fara ur naturskyddssynpunkt. Då naturskyddslagens bestämmelser mot vanprydande reklam i det fria härvidlag icke torde kunna tillämpas annat än i något enstaka fall, synes en verksam kontroll över annonseringen vid vägarna vara i högsta grad av behovet påkallad.

Med anledning härav har naturskyddsföreningen igångsatt en mera allsidig utredning angående

reklamväsendet i det fria och de medel, som kunna användas för att förhindra dess alltför starka utveckling och urartning.

Vad beträffar de principer rörande annonseringen utmed vägarna, som Kungl. automobilklubben framlagt i sitt uttalande, synas de, fränsett fördelarna ur ren trafiksynpunkt, även vara ägnade att minska faran för landskapets vanprydande genom oreglerad och okontrollerad annonsering och uppsättande av anslag. Naturskyddsföreningens styrelse anser därför nämnda principuttalande vara ett betydelsefullt steg i rätt riktning.

Det sålunda inledda samarbetet mellan trafikintresset å ena sidan och naturskyddet å den andra får hälsas som ett synnerligen glädjande tidens tecken. Säkerligen bedrager man sig icke heller, om man uttalar den förhoppningen, att även de närmast intresserade, annonsörerna själva, skola hörsamma automobilklubbens inbjudan till samarbete och lojalt medverka till en för alla parter tillfredsställande lösning av den viktiga frågan.

I en senare artikel fortsätter redaktör Högdahl: Kan reklamen ute i naturen anses berättigad i något avseende, och fyller den något verkligt behov?

Från naturskyddets och hembygdsvårdens sida är svaret redan givet. För dessa båda rörelser är det en självklar och oavvislig uppgift att verka för att reklamen hålles inom de bebyggda samhällenas ramar, där den bör erhålla en så konstnärlig form som möjligt, och att motarbeta annonseringen ute i fria naturen, i vilken form den än uppträder.

Vad särskilt angår annonseringen utmed vägarna har trafikintresset genom k. automobilklubben sagt sitt tungt vägande ord. Klubben anser nämligen denna form av annonsering onödig och ur trafiksynpunkt farlig, utom då den avser att på ett försynt sätt lämna trafikanterna en del nyttiga upplysningar, såsom t. ex. om platser för närmaste garage, inköpställen för vissa motorutensilier o. s. v.

Återstår att höra vad de som borde vara de närmast intresserade, våra affärsmän och annonserande firmor, ha att säga om saken.

I Tyskland, där reklammakeriet i naturen vid tiden före krigsutbrottet gripit omkring sig på ett högst betänkligt sätt, lyckades hembygdsvårdens representanter så småningom få industrien och affärsmännen på sin sida i kampen mot eländet.

Svaren på de interpellationer i frågan, som av olika hembygdsvårdspublikationer riktades till ledande firmor inom skilda affärsbrancher, giva vid handen, att vederbörande så gott som utan undantag ställde sig avvisande gent emot friluftsreklamen. Man hade, hette det i svaren, övertygat sig om att den ställde sig alltför dyr och dels var i det närmaste verkningslös. I varje fall kunde den i effektivitet på intet sätt jämföras med annonsering i tidningar och tidskrifter. Den resande allmänheten gäv sig icke tid till att närmare giva akt på de förbiskymtande reklamskyltarna utmed järnvägar och landsvägar, ännu mindre till att lägga de annonserande firmornas namn på minnet eller skriva upp dem. Och gjorde man någon gång detta, så var det kanske därför att de vanprydande reklamanordningarna väckt den resandes förargelse och han ville komma ihåg annonsörerna — icke för att göra affärer med dem, utan för att bojkotta dem och uppmåna sina vänner att göra detsamma.

Jag hoppas och tror, att en dylik enquéte bland svenska firmor skulle lämna ett liknande resultat. Våra affärsmän äro säkerligen tillräckligt vakna för att ha lagt märke till att friluftsreklamen ute på kontinenten längesedan sett sin bästa tid. — Varför skulle vi här hemma låta pracka på oss en reklamform, som prövats utomlands och där befunnits endast vara en onyttig och skadlig utväxt på affärlivet?

Det kanske allra verksammaste medlet till bekämpande av vanprydande reklam i det fria torde vara frivillig sammanslutning mellan firmor, som ömsesidigt förbinda sig att icke begagna sig av något slags friluftsannonsering. Denna metod har med framgång använts på sina ställen i Tyskland, särskilt i Bayern.

I Frankrike har man stadgat höga avgifter till det allmänna för rätten att uppsätta reklamanordningar i det fria (!) — Vad sägs, kanske vore det någonting även för oss att tänka på?

I flera tyska stater, ävensom i Belgien och England hava antagits lagbestämmelser mot vanprydande annonsering, liknande den som återfinnes i den svenska naturskyddslagens par. 13 och som giver konungens befallningshavande rätt att utfärda förbud mot friluftsreklam inom "område, som genom märklig naturbeskaffenhet eller naturskönhet äro av särskilt intresse".

Om den inskränkning i bestämmelsens tillämpning, som ligger i de citerade orden och som har sin motsvarighet i de tyska, belgiska och engelska lagarna, är befogad och riktig torde vara tvivel underkastat. För min del tvekar jag ej att beteckna den såsom både oformlig och orättvis. Vem skall egentligen avgöra huruvida ett område är så beskaffat som i lagen angives? Och vore det icke rimligt begärt att även invånarna i en trakt med mindre egendomlig och i ögonen fallande naturbeskaffenhet sattes i tillfälle att skydda hembygdens natur mot friluftsreklamens vandaliserande inflytelser?

Stadgandet mot vanprydande reklam är i varje fall en av de bestämmelser, som icke få glömmas bort vid den revision av naturskyddslagarna, man inom intresserade kretsar med allt större bestämdhet yrkar på och som förr eller senare måste komma till stånd.

HALLAND.

HARPLINGE. På initiativ av målarmästare Karl A. Karlsson, Karlslund, har under februari månad bildats en hembygdsförening i Harplinge.

SMÅLAND.

BLÅ JUNGFRUN. Man har återigen börjat arbeta för räddandet av Blå jungfrun. Stenbrytningen, som i början var ofantligt förödande, har visserligen under de senaste åren bedrivits med något större varsamhet och för närvarande pågår ingen stenavverkning på ön. Tiden har därför ansetts lämplig att förverkliga de gamla planerna på öns fridlysning och hembygdsföreningen i Oskarshamn har också vänt sig till stenhuggerifirman A. K. Fernström i Karlshamn, som förvärvat brytningsrätten, med förfrågan rörande tiden för brytningens återupptagande. Härvid har svarats, att man ej kan påräkna någon avsättning förrän byggnadsverksamheten åter tagit fart. En av de ivrigaste förkämparne för fridlysningsidén, landshövding Falk i Kalmar, har till en stockholmsledning uttalat sig om önskvärdheten av att åtgärder med det snaraste vidtagas. Svårigheterna äro emellertid att i dessa tider kunna ordna den ekonomiska sidan av saken.

Under en lång följd av år ha underhandlingar förts med stenhuggerifirman, men någon uppgörelse har ej kunnat träffas. Då frågan för några år sedan var aktuell med anledning av lektor Starbäcks motion i riksdagen om öns avsättande till nationalpark uppdrog regeringen åt länsstyrelsen i Kalmar att göra upp ett överlåtelseavtal med öns ägare och stenhuggerifirman. Det förslag länsstyrelsen kom med ansåg regeringen dock oantagligt på grund av vederbörandes alltför långt gående fordringar. Ägaren godsägare Nordenskjölds å Visbo anbud att avstå ön mot en annan ö, Furön, som befinner sig i statens ägo, förklarade sig regeringen ej kunna gå med på. Och därvid fick hela frågan förfalla. Sedermera har emellertid landshövding Falk på eget initiativ fortsatt underhandlingarna. För närvarande torde en uppgörelse med öns ägare icke erbjuda några större svårigheter, men däremot synes stenhuggerifirman alltjämt obenägen att avstå från sina rättigheter, åtminstone på något så när billiga villkor. Ges det emellertid blott någon möjlighet att nå ett tillfredsställande resultat ämnar landshövdingen åter taga upp frågan. Tidigare hade han för avsikt att, när saken kunde anses mogen, hemställa hos regeringen om medel till öns inlösning, men på grund av de svåra tiderna har denna plan måst förkastas. Under alla förhållanden kommer det nämligen att röra sig om en rätt betydande summa. Enda utvägen att nu nå fram till en lösning synes därför vara att på frivillighetens väg söka åstadkomma de medel som erfordras.

TRANÅS. Styrelsen för Tranås fornminnesförening, som under sommaren spanat efter en gammal stugubyggnad med ålderdomlig karaktär och lämplig att uppföras i sitt ursprungliga skick i Tranås för att användas till hembygds- och fornminnesmuseum, har nu stannat för Norra Vi gamla prästgårdsbbyggnad, som allt sedan en ny prästgård uppfördes någon gång i mitten av 1800-talet använts som arrendatorsbyggnad.

VÄRMLAND.

VÄSE. Vid ett sammanträde under januari månad beslöt ett antal för saken intresserade att bilda en hembygdsförening i Väse och tillsattes för ändamålet en interimsstyrelse.

UPPLAND.

TENSTA. Härnedan meddelas de i d:r Schnittgers uppsats i detta häfte, sid. 22 omnämnda stadgarna för Tensta hembygdsförening.

§ 1. Föreningens ändamål är att väcka och vidmakthålla intresset för Tensta sockens kulturminnen.

§ 2. Dessa syften vill föreningen främja: a) genom att uppgöra förteckning över socknens fasta fornlämningar och därefter utöva tillsyn över desamma, b) genom att uppgöra förteckning över i socknen anträffade lösa fornfynd, c) genom att bistå församlingens offentliga myndigheter vid dessas vård av socknens kyrka med därtill hörande byggnader ävensom kyrkans inventarier, d) genom att verka för upptecknande av i socknen förekommande karaktäristiska sägner och berättelser, e) genom att i övrigt, där så befinnes lämpligt, taga befattning med i socknen förekommande kulturminnen, såsom byggnader, redskap, möbler eller annat, vars uppmärksammande kan vara av intresse, f) genom att söka verka för, att för bygden karaktäristisk hemslojd vidmakthålles eller återupplivas, g) genom att anordna föredrag och diskussioner inom föreningens arbetsområde.

§ 3. Föreningen utövar tillsyn över den Tensta församling tillhöriga lägenheten "Gödåkers Fornminnesfält".

§ 4. a) Envar i Tensta församling mantalsskriven, till myndig ålder kommen, välfrejdad person, som hyser intresse för föreningens syften, anses vara medlem av föreningen. b) Till föreningens sammanträden bör församlingens ungdom kallas.

§ 5. a) Föreningens styrelse utgöres av lägst sex, högst tolv, bland föreningens medlemmar utsedda, personer. b) Styrelsen väljer en av sina ledamöter till ordförande samt en till vice ordförande. c) Varje år utlottas två av styrelsens ledamöter, varefter föreningen på sammankomst äger att omvälja dessa eller företaga val av nya ledamöter. Avgår eljest styrelseledamot, väljer styrelsen ny ledamot efter denne. d) Styrelsen äger att företräda föreningen, då denna ej är kallad till sammankomst. e) Styrelsen sammanträder, på ordförandens kallelse, minst en gång om året. Vid styrelsens sammanträden föras protokoll. f) Styrelsen är beslutförför, om minst tre ledamöter äro närvarande. g) Styrelsen förvaltar de penningemedel,

vilka föreningen kan komma att såsom gåva erhålla till främjande av föreningens syften. h) I övrigt äger styrelsen själv bestämma sin arbetsordning.

§ 6. Föreningen sammanträder, på styrelsens kallelse, minst en gång om året. Vid föreningens sammankomster föras protokoll.

§ 7. Vid föreningens sammankomster sker omröstning öppet. Vid lika röstetal har ordförande utslagsröst.

§ 8. Förslag till ändring av stadgarna skall, för att komma under föreningens omprövning, inlämnas skriftligen till styrelsen minst tio dagar före den sammankomst, vid vilken detsamma önskas upptaget till behandling.

§ 9. Därest föreningen upplöses, skola dess tillgångar överlämnas till Tensta församling och dess samlingar av fornföremål till Upplands fornminnesförening.

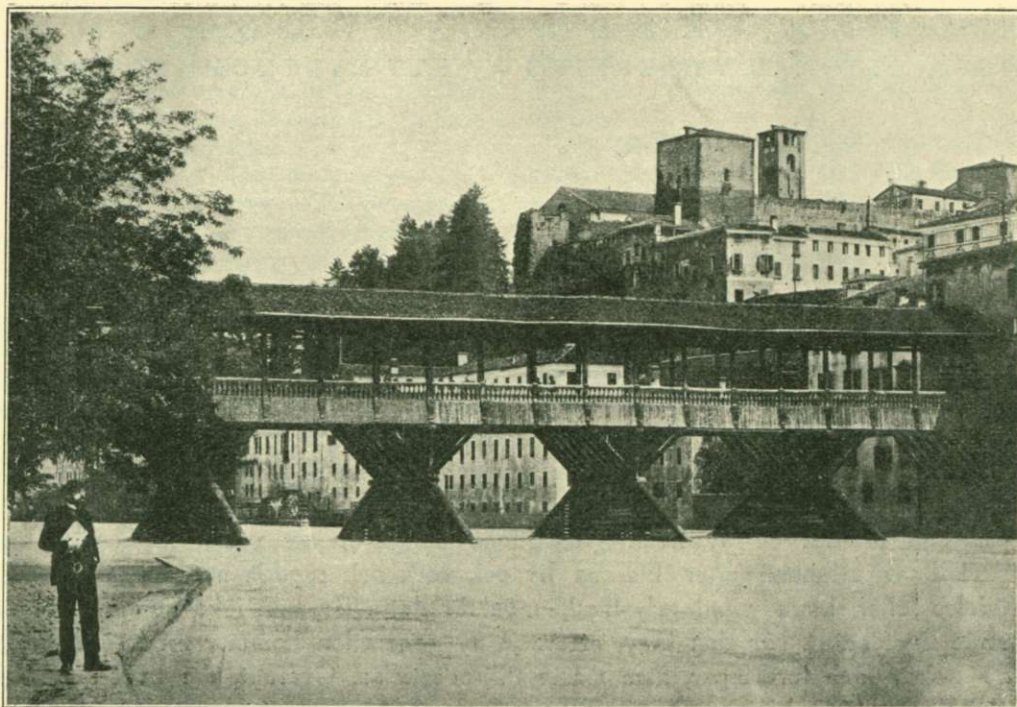
*

Beträffande de principer, som tillämpats vid uppgörandet av Tensta Hembygdsförenings stadgar, må här framhållas följande: Bestämmelsen i § 4. a), att: "Envar i Tensta församling mantalsskriven, till myndig ålder kommen, välfrejdad person, som hyser intresse för föreningens syften, anses vara medlem av föreningen", innebär, att inga medlemsavgifter förekomma; ej heller utfärdas kallelsebrev till föreningens medlemmar, varjämte ej heller förteckning över desamma föras. Härigenom förklarar i högsta grad Hembygdsföreningens förvaltning. Såsom en motvikt emot föreningens i viss mån lösa sammansättning har åt styrelsen förlänats en särskild grad av fasthet genom den i § 5. c) införda bestämmelsen: "Avgår eljest styrelseledamot, väljer styrelsen ny ledamot efter denne". Styrelsen äger alltså, fränsett vid utlottningen, komplettera sig själv. Som föreningens ekonomiska ställning — i olikhet mot det i dylika fall brukliga — icke är byggd på medlemsavgifter, är beräknat, att de med förvaltningen förenade, i allmänhet synnerligen obetydliga utgifter — för skrivmaterialier och dylikt — skola bestridas medelst frivilliga penningegåvor (jfr. § 5. g). Beträffande de i § 2. g) omnämnda föredrag beräknas desamma kunna bekostas genom, i varje särskilt fall upptagna inträdesavgifter.

INGENJÖRSBYGGNADSKONST NÅGRA ORD MED ANLEDNING AV ETT NYUTKOMMET ARBETE

MÅNGA ANSE HEMBYGDSVÅRDEN VARA EN UTESLUTANDE KONSERVATIV RÖRELSE, vars främsta för att icke säga enda uppgift är att rädda de gamla minnena och att i största möjliga utsträckning hindra den nya tidens krav att göra sig gällande. Det kan heller icke förnekas, att så som hembygdsvården utvecklats sig på många håll, den själv delvis bär skulden till denna missuppfattning, en tro, att hembygdsvården endast har sin blick riktad bakåt. Visserligen är det en av hembygdsvårdens uppgifter att verka för en pietetsfull vård av minnena efter fädrens liv och verk och skydda naturen mot tanklös förödelse eller krass vinningslystnad, men för detta får man icke glömma, att det levande livet också har sina krav, att varje ny generation kommer med sina berättigade behov och fordringar, som måste tillfredsställas. Överallt, där livet ännu pulserar, måste förändringar göras och nytt komma till, som ej kan undgå att tränga undan gammalt. Härigenom uppstår oundvikligen en motsättning mellan det gamla och det nya, som det just blir hembygdsvårdens uppgift att söka försona eller åtminstone mildra. Att se till att det nya, som växer upp, det må vara vid sidan av gammal kultur eller ute i naturen, får en form, som tillfredställer alla krav på konstnärlig fullödighet och harmoni med omgivningen, är en annan lika viktig uppgift för hembygdsvården.

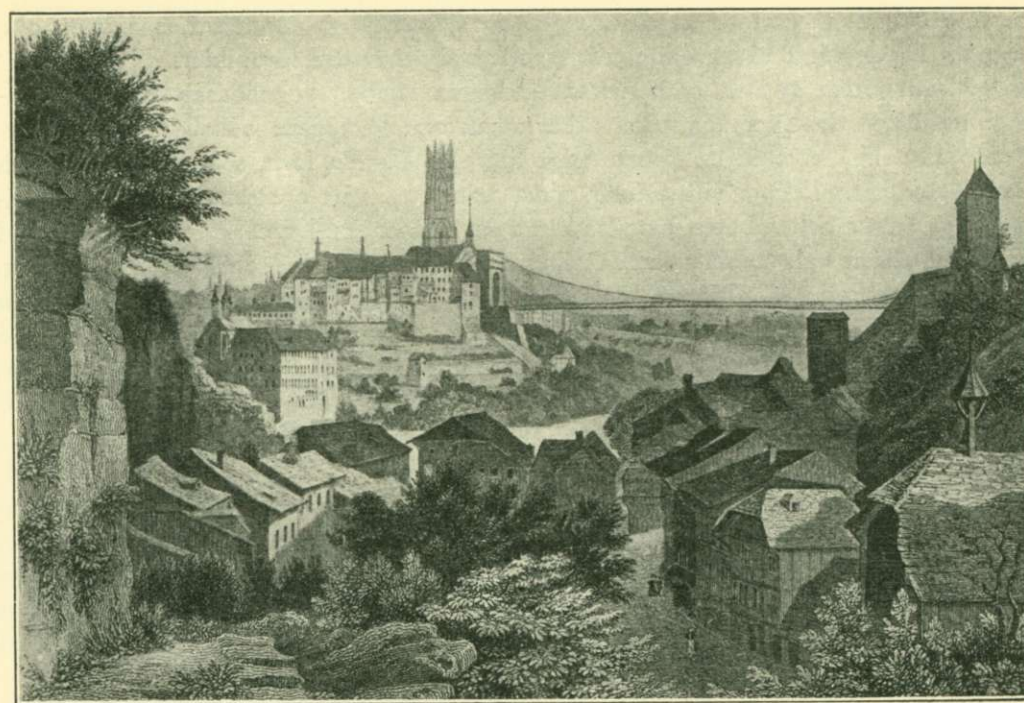
Den starka motsättningen mellan gammalt och nytt framträder kanske starkast, när det gäller alla de byggnader eller anläggningar, som framkallats av den moderna tekniska och industriella utvecklingen. Att anläggningar av detta slag så ofta verka förfulande och disharmoniska är emellertid ingalunda, som så många föreställa sig, en nödvändig följd av deras uppgift och ändamål, utan det beror på, att man ej förstått att ge dem den riktiga formen och inpassa dem i omgivningen. Det gäller om dessa arbeten detsamma som över huvudtaget om allt kulturellt och konstnärligt nyskapande under senare generationer, att man saknar den enhetlighet i utgångspunkt och mål, som utmärkte äldre tider. I stället för den forna säkerheten kom ett famlande hit och dit och den jämna och lugna utvecklingen avlöstes av språngartade övergångar. Man förlorade sinnet för byggnadskonstens innersta väsen och förmågan att lyssna till samvetets röst. Därför var man heller icke i stånd att sätta något verkligt kraftigt skydd mot förstörelselustan och det ödesdigra slösandet

Gammal träbro över Brenta vid Bassano (Italien).

En med stadsbilden väl harmonierande anläggning, som dessutom är mönstergill med hänsyn till konstruktion, rytm och proportioner.

med natur- och kulturvärdena. Även där man gjorde enstaka försök till det bättre blevo resultaten ringa, ty väl saknades icke på många håll en god vilja att söka avhjälpa det onda, men man fäste sig därvid alltför mycket vid detaljer och yttre medel och fastnade i ett tomt efterapande av gamla stilarter eller hängav sig åt jakten efter en ofta falsk originalitet. Ett praktiskt och ändamålsenligt och på samma gång konstnärligt byggnadsskick beror nämligen på det intima sambandet och den ständiga växelverkan mellan de ekonomiska, byggnadstekniska och äстетiska kraven och det är nödvändigt, att man alltifrån början noga skärskådar varje uppgift från alla sidor och ända in i minsta detalj samt att man även utför den med samma noggrannhet. Det är nämligen omöjligt att åstadkomma en organisk och harmonisk byggnad, om man icke, både vad helheten och detaljen angår, eftersträvar en ändamålsenlig, konstruktivt riktig samt ur hantverks- och konstnärlig synpunkt god lösning och förstår att inpassa den i den förefintliga omgivningen, men iakttagar man detta, då erhåller även den enklaste byggnad en god form, som på samma gång tydligt uttrycker byggnadens väsen och uppgift.

Hängbro över Aar vid Fribourg (Schweiz).

Oaktat det moderna i konstruktionsformen är bron harmoniskt infogad i den medeltida stadsbilden.

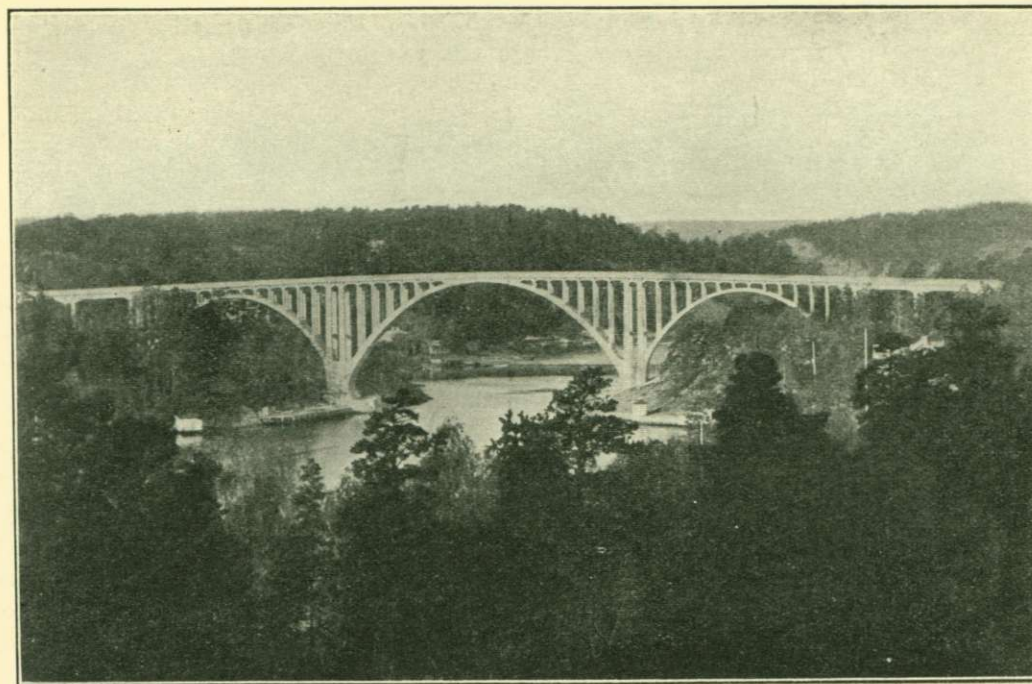
Dessa regler ha naturligtvis också sin tillämpning, då det gäller ingenjörernas verk, ja, de äro härvidlag alldeles särskilt viktiga, då allt det nya ifråga om uppgifter, konstruktionssätt och arbetsmetoder ofta förorsaka en ännu större osäkerhet och villrådighet än vid vanliga byggnader. Till följd av den snabba ekonomiska och tekniska utvecklingen ha de problem, som våra ingenjörer ställas inför, mångdubblats sedan början av förra århundradet både vad antal, beskaffenhet och omfång beträffar. Lösningen av dessa problem ha givit upphov till hela specialvetenskaper och ingenjörskonsten har i vår tid så helt skilt sig från byggnadskonsten i allmänhet, att man föreläts till den föreställningen, att de för den senare gällande lagarna icke skulle äga giltighet för den förra. Man har rent av velat hävda, att kraven på absolut ändamålsenlighet icke skulle kunna förenas med någon som helst hänsyn till stads- eller landskapsbilden. Härvid har man emellertid förbisett, att vi från äldre tid äga talrika verk av ingenjörskonst, vilka äro tekniskt fulländade samt mönstergilla både i fråga om plan och form och dock på ett utmärkt sätt harmoniera med omgivningen. Man har också glömt, att många av vår egen

tids verk på detta område ingalunda äro de självständiga skapelser, som man ofta tror, utan ha de först så småningom utvecklats sig ur äldre förebilder.

Ännu vid början av den moderna utvecklingen vilade byggnadsskicket på en enhetlig tradition och man ägde en säker smak och stilkänsla. Vid byggandet eftersträvade man lika mycket en konstnärligt tillfredsställande form som sparsamhet och ändamålsenlighet. Därom vittna icke minst många av vårt eget lands gamla industriella anläggningar och arbeten av våra stora ingenjörer, en Dalberg, en Polhem. Med den ekonomiska och sociala omvälvning, som betecknar inledningen till vår egen tid, brast emellertid traditionen och den konstnärliga känslan förslappades. Redan vid början av sin utbildning gingo arkitekterna och ingenjörerna skilda vägar och de senares uppgifter blevo både talrikare och mera olikartade. Skarpt åtskilda specialfack uppstodo, som så helt krävde sin man, att det blev allt svårare och svårare för honom att också få en överblick över de andra områdena och fasthålla sambandet mellan de olika grenarna. I forna tider däremot omfattades alla arbeten, även de som utfördes av underordnade krafter, med samma intresse och förståelse och de store mästarna inom ingenjörskonsten uträttade även storverk på talrika andra områden. Men nu för tiden står den ena specialisten gent emot den andra och arkitekten med sina huvudsakligen på formen inriktade intressen gent emot den nyktert beräknande ingenjören. Under sådana omständigheter kan även med bästa vilja i världen ej ett intimt samarbete komma till stånd.

Utan denna vittgående specialisering hade dock den moderna utvecklingen av tekniken och industrien icke varit möjlig. Emellertid insåg man — och icke minst ingenjörerna själva — att det förelåg en fara för att naturskönheten och den historiska karaktären i landskapsbilden kunde förstöras på grund av dessa alltjämt växande anläggningar. Men det var ej så lätt att finna ett botemedel och ett absolut felsteg var det, när man sökte "försköna" de industriella anläggningarna genom främmande arkitektoniska motiv, vare sig de nu gingo i en romantisk eller klassisk anda.

Fabriker i form av medeltida byggnader eller moskéer, järnvägsstationer i slottsstil, transformatorstationer liknande kyrktorn i dvärgformat äro typiska yttringar av en sådan smakförbistring. Då denna "stilkonst" hade misslyckats, sköt man över målet åt andra hållet. Den ene såg idealet i en absolut förutsättningslös konst, blott inriktad på ändamålsenligheten, den andra åter krävde fullkomlig frihet för konstnärens skaparkraft. Ingenjörerna intogo olika ståndpunkter inför de olika uppgifterna. Gällde det t. ex. att konstruera ett lokomotiv, en automobil, en flygmaskin eftersträvade de och lyckades även skapa en enkel och vacker form på samma gång som de fullkomnade maskinerna, men då det var fråga om byggnadsverk intogo de ej alltid en lika konsekvent hållning. Den goda form, man här sökte uppnå, var ofta blott ett offer åt publikens smak, blev någonting ytligt eller löst, därför att den konstnärliga tanken ej harmonierade med den konstruktiva. Det konstnärliga värdet i en byggnad, det må vara en bro,

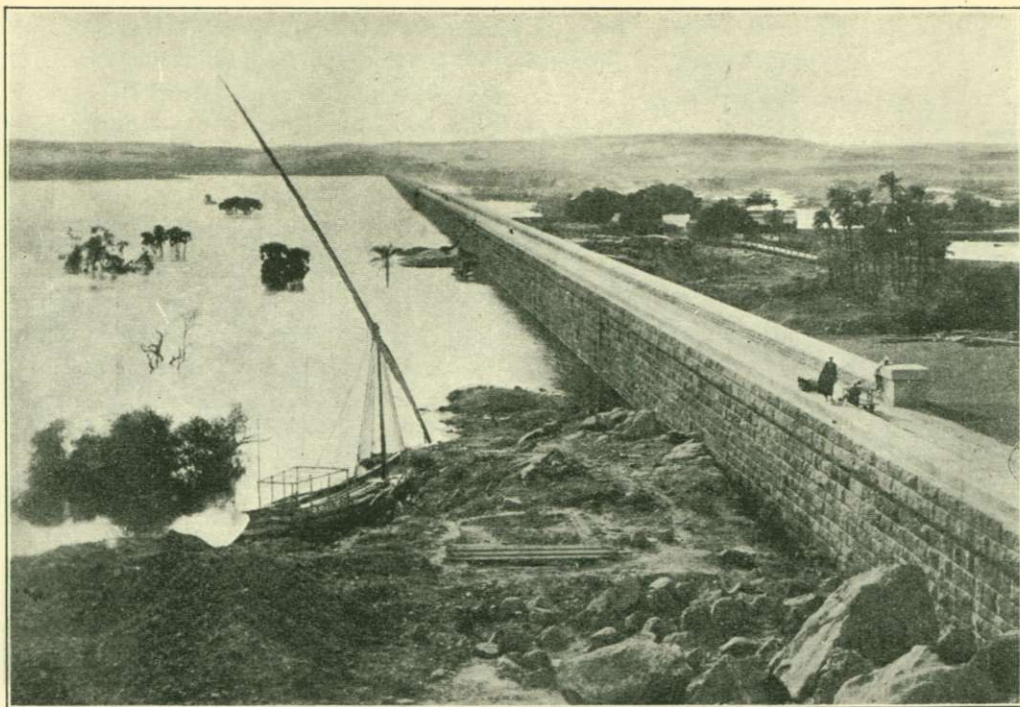

Skurubron utanför Stockholm.

En i landskapet väl infogad, fullt modern anläggning, där konstruktion och konstnärlig form harmoniera med varandra på ett utmärkt sätt.

ett vattentorn, en lyftkran, beror på många orsaker. Den kan vara fast konstruerad och tekniskt väl utförd och motsvara alla krav på ändamålsenlighet men dock verka dålig, därför att ändamålet samt hållfastheten eller bärkraften ej kommer till uttryck på ett övertygande sätt. Möjligheterna till en ekonomiskt och tekniskt god lösning kunna vara många, men det är blott få, som motsvara vår omedvetna statiska känsla. Ett vackert utformande av en byggnadskropp och dess harmoniska infogande i omgivningen kräver ett konstnärligt, fördjupat studium av de tekniska spörsmålen. Många moderna ingenjörer ha också insett detta och även förstått att tillämpa det och därigenom skapat verk av en enastående klarhet och kraft. Det finnes verk av nutida ingenjörskonst — vi behöva blott tänka på de moderna jättekranarna och järnvägsbroarna — där man nått en verkligt god och vacker form, framvuxen ur en ekonomiskt väl övervägd, tekniskt fulländad och organiskt uppbyggd konstruktion och som sannerligen ej behöver några tillsatser för att höja intrycket. De flesta goda lösningar förefalla dock ännu så länge att mera vara resultatet av en tillfällighet än av en medveten strävan.

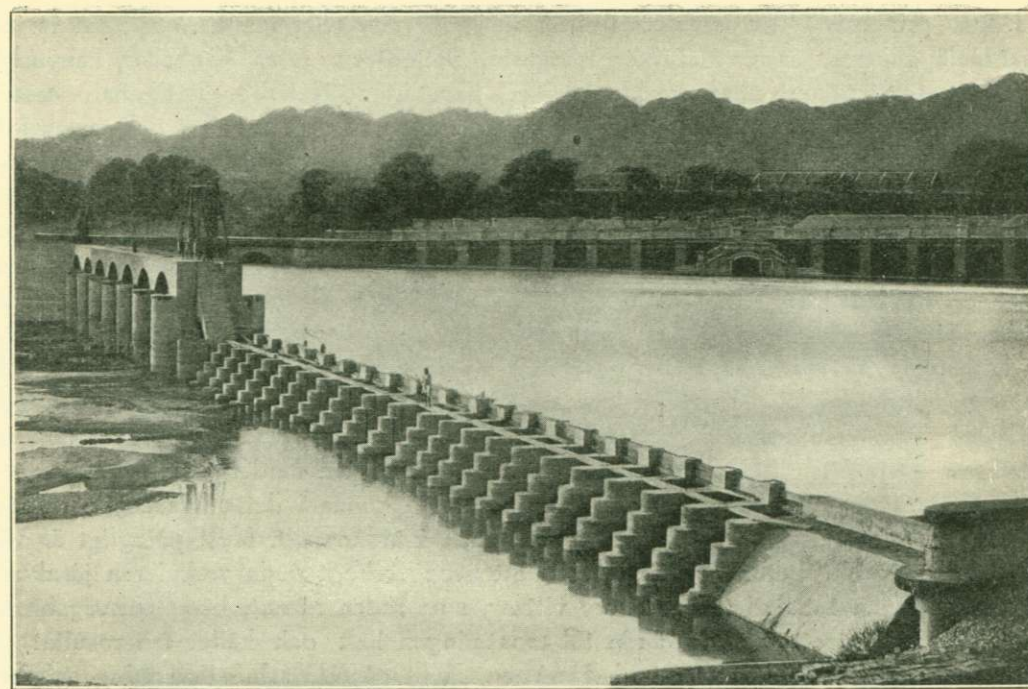
Vår tids konstnärliga mål, då det gäller den för arbete eller vardagsliv avsedda

Dammanläggning vid Assuan (Egypten).

På grund av sin enkelhet särskilt verkningsfull anläggning, som trots längden ej verkar långträdig.

byggnadskonsten, bör vara enkelhet och saklighet i formen. En förutsättning för att detta skall kunna uppnås är, att man utnyttjar byggnadsplatsen på rätt sätt, väljer och behandlar byggnadsmaterialet med omtanke samt genomför planläggning, inredning och exteriör på ett ändamålsenligt och för vår naturliga skönhetskänsla tillfredsställande sätt. Detta kan i de allra flesta fall ske utan onödiga ekonomiska uppoffringar och dyrbara prydnader, ty det säkraste sättet att uppnå en god verkan är ekonomisk omtanke och ett konsekvent utnyttjande av de former, som föranledas av materialet och konstruktionen. Ett slående bevis härför äro de många, goda byggnader från äldre tid, av vilka de flesta ingalunda äro några geniala eller märkliga skapelser utan endast typiska och allmänt gängse lösningar, grundade på gammal hantverkstradition. Däri och icke så mycket i deras under tidernas lopp förvärvade "romantiska" prägel ligger deras oförgängliga värde och därpå beror också deras betydelse som förebilder för senare tider. För att vi i emellertid i vår tid skola nå liknande resultat måste vi åter lära oss tillämpa vissa för all byggnadskonst grundläggande principer. Byggnadens planläggning måste rätta sig efter det givna behovet av utrymme och kraven på sparsamhet och ändamålsenlighet, ut-

Dammanläggning i Gangeskanalen (Indien).

Arkitektoniskt väl utformat byggnadsverk med klart uttryckt ändamål. God anpassning till traditionella former utan hemfallande till "romantiskt" efterbildande.

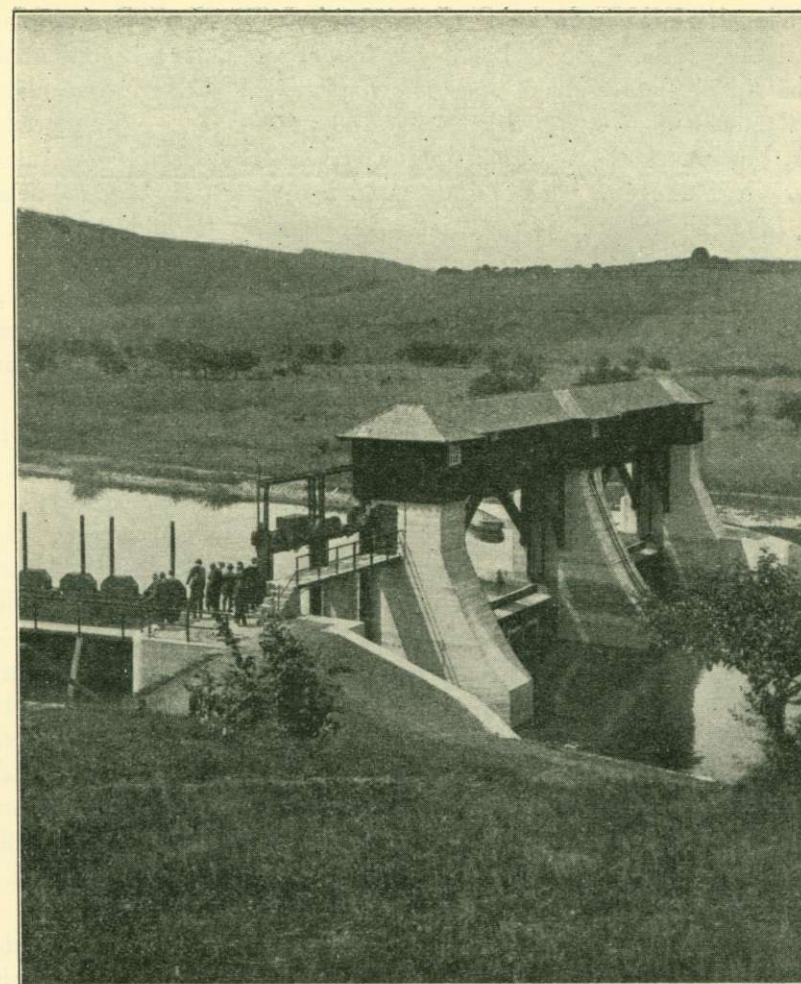
förändet skall vara oklanderligt ur hantverks- och konstruktiv synpunkt, både vad detaljerna och det hela angår, alla proportioner vara riktiga samt yt- och färgbehandlingen god. Till grund för varje projekt måste dessutom ligga en enhetlig idé eller tanke, som är enkel, naturlig och klar både med hänsyn till plan, uppbyggande och konstruktion samt byggnadskroppens och rummets utformande. Naturlighet och enkelhet i formen är också den första förutsättningen för att en byggnad skall lyckas rent hantverksmässigt. Den skall vara klar och sluten samt storleksförhållanden och orientering väl avvägda. Detaljerna och de enskilda partierna skola vara anpassade efter materialet och ändamålet samt underordnade det hela, ytorna enhetligt uppdelade samt material och färg riktigt behandlade. Redan vid byggnadsidéns utformande måste man taga hänsyn till, huru den blivande anläggningen skall komma att förhålla sig till omgivningen, eljest är det en ren tur, om den ej kommer att verka främmande däri. Härvid gäller det att taga hänsyn till, huruvida den skall höra ihop med andra byggnader eller stå isolerad, vidare att dess förhållande exempelvis till förefintlig vegetation, terrängformationer, vägar eller vattendrag väl avväges samt att det skapas harmoni mellan markens linjer och byggnadens.

Dessa principer gälla emellertid icke blott för mer eller mindre husliknande industrianläggningar, såsom fabriker, magasin, vattentorn, fyrrar, banhallar, hangarar, transformatorstationer eller gasklockor o. likn. utan även för lyftkranar, broar, elektriska ledningar, linbanor, dammanläggningar, hamnar, kanaler och slussverk m. m. Icke heller med avseende på de moderna byggnadsmaterialerna och konstruktionsmetoderna gör sig någon skillnad gällande i fråga om tillämpandet av dessa principer. De gamla materialerna, stenen och träet, giva en livlig ytverkan och äga den fördelen att de direkt harmoniera med landskapet och denna harmoni stegras med tiden till följd av den patina, som så småningom lägger sig däröver. Järn och betong verka däremot mer eller mindre främmande i landskapet och om en hantverksmässig användning av dem kan det knappast vara tal. Men använda på det rätta sättet och då sten eller trä ej äro lämpliga kunna de ge upphov till verkligt storslagna byggnadsverk, som väl infogade i landskapet icke blott undgå att mer eller mindre ödelägga detta utan istället förhöja intrycket därav. Flera moderna anläggningar — jag vill blott som exempel nämna Skurubron — kunna i detta hänseende räknas bland det bästa, som vår tids byggnadskonst åstadkommit. Mest påtagligt är väl detta i fråga om betongbyggnader, men att även verkligt goda verk i ren järnkonstruktion kunna åstadkommas, därom vittnar, som redan nämnt, både järnvägsbroar och lyftkranar, trots att de ända till monteringen helt och hållet äro resultat av fabriksmässig framställning, grundad på en långt gående arbetsfördelning och ett matematiskt noggrannt utförande av alla de olika delarna efter de ända in i minsta detalj gjorda statiska beräkningarna.

De nya byggnadsmaterielerna ha emellertid framkallat nya konstruktionsmöjligheter, och med dessa ha också följt nya konstruktionsformer. Först så småningom har man emellertid frigjort sig från de traditionella av träet eller stenen beroende formerna och tillägnat sig en riktig förståelse för de nya materialiernas egenskaper. Härvid gäller det dock icke blott att tillfredsställa de rent statiska kraven utan också att på ett övertygande sätt bringa dem till uttryck i formen, t. ex. genom förstorandet av måtten utöver det absolut növändiga, genom betongandet av enskilda delar eller framhävandet av vissa linjer o. s. v.

Vi finna alltså, att det även inom den moderna ingenjörskonsten ges möjligheter att förläna byggnader och anläggningar en estetiskt tillfredsställande och för omgivningen avpassad form utan att offra något av deras ändamålsenlighet eller saklighet. Det gäller här liksom vid all byggnadskonst, att ärligheten är den bästa vägledaren, att ju mer vi låta byggnadens väsen och uppgift komma till sin rätt i de för ögat synliga formerna, desto bättre motsvara de de giltiga skönhetskraven och fylla därmed också alla berättigade fordringar från hembygdsvårdens sida. Dess uppgift blir att få våra industrimän och teknici att beakta de här skisserade kraven och tillämpa dem i praktiken.

*

Fördämning vid Mühlhausen a. Enz (Tyskland).

I landskapet väl infogad anläggning. Klar och enkel form.

De här meddelade tankarna och synpunkterna återfinnas i eller äro föranledda av ett nyligen utkommet tyskt arbete om ingenjörskonst, utgivet av ett antal föreningar med tyska hembygdsförbundet och "Werkbund" i spetsen. Det ekonomiska läget tvingar Tyskland att i större utsträckning än hittills utnyttja sina naturliga tillgångar. Man måste därför räkna med, att ett stort antal betydelsefulla tekniska anläggningar, som på ett genomgripande sätt komma att förändra städernas och landskapets utseende, skola planläggas och utföras under den närmaste framtiden. Det är för att bereda alla dem, vilka på ett eller annat sätt få att göra med dessa

företag, tillfälle att sätta sig in i de många problem, som ingenjörskonsten ställes inför i dess förhållande till hembygdsvården, som detta arbete tillkommit. Och det gäller härvid ej endast dem, som skola planlägga och utföra anläggningarna utan även alla dem, vilka ekonomiskt skola stödja företagen — folkrepresentationer, myndigheter, kommuner, bolag, föreningar eller enskilde —, och inte minst de vida kretsarna av befolkningen, vilka i sista hand komma att beröras av dessa företag och därför böra ha tillfälle för att icke säga plikt att bilda sig ett självständigt omdöme därom.

Boken, vars titel lyder "Die Ingenieurbauten in ihrer guten Gestaltung", har redigerats av sekreteraren i tyska hembygdsvårdsförbundet d:r ing. Werner Lindner med biträde av arkitekt Georg Steinmetz. Arbetet har förberetts på det omsorgsfullaste och utgör ett urval av en stor samling bilder av ingenjörskonst från olika tider och olika länder, vilken tillkommit genom samarbete mellan de båda ovan nämnda föreningarna, hembygdsvårdsförbundet och Werkbund, samt tyska ingenjörsföreningen och tyska sällskapet för ingenjörskonst. Huvudparten av boken utgöres av bilder (250), som äro ordnade i systematiska grupper, såsom hallbyggnader, kvarnar, broar, lyftkranar, fyrorn, elektriska anläggningar, kanaler, slussverk m. m. Ofta sammanställas gammalt och nytt, men samtliga avbildade föremål, såväl de gamla som de nya, äro att anse som på ena eller andra sättet mönstergilla, i det att man helt undvikit att, såsom Schultze-Naumburg ofta gör i sina "Kulturarbeiten", ställa det dåliga exemplet vid sidan av det goda, men i mycket kan arbetet just betraktas som ett synnerligen värdefullt supplement till Schultze-Naumburgs ovannämnda böcker och särskilt till de delar, som behandla människans inflytande på landskapets utseende. Liksom denne författare låter man också i "Ingenieurbauten" bilderna huvudsakligen tala för sig själva. Utom en allmänt orienterande inledning till boken i sin helhet utgöres texten endast av några få korta upplysningar till varje avdelning samt bildförteckning m. m.

Vad själva bildurvalet angår, så är det tydligt, att detta gjorts med den största omtanke och att man icke spart någon möda för att få så belysande och karaktäristiska exempel som möjligt, men givet är att vid ett så omfattande ämne, som det här är fråga om, man här och var kan ställa sig kritisk och mena, att vissa bilder kunde varit borta under det att andra i stället borde ha funnits, ehuru avgörandet av ett sådant spörsmål dock alltid i sista hand blir en smakfråga. Den största bristen är naturligtvis den, att det oerhört rika materialet tvingat till en begränsning, som särskilt vid ett par grupper, t. ex. elektricitetsanläggningarna, är att beklaga. Emellertid bör den nu utkomna boken endast betraktas som ett inledande arbete och meningen är att i följande delar upptaga de olika kapitlen till grundligare behandling. Sålunda förberedes redan nu en ny del, som särskilt kommer att behandla byggnader av järn. Såsom ovan nämnts har materialet hämtats från vitt skilda håll, och om också det tyska givetvis dominerar, återfinnas dock bilder från

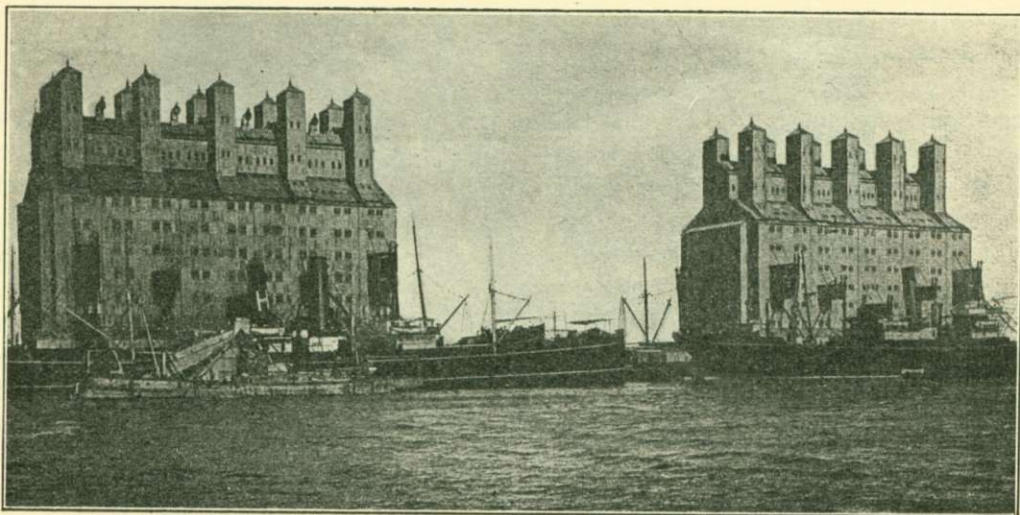

Silo för råsvavel i Marseille (Frankrike).

Byggnad av järnbeton. Konstruktionen klart uttryckt. Goda proportioner och belysningsförhållanden.

flera andra länder, såsom Schweiz (framför allt järnvägsviadukter), Holland (kanal- och slussanläggningar), Amerika (silos), Egypten och Indien (dammanläggningar) m. fl. Sverige är endast företrätt av en enda bild (från Porjusanläggningarna), men det är utgivarnes förhoppning att i följande delar kunna få Sverige representerat på ett fylligare sätt och så som vår ingenjörskonst förtjänar det både ifråga om äldre och yngre anläggningar.

Om också det insamlade primärmaterialet i första hand varit avsett att ligga

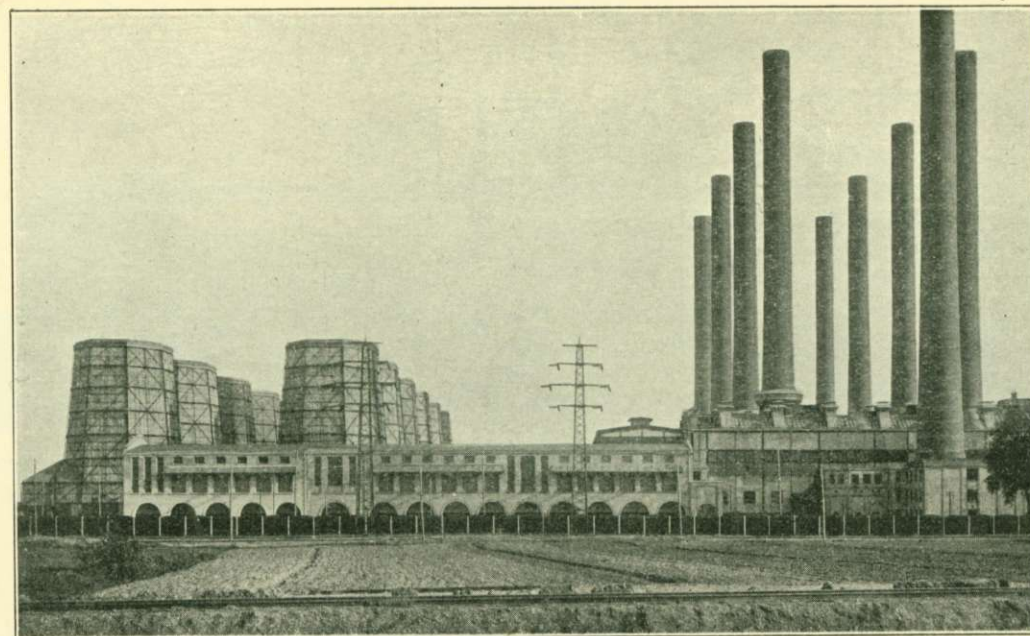

Spanmålssilo i Bahia Blanca (Argentina).

Betonbyggnader med helt nya och självständiga efter ändamålet avpassade arkitekturformer.
Goda proportioner såväl i detaljerna som helheten.

till grund för det nu publicerade bokarbetet och dess eventuella efterföljare har man dock icke i övrigt låtit det ligga outnyttjat. En stor del av materialet har uppmonterats och försetts med förklarande etiketter för att användas till en vandringsutställning. Denna visades första gången vid tyska ingenjörsföreningens årsmöte i Dortmund i juni 1922, utställdes sedan vid fornminnes- och hembygds-vårdskongressen i Stuttgart i september samma år och befinner sig nu på vandring genom olika tyska städer samt skall senare även utställas i Österrike och Schweiz. Genom en sådan vandringsutställning kan man nå vidare kretsar än genom böckerna och väcka deras intresse för dessa frågor. En biavsikt med vandringsutställningen har också varit att söka få materialet kompletterat på olika orter och därigenom få det så fullständigt och modernt som möjligt. Kunde det senare på något sätt göras tillgängligt för studier exempelvis i något bibliotek eller någon samling och ständigt kompletteras med nytt material, skulle det bli av än större och mer bestående värde både för forskningen och det praktiska arbetet.

För det svenska hembygdsvårdsarbetet på ett område, som hittills alltför litet beaktats, skulle det givetvis vara av stor betydelse, om denna utställning också kunde visas på några platser i vårt land. Styrelsen för Samfundet för hembygdsvård har även beaktat detta och gått i författning om att få utställningen exponerad i Stockholm under nästa höst eller vår, och möjligt är att några hembygdsvårdsorganisationer ute i landet skola hysa så pass stort intresse för denna sak, att den även kan utställas på ett par andra orter. Men skall en utställning av detta slag komma

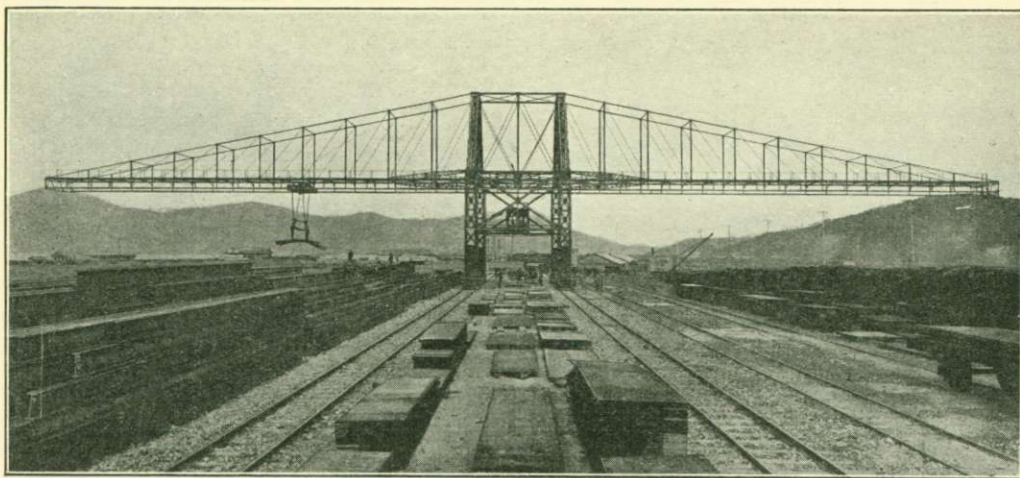

Zschornowitz kraftverk mellan Berlin och Halle (Tyskland).

Typisk storindustriell anläggning. Enkel och klar gruppering och anordning av hus, skorstenar och kyltorn.

till stånd i vårt land gäller det naturligtvis, att man därvid ej endast ställes inför verk av främmande länders ingenjörer och arkitekter, utan att vi också få tillfälle lära känna de goda saker, som i Sverige utförts på detta område under äldre och yngre tid. Först därigenom skulle utställningen bli av verkligt värde för hembygds-vården i vårt land. För att emellertid kunna åstadkomma en sådan utställning är det nödvändigt, att samfundet erhåller hjälp från de kretsar saken närmast berör, att våra ingenjörer och arkitekter ställa till förfogande bilder av arbeten, som de utfört, samt att våra bruk och andra industriföretag visa sitt intresse för saken, framför allt genom att räcka en hjälpsam hand, då det gäller anskaffandet av bilder av äldre anläggningar, som ännu användas eller åtminstone finnas bevarade. Men även goda och vackra prov på förgången svensk ingenjörskonst skulle få ej heller saknas och det är att hoppas, att man i arkiv och andra samlingar skall kunna sammanföra en del värdefulla ritningar, avbildningar och modeller av numera försvunna anläggningar.

Ett realiserande av denna utställning skulle säkert i mycket bidra till att väcka intresse för en gren inom byggnadskonsten, inför vilken den eljest kulturellt intresserade allmänheten — och icke minst inom hembygdsvårdskretsar — ofta står fientlig eller åtminstone likgiltig. De verk, som våra ingenjörer skapa, äro dock ett av de

Kran för kaiserliga japanska stålverken.

Synnerligen klar och verkningsfull konstruktion samt goda proportioner. Lugn och vacker silhuett.

storslagnaste uttrycken för hela den moderna kulturen, och det är både orättvist och obilligt att ej vilja erkänna detta utan endast betrakta dem som något nödvändigt ont. Vi måste i stället träda i ett mera personligt och så att säga vänskapligt förhållande till byggnadsverk av detta slag, ty endast genom en befruktande, positiv kritik blir det möjligt att befrämja en ur hembygdsvårdssynpunkt tillfredsställande ingenjörskonst.

FRITJOF HAZELIUS.

MODERNA SVENSKA DOPNAMN NÅGRA ANMÄRKNINGAR OCH ÖNSKEMÅL

I EN SKRIVELSE TILL CIVILMINISTERN KLAGADE FÖR ETT TIOTAL ÅR sedan häradsskrivaren i Östra härads fögderi i Småland med instämmande av åtta andra häradsskrivare över att i de offentliga handlingarna varje persons samtliga förnamn måste anföras. I samband härmed påpekade han det vårdslösa sätt, varpå dopnamnen i våra dagar väljas. Som exempel på svenska folkets nuvarande oskicklighet i namngivning meddelade han följande samling namn:

*Hanna Meboll Ingrid Leifia,
Edna Allas Dorthe,
Elofia Rosalva,
Febe Märja Särling Klatronella,
Dolftny Glädis Hanigel,
Bertil Ränis Villard,
Karl Herbert Zinzendorf.*

Ändå mera belysande för den brist på smak som utmärker den moderna dopnamngivningen är följande lilla blomsterkvast som en tidning för ett tiotal år sedan plockat i Västeråstrakten:

*Daily News,
Delfi Sadara Sigvalda Minette,
Aina Konstantia Diadatia Haravaida,
Closetta Superfina.*

Samma tidning anför från Stockholm de underbart klingande kvinnonamnen *Andelina* och *Walternina* och berättar att lyckliga föräldrar i Stockholm velat döpa en gosse till *Tjenixen* och en flicka till *Cikoria*, vilket dock avstyrkts av vederbörande myndighet.

Enligt professor Adolf Noreens uppsats "Något om våra förnamn" i Spridda studier 2 avled på 1890-talet i Göteborgstrakten en fröken med namnet:

Conrikdina Heldutschia Volorejusia Danielsson.

Det är ej blott allmogen som excellerar i konsten att ge sina barn osmakliga dopnamn. En östgötsk präst döpte vid 1800-talets mitt med egen hand och mun sin dotter till:

Skön-Östan Skön-Västan Skön-Ängelefi Maria Lovisa Sofi.

Och, som litet var vet, lät den första direktören för Trälleborg-Sassnitz-linjens rederibolag döpa sin då intet ont anande dotter till:

Sassnitza Trälleborga.

En skolrektor i Örebro hade av sina föräldrar begåvats med det judiska namnet *Jehubba*. Han utkrävde på 1880-talet en raffinerad hämnd av sin son genom att döpa honom till *Härjulv Jehubbason*.

En direktör för Munksjö papp gav en dotter namnet *Siv Ultima*. För den händelse han med namnet avsåg att ge storken en fingervisning, så misslyckades han. I familjen föddes ännu ett par döttrar.

Ofta ha föräldrarnas skämtlynne tagit sig ett olämpligt uttryck i barnens namn. Så döptes en pojke till *Knut Otto Sixten*, vilka namn ju i och för sig ej äro så tokiga. Men när man får höra den lycklige faderns mening med namnen blir man en smula betänksam. Med *Knut* menade han att nu skulle det vara slut och knut på syskonraden. *Otto* betydde åttonde barnet och *Sixten* sjätte pojken.

Professor Noreen anför de från liknande syften härledda kvinnonamnen: *Nian*, *Tian*, *Elvan*, *Tolvan*, *Dusina*, *Femtona* och *Sista*. *Sista* är sålunda den svenska översättningen till *Ultima*.

Med deltagande nämner Noreen att några olyckliga flickor begåvats med namnen *Abiskoja*, *Bresilia*, *Veranda*, *Odessa* och *Parafina*.

Dessa exempel må vara nog för att visa att det är något på tok med det svenska dopnamnskicket. Var ligger felet och hur skall det kunna avhjälpas? För besvarandet av dessa frågor behövs en liten historisk återblick.

Före kristendomens införande voro i vårt land så gott som alla förnamn bildade av inhemskt språkmateriel. De voro dels enkla, dels sammansatta. Som exempel på det senare slaget, som var det vanligaste, må nämnas: *Gud-mund* (= gudagåva), *Had-ulv* (= stridsulv), *Hjor-var* (= svärdvaktare), *Sig-björn* (= segerbjörn), *Sig-sten* (nu stavat *Sixten* = segersten), *Härj-ulv* (= härulv), *Sten-kil* (sammandraget av *Sten* + *kättil*)¹⁾, *Tor-ke* (av gudanamnet *Tor* + *kättil*).

Urgamla osammansatta nordiska namn äro: *Jarl*, *Kättil*, *Sten*, *Ulv*, *Björn*, *Sven*, *Hjäl*, *Udd*, *Ramn* (= korp)²⁾.

¹⁾ Detta gamla kunganamn uttalas ofta med *tje*-ljud, liksom om det vore sammansatt av *sten* och *kil*. Riktigare är att uttala det med *k* på samma sätt som det beslätade *Torkel*.

²⁾ De talrika personnamnen av typen *Ulv*, *Björn*, *Ramn*, som äro ursprungliga djurnamn, berodde troligen äldst på den gamla föreställningen om *fylogjan*, en dubbelgångare som i djurskepnad följde människan. De isländska sagorna berätta att dessa djurskepnader voro människosjälär. En gumma i Skagershults sn i Närke berättade för ungefär 15 år sedan att varje mänska har sin *våle* (dvs. *vårde* = vålnad), som har något djurs skepnad. När de går igen är det inte de själva utan vålen. Om man vill ta reda på hur någons våle ser ut, skall man lägga en sax i en duk och lägga över flikarna. Så

Till de sammansatta namnen kunde man göra smek- eller kortnamn. Liksom man i senare tid av Karl gjort *Kalle*, av Julius *Julle*, av Abraham *Abbe*, av Ludvig *Ludde* gjorde man förr till *Sibbjörn* (av *Sigbjörn*) kortnamnet *Sibbe*, till *Agmund* kortnamnet *Agge*, till *Sigvard* (varav *Sigurd*) kortnamnet *Sigge* osv.

Från början hade de sammansatta namnen haft en viss självständig betydelse. Men man övergick småningom till att sammansätta namnen ej efter betydelsen utan efter släktskapen. Om fadern hette *Sig-mund* och modern *Ragn-borg* kunde sonen kallas t. ex. *Agmund*, *Sigvard* eller *Ragnar*. På en blekingsk runsten från 600-talet omtalas att *Had-ulv*, son av *Hjor-ulv*, skrev runorna efter (brodern?) *Härj-ulv*. I detta fall allittererade förnamnen dessutom på *H*. På detta sätt blevo förnamnen förnamn och släktnamn på en gång.

Senare avlöstes denna namngivningsprincip av bruket att uppkalla barnet efter någon avlidet släkting.

Folkvandringstidens germaner trodde, som den norske forskaren Gustaf Storm visat, att en död kunde födas på nytt i ett nyfött barn om man gav hans namn åt barnet. Ur denna tro uppstod bruket att uppkalla barnen med namn som i alldeles samma form burits av någon bortgången släkting. Om fadern var död uppkallades sonen alltid efter honom, eljest efter farfar, morfar eller någon annan död anförvant. Denna sed lever ännu i viss utsträckning kvar i Norden¹⁾.

Före 1000-talet voro sålunda nästan alla förnamn av äkta nordiskt ursprung. Men i och med kristendomens införande började detta gamla stolta namnskicket småningom undergrävas. Vid 1300-talets början hade det gått så långt att i markegäldslängderna från 15 bondsocknar i Uppland inlånade namn bäras av omkring en tredjedel av de i längderna nämnda 1600 allmogemännen²⁾.

tänker man på ett djurnamn t. ex. *ko* och öppnar så duken och ser efter om saxen vänt sig. Har den inte så gjort, säger man t. ex. *får* och ser ånyo efter och fortsätter så till dess saxen vänt sig. Det djur man då nämnde är personens vålnad. Det brukade ungdomen göra när gumman var liten. (Upp-tecknat av förf. efter ett andrahandsmeddelande).

¹⁾ Ett typiskt exempel på namngivning efter farfar påpekar Anders Grape i inledningen till hans välskrivna och intressanta avhandling "Studier över de i fornsvenskan inlånade personnamnen", s. 83. Inom en gren av folkungaätten buros följande namn i direkt nedstigande led, son för son.

Benkt
|
Magnus Minnesköld
|
Bengt Magnusson, nämnd 1220.
|
Magnus Bengtsson † 1263.
|
Benkt Magnusson † 1294
|
Magnus Benktsson, nämnd 1293.

²⁾ Enligt A. Grape.

Under 1800-talets senare hälft hade upplösningen av det gamla svenska namnskicket hunnit därefter att man med ljus och strålkastare fick leta efter svenska personer som ej hade något utländskt dopnamn. De voro nära nog lika sällsynta som bävern. Till all lycka började emellertid vid 1800-talets slut en reaktion mot de utländska dopnamnen, i det de gamla en- och tvåstaviga svenska namnen av typen *Sten, Stig, Sven, Bo, Ivar, Gunnar* osv. blevo alltmer populära.

Anders Grape har i sin nyssnämnda avhandling redogjort för kristendomens inverkan på namnskicket. Han påpekar att missionens och kyrkans män knappast torde ha gått bröstgänges tillväga mot de inhemska namnen. Men man kan givetvis förutsätta att de kristna drogo sig för att döpa sina barn till ett av de talrika namn som vittnade om den gamla asareligionen. Härefter ligger säkerligen den viktigaste anledningen till att sådana namn som t. ex. *Asmund, Frösten, Torkel, Odinkar*, förlora sin popularitet.

Vidare tycks det ha varit brukligt att, då de fullväxta döptes, de fingo ett nytt "kristet" namn bredvid det gamla hedniska. Ett ex. på dylika dubbelnamn är det välbekanta kunganamnet *Anund Jakop*. Namnet *Jakop* skulle han ha fått därför att han var född på Jakopsmässoafton.

Namngivningen efter bibliska personer och helgon har givetvis befrämjats av den gamla hedniska föreställningen om själavandringsläran. Liksom man i hednisk tid uppkallade barnet efter avlidna berömda släktingar och oskylda i den tanke att den store hädangångne skulle återfödas i barnet, så har man nog i den första kristna tiden tänkt sig att det bortgångna helgonet skulle kunna återfödas i ett barn, som föddes på den dag, då helgonet dog eller med andra ord föddes till ett nytt liv. En sådan återfödelse trodde man sig säkerligen kunna befrämja med namngivningens sedan urminnes tider kända magiska kraft. För de primitiva folken var namnet en del av personens själ. Och då namnet överflyttades trodde man ock att namngivarens själ följde med. Liknande föreställningar synas ha rått bland de hedniska germanerna.

Kravet på att barnet skulle vara fött på namnens dödsdag tycks man snart ha uppgivit, om nu för övrigt detta krav någonsin varit mera utbrett, vilket ej alls är säkert. Det visar sig nämligen tidigt att endast vissa heliga namn få större spridning. Då man ju inte kunnat reglera födelsedagarna efter helgonens storlek och popularitet, så är det givet att ett sådant bruk varit dömt till undergång. Var och en ville giva sitt barn ett så gott och kraftigt namn som möjligt. Och då gick man inte gärna till "de mindre profeterna". Det är lätt att övertyga sig om att bibliska personer med mindre gloria haft synnerligen svårt att som namngivare konkurrera med de mera omstrålade bibliska personager.

Redan på runstenarnas tid visar sig vissa kristna namn vara föredragna. I första

rummet kommer namnet *Johannes*¹⁾ med biformerna *Joan* och *Jon*. Andra kristna namn anträffade i runskrifter äro *Nicolaus* (efter den fromme biskopen Nicolaus i Myra), *Clemens* (efter biskop Clemens i Rom), *Andreas, Petrus* och *Tomas* (efter apostlarna Andreas, Petrus och Tomas). Namnet *Benedictus* (*Benkt*), som givits efter benediktinerordens stiftare Benedictus från Nursia, blev också tidigt omtyckt och spritt.

I den gamla kristna kyrkan firades martyrernas och helgonens dödsdagar (dvs. de dagar då de föddes till det rätta livet i himmelen). Dessa åminnelse-dagar blevo snart flera än årets dagar. Men småningom utarbetas en helgonkalender något olika för olika länder, där varje helgon har sin bestämda dag.

Oförfalskade helgonkalendrar finnas ännu kvar i de katolska almanackorna. I den franska almanackan börjar nästan varje dags namn med *s* (dvs. *saint*) eller *s^e* (dvs. *sainte*), t. ex. från 2—5 januari: *s. Basile, s^e Geneviève, s. Rigobert, s^e Emilie*. Ett liknande förhållande råder i Italien.

I kalendariet för Uppsala ärkestift från år 1344 upptagas för januari följande helgon. (Åttendedagar, annandagar o. dyl. överhoppas).

8 jan.	<i>S. Erik. S. Henrik.</i>
10.	<i>Paulus</i> eremiten.
14.	<i>S. Felix.</i>
15.	<i>S. Maurus.</i>
16.	<i>S. Marcellus.</i>
17.	<i>S. Antonius.</i>
18.	<i>S:a Prisca.</i>
19.	<i>S. Henricus.</i>
20.	<i>S. Fabianus. S. Sebastianus.</i>
21.	<i>S:a Agnes.</i>
22.	<i>S. Vincentius.</i>
23.	<i>S:a Emerentiana.</i>
25.	<i>Pauli</i> omvändelse.
27.	<i>S. Julianus.</i>

Då nu helgonet blev föremål för mässor och hedersbevisningar på dess dödsdag, återföll givetvis en del av namngivarens glans på barnet som fått dess namn. Säkertligen kände sig den döpte särskilt knuten till sin heliga namne, som väl småningom fick karaktären av skyddspatron. Helgonets namnsdag blev även den döptes namnsdag.

Då nu väl begreppet namnsdag kommit in, blir snart helgonnamnen de mest omtyckta dopnamnen. Men då helgonnamnen i kalendariet ej kunde bli stort fler än 350 så blev de användbara dopnamnens antal förminskat till en bråkdel av de gamla hedniska namnens antal.

¹⁾ Väl efter Johannes döparen,

I en kronojordebok från år 1553 nämnas från Glanshammars sn i Örebro län bland 24 bönder 7 med namnet *Nils*, 4 hette *Lars* (*Lasse*) och 3 *Per*. Namnen *Anders*, *Jöns*, *Måns*, *Erik*, *Gottskalk*, *Sevol*, *Ambjörn*, *Ravel*, *Börje* och *Oluv* ha var sin representant. Ej mindre än 19 stycken hade helgonnamn. Två personer, *Erik* och *Oluv*, hade fått namn av nordiska helgon. Nordiska namn äro också *Ambjörn*, *Börje*, (= Birger), *Ravel* (= Ragvald) och *Sevol* (= Sigurd). Av 24 personer hade sålunda 18 främmande namn och 6 stycken nordiska namn. Av 32 personer i Svennevads sn, nämnda i samma jordebok, hette 5 *Per*, 5 *Oluv*, 4 *Jogan*, 3 *Lasse*, 2 *Anders*, 2 *Jöns*, 2 *Nils*. Namnen *Bengt*, *Simon*, *Måns*, *Mårten*, *Karl*, *Gudmund*, *Håkan*, *Börje*, *Ingvar* hade var sin representant. Helgonnamn buros av sammanlagt 28 personer. Av dessa buro 6 nordiska helgonnamn. (Dit räknar jag även *Karl*, eg. Karl den store). Nordiska namn buros av sammanlagt 10 personer.

Då almanackor vid 1500-talets mitt börja tryckas i Sverige, vinna de i almanackans kalendarium införda helgonnamnen alltmer terräng och det svenska dopnamnsskicket blir allt enformigare och osvenskare.

Yttersta anledningen till det moderna svenska dopnamnsskickets fattigdom och osvenskhet är sålunda helgonkalendern och almanackan. Ofta har man insett detta och frigjort sig från namntvånget. På grund av utländska inflyttningar och utländska kulturströmmar har nytt namnmaterial införts. Från medeltiden till 1600-talet inkomma tyska namn t. ex. *Albrekt*, *Bernhard*, *Gottskalk*, *Konrad*. Den franska smakriktningen på 1700-talet införde en del franska namn i all synnerhet kvinnonamn t. ex. *Charlotte*, *Henriette*. Den götiska skolan i början på 1800-talet upplivade en del gamla nordiska namn t. ex. *Fritjof*, *Ingeborg*, *Hjalmar* och *Hildur*¹⁾.

Från de sedan 1765 i Sverige bekanta Ossians sånger lånades keltiska namn t. ex. *Ossian* och *Oskar*.

Under 1800-talet lånades i stor utsträckning namn ur engelska missromaner och tyska dussinromaner vilka som följetonger ingått i tidningar och tidskrifter. Och så har man slutligen bildat nya namn av inhemskt eller utländskt material.

Mot namnsskickets fattigdom har man sålunda ej utan framgång kämpat. Men få äro de som stritt mot de otaliga lånen från utlandet. Småborgarens beundran för allt utländskt tycks aldrig gå ur svensken. Han apar efter utländningen lika snällt som lantbon apar efter stadsbon. Originalitet är svensken en styggelse.

Inlånen och nybildningarna ha ej alltid varit så lyckade. Det har jag i början av detta bidrag med exempel visat.

För att bättre tillgodose allmänhetens namnbehov har man därför gjort en del revisioner av almanackans namnlängd. — En del nya namn ha tillkommit för att hedra svenska kungliga personer.

Som prov på hur dessa revisioner och ändringar utfallit må namnlängden för ja-

nuari meddelas ur 1786 års och 1923 års almanacka. För de namn som redan funnos i det ovannämnda kalendariet från 1344 har året 1344 inom parentes bifogats, för så vitt de förekomma på samma dagar.

1786	1923
1. <i>Nyårs-Dag</i>	<i>Nyårsdagen</i>
2. <i>Abel, Seth</i>	<i>Svea</i>
3. <i>Enock</i>	<i>Alfred</i>
4. <i>Titus</i>	<i>Rut</i>
5. <i>Simon</i>	<i>Hanna</i>
6. <i>Tretton-D(ag)</i>	<i>Trettondedagen</i>
7. <i>Lucian</i>	<i>August</i>
8. <i>Erhard</i>	<i>Erland</i>
9. <i>Julian</i> ¹⁾	<i>Gunnar</i>
10. <i>Nicanor</i>	<i>Sigurd</i>
11. <i>Hygens</i> (!)	<i>Hugo</i>
12. <i>Arcadius</i>	<i>Frideborg</i>
13. <i>Knut</i>	<i>Knut</i>
14. <i>Felix</i> (1344)	<i>Felix</i>
15. <i>Maurus</i> (1344)	<i>Laura</i>
16. <i>Marcellus</i> (1344)	<i>Hjalmar</i>
17. <i>Anton</i> (1344)	<i>Anton</i>
18. <i>Priska</i> (1344)	<i>Hilda</i>
19. <i>Henrik</i> (1344)	<i>Henrik</i>
20. <i>Fabian</i> (1344)	<i>Fabian</i>
21. <i>Agneta</i> (1344)	<i>Agnes</i>
22. <i>(Vincent)</i> (1344)	<i>Vincent</i>
23. <i>Emerentia</i> (1344)	<i>Emilia</i>
24. <i>Erik Transl(atus)</i>	<i>Erika</i>
25. <i>Paulus</i> (1344)	<i>Paulus</i>
26. <i>Polycarpus</i>	<i>Botilda</i>
27. <i>Krysostom(us)</i>	<i>Göte</i>
28. <i>Carl</i>	<i>Karl</i>
29. <i>Walerius</i>	<i>Valter</i>
30. <i>Gunila</i>	<i>Gunhild</i>
31. <i>Wigilius</i>	<i>Ivar</i>

¹⁾ År 1344 heter 27 jan. *Julianus*.

¹⁾ En i yngre fornisländska handskrifter uppträdande form av det gamla valkyrjenamnet *Hild(r)*.

Av 1786 års namn äro följande judiska: *Abel, Seth, Enok, Simeon*. Följande äro grekiska eller latinska: *Titus, Lucianus, Julianus, Nikanor, Hyginus, Arkadius, Felix, Maurus, Marcellus, Anton(ius), Priska, Fabian(us), Agneta, Vincent(ius), Emerentia, Paulus, Polykarpus, Kryostomus, Valerius* och *Vigilius*. Tyska äro: *Erhard* och *Henrik*. Nordiska äro blott *Knut* (eg. danskt), *Karl* (eg. tyskt. Dagen är uppkallad efter Karl den store) och *Gunilla*. Det sista namnet infördes i almanackan först på 1700-talet, väl till minne av drottning Gunilla (Bjelke).

Det konstiga namnet *Erik Translatus* betyder "Erik flyttad" och har tillkommit till minne av den dag år 1273 då Erik den heliges ben flyttades ifrån Gamla Uppsala till det nya Uppsala. Av de 29 verkliga namnen äro sålunda 4 judiska, 20 grekiska eller latinska, 2 tyska, blott 3 nordiska.

I 1923 års almanacka äro av januarinamnen judiska: *Rut* och *Hanna*, grekiska eller latinska: *August, Felix, Laura, Anton, Fabian, Agnes, Vincent, Emilia*, och *Paulus*, tyska eller engelska: *Alfred, Hugo, Henrik* och *Valter*. Nordiska äro: *Erland, Gunnar, Sigurd, Frideborg, Knut, Hjalmar, Hilda, Erika, Botilda, Göte, Karl, Gunhild* och *Ivar*. Ett nylagat missfoster är *Svea*, som bekant egentligen gen. plur. av *svear*.

Av 29 namn i 1923 års almanacka äro sålunda 15 utländska, 13 nordiska och ett nylagat. Som synes ett glädjande framsteg för det svenska språket.

Om vi utsträcka vår undersökning till samtliga 355 dopnamn i 1923 års almanack skola vi finna att ej mindre än 15 % äro judiska. Av grekiskt eller latinskt material äro nära 30 % bildade och av tyskt eller engelskt ursprung äro 15 %. Gamla svenska namn äro 30 % och 10 % utgöras av vrakgods från diverse länder.

Av germanskt ursprung är ej ens halva antalet av almanackans namn.

De talrika namnen av judiskt ursprung kunde utan olägenhet gallras. Till strykning skulle jag särskilt vilja rekommendera *Abel, Abraham, Adam, Evelina* (en avskyvärd förvriddning av *Eva*), *Isak, Israel, Joakim, Josefina, Moses, Natanael, Rebecka, Sakarias, Salomon, Simon, Susanna* och *Tobias*.

Av de grekiska och latinska namnen äro följande särskilt "stryktäcka": *Agaton, Alexis, Ambrosius, Augustin* (det kan vara nog med *August*), *Bartolomeus, Desideria, Dorotea, Eufemia, Eugenia, Justina, Justus, Konstantin, Markus, Nikodemus, Olivia, Paulina, Regina, Sabina, Valentin, Vega, Viola, Virginia*.

Plats för nya namn skulle också kunna vinnas därigenom att man sammanförde de olika formerna av samma namn. Egendomligt nog har i den gällande almanackan *Petrus* och dess försvenskade form *Per* blivit namn på två olika dagar. Lika frikostig har man varit mot *Katarina, Agata, Elisabet* och *Johannes*, vilka uppträda för andra gången under de sammandragna formerna *Karin, Agda, Elsa* och *Hans*. *Nikolaus* kommer igen tre gånger. *Klas* och *Nils* ha nämligen båda uppkommit ur *Nikolaus*.

Hade 1901 års almanackskommitté haft litet mera praktiskt förstånd hade de kallat de respektive dagarna *Petrus (Per), Katarina (Karin), Agata (Agda), Elisa-*

bet (Elsa), Johannes (Hans), Nikolaus (Nils). Genom att på detta sätt bifoga de förkortade namnformerna inom parentes hade man vunnit ett tiotal namnplatser.

Däremot menar jag att almanacksrevisionen farit alltför hårdhänt fram med de gamla populära bemärkelsedagarna. Den gamla sjusovaredagen, som gav anledning till så mycket oförargligt skämt, har man med en enkel göteborgsvits ersatt med *Jesper*. Men emedan gäspandet kommer före (eller efter) sovandet har 27 juli (förr *Sju sovare*) kallats *Marta*, och 26 juli (förr *Marta*) kallats *Jesper*. Jag tror också att det finns flera än jag som beklagar att den gamla *Blåsmässan (Blasius)* fått ge vika för *Disa*. Detta i den Tegnérska släkten gängse kvinnonamn kunde passats in på någon annan dag.

I detta sammanhang vill jag också anmärka på kommitténs nyskapade bemärkelse-dag *Olavus Petri* (19 april). Man tycker att en Olov kunde förslå. 29 juli har ju kvar sitt gamla namn *Olov*. Att upptaga *Adolf* som namn på egen dag (23 juni), då detta tyska namn redan finnes i kombinationen *Gustav Adolf* (6 nov.), är knappast välbetänkt.

Jag medger emellertid att 1901 års namnlängd från praktisk synpunkt i mångt och mycket är bättre än den förut i almanackan intagna. Men en ny revision är nödvändig.

Denna kan tänkas gå i två riktningar. Ett sätt, det från historiens och pietetens synpunkt riktigaste, vore att ur almanackans namnlängd avlägsna alla nyare tillsatser och återinföra den gamla helgonkalendern. Detta tillvägagångssätt förordas av Vetenskapsakademien och K. Maj:t år 1749 och av den genialiske fornforskaren och intima kännaren av vår medeltida kultur Hans Hildebrand år 1879¹⁾. Det andra sättet är att gå vidare på den år 1901 inslagna vägen och fortsätta med utmönstringen av oanvändbara och införandet av gångbara dopnamn.

Skulle det förra alternativet väljas, borde man i almanackan som bihang införa en lista på minst ett tusental dopnamn.

I det senare fallet borde 1) de obrukliga dopnamnen utmönstras, för så vitt de ej beteckna s. k. märkesdagar, 2) former av samma namn sammanföras på samma dag ex. *Nikolaus (Nils), Samuel (Sam), Mattias (Matts)*, 3) nya namn av nordiskt kynne införas²⁾.

I båda fallen behöves nytt namnmateriel. Hur skall detta vinnas? Enligt min tanke bäst genom en insamling av de talrika nordiska namn som ännu, fast tynande,

¹⁾ Vitterhetsakademiens månadsblad 1879, s. 35 f.

²⁾ En åtgärd som i ett slag skulle fördubbla namnmaterialet i kalendern vore att för varje dag införa två namn, ett mans- och ett kvinnonamn. Begäret efter namnsdagar bleve på detta sätt tillgodo-sett. — Innan revision av almanackans namnlängd kommer till stånd hänvisar jag rädlösa föräldrar till den av vår främste personnamnskännare bibliotekarien E. H. Lind utarbetade förträffliga namnför-teckningen: "Fornnordiska dopnamn i urval lämpat för nutida bruk" (pris 75 öre). Den boken bör ej saknas i något svenskt hem.

leva kvar i olika svenska landsorter. Men den tanken att en norrländing skulle kalla sitt barn med ett dopnamn som är typiskt skånskt, bjuder mig emot. I kalendern borde blott namn av riksspråkskaraktär få införas. Om den utvägen valdes att dopnamnslängden bifogades i särskild förteckning, mötte det ju intet hinder att efter allmänt svenska namn bifoga en landskapsvis ordnad namnförteckning.

För att visa hur en dylik namnlängd för halländingar kunde ta sig ut har jag ur 1600-talets och 1700-talets sydhalländska kyrkböcker antecknat de där brukliga personnamnen. Härmed resultatet. Artigheten kräver att jag börjar med kvinnonamnen.

Agda	Botil	Gunnilla	Kirstin	Ragnild
Agnes	Botilla	Gunnla	Lisbet	Ranil
Agneta	Britta	Göa	Lucia	Ramborg
Ana	Börta	Görel	Lusse	Sara
Anna	Doreta	Hedevig	Magdalena	Signill
Annicka	Dorotea	Hilleborg	Malena	Sigrid
Apollonia	Elin	Ingeborg	Maren	Sirin
Auda	Elina	Ingegärd	Margreta	Sissa
Barbro	Ellen	Ingela	Marta	Sissela
Bengta	Elna	Inger	Metta	Svenborg
Biritta	Elsa	Ingrid	Mäja	Tora
Birta	Gertrud	Johanna	Märit	Troen
Bodel	Gesa	Kare	Märta	Trued
Bodela	Geska	Karen	Nilla	Tyre
Bodil	Gunnel	Karin	Oler	Tören
Boel	Gunnela	Kerstin	Pernilla	Valborg
Borgel	Gunnill	Kirsti	Ragnel	Åsa

Mansnamnen äro:

Abraham	Axel	Dan	Germund	Harald	Ivar
Alfast	Bengt	Daniel	Give	Helge	Jakop
Alv	Berge	David	Grels	Henrik	Jeppa
Ambjörn	Bertil	Ebbe	Gudman	Hille	Jeremias
Amon	Björn	Elias	Gudmund	Holger	Jesper
Anders	Bo	Eluv	Gullbrand	Håken	Johan
Ann	Bonde	Erik	Gunnar	Hägge	Jokom
Arved	Borgar	Erland	Gunne	Häller	Jon
Asmund	Brodde	Esbjörn	Gunnmund	Ingel	Jonas
Asser	Bror	Eskil	Gunnland	Ingemar	Jöns
Atte	Bryngel	Fredrik	Götar	Ingvar	Jöran
Augustin	Börje	Frände	Hans	Isak	Klemet

Knut	Markus	Oluv	Sigfrid	Sövren	Ture
Kristen	Matts	Palne	Simon	Theodorus	Tuve
Kristian	Mattis	Peder	Siver	Tomas	Tyke
Kristoffer	Maurits	Pelle	Staffan	Tor	Töres
Kåre	Mickel	Per	Stefan	Torbern	Udde
Käll	Mikael	Petter	Sten	Torbjörn	Värne(?)
Kättil	Mogens	Pål	Sven	Tore	Vilhelm
Lage	Måns	Rane	Svenning	Torger	Yar
Lars	Mårten	Rasmus	Syne	Torkel	Åbjörn
Lasse	Nanne	Rörik	Såne	Torsten	Öjar
Lenner	Nils	Sante	Söne	Troed	Önner
Lorens	Ola	Seved	Sören	Truls	Örjan

Jag har ovan upptagit alla där anträffade namn och namnformer, vare sig de äro att anbefalla eller icke. Att sammanföra de olika formerna av samma namn på ett ställe har jag ej ansett nödigt. Det gäller för mig blott att konstatera hur det gamla namnskicket reflekterats i södra Halland och att visa, att moderna halländingar kunna ha åtskilligt att lära även i namnfrågor av sina förfäder på 1600- och 1700-talen.

Genom K. Maj:ts försorg har äntligen en prövning och sovring av de nya svenska släktnamnen kommit till stånd. Massor av underliga av utländska beståndsdelar bildade släktnamn ha utmönstrats, och genom utgivna namnböcker har allmänheten förhjälppts till nya namn av svenskt kynne.

Det är på tiden att K. Maj:ts intresse även sträcker sig till dopnamnen. Det kräves så mycket mer som namnbäraren här ej får välja själv, ej heller kan få ändra sitt dopnamn. Han får genom hela sitt liv under hån och smälek sona sina föräldrars försyndelser mot smak och takt.

Även lagstiftningen rörande dopnamnen har stora brister. Myndigheterna böra ha vetorätt mot osmakliga eller olämpliga namn. Ingen kan nu förbjuda en dåre att ge 20 namn åt sitt barn. Änmer. Alla myndigheter äro skyldiga att i officiella handlingar varje gång detta barn nämnes rabbla upp de 20 dopnamnen. Ingen kan vägras att som officiella dopnamn på sin son få införda t. ex. *Carl von Linné*, *Sven Lagerbring*, *Gustav Vasa* eller *Sven Hedin Hohenzollern*.

JÖRAN SAHLGREN.

BARA HÄRADS BESKRIVNING *).

Det är ej så länge sedan Bara härads hembygdsförening bildades med friherrinnan HENRIETTE COYET som ordf. och bibliotekarie GUNNAR CARLQUIST som sin sekreterare. Just i dagarna har föreningens första publikation utkommit, *Textil allmogeslöjd*, författad av friherrinnan COYET. Vid ett hastigt bläddrande i densamma mötes man av en prunkande färgprakt, ypperliga reproduktioner av gamla härliga rödlakanstücken, agetdynor, jynnen och vad allt de heta, dessa dyrgripar, som förfärdigats ungefär vid övergången till 1800-talet av de skånska mororna och som sedan gått i släkten led efter led och nu visas upp vid textiltställningar eller för intresserade besökande i gårdarna, men vilka det aldrig kan bli tal om att avyttra för reda penningar. Före dessa präktiga planscher kommer en orienterande beskrivning av textilkonstens utveckling på den skånska landsbygden och vilken roll dessa hemslöjdsalster spelade i det enkla folkets dagliga liv. Så följer en skildring av de många olika tekniker, som kommit till användning, och slutligen en förteckning över planscherna.

Författarinnan betonar särskilt, vilken stolthet, som besjälar ägarna till dessa klenoder. De stamma också i regel från gamla, välsituerade familjer, vilka ej frestats av snöd vinningslystnad att sälja dessa präktiga saker. De vandra från mor till dotter, vilken senare själv blir mora en gång och i sitt nya hem för med sig dessa ärvda ting.

Utan ord dikta dessa vävnader i färger och mönster hembygdens och hemmets lov. "Det ligger över deras arbeten ett stänk av sol, en doft av blommande örtagårdar och ett genljud från de

*) *Textil allmogeslöjd* av Henriette Coyet. Bidrag till Bara härads beskrivning. Lund 1923.

gamla visor och sägner, som bygdens människor i långa tider lyssnat till med glädje och undran, med bävan och andakt, medan de hört dem sjungas eller berättas under skumma vinteraftnar, då spinnrockar surrade och vävar varpades", säger förf. på sitt målade språk.

Man har all anledning att med spänning emotse de kommande publikationer, som Bara härads hembygdsförening förbereder. Nästa arbete kommer sålunda att bli en skildring av Bara härad, gjord av en prästman på 1770-talet och förut icke publicerad. Sedan skola följa kultur- och personhistoriska beskrivningar, skildringar av bygdens kyrkor, gårdar och slott, natur, djurliv, folkseder samt arbeten av folkloristisk art.

Bara härads hembygdsförening är att gratulera till sitt första bidrag till häradsbeskrivning. Det finnes säkerligen ej många, som känna den skånska textilslöjden så väl som friherrinnan Coyet, och det finnes absolut ingen, som kan beskriva den så vackert som hon.

G. T.

"LUSTGÅRDEN".

"Lustgården", den av föreningen för parkvård och denrologi utgivna årsboken, ägnar sin tredje årgång till stor del åt Skåne. RUDOLF ABELIN skildrar de av honom skapade storslagna anläggningarna vid Norrviken intill Båstad och LUDVIG NOBEL lämnar en redogörelse för den vackra Skånegården och dess förebilder i det gamla Båstad. Den gamla intressanta parken och trädgården vid Krapprup skildras av AXEL GYLENSTIERNA, skogen på Hallands Väderö av HENRIK LUNDEGÅRDH, barrträdsplanteringen vid Dybeck

av CARL G. DAHL och NILS SYLVEN samt Lunda-
gårds have av GUNNAR CARLQUIST.

Av de övriga uppsatserna av hembygdsvårdsintresse må särskilt framhållas en om våra stora träd och deras bevarande åt eftervärlden av CARL G. ALM med en förteckning av de olika landskapens största träd, om vilka bestämda måttuppgifter föreligga. Årsskriften är som vanligen synnerligen rikt illustrerad.

INSÄND LITTERATUR.

Från Brages sektion för folklivsforskning:
Budkavlen. 1922.

Från Svenska Folkskolans vänner, Helsingfors:
Svenskbygden. 1922.

Från Foreningen til gamle Bygningers Bevaring:
VILH. LORENZEN: Köbenhavnske Palæer. I.

Från Den Danske Historiske Forening:
VILH. LORENZEN: Studier i dansk Herregaards-
Architektur i 16. og. 17. Aarhundrede.

Från Bond Heemschut, Holland:
De Bouwereld. 1922.

Från Die Schweizerische Vereinigung für Heimatschutz:
Heimatschutz. 1922.

Från Heimatschutzvereinigung Appenzell A. Rh.:
SALOMON SCHLATTER: Das Appenzellerhaus und
seine Schönheiten.

Från Thurgauischer Vereinigung für Heimatschutz:
Jahresbericht 1920 und 1921.

Från Bayerischer Verein für Heimatschutz:
Bayerischer Heimatschutz. Jahrg. 1921.

Från Lippischer Bund für Heimatschutz:
14. Jahresbericht. 1921.

FOLKMINNESKOMMITTÉN.

Folkminneskommittén har till ecklesiastikministern överlämnat sitt betänkande, som omfattar tvenne delar, varav den senare innehåller en historisk översikt rörande utforskningen av den svenska allmogekulturen.

Efter undersökning av de förutsättningar, som finnas för ett systematiskt utforskande av den svenska allmogekulturen, ha sakkunniga i sitt betänkande uppdragit riktlinjer för ett förenande till en samlad ansträngning under statens medverkan och under dess ledning av alla de organisationer, som nu äro eller framdeles kunna bli verksamma vid utforskandet av den forna svenska allmogekulturen, samt för statens direkta ingripande till utforskandet av sådana trakter av landet eller sådana företeelser i folklivet, för vilka inga organisationer finnas eller krafter på annat håll äro i verksamhet.

Sakkunniga ha sålunda velat i nu befintliga institutioner och i sådana mera frivilliga samman slutningar, som nu äro verksamma eller upptaga samlingsverksamhet på hithörande områden, se de direkta organ, genom vilka det framtida utforskningsarbetet skall kunna utföras. Statens ingripande bör enligt sakkunnigas mening icke erhålla formen av nyinrättade institutioner för denna arbetsuppgift, utan endast avse stöd åt och ledande efter en gemensamt utstakad plan av de institutioner, som för hithörande syften finnas i landet.

Det mål, sakkunniga ha uppställt, är att erhålla en så fullständig belysning som möjligt av alla folklivets företeelser, att vinna en så klar översikt som möjligt av var och en av dessa företeelsers spridning, samt sist, men icke minst, att den svinande allmogekulturen åt eftervärldens forskning

dokumenteras i förstklassigt, fullt pålitligt material.

Utforskandet av den svenska allmogekulturen kan bedrivas efter två linjer, nämligen den systematiska undersökningen, bedriven dels såsom kulturgeografiska undersökningar, då vissa forskningsproblem följas till hela sin gestaltning och förekomst, dels såsom lokala djupsamlingar, då vissa platser med största möjliga allsidighet genomforskas, samt den fria insamlingen. De organ, som kunna tagas i anspråk för den systematiska undersökningen, äro Gunnar Olof Hyllén-Cavallius' stiftelse för svensk folkminnesforskning vid Lunds universitet, undersökningen av svenska folkmål i Uppsala, landsmålsföreningarna i Lund med den för dem gemensamma centralstyrelsen, Nordiska museet, musikhistoriska museet, folkmusikkommisionen, institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs hrgskola, kulturhistoriska föreningar och museer utanför Stockholm samt hemslöjdsföreningar. För den fria insamlingen tillkomma folkhögskolorna och andra för folkminnesinsamling verksamma organisationer, såsom ungdomsföreningar och den fria folkbildningsverksamhetens organ.

Med hänsyn till de allt större anspråken på insamlingens vetenskapliga fullvikt samt till kraven på en allt snabbare arbetstakt vid räddandet av minnena från äldre tider, ha sakkunniga ansett det vara nödvändigt, att insamlingsarbetet beredes ökat ekonomiskt stöd från det allmännas sida. Formen för ökat ekonomiskt stöd till utsträckt forsknings- och insamlingsverksamhet föreslås sakkunniga väljas så, att den skulle bestå i dels anslag till samlare och inlösen av samlingar, dels premier till uppmuntran åt mera tillfälliga meddelare. För den systematiska insamlingen, fullföljd efter en viss angiven plan, skulle anslagen bestri-

das av staten och den enskilda institutionen i lika lotter. För den fria insamlingen, på vilken icke de vetenskapliga anspråk ställas som på den systematiska, skulle en fördelning göras så, att staten bidrager med hälften mot den institution, genom vilken insamlingen utföres. Tillfälliga uppteckningar skulle slutligen, om de äro av särskilt stort vetenskapligt värde, kunna inlösas genom medel, som stå till förfogande för den fria insamlingen, i regel bör dock uppmuntring genom premier i form av böcker här komma till användning.

Det bidrag till undersökningen, staten årligen skulle komma att lämna, kan sålunda icke fastställas till visst belopp, utan blir beroende av de penningmedel, de arbetande organen kunna ställa till förfogande. Som maximibelopp till samma institution under ett år föreslås 20,000 kr. En undantagsställning skulle dock beredas två institutioner, som kunna sägas ha statlig karaktär, nämligen Hyllén-Cavallius' stiftelse i Lund samt undersökningen av svenska folkmål i Uppsala, till vilkas förfogande skulle av staten ställas ett årligt grundanslag.

I sitt betänkande påpeka sakkunniga bl. a. den nuvarande bristen på undervisning i folklivsforskning, i vissa fall till och med möjligheten till undervisning i hithörande ämnen. För folklivsforskningen kräves tillgång till fackmän för samlingsarbetet jämte intresserade lekmän, dels såsom mera tillfälliga samlare, dels såsom specialiserade bygdesamlare, samt ledare och instruktörer för intresserade och utbildande av nya samlare. Förutsättningarna för utbildandet av samlare av såväl det förra som det senare slaget måste i stor utsträckning ännu skapas genom inrättandet vid våra universitet och högskolor av fast undervisning i hithörande ämnen.

För ett systematiskt utforskande av den svenska allmogekulturen föreslås sakkunniga inrättandet av tre undersökningar: folkminnesundersökningen, folkmålsundersökningen och ortnamnsundersökningen, vilka med gemensamhet i planläggningen parallellt fullfölja sina arbetsuppgifter.

Folkminnesundersökningen skulle uppdragas åt en nämnd, kallad folkminnesrådet och bestående av sju personer, vilka årligen utses av K. M:t. Av rådets medlemmar skola 3 representera vetenskapliga forskningsgrenar och de övriga var för sig de

kulturhistoriska föreningarna och museerna, hemslöjden, folkhögskolorna samt ungdomsrörelsens och den fria folkbildningens organ. Folkminnesrådet skulle få ett fristående sekretariat för den direkta ledningen av undersökningarna.

Folkmålsundersökningen skulle handhavas av folkmålsnämnden, bestående av fem av K. M:t utsedda personer. Av dessa skulle tre representera landsmålsundersökningarna i Uppsala, Lund och Göteborg, och en fjärde de kulturhistoriska föreningarna och museerna. Ordföranden skulle föreslås av landsmålsundersökningarna i Uppsala, Lund och Göteborg gemensamt. Folkmålsnämndens sekretariat skulle anknytas och bli en utbyggnad till folkmålsundersökningen i Uppsala, och som sekreterare vore föreståndaren för den nuvarande folkmålsundersökningen i Uppsala självskrivnen.

Ortnamnsnämnden slutligen skulle bestå av fyra av K. M:t utsedda personer, varav ordföranden, en vetenskapligt utbildad språkman, samt en representant för vardera av kammarkollegium och rikets allmänna kartverk. Den fjärde medlemmen skulle föreslås av landsmålsundersökningen i Uppsala och institutet för ortnamns- och dialektforskning i Göteborg. Ortnamnsundersökningen skulle närmast ledas av nämndens sekreterare.

STOCKHOLM.

NATURPARKER PÅ KUNGSHOLMEN. I en i stadsfullmäktige väckt motion föreslår fröken Anna Lindhagen att stadsplanen för Kristineberg och Fredshäll uppgöres så att däri inläggas som naturparker vissa sparade områden och att bestämmelserna för bebyggandet möjliggöra en harmonisk överensstämmelse mellan de bebyggda delarna och den bredvid liggande naturen.

Som en god regel för stadsplaner för en större stad kan anses gälla, säger motionären, att mellan den egentliga staden och förstäderna beredes rum för allmänna planteringar eller avsättes viss del oberörd natur, där sådan finnes, att ingå i själva stadsplanen. Stockholm är i detta avseende så lyckligt lottat, att dess norra stadsdelar ha tillgång till naturparker inom kronans domäner, de södra ha stora områden sparade i Vita bergen, Tantolunden, så som man även får hoppas för framtiden

Eriksbergslunden samt de orörda skogspartierna söder om Årstaviken. Väster ut åter eller utanför Kungsholmen finns endast Stadshagen, som till stor del blivit upptagen av provisoriska bostäder. Genom sitt läge strax utanför Kungsholmen äro områdena Kristineberg och Fredshäll de naturliga områdena för inläggande av naturparker såväl för Kungsholmens hela befolkning som för den stadsdel, som här är planerad att uppstå. Dessa områden präglas av sin vackra omväxlande natur, som består av väl bevarat ekbestånd, av andra lövträd, barrskog och klipp-partier åt Mälarsidan. Därför föreslås att ett område, utgående från Drottningholmsvägen söder ut till Mälaren, och omfattande omkring 14 hektar avsättas till naturpark jämte en fortsättande strandremsa med däri redan ingående plats för friluftsbad av omkring 5,5 hektar. Vidare föreslås till park ett område väster om byggnaderna vid Kristineberg med strandparti åt Ulf-sundsjön av omkring 4,5 hektar. Slutligen skulle för samma ändamål reserveras ett mindre område, speciellt avsett för befolkningen inom de redan bebyggda tomterna mellan Lindhagensgatan och Geijersvägen och dem närliggande, som komma att bebyggas, åt norra sidan av ifrågavarande område, omkring 1,3 hektar stort.

Vidare föreslås att stadsplanen för Kristineberg och Fredshällsområdena, i den händelse den icke ordnas som trädgårdsstad, dock får sådant bebyggande, att den på ett vackert och tilltalande sätt ansluter sig till platsens vackra natur.

Emot eventuella invändningar att marken i så fall icke blir ekonomiskt utnyttjad anför motionären, dels att all av staden köpt mark aldrig fullt lär kunna utnyttjas till den sista skärven, då behovet av tomter fullständigt effektivt utnyttjade för en stad såsom Stockholm icke föreligger, dels att man genom vackra naturområden och i förhållande till densamma väl anpassat byggnadssätt vinner en förmån i och för sig, som i längden även kan sägas vara ekonomiskt bärande. Man gör nämligen därmed staden angenäm att bebo för dess egna invånare och tilldragande för inflyttning.

BLEKINGE.

BRÄKNE-HOBY. För någon tid sedan bildades en fond för anskaffande av en gammal bleking-

stuga att uppföras vid länets folkhögskola och att i denna så småningom få inrättat ett hembygds-museum. Under förra året lyckades rektor Bolin förvärva en ryggåsstuga från Hällaryd. Denna är nu uppförd i närheten av folkhögskolan och kommer museet att inom kort installeras i densamma.

DALARNA.

FLODA hembygdsförening konstituerades vid ett sammanträde i Syrholns folkskola den 7 mars. Beslutet om dess bildande skedde redan 1921, men av olika anledningar har föreningens framträdande fördröjts till nu.

ST. TUNA. På därom av Dalarnas hembygdsförening genom Karl-Erik Forsslund gjord framställning har länsstyrelsen förklarat tretton vid Forsbacka gård växande parkträd — en alm, sex ekar och sex lindar — för fridlysta naturminnesmärken.

HÄLSINGLAND.

JÄRVSÖ. Den 21 april hölls ett sammanträde i Järvsö, varvid man diskuterade planen på ett hembygds-museum och framhölls såsom särskilt lämplig därtill den s. k. gamla Carlsgården i Bondarvets by. En kommitté tillsattes för att utreda frågan och därvid även undersöka möjligheterna för bildandet av en hembygdsförening.

JÄMTLAND.

SAMMANSLAGNING AV JÄMTSLÖJD M. FL. FÖRENINGAR. Ett förslag har uppgjorts om sammanslutning av Jämtlands läns fornminnesförening, Jämtslöjd, förening för hemslöjd och kulturella mål, samt Jämtlands och Härjedalens naturskyddsförening.

Den nya föreningen skulle få namnet "Heimbygda" och ha till uppgift att samla och bevara länets ur historisk, konstnärlig och kulturell synpunkt värdefulla föremål, byggnader, minnesmärken, folkspråk och naturminnen, att främja en på god

gammal grund fotad hembygdskultur, hem- och konstslöjd samt verka för ökad kunskap om och kärlek till hembygden.

Styrelsen är uppdelad i olika nämnder: fornminnesnämnden, som har hand om forskningen och vården av fasta fornlämningar och naturminnen samt insamlandet av museiföremål, Jämtlinämnden, som handhar vården av fornbyn Jämtli och hembygdsvården, slöjdnämnden, som tillvaratager gamla mönster och leder utvecklingen av slöjden.

SKÅNE.

HÄLSINGBORG. Med anledning av en föreslagen stadsplaneändring, som skulle hindra utförandet av den en gång planerade, storslagna vägen från Öresundsparken till Pälssjö skog har länsarkitekt Nils Blanch inlämnat en skrivelse till K. B. i Malmöhus län, med påpekandet av det betänkliga i den föreslagna förändringen.

Stadsplaneändringen innebär borttagande av Sjölandsgatan, även kallad Öresundsgatan, mellan Tegnér- och Halalidgatorna. Gatan är en del av en storslaget redan på 1890-talet projekterad gata från Öresundsparken ända fram till Pälssjö skog, förlagd längs krönet av den övre platån, som sträcker sig längs större delen av staden. Tanken att förbinda de båda parkerna med en gata, varifrån den storslagna utsikten över sundet och danska landet erbjödes, måste betecknas som en av de vackraste stadsplanetankar, som framkommit i senare tider och kan betraktas som ett utslag av en framsynt samhällsanda, väl medveten om de förpliktelser som medfölja besittandet av enastående skönhetsvärden.

Gatans projektering måste tänkas i samband med det förhållandet, att stadens centralare del saknar en lättillgänglig promenadväg med utsikt över vattnet, undantagandes den under byggnad varande, som är belägen nedanför gatudelen, som nu avses att igenläggas. Promenaden utmed hamnpiren är ej lättillgänglig, varjämte dess utformande med hänsyn till praktisk användning givetvis begränsar dess användning som promenadplats. Sjölandsgatan däremot skulle kunna utformas som en promenadanläggning med uteslutande ideel betoning och giva staden ett stort tillskott ur trevnads-

och skönhetsynpunkt samt bli en verklig sevärhet ur turistsynpunkt.

Skälen för gatans spolerande framföras av drätselkammaren och äro följande: villabyggnader äro uppförda ute vid slänten, så att gatan på många ställen måste vikas ut i själva slänten, staden äger erforderlig gatumark endast på ett fåtal ställen, gatan har vidare ingen betydelse som trafikled samt torde den helt säkert komma att vålla stora störningar i trevnaden för nuvarande villaägare. Slutligen framhålles att på grund av utläggandet av Margaretaparken med backområde gatan härstädes måste borttagas och möjligen ersättas med en gångväg.

Om staden icke äger erforderlig gatumark är detta en kostnadsfråga, som ej påvisats vara aktuell. I första hand borde anstånd med gatans genomförande söka erhållas. Även borde undersökas huruvida gatans bredd kunde minskas samt om dragningen av gatan kunde minska kostnaderna. Som skäl för gatans spolerande framhålles, att gatan ej har betydelse som trafikled samt att vissa delar måste utformas som gångväg. Det förstnämnda skälet är ett medgivande, att gatan bör utformas som promenadväg och alltså intet skäl att slopa densamma. Om gatan i dess helhet ej kan utläggas, finnes intet hinder att den delvis utlägges som utsiktspunkter för de enskilda stadsdelarna.

Så återstår slutligen skälet angående villaägarnas trevnad, vilket vid beslutet om gatans utläggande ej måtte tillmätts samma betydelse som det f. n. intager. Då hänsyn i detta avseende ej tagits till de villaägare, som vid nyssnämnda tillfälle berördes av gatans utläggande, synes det knappast behöfligt, att större hänsyn tages till villaägare, som uppfört byggnader sedan gatan fastställts.

Något bärande skäl för gatans slopande i dess helhet synes sålunda ej vara frambragt, och det finnes sålunda ingen anledning att använda nödvändigheten att slopa hela gatan som skäl för sloandet av den gatudel, som beröres av förevarande ansökan. I förslaget äro anordnade utsiktspunkter vid tvärgatorna till den fastställda gatan. Den promenaderande allmänheten, som vill njuta av utsikten, skall alltså tvingas ned i återvändsgränder och sedan tillbaka igen. Genom uppförande av stängsel kommer utsikten att beskåras

i sidled, vilket är beklagligt, ty just den fria utsikten åt båda sidor är det karaktäristiska i detta fall. Behaget av att promenerande få njuta av utsikten borttages sålunda helt.

Ett medgivande att förvansa ett arv av föregående generationer, som avses med förevarande förslag, måste väcka allvarliga betänkligheter. Först måste en omfattande utredning om möjligheterna att med rimliga kostnader genomföra gatan i dess helhet företagas, särskilt med hänsyn till det under utarbetande varande projektet till Margaretaplatsens ordnande.

VÄRMLAND.

EKSHÄRADS hembygdsförening har bildats med fröken S. Brolind som ordförande.

VÄSTERBOTTEN.

UMEÅ. Västerbottens läns fornminnesförening har beslutat en uppdelning i två självständiga före-

ningar, Södra Västerbottens fornminnesförening och Norra Västerbottens fornminnesförening, motsvarande de förutvarande avdelningarna. Åt vardera av de nya föreningarna överläts att vidtaga de stadgeförändringar, som på grund härav bleve nödvändiga.

Södra Västerbottens fornminnesförening har sedermera beslutat denna förenings upplösning samt överlåtande av dess samlingar och övriga tillhörigheter till Västerbottens läns hembygdsförening mot att vårda fornminnesföreningens samlingar, katalogisera och märka dem med särskild beteckning, så att de kunna eventuellt särskiljas, systematiskt ordna dem tillsammans med sina egna samt vidtaga åtgärder i syfte att samlingarna för all framtid måtte stanna inom Västerbottens län.

De av fornminnesföreningen nu till hembygdsföreningen överlåtna samlingarna äro lågt brandförsäkrade för 25,000 kr. Fornminnesföreningens kontanta tillgångar uppgingo vid upplösningen till 1,425 kr.

H E R N Ö S A N D G A M M A L B Y G G N A D S K U L T U R I B R Y T N I N G S T I D

DE SMÅ SJÖ- OCH STAPELSTÄDERNA LÄNGS NORRLANDSKUSTEN ha synnerligen ofta fallit offer för den röde hanens härjningar. Vid det ryska mordbrännartåget 1721 lades de alla i aska, varför byggnadsminnen äldre än detta år äro högst sällsynta. Men förhärjande eldsvådor ha även rasat i ung tid; särskilt Umeå och Sundsvall ha drabbats av dylika. Efter den brand, som på 1880-talet ödelade det gamla Sundsvall uppstod här en snörrät stenstad i

Fig. 1. Hernösand mot väster, från domkyrkans torn.

Bildens närmaste parti visar bebyggelsen i stadens gamla centrum kring Stortorget och dit ledande gator. Vid torget synas bl. a. residenset och det nu rivna rådhuset. (Foto. A. Holmstedt).

Fig. 2. Gamla rådhuset vid Stortorget.
Byggnaden är nu riven och flyttad till friluftsmuseet å Murberget.
(Foto. Em. Algurén).

seklets smak, en värdig ram kring Norrlands merkantila och ekonomiska centrum. Nästan lika radikalt som eld och brand har emellertid den moderna tidens ovisa omdaningsnit också sopat bort den gamla byggnadskulturen i de norrländska städerna. Endast rester återstår här och där av de gamla värdiga stadsmiljöerna, småstadens trevnad viker bort, dess prägel av stil och förfinad smak försvinner samtidigt med att stadshotellens stenpalats får flera och flera likar. I det gamla Hernösand, sedan århundraden Norrlands kulturella brännpunkt, har varken den röde hanen eller det ovisa omdaningsnitet lyckligtvis ännu hunnit fullgöra sitt förstörelsearbete, här finnes ännu mycket av åldrig traditionsbunden kultur kvar, vördnadsvärda och vackra rester, väl värda att skyddas och att läggas till grund för en pånyttfödelse av stadens byggnadskultur i riktning mot tradition och god smak. Efter trävaruindustriens genombrott förblev Hernösand i stort sett samma fridfulla stifts- och lärdomsstad som förut, det ekonomiska livets trådar samlades huvudsakligen på andra håll och det är väl tack vare detta som staden nu äger mera av gammal byggnadskultur än någon av

Fig. 3. Gamla gymnasiet.
Byggnaden invigdes 1791. Den är ritad av Olof Tempelman — enligt en i orten gängse tradition av Gustaf III själv. Frisen under taklisten fylldes ursprungligen av en lång latinsk inskription. Byggnaden är nu stadens rådhus. (Foto. J. Wallmark).

sina norrländska grannar. Än i dag är Hernösand Norrlands bildningscentrum, sin trehundraåriga tradition likmätigt, en kulturstad av rang, där man tycker att vården av de gamla byggnadsminnena borde vara en given sak. Tyvärr synes detta knappast vara fallet, oförståndiga händer ha under de senare åren söndertrasat mången vackert smycke och det nya som växer fram visar ofta nog en beklaglig frånvaro av blick för tradition och miljö. Intresset för en god och sund hembygdsvård saknas icke i staden, men det är ännu för svagt och omfattas icke i nämnvärd grad av den stora allmänheten.

Vid en överblick över vad som i Hernösand återstår av gammal stadsbyggnadskultur fäster man sig kanske främst vid stadsplanen, som i sina äldre partier i det närmaste oförändrad går tillbaka på stadens anläggningstid. Som stad betraktad leder Hernösand sitt ursprung från Johan III:s tid, bygdens motsträviga landsköpmän ålades 1585 att grunda en köpstad på Hernöstranden, där redan under medeltiden en betydande fiskehamn och handelsplats förefanns. Stadens planform blev också i det

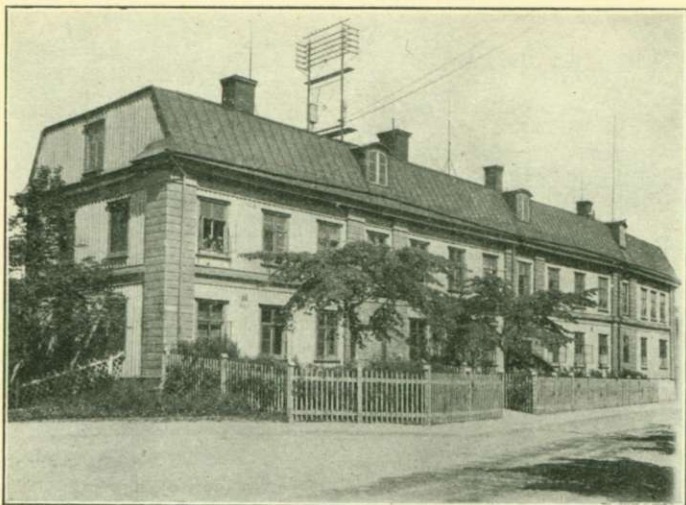

Fig. 4. Gamla lasarettet.

Bilden återger tillståndet före en nyligen timad reparation. Byggnaden stod färdig 1786. (Foto. J. Wallmark).

larna Östanbäcken och Norrstaden äga än i dag en ursprunglig prägel, ehuru moderna kajer nu i allmänhet kanta stränderna. Stadsplaneföreslaget av 1908 har i rätt stor utsträckning sökt bibehålla dessa äldre partier, som erbjuda rikaste omväxling och liv, ej samma stelhet som präglar de stadsdelar, vilka uppkommo under 1800-talets tvenne sista decennier, de kvadratiske stadsplanernas klassiska tid i vårt land. Från denna tid härrörande gator äro i flertalet fall dragna utan minsta tanke på terrängens olämplighet för ett snörrätt gatusystem. Med vaken blick för de naturliga förutsättningarna kunde man ha åstadkommit utomordentligt vackra stadspartier på bergsslutningarna, där nu hart när ofrafikabla linjeräta gator klättra rakt upp för de största branter. Rikedomerna på större och mindre trädgårdar, som sommartiden skänka den allra behagligaste grönska och lummighet, förtär emellertid åtskilligt av stelheten i dessa yngre stadsdelar. Tomterna äro spaciösa och i regel bebyggda med stora trähus, bland vilka man glädjande nog i stort sett saknar den vidunderarkitektur, som blivit ett karaktärstik för våra unga stationssamhällen. De moderna stadsbyggnadsprinciper, som nu kämpa sig fram, komma tyvärr alltför sent. Tidigare födda och utbildade hade de kunnat leda de sista årtiondenas ytterst livliga utveckling in på sunda banor — hänsyn till gammal tradition och estetiska krav, särskiljande i en viss grad av olika byggnadsområden inom städerna, så att t. ex. de i regel mindre tilltalande fabrikskomplexen ej tillåts intränga i och förstöra ett gammalt stadsparti, iakttagande av de naturliga förutsättningarna inom en stads utvidgningsområde o. s. v. Prov på oförståndigt utnyttjande av stadens plane-

närmaste ett större fiskläges: längs stranden fiskarnas och köpmännens sjöbodar och magasin i en tät rad, där-ovanför som huvudsaklig samfärdsled ett slingrande gatustråk, som noga följde strandens kontur. Längre upp, på en hög platå, lades kyrkan. De Tessinska geometriska regleringsplanerna kring 1600-talets mitt hade föga effekt och när staden efter branden 1721 åter började växa upp behöll den sin gamla naturvuxna planform, man byggde i allmänhet sina nya hus på de gamla tomterna. Isynnerhet stadsde-

rade område givas mer än ett i Hernösand, även från de senaste åren. Här behöver bara påpekas det utomordentligt vackert belägna vidsträckta område, som av staden upplåtits till den nybildade Hemsö kustartillerikår, för vars räkning där uppförts en större kasärn. Området, en del av stadens gamla donationsjordar, ligger på en sydslutning med öppen utsikt mot södra inloppet till hamnen. Härligt beläget, soligt och skyddat för kalla vindar, med en utomordentligt vacker utsikt över vikar och sund, skog och berg är det en idealisk plats för en väl bebyggd trädgårdsstad; ett charmant stadsparti hade här kunnat åstadkommas och helt visst hade mer än en lika lämplig plats för kasärn och övningsfält kunnat upptäckas i stadens omgivningar. Ett äldre exempel på dylikt slöseri med vackra byggnadsplatser erbjuder bebyggandet av den vid Nattviken belägna s. k. Kullen med en liten ångsåg, som nu ligger och skräpar mitt inne i staden. I sitt nuvarande tillstånd är partiet synligt i mitten på bild 1. Denna vackra, fordom grönskande udde borde reserverats för plantering el. dyl. I detta fall torde dock icke ansvaret drabba staden utan den enskilda företagsamheten.

Den geometriska regleringen av stadsplanen kring förra seklets slut gynnades av det ekonomiska uppsving, som Hernösand liksom Norrland i sin helhet då kunde glädja sig åt och som satte banker och enskilda i stånd att uppföra anspråksfulla stenpalats. En hel rad stenhus av tidens internationella snitt växte upp i hastig takt och förändrade radikalt stadens utseende inom vissa partier. Lejonparten av bebyggelsen vid Skeppsbron är modern, likaså längs den breda Nybrogatan, stadens nuvarande huvudgata, som stadsbon gärna pekar på, då det gäller att visa hur man följer med sin tid i byggnadshänseende. Vid denna gatas utläggande till sin nuvarande bredd fick ett och annat gammalt gott hus stryka på foten, bl. a. det från 1800-talets första år stammande biskopshuset, en lång, låg, väl proportionerad timmerbyggnad under brutet tak, en byggnad som med sin gammaldags gedigna stämning verkade värdigt biskopshem långt mera än dess efterträdare, en vitputsad stenbyggnad i ett slags

Fig. 5. Gamla lasarettet.

Bilden återger det nuvarande tillståndet. Den lilla planteringen, synlig å fig. 4, har borttagits. (Foto. förf.).

Fig. 6. Katrinehill, en gård vid Trädgårdsgatan.
Ett typiskt mindre hus av 1700-talstyp. Utseendet skämmas tyvärr i någon mån av en tillbyggd förstukvist. (Foto. förf.).

uttryckslös goticerande stil. Ett av gatans modernaste hus är den stenkoloss, som staten uppfört till lokaler för post och telegraf. Åt tvenne håll vänder byggnaden sina fula brandmurar, synliga vida omkring. Får den i framtiden lika höga grannar längs Storgatan, kommer det i närheten liggande gamla förnåma gymnasiehuset ohjälpligt i skuggan.

Med undantag av Skeppsbron och Nybrogatan ha stadens centrala delar hittills gått tämligen oskadade ur de sista decenniernas skärseld. Men regleringen går raskt framåt och helt nyligen har stadens ur miljösynpunkt värdefullaste parti, det gamla Stortorget, lidit ett ingrepp av synnerligen beklaglig art. Bild 1 visar torgets vackra läge nära vattnet, där synes också flertalet av de värdiga byggnader som kanta dess sidor. Främst bland dessa står landshövdingeresidenset, vars imponerande klassicistiska fasad på det lyckligaste sätt avgränsar torget å ena sidan. Byggnaden, ritad av Olof Tempelman och 1791 färdigbyggd, är ett ädelt alster av den gustavianska klassicismen och står jämte det samma år byggda gymnasiet — även av Tempelman — som stadens förnämsta arkitekturminne. I vinkel häremot ligger ett kring förra seklets mitt uppfört stenhus för länsstyrelsen, nu museum. Ett enkelt och värdigt hus som går väl in i miljön. Mitt emot residenset ligger ett långt, ståligt trähus, ett typiskt exempel på den borgerliga träarkitekturen vid 1800-talets början, vars förnämsta stilmärke utgöres av de breda pilastrar som indela väggytan. Ett antal andra borgarhus vid torget äro i någon mån moderniserade. På torgets norra sida, slutligen, synes å bilden det gamla nu rivna rådhuset med sitt klocktorn. I nära anslutning till torget ligger utmed kanalen en åldrig och intressant magasinsbebyggelse. I detta

Fig. 7. Gammalt hus vid Köpmangatan.
(Foto. förf.)

skick koncentrerade Stortorget i sig stadens traditioner i allt vad som rör administration och borgerligt liv, medan kring kyrkan och gymnasiet minnena mötas av stadens andligt kulturella historia. Torget var helt visst ett av landets bästa stadspartier. Naturligtvis borde denna miljö särskilt omhuldas och fått gå till eftervärlden i så orubbat skick som möjligt. Men tyvärr krävde stadsplanen utvidgandet av den hit löpande smala Köpmangatan, varför det gamla rådhuset helt nyligen revs. På tomten kommer att uppföras ett bankhus. Man måste förvånas över att denna åtgärd verkligen vidtogs trots allt motstånd, som från skilda håll mötte. Rådhuset, bild 2, en stor äkta norrländsk timmerbyggnad i två våningar med högt klocktorn, uppfördes på 1720-talet på samma plats, där dess 1721 nedbrända föregångare stått. Från alla håll syntes det vackra luftiga tornet som en samlande punkt. Med torgdagarnas myllrande folkliv framför sig stod stadens äldsta monumentalbyggnad som en omutlig och vis lagakarl. Och den borde fått stå kvar. På friluftsmuseet å Murberget, dit den flyttats, blir den visserligen pietetsfullt skyddad, men den har förlorat det arkitektoniska värde den ägde i sin gamla miljö. Och samtidigt har torgbilden mist ett av sina värdefullaste och stämningsfullaste inslag, en god del av sin egenartade karaktär. Stortorget spolierande framstår för varje vän av hembygdsvård som ett

Fig. 8. F. d. Bäckmans källare vid Storgatan.

Ett av de förnämare bland de äldre borgarhusen. Tyvärr är byggnaden vanställd genom yngre påbyggnader. Fasaden prydes av en rikt skulpterad portal.
(Foto. förf.).

oförlätligt missgrepp och stadens fäder ha sannerligen åsamkat sig ett drygt ansvar. Föga är vunnet genom att det nya hus, som här bygges, lär uppföras med hänsyn till övriga byggnader vid torget, främst till det vackra, värdiga residenset; på denna plats kommer det dock att stå som en otillbörlig inkräktare av det slag, som förstört stämningsfulla torgmiljöer i Linköping, Kalmar, Uppsala och andra gamla städer.

Tyvärr äro även andra planer på Stortorget omdaning under diskussion. Som nyss visats avgränsas torget å ena sidan av residensets kärva, klassicistiska fasad. Mot sjösidan äger byggnaden en på stenterass anlagd liten trädgård, vilken är dömd att helt eller delvis försvinna enär stadsplanen här fordrar framdragandet av en strandgata. I stället för denna lilla angenäma terassplantering är man betänkt på att framför byggnadens torgfasad anlägga en liten trädgård, alltså avskära ett stycke av torget och här skapa en grön idyll. Det vore beklagligt om åtgärden verkligen blir nödvändig; residensets imponerande vägg bör resa sig direkt ur torgets sten för att icke förlora sin monumentalverkan och den lilla trädgårdsterassen mot sjön är alldeles för vacker för att offras för en än så länge helt visst tämligen obehövlig gata. Bäst vore om trakten kring residenset lämnades ostörd, så att Stortorget ej

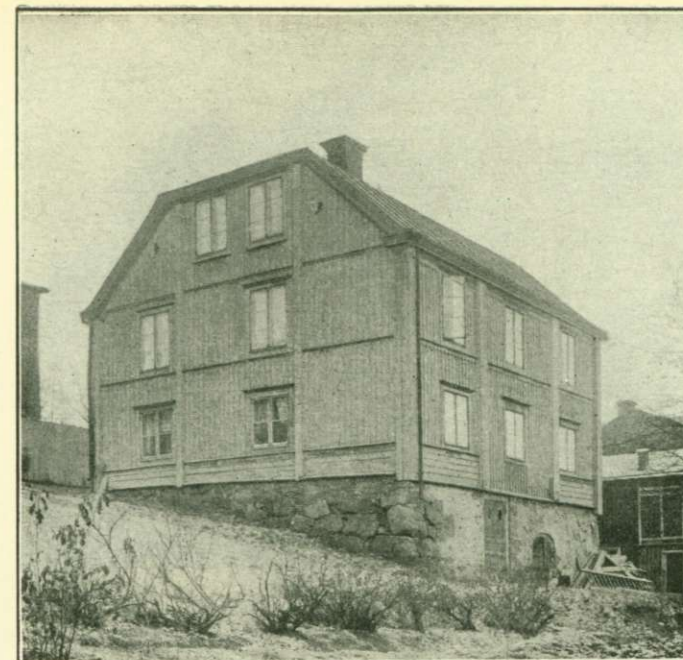

Fig. 9. Eriksberg, gammal gård vid Storgatan.

Byggnaden stammar från 1700-talets slut. Den å bilden synliga långsidan ägde fordom å nedre våningen en av pelare uppburen balkong.
(Foto. förf.).

går fullständigt förlustig sin gamla karaktär. Klart är att det gamla måste vika då en ny tids behov absolut kräva det; men de estetiska och kulturminnesvårdande kraven få icke åsidosättas, helst när det gäller så ömtåliga saker som stadsplane-frågor av denna art. Hela denna fråga visar hur nödvändiga de sedan länge diskuterade åtgärderna äro angående statlig kontroll av arkitektoniskt och kulturhistoriskt märkliga byggnader och miljöer även i enskild eller kommunal ägo. Statens kulturminnesvårdande myndigheter böra givetvis ha rättighet att förhindra rivandet eller förstörandet av märkliga byggnadsverk, varigenom en historisk miljö förfuskas och förlorar sin karaktär, som nu skett vid Hernösands Stortorg. Men ett dylikt statligt ingripande i den kommunala eller enskilda äganderätten måste givetvis förbindas med anspråken att staten själv vid sina nybyggnader i landsortsstäderna tar allvarlig hänsyn till miljön, vilket ju ej alltid skett under de sista årtiondena.

Det nuvarande äldre byggnadsbeståndet i Hernösand är ganska rikligt *). Däri-

*) En representativ bildsamling finnes i Gamla Svenska Städer, 7 häftet, 1923. Stadens utveckling har här i text behandlats av Dr Nils Ahnlund och Dr Vilh. Carlgren. De bilder som illustrera denna uppsats hava välvilligt ställts till förfogande av redaktionen för G. Sv. Städer.

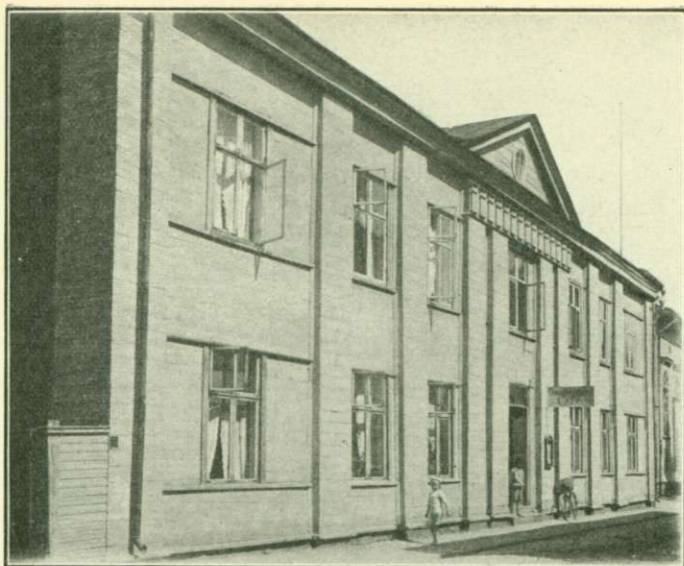

Fig. 10. Huset Storgatan 7.

En imponerande träbyggnad, där landshövdingeresidensets fasadsystem går igen i förenklat skick. (Foto. J. Wallmark).

bland finnas ett par verkligt storslagna arkitektskapelser, det gamla gymnasiet, nu rådhus, samt landshövdingeresidenset, bild 1, 3. De båda byggnaderna, som äro de förnämsta alstren i Norrland av den gustavianska klassicismen, äro ritade 1785 av Olof Tempelman. Till bägge finnas äldre, enklare förslag, uppgjorda före Gustaf III:s italienska resa 1783—84 och tydligen senare på hans initiativ av Tempelman omarbetade i den moderna klassicistiska smak, som konungen med sådan förtjusning tagit del av i södern. Särskilt gymnasiet har med de enkla medel, som fasadens runda pellarhall utgör, format sig till en utmärkt arkitekturskapelse*). Ett vid 1800-talets slut framkommet förslag till en genomgripande om- och tillbyggnad av huset kom dess bättre aldrig till utförande. En annan i sitt slag utmärkt byggnad är det gamla lasarettet vid södra tullen, tillkommet samtidigt med de nyssnämnda två monumentalbyggnaderna men gående helt i det äldre 1700-talets schema. Huset övergick nyligen i statens ägo och underkastades i samband därmed en del omdaningar, tyvärr av rätt hårdhänt slag. Som synes av bild 4 är den imponerande träbyggnaden ett stycke utmärkt 1700-talsarkitektur i Härlemans stil. Den långa fasaden indelas rytmiskt av breda pilasterpartier, som kring undervåningens väggöppningar format sig till om stenarkitektur erinrande rustikomramningar. Väggens rytmiska indelning betonas ytterligare på det

*) Gymnasiets byggnadshistoria har utretts av rektor G. Bucht, en grundlig kännare av Hernösands hävder.

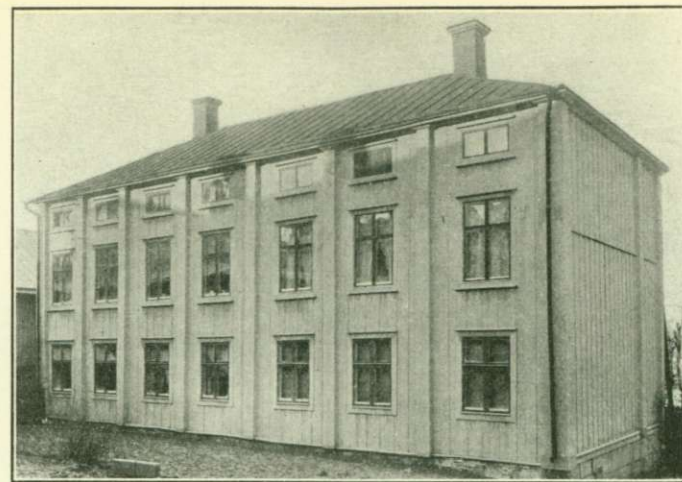

Fig. 11. Widénska huset vid Skeppsbron.

Ett typiskt alster av den klassicistiska arkitekturen under 1800-talets första årtionden. (Foto. förf.)

lyckligaste sätt därigenom att pilasterpartierna stå i mörkare färg än väggen i övrigt. Bild 5 visar byggnadens utseende efter reparationen; man finner bl. a. att de rusticerade partierna kring väggöppningarna borttagits, varigenom fasaden förlorat ett av sina mest karaktäristiska stilmärken. Hela huset har vidare målats i en enda gul helton och fasaden sålunda förlorat det liv den förut ägde tack vare färgmotsättningen mellan pilastrarna och väggen.

Det gustavianska skedet var byggnadskonstens stora tid i Hernösand. Under 1800-talets förra hälft byggdes helt få publika byggnader. Främst bland dessa står det nuvarande konsistoriehuset, byggt 1842 och starkt präglad av tidens smak, bild 12.

Den borgerliga byggnadsverksamheten har efterlämnat många goda alster, särskilt i stadens äldre, centrala delar. De flesta äro dömda att så småningom försvinna, enär man strävar efter att i stadens inre delar få uteslutande stenhus. Många av dessa äldre hus äro utmärkta exempel på en rätt högt stående provinsarkitektur. Byggnader av äldre 1700-talstyp ses på bilderna 6—9. Denna typ med det brutna taket fortlevde här till långt in på 1800-talet. Under detta århundrades första årtionden byggdes dock det stora flertalet borgarhus i en starkt förenklad klassicistisk stil. Ett genomgående drag hos dessa äro väggens genomlöpande pilastrar, som uppbära taklisten. Fasader av ganska god verkan ha åstadkommits med dylika enkla medel, bild 10, 11. Taken å dessa byggnader äro sadeltak eller låga valmtak, ursprungligen tegeltäckta. Stadens förnämre byggnader ha i stor utsträckning spelat roll som förebilder vid den borgerliga byggnadsverksamheten; så återgår t. ex. residensets

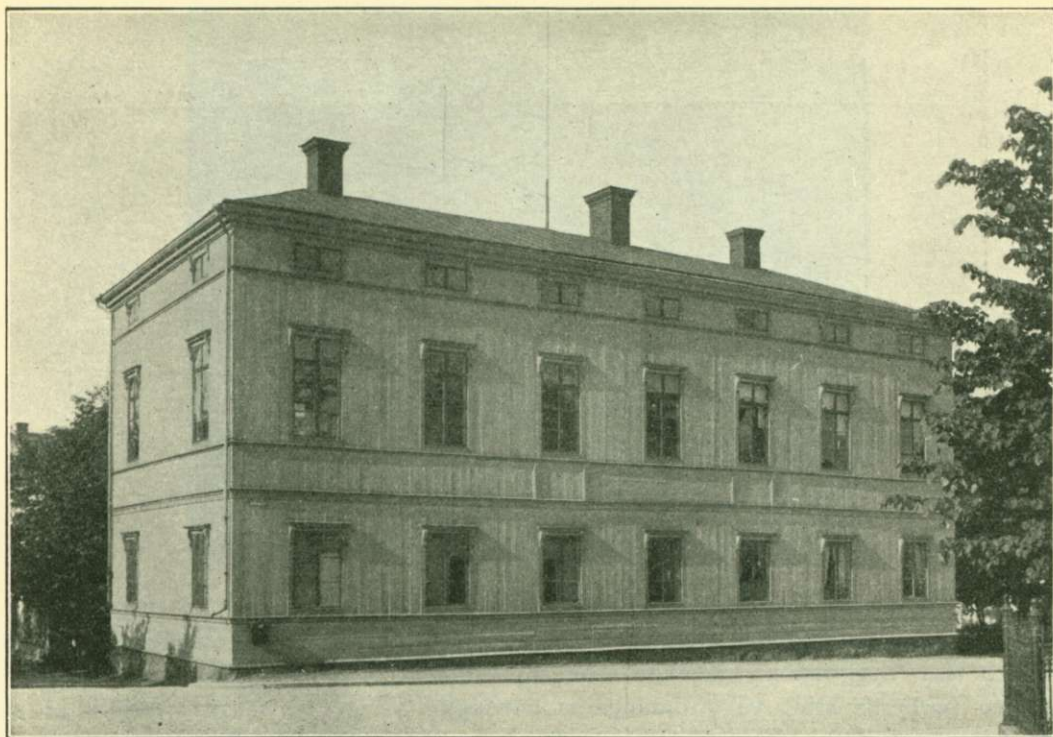

Fig. 12. Konsistoriehuset.

Uppfört 1842 som annex till gymnasiet och avsett till lokal för gymnastik och sångövningar.
En förnäm exteriör i senempirens smak. (Foto. J. Wallmark).

fasadsystem med pilastrar och frontonkrönt mittparti i huset Storgatan 7, bild 10, en byggnad vars långa gatufasad är av god verkan. I brandstationens hus vid Hofsgatan återfinnes samma fasadsystem ehuru där drivet till ännu större förenkling. I regel äro alla dessa hus från det tidiga 1800-talet i enlighet med en äkta norrländsk vana synnerligen stort tilltagna. Proportionerna äro dock alltid goda. Dessa stora kärva trähus, i regel gråvita eller gula, sällan röda, passa utomordentligt väl i den norrländska småstadsmiljön.

Inom stadsdelen Norrstaden koncentreras de bevarade resterna av den uråldriga fiskarbebyggelse, som ännu för en mansålder sedan förlänade staden prägeln av ett större fiskläge — stranden kantades av sjöbodar och bryggor, från vilka fiskargårdarnas smala tomter sköto upp mot den slingrande Långgatan. Längs denna lågo små stugor av fisklägenas vanliga former, med gaveln mot gatan, bild 14. Numera kantas stranden av utmärkta kajer och sjöbodarna ha så gott som fullständigt försvunnit. Men ännu frodas mången idyll inom de återstående delarna av

Fig. 13. Interiör från gården Storgatan 13.

En pittoresk interiör från en gammal hantverkargård, stammande från tiden omkr. 1800.
(Foto. förf.).

denna pittoreska kåkstad, som ju helt föga fyller moderna krav. Man tycker att staden borde inköpa och på sin plats bevara någon liten del av denna bebyggelse såsom ett minne efter en svunnen kulturepok i Hernösands historia och ett monument över den art av mänskligt arbete, fisket, som staden torde ha att tacka för sin urbebyggelse.

Den känsla av tradition och god miljöstämning, som man erfar inför all denna gamla byggnadskultur, saknar man i regel fullständigt då man står inför alstren av de sista decenniernas byggnadsverksamhet som varit en blandning av gott och ont. De stora stenpalatsen äro av de vanliga typerna, dock i allmänhet kanske mer behärskade än på många andra håll. De förstäder, som i snabb takt och i full frihet vuxit upp utanför stadens forna tullar, sakna givetvis varje spår av anknytning till gammal tradition, av trevnad och god smak; som exempel nämner jag bebyggelsen inom Rotudden, Gådeåstaden och Bondsjöstaden. På den s. k. Hofsjorden alldeles intill den egentliga staden uppväxer i dessa dagar en lika brokig stadsdel av små-

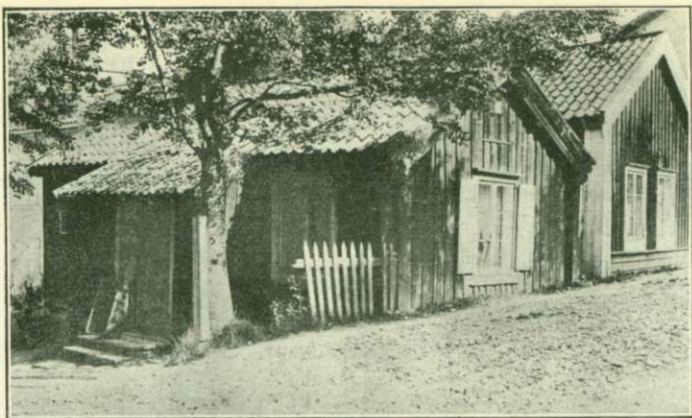

Fig. 14. Gamla fiskarstugor vid Långgatan.

Dessa gamla småstugor vända i regel gaveln mot gatan, liksom fallet är i fisklägena.
(Foto. Em. Algurén).

villor. Hur välgörande vore det icke om man vid byggandet av såväl större som smärre hus lärde sig följa den fingervisning, som stadens äldre byggnadskultur kan giva! Vilka utmärkta resultat i fråga om skönhetsvärden och trevnad en dylik anknytning till förefintlig tradition kan leda till visa t. ex. Västerås och Kalmar; goda prov därpå kan även de sista årens byggnadsverksamhet i Uppsala förete. Monument att knyta an utvecklingen vid saknas icke i Hernösand, som av det föregående visats. Under hela 1800-talet ha isynnerhet residenset och konsistoriehuset spelat roll som förebilder vid den enklare byggnadsverksamheten och med lyckligaste resultat. Den borgerliga äldre 1700-talsarkitekturen har goda och förebildliga representanter i det nyssnämnda gamla lasarettet, bild 4, Bäckmans källare vid Storgatan, bild 8, Eriksberg vid slutet av samma gata, bild 9, Vulcans hus vid Köpmansgatan, bild 7, Katrinehill nedanför navigationsskolan, bild 6. På den förnäma klassicismen under årtiondena strax efter 1800 finnas flera exempel, Konsistoriehuset, bild 12, det Widenska huset vid Skeppsbron, bild 11, det s. k. gamla godtemplarhuset vid Storgatan, bild 10, det Esbergska huset vid Hofsgatan m. fl. Lik all god och sund arkitektur verka dessa byggnader genom sina goda proportioner och sina lugna ytor, fria från all onödig dekoration. Hur välgörande vore det icke att se de bästa sidorna i denna gamla byggnadskultur gå igen i den mängd av byggnader, som nu växa upp i stadens utkanter! Hur lyckligt vore det icke, om man i de nya stadsdelarna sökte skapa något av den lugna och enhetliga miljö, som skänker de gamla slingrande stadsgatorna och de gamla gårdarna deras trevnad!

Här ha framställts en hel del anmärkningar och önskemål, av vilka väl åtskilliga ganska litet taga hänsyn till en liten stads forna eller nuvarande förmåga att offra

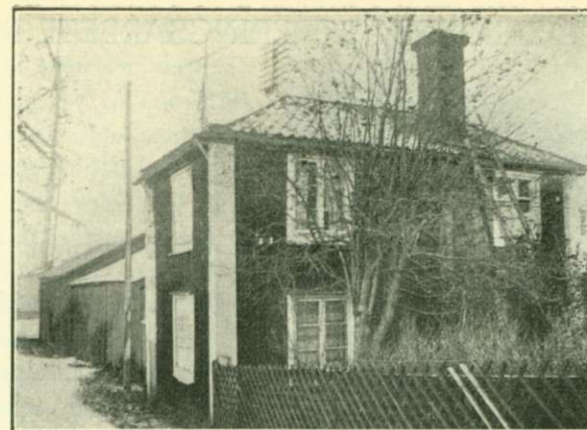

Fig. 15. Långgatan 53.

Exempel på ett större boningshus bland den gamla fiskarbebyggelsen å Norrstaden. Det under 1800-talets förra hälft vanliga låga valmtaket har här upptagits. (Foto. förf.)

ekonomiska och praktiska synpunkter till förmån för kulturminnesvårdande och estetiska. Men det kan icke hjälpas, att man har rätt att fordra av Hernösand, staden med det gamla hedersnamnet Norrlands Athén, att den med största möjliga omsorg vårdar sin äldre byggnadskultur och att den strävar att leda den nya in på banor, som stå i kontakt med gammal lokaltradition — kort sagt, att man vinnlägger sig om en god och sund hembygdsvård, av den art som Samfundet för hembygdsvård och denna tidskrift ha på sitt program.

MANNE HOFREN.

SAMFUNDET S:T ERIK, SOM STIFTADES ÅR 1901, HAR ENLIGT § 1 av sina stadgar till uppgift: att sprida kännedom om Stockholms historia; att väcka intresse för bevarande av stadens ur historisk, topografisk, konstnärlig eller kulturell synpunkt värdefulla minnesmärken och egendomligheter; samt att verka för tillgodoseende av historiska och konstnärliga krav vid stadens omdaning och utveckling. — Samfundet har sålunda den stockholmska hembygds-vården på sitt program.

Redan under år 1903 var förslaget om åstadkommande av ett register över kultur-historiskt intressanta byggnader och minnesmärken inom Stockholm på tal i Samfundet S:t Eriks styrelse, men först under sommaren 1906 kunde arbetet härmed efter åtskilliga förberedelser igångsättas.

Avsikten med detta register har varit att erhålla en fast utgångspunkt för verksamheten, vare sig denna kunnat inriktas på bevarandet, bibehållandet i ursprungligt

Hus vid Stortorget (n:ris 18—20).
(1600 och 1700-talen).

Portal Stortorget 20.
(1600-talet).

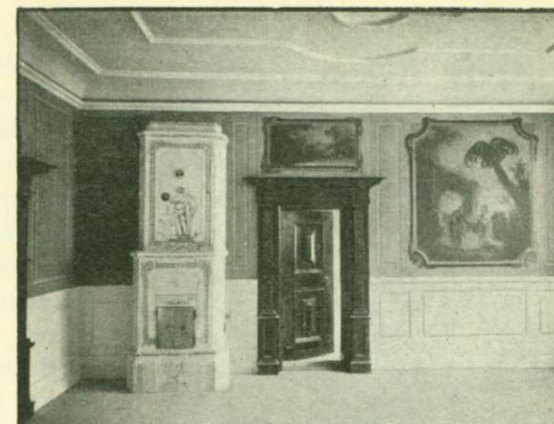
skick av byggnader och dylikt eller måst inskränkas till studium, uppmätning och avbildning av sådana äldre byggnader, som varit dömda att försvinna. För att i varje enskilt fall kunna effektivt ingripa och veta vad som borde göras, vad som borde bevaras eller avbildas, måste man omedelbart äga tillgång till exakta och tillförlitliga, om också kortfattade upplysningar om varje särskild byggnad i Stockholm.

Redan från början hade man klart för sig att det första, som borde göras, var uppläggandet av ett verkligt register, d. v. s. *kortfattade* upplysningar om varje särskild byggnad, dess yttre och inre, och att man sålunda *icke* i första hand borde sträva efter att söka åstadkomma *fullständiga* eller detaljerade beskrivningar, uppmätningar och fotografering av byggnaderna. Hade man eftersträvat detta senare, skulle arbetet hava gått alltför långsamt och kommit att draga alltför stora kostnader. Medan man var sysselsatt med dylika noggranna arbeten inom ett kvarter eller en stadsdel, ginge måhända förstörelsen fram i en annan del av staden utan att dessförinnan några som helst iakttagelser hade hunnit göras.

Det gällde sålunda åstadkommandet av ett register. — Arbetet härmed påbörjades, såsom ovan nämndes, på sommaren 1906 och man tänkte sig då, att Samfundets sekreterare skulle medhinna detsamma. Arbetet visade sig emellertid bliva mycket

Rum i St. Nygatan 22.
(1700-talet).

Sal i Stortorget 20.
(1600—1700-talet.)

tidsödande och kräva flera medverkande, om det skulle bliva färdigt inom rimlig tid. Först på våren 1910 blev verksamheten fullt organiserad och under åren 1910—1914 registrerades fullständigt Staden mellan broarna (1910—11) och Södermalm (1912—14).

Under de närmast följande åren var Samfundets verksamhet inriktad på det arbete med offentliggörande av genom registreringsarbetet vunna resultat, som slutligen utkom år 1916 genom det av R. Josephsson författade arbetet "Borgarhus i gamla Stockholm", varom mera nedan.

Portal Svartmangatan 6.
(1650-talet.)

Nästa stadsdel, som upptogs till registrering, var Djurgårdsstaden, vilket arbete utfördes under år 1917.

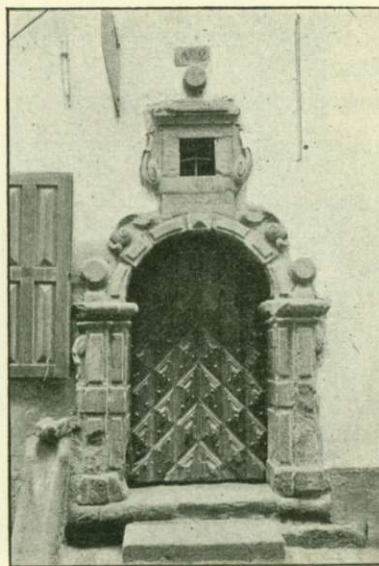
Sedan låg registreringsarbetet nere ända till år 1921. Delvis med anslag beviljade av Stockholms stad återupptogs arbetet detta år och omfattade nedre Norrmalm, speciellt Klaratrakten, varmed fortsattes även under år 1922 samtidigt med att även Kungsholmen registrerades.

Frånsett vissa delar av Norrmalm äro sålunda nu de delar av Stockholm undersökta, där kulturhistoriskt intressanta byggnader i någon större mängd äro till finnandes. Det är dock meningen att för registret genomgå även de återstående mera nybyggda stadsdelarna, Vasastaden och Ladugårdslandet (Östermalm), där resterna av äldre bebyggelse äro synnerligen fåtaliga, så att huvudstadens samtliga kvarter skola återfinnas i registret. Registreringsarbetet har under hela den tid det

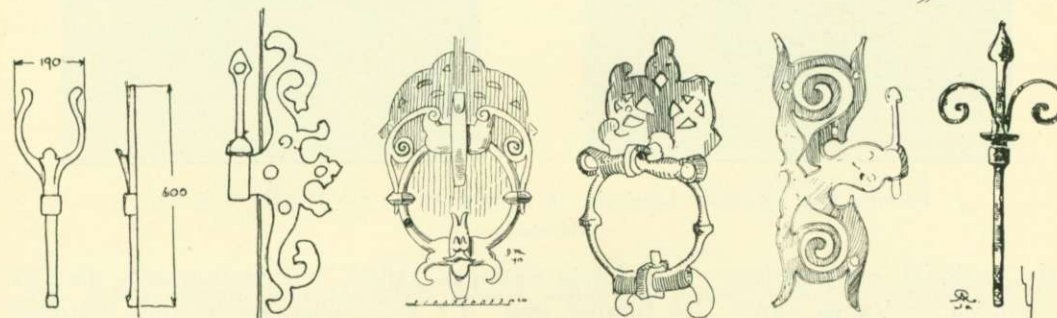
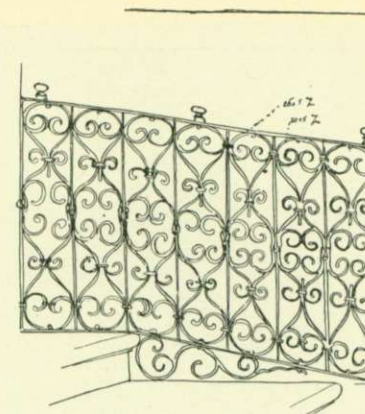
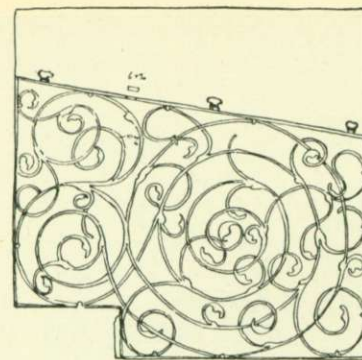
pågått bedrivits efter i stort sett samma principer.

Undersökningarna hava utförts av patruller om två och två personer, av vilka den ene, ledaren, varit en konst- och kulturhistoriskt utbildad man, den andre en arkitekt. Den förre har gjort anteckningarna, den senare utfört smärre mätningar och ritningar, under det att fotografier tagits av den ene eller den andre, ofta av båda. — Slutligen hava också en del kompletterande arkivforskningar utförts.

Anteckningarna hava skrivits på lappar av gott papper skuret i kvartformat och ritningarna hava utförts och fotografierna klistrats på papper eller kartong i samma format. Samtliga lappar, anteckningar, ritningar och fotografier rörande ett visst hus hava sedan sammanförts och därefter inlagts i kartonger eller kapslar; givetvis hava i en dylik kartong kunnat rymmas lapparna rörande ett flertal hus, t. o. m. ett flertal kvarter, beroende på huru mycket som varit att anteckna, avteckna och fotografera. — Inom varje kvarter hava lapparna rörande husen ordnats efter husens nummer inom kvarteren. Kvarteren i sin ord-

Portal Nygränd 22.
(1651.)

Trappräck, ankarslutar, gångjärnsbeslag och portklappar från byggnader i staden mellan broarna.
(1600-talet.)

ning hava ordnats alfabetiskt inom stadsdelarna och skiljas i kapslarna ifrån varandra genom ledkort med kvartersnamnen.

De principer som följts i fråga om behandlingen av de enskilda byggnaderna hava varit följande:

Överst å varje lapp antecknas stadsdelens namn t. ex. "Staden"; kvarterets namn och husets nummer i kvarteret, t. ex. "Aesculapius 1"; samt husets adressnummer vid gatan, resp. gatorna t. ex. "Trångsund 12, Spectens gränd 1, Prästgatan 15 A".

Registerbeskrivningen börjar med ett kortfattat omtalande av fasaden, resp. fasaderna åt gatan, t. ex. fyra våningar, sju fönsteraxlar, portal med sandstensomfattning så och så beskaffad med inskrift och datering, fönsteromfattningarnas utseende, eventuellt befintlig annan fasaddekoration, ankarslutar el. dyl., profilerad taklist, tak av tegel eller plåt. — Därefter ett summariskt omnämnande av gårdsfasaden samt i samband härmed av tomtens bebyggelse: gatuhus, gårdshus med eller utan förbindelse med gatuhuset etc.

Därefter övergår registerbeskrivningen till husets inre med kortfattad behandling av våning efter våning, trapphuset etc. — Först källaren: valv, kryssvalv eller tunn-

Portaler från Ryningska huset vid St. Nygatan (t. v.) och Munkbron (t. h.).
(1600-talet.)

valv, material, ev. datering. — Så första våningen kallad "bottenvåningen", därefter „våningen en trappa upp“, "två trappor upp" o. s. v. — Den registrerande patrullen har haft att begära tillträde till alla rum och utrymmen i lägenheterna, vilket praktiskt taget aldrig förvägrats. Anteckningarna hava givetvis endast berört den fasta inredningen, varvid man observerat om rumsfördelningen varit ursprunglig eller om sekundära väggar insatts, beskaftenheten av golv, väggar, dörrar och fönster, paneler

Minnestavlor. Västerlånggatan 83.
(1500-talet.)

Skeppsbron 36.
(av N. Tessin d. ä.)

Portal Västerlånggatan 65.
(1600-talet.)

och foder, profilerade taklister, takens dekoration med stuck eller målning, eldstäderna, öppna spisar eller kakelugnar och därvid sökt datera och bestämma tidpunkterna för de omdaningar och reparationer byggnaden genomgått. — Även vindarna hava undersökts och t. ex. takstolskonstruktioner ev. befintliga vindskupor med hiss bommar och dyl. observerats.

Vad som avtecknats eller fotograferats har varit rätt växlande och fått bero på omständigheterna: portaler och portar; fönsteromfattningar eller fasaddekorationer, tagna från huset mitt emot. I det inre t. ex. en märkligare valvkonstruktion i källaren; en rikt dekorerad källardörr av järn; ett trappräcke; rikare utsirade gångjärn; dörrar med på olika sätt indelade fyllningar; dörr- och fönsterfoderprofiler, som utgöra ett betydelsefullt dateringsmaterial; parkettgolvmönster; taklistprofilerna och alla mer eller mindre rikt dekorerade tak i stuck eller målning; eldstäderna; äldre väggdekorationer av olika slag, dörröverstycken, väggfasta speglar o. s. v. Någon fullständighet har här icke direkt eftersträfvats eller kunnat nås. — Det har gällt att åstadkomma ett register som skall kunna giva en kortfattad upplysning om resp. byggnaders allmänna karaktär, datering och kulturhistoriska betydelse.

Ett viktigt korrektiv för de dateringar som gjorts har man erhållit genom de undersökningar i arkiven, som kunnat göras, och varvid ej sällan ritningar anträffats, vare sig de nu gällt husets första uppförande eller om- och tillbyggnader, reparationer o. dyl.

Spegelöverstycke. Skeppsbron 36.
(1790-talet.)

Slutligen hava å särskild lapp för varje hus antecknats huruvida fotografi därav finnes i Stockholms stads arkivs stora samling jämte hänvisning till dess nummer.

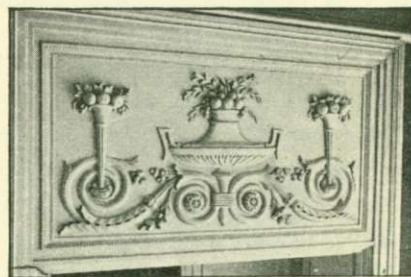
De delar av registret som nu äro fullt färdiga och monterade äro uppställda i Stockholms stads byggnadsnämnds arkiv i Stadshuset, där de äro för envar tillgängliga. — Det där förvarade registret omfattar "Staden mellan broarna", Södermalm och Djurgårdsstaden; de senare registrerade stadsdelarna äro ännu icke färdigmonterade.

Från början tänkte man sig, att det genom registreringsarbetet influtna primärmaterialet skulle bearbetas för tryckning och att detta skulle kunna ske endast genom en enkel omredigering av registrets anteckningar. — Detta visade sig emellertid icke utförbart. — I stället uppdrog Samfundet S:t Erik åt d:r Ragnar Josephson, som själv utfört den drygaste delen av registreringsarbetet, att med användande av anteckningarna, ritningarna och fotografierna sammanställa kortfattade historiker och beskrivningar av samtliga undersökta byggnader i "Staden mellan broarna".

Stucktak. Johannesgränd 2.
(1600-talet.)

Den intresserade hänvisas till detta

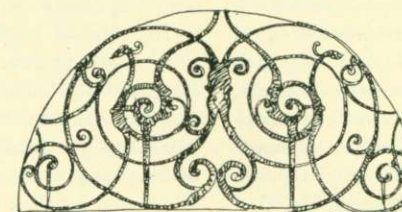

Dörröverstycke Skeppsbron 10.
(1790-talet.)

arbete "Borgarhus i gamla Stockholm", som utkom 1916; det vilar visserligen på registret men innehåller oändligt mycket därutöver, resultat av d:r Josephsons egna forskningar i arkiv och litteratur.

Angående de kostnader Samfundet nedlagt för registret må här till sist meddelas att dessa hittills uppgått till i runt tal 16,000 kr., oberäknat tryckningen av d:r Josephsons bok. — De stadsdelar som ännu återstå oregistrerade torde givetvis, på grund av det ringa av kulturhistoriskt intresse de erbjuda, kunna genomgå för relativt betydligt mindre kostnader.

GUSTAF UPMARK.

Portgaller Skeppsbron 4.
(1600-talet.)

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD.

SAMFUNDETS ÅRSMÖTE avhölls i Stockholm å Svenska läkaresällskapets stora sal den 6 april under ordförandeskap av Lektor Karl Starbäck och i närvaro av Samfundets hedersordförande, H. K. H. Kronprinsen. Sedan årsberättelsen uppläst och godkänts företogs styrelseval, varvid samtliga avgående styrelseledamöter, fil. dr. G. Anrick, direktör K. Belfrage, folkhögskollärare F. Hazelius, fröken Anna Lindhagen och direktör L. Yngström återvaldes. Till revisorer återvaldes arkitekt H. Wadsjö och redaktör Thor Högdahl med kapten H. Elliot som suppleant. På förslag av styrelsen beslöts ändring av § 3 i stadgarne, varigenom denna fick följande lydelse:

“§ 3. I Samfundet kan som medlem inträda

a) varje förening eller sammanslutning av föreningar, vilkas verksamhet berör kunskapen och värden om hembygden — *korporativa medlemmar*.

b) de personer, som vilja stödja verksamheten med en årsavgift av 100 kronor eller ett bidrag på en gång av 1,000 kronor — *stödande medlemmar*.

c) varje medlem i till Samfundet ansluten förening, som betalar en årsavgift av 5 kronor eller annan person, som betalar 8 kronor — *enskilde medlemmar*.

d) de som inväljas och som gjort sig på ett utmärkt sätt förtjänat om hembygdskunskap eller hembygdsvård och vilja bidra till att förverkliga Samfundets syfte — *hedersledamöter*.”

Efter förhandlingarna höll v. ordförande i tyska hembygdsvärdsförbundet, professorn i nationalekonomi vid universitetet i Tübingen, dr C. J. Fuchs ett med största intresse åhört föredrag på tyska språket om “Nationalekonomi och hembygdsvård”, vilket föredrag kommer att i översättning

publiceras i denna tidskrift. Därefter höll direktör K. Belfrage ett med ljusbilder illustrerat föredrag om “Ungdomen och hembygdsvården”.

En särskild högtidlig prägel erhöi mötet däri-genom att professor Fuchs omedelbart efter sitt föredrag överlämnade till lektor Starbäck diplom som hedersdoktor vid universitetet i Tübingen statsvetenskapliga fakultet. Diplomet lyder i svensk översättning:

Statsvetenskapliga fakulteten
vid Eberhard-Karls-universitetet i Tübingen
utnämner härmed ordförande i Samfundet för
hembygdsvård Herr

FILOSOFIE DOKTOR KARL STARBÄCK,

naturskyddsrorelsen och naturskyddslagstiftningens fader och ledare av hembygdsvården i Sverige, såsom ett hedersvedermåle för hans framstående förtjänster om hembygdsvården i Sverige och Tyskland — en kulturrörelse som i våra dagar, då det gäller helandet av tidens materiella och andliga skador, är av större betydelse än någonsin — till doktor i statsvetenskap.

Till vittnesbörd härom har denna urkund blivit upprättad, undertecknad av universitetets dekanus och kanslär samt försedd med fakultetens sigill

Tübingen den 24 februari 1923

Kanslär:
Rüerlin

Dekanus:
Pohl

BYGGMÄSTARE- OCH MÖBELSNICKAREKURSER. Samfundet har av Kungl. Maj:t beviljats för en byggmästare och två möbelsnickarekurser begärt understöd 2,500 kr., vilket torde möjliggöra att kurser, som begärts av hantverkare på ett par platser i mellansverige, kunna anordnas.

STOCKHOLM.

STIGBERGET. Fröken Anna Lindhagens energiska strävanden att söka rädda några av idyllerna på Söders höjder har nu krönt med framgång, så till vida som stadens byggnadsnämnd tillstyrkt det föreliggande förslaget till ny stadsplan för kvarteren Stammen m. fl. vid Fjällgatan. Härigenom komma tomterna Fjällgatan 30, 32, 34 att bibehållas i stadens ägo och huvudsakligen anordnas som trädgårdar, där några av de gamla byggnaderna få kvarligga.

BLEKINGE.

BLEKINGE HEMBYGDSFÖRBUND konstituerades vid sammanträde å Blekinge Museum i Karlskrona söndagen den 3 juni. Till ordförande utsågs landshövdingen, Greve A. Wachtmeister, vice ordf. rektor B. Lövgren, sekreterare läroverksadjunkten G. Wirde. Till medlemmar i arbetsutskottet utsågs Greve A. Wachtmeister å Wambåsa, rektor Lövgren, läroverksadjunkt G. Wirde, folkskollärare Emil Petersson och stadsingenjör H. Segerberg. Efter sammanträdet höll dr F. Hazelius föredrag i Vämöparken över ämnet “Hembygdsvårdens uppgifter”.

Det nya förbundet har inlett sin verksamhet med att anordna en pristävlan, som avser att vinna upplysningar om majfirandet i Blekinge under äldre och nyare tid.

DALARNA.

DALARNAS HEMBYGDSFÖRBUND avhöll sitt årsmöte den 10 juni å Bergslagens museum i Falun under ordförandeskap av konstnärerna G. Ankarcrona.

Förbundets verksamhet har under det gångna året — det sjunde i förbundets tillvaro — bedrivits efter i stort sett samma linjer som förut. Två byggnadskurser ha hållits, en i Falun och en i Malung. I den förra deltog 12, i den senare 21 personer. För att kunna stå rådfrågande i byggnadsfrågor till tjänst och även dessutom kunna arbeta för byggnadskulturen inom länet har en särskild byggnadsavdelning blivit inrättad. Vidare har nämnden beslutat belöna särskilt förtjänstfullt

utförda byggen. Restaureringen av det gamla gravkapellet i Garpenberg har fortgått efter fastställd plan men av brist på medel ej kunnat slutföras. En del naturminnen ha fridlysts på förbundets initiativ; intill utgången av 1922 voro inom länet 36 naturminnesmärken fördelade på 23 socknar fridlysta; dessutom voro ytterligare 4 naturminnen skyddade, ehuru ej lagligen fridlysta, vartill kommer ormgranskogen vid Hornberga, Orsa, inköpt och fridlyst 1908 av skogsvårdsstyrelsen, samt Hamra nationalpark, avsatt och fridlyst av riksdagen 1909. Förbundets expedition har under 1923 förflyttats till Falun.

Ordföranden meddelade att ett av representativa personer inom länet med landshövdingen i spetsen undertecknat upprop för bildandet av en Dalarnas Gustav Vasa-fond för hembygdsvård och hembygdsforskning kommer att utsändas. Uppropets text lyder:

“Fyrhundraårsminnet av Gustav Eriksson Vasas fosterländska räddningsbragd firas detta år såsom ett riksminne av betydelsefullaste innebörd. Liksom Dalarna främst och först bland Sveriges landskap haft anledning att hedra detta minne, måste det synas önskvärt, att Dalarnas folk alldeles särskilt söker hugfästa detsamma på ett för hembygden gagnarikt och för framtiden bestående sätt.

Gustav Vasas riksbyggande och riksräddande gärning var visserligen främst av statligt samlande betydelse, men den grund för vårt rikets självständighet, som den lade, kan också med fullt skäl kallas grunden för hela vårt folks kulturella tillvaro.

Här i Dalarna pågår som bekant sedan årtionden ett ivrigt och uppoffrande arbete för att rädda en bild av och sprida kunskap om detta dalfolkets kulturarv genom seklerna. Ett stort antal enskilda krafter och ett fyrtiotal föreningar inom landskapet arbeta f. n. i detta syfte.

Hela denna verksamhet äger sedan 1915 ett samlande organ i Dalarnas hembygdsförbund. Länets landsting och hushållningssällskap hava under de gångna åren visat denna sammanslutning sitt förtroende och ägnat dess arbete sitt stöd genom årliga anslag. Trots detta framträda dock ständigt på ett mångfaldigt sätt svårigheterna att kunna utföra det arbete, som överhängande kräves, då de ekonomiska förutsättningarna endast tillåta en ytterst begränsad verksamhet.

Vi anse det både lämpligt och värdigt att söka förknippa det för Dalarnas historia och kultur så utomordentligt betydelsefulla Vasaminnet med skapandet av större möjligheter att, innan det är oåterkalleligen för sent, rädda vad som ännu finnes kvar av hembygdens och fädernas kulturminnen och genom en allt grundligare forskning sprida ljus över denna vårt landskaps utåt stolta och i sin mångskiftande bygdeprägel djupt lärrika och manande kulturhistoria.

Den tryggaste vägen härför tro vi vara, att en fond bildas, vilken förvaltas av Dalarnas Hembygdsförbund och vars årliga ränteavkastning med bibehållandet av kapitalet orubbat användes för ovan nämnda ändamål.

I förhoppning om att kunna påräkna intresse och offervilja för här framlagda tankes förverkligande våga vi vädja till en och var att lämna sitt bidrag till åstadkommande av en sådan Dalarnas Gustaf Vasa-fond för hembygdsvård och hembygdsforskning“.

DANMARK.

DEN FÖRSTA DANSKA HEMBYGDSKURSEN. Under tiden 1—10 aug. avhålls i Rønde vid Kalø Vig på Jylland den första danska hembygdskursen, efter ett synnerligen rikhaltigt och gediget program. I en serie föredrag behandlas bygdens geologi, växt- och djurliv, forntidsminnen, kyrkor, slott, historia, allmogekultur, dialekter, folkminnen, ortsnamn, samt även den moderna byggnadskulturen. Talrika utflykter till märkliga platser anordnas i samband med kursen.

FINLAND.

SVENSKT FRILUFTSMUSEUM I VASA. Ett svenskt friluftsmuseum har på senare tiden uppstått i Vasa genom därvarande lokalavdelning av föreningen Brage. Denna förening, som bildades 1906 i Hälsingfors, i syfte att vårda och främja svensk folkdiktning, folkmusik och folkdans i Finland, har under den korta tid den verkat, gjort en högst betydande insats genom sitt samlingsarbete samt för väckande av intresse för gammal svensk allmogekultur, sådan denna utvecklat sig på finsk botten. Den har även arbetat genom lokala underavdel-

ningar och den i Vasa var den första som tillkom. Österbottens kusttrakter ha ju också sedan gammalt en svensk kärnbefolkning, som troget håller fast vid sitt kulturarv från det ursprungliga moderlandet. Tanken på ett fornhem för svensk-österbottnisk allmogekultur låg därför mycket nära tillhands. Frågan väcktes på hösten 1917 och redan i januari 1918 fattades beslut i saken. Som plats för museet hade man valt en del av Vasklot holme, varifrån man har utsikt över stadsfjärden. Stadsfullmäktige gillade planen och upplåto området arrendefritt.

Det är icke något så särdeles stort område, som upplåtits, endast 9200 kvm., men säkerligen tillräckligt för ändamålet, åtminstone till en tid. Genom fester, gåvor och donationer strömmade rätt vackra belopp in och snart nog hade man så mycket penningar, att man kunde tänka på att inköpa byggnader. Tvenne arkitekter gjorde utkast till trädgårdsanläggningar i gammaldags allmogestil och däri lades delar av en gammal kringbyggd gård från Böle by i Närpes. Vidare har man till museet flyttat en fäbod och en mjölkbod från Vörå samt en kvarn, ävenledes från Böle.

Ett vackert stycke kulturarbete ligger bakom förverkligandet av denna museifråga. I all sin anspråkslöshet är detta fornhem ett värtaligt bevis för livskraften hos svensk folkstam och svensk kultur på andra sidan Bottenhavet.

UTLANDET.

TYSKLAND. Detaljerade bestämmelser för naturskyddet och hembygdsvården på Lüneburgerheden, vilken under föregående år förklarades för naturskyddsområde, ha nu utfärdats. Dessa bestämma bland annat att särskild hänsyn till naturskyddskraven skall iakttagas vid återplanterande av skog. Särskilt skyddade äro en, kristtorn och dvärgek samt mård, utter och fåglar av alla slag med undantag av orre, rapphöns, änder och morkullor. Vidare är det förbjudet att borttaga eller skada flyttblock större än ett visst bestämt omfång. För alla åtgärder som beröra byggnadsverksamheten såväl som anbringandet av reklamer och skyltar av olika slag kräves tillstånd av den kommission, som tillsatts för vården av Lüneburgerheden.

L I T T E R A T U R

GAMLA SVENSKA STÄDER.

Av samlingsverket "Gamla Svenska Städer" har i dagarna utkommit det sjunde häftet. Texten omfattar följande uppsatser: Skenninge marknadsgata av Sven T. Kjellberg, Hernösand I, Stadens äldre utveckling av Nils Ahnlund, II, Stadens utveckling från Gustaviansk tid av Vilhelm Carlgren samt Norrländska kyrkstäder av Sigurd Erixon.

Uppsatsen om Skenninge marknadsgata redogör för huru en ännu bestående stad i sitt gatunät kan avslöja sin utvecklingsgång från den tidiga medeltiden. Marknadslivets gestaltning och dess bestämmande inverkan på utbildningen av stadens huvudgata samt övergången till handel på ett marknadstorg äger i Skenninge ett tydligt exempel, fordom en betydande centralort för den östgötska marknadshandeln, men numera konserverad i idyllisk tillbakadragenhet.

Härnösand, som även är föremål för en längre uppsats i detta häfte av Tidskrift för hembygdsvård, har fått en fyllig och mångsidig belysning i såväl bilder som text. Denna stad har genomlöpt den norrländska kuststadens typiska utveckling från hamn- och marknadsplats med medeltida ursprung till en ordnad sjöstad, ett framsteg, som på 1580-talet nåddes trots ihärdigt motstånd från huvudstadens botteniska handelssystem. Sedan 1600-talets mitt framträder Härnösand även som ett lärdomscentrum för Norrland. Gustav III:s tid betyder för Härnösand tillkomsten av den offentliga arkitektur, som i vår tid gett staden benämning av Norrlands Athén. Residens och gymnasium stå alltså som stadens förnämsta nyklassiska monumentalbyggnader och på sätt och vis som inledning till samhällets utveckling under den följande tiden. Till det rika bildmaterialet från Härnösand är fogad en av fil. lic. Manne Hofrén skriven notistext med uppgifter om de olika byggnaderna jämte en in-

tressant skissering av stadsplanen och bebyggelseformerna i deras förhållande till stadens olika innervänaregrupper.

De norrländska kyrkstäderna förete egenartade statsbildningar med hundratals små boningshus och stall, som omge flera Norrländska kyrkor. De göra ett främmande intryck genom att större delen av året stå obebodda och igenbommade, under det att de vid kyrkhelgerna med åtföljande marknader äro till trängsel fyllda av ett brokigt folkliv. Historiskt äro de av det största intresse som exempel på ett utvecklingsskede i stadsbildandet, som våra övriga städer för länge sedan passerat. Texten belyses av bilder från kyrkstäderna vid Burträsk, Löfvånger och Piteå.

Utom från Skenninge och Härnösand samt från de ovannämnda kyrkstäderna förekomma bilder från Malmö, Trelleborg, Hälsingborg, Sölvesborg, Laholm, Halmstad, Falkenberg, Växiö, Vänersborg, Norrköping, Skara, Nyköping, Karlstad, Uppsala och Luleå. Bilderna äro försedda med upplysande notiser, bland vilka särskilt må framhållas de av professor Martin Olsson författade om länsresidensen i Växiö och Vänersborg.

HEMBYGDSVÅRD I SKOLAN.

Under förra våren avled i Berlin den moderna naturskyddsrörelsens skapare och organisator professor Hugo Conwentz. På sitt sjukläger var han sysselsatt med att lägga den sista handen vid ett stort arbete, som låg honom särskilt om hjärtat och vilket också utkom kort efter hans död. Detta arbete berör ett ämne, som han redan tidigare varit inne på, nämligen hembygdsvården i skolan. Dess fullständiga titel lyder "Heimatkunde und Heimatschutz in der Schule" (hembygdsforskning och hembygdsvård i skolan). Det var avsett att

utkomma i 2 delar och av vilka författaren dock endast hann fullborda den första. Den utgör i stort sett en redogörelse av de förefintliga möjligheter och material, som kunna tjäna till grundlag för bedrivandet av en fördjupad undervisning i hembygdskunskap i förening med hembygdsvård inom de tyska skolorna, särskilt Preussen.

Fast arbetet alltså huvudsakligen är tillrättatlagd för tyska lärare och lärarinnor har det dock mycket av intresse även att meddela deras svenska kolleger. Det är ett oerhört rikt och mångsidigt material, som författaren samlat genom studium av skolornas årsberättelser, genom en vidlyftig korrespondens med skolföreståndare och lärare och icke minst genom personliga besök vid ett stort antal läroverk. I de första kapitlen behandlar han själva skolbyggnaden och dess inredning med hänsyn till hembygdsundervisningen, vidare redogör han för skolgårdens och skolträdgårdens roll för detta ämne och anför med talrika exempel synnerligen intressanta åtgärder, som vidtagits vid en del läroanstalter för att åskådliggöra hembygdens växt- och djurliv samt även geologiska förhållanden. I andra kapitel behandlas gamla seder och fästligheter, som äga rum vid olika skolor, föredrag, elevföreningarnas och elevtidningarnas betydelse, skolbiblioteken och de skolornas årsredogörelse åtföljande avhandlingarna, skolresor och utflykter m. m. Slutligen meddelar han en utförlig förteckning över kartor och bildmaterial, väggplanscher, skioptikonbilder, film m. m.

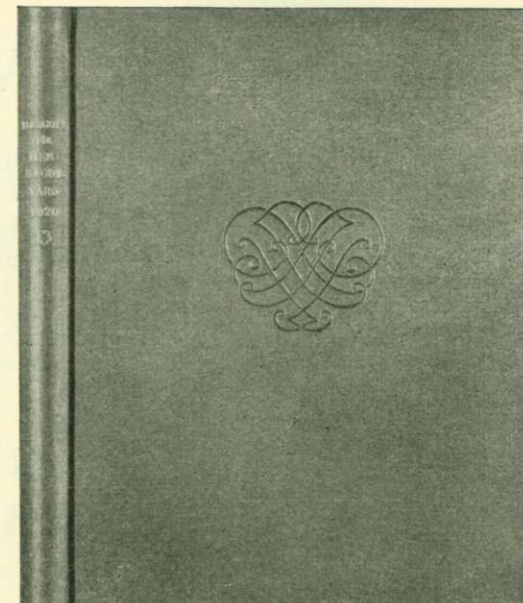
Arbetet utmärker sig alltigenom för sin stora grundlighet. På sina ställen blir kanske vidlyftigheten och utförligheten något tyngande, men naturligtvis är det av stort värde för skolmannen att i sin praktiska gärning på detta sätt få en uttömmande redogörelse för vad kolleger på andra platser och i andra skolor uträttat. Vad en svensk kanske dock framför allt fäster sig vid är, att så liten plats ägnats åt hembygdsundervisningen och

hembygdsvården i folkskolan men detta kan ju bero på, att den tyska folkskolan i motsats till förhållandena hos oss ännu ej hunnit göra några mera betydande insatser på detta område. Det är djupt att beklaga, att författaren ej hann fullborda andra delen, som var avsedd att behandla de olika ämnas ställning till hembygdskunskapen och hembygdsvården samt en översikt över organisationer, lagar och förordningar berörande fornminnesvård, naturskydd och hembygdsvård samt slutligen en utförlig bibliografi.

Hzs.

“SVERIGES NATUR” 1923.

Den alltid välredigerade Svenska naturskyddsföreningens årsskrift har denna gång utkommit i betydligt större volym än de föregående årgångarna och även präktigare illustrerad. Försättsplanschererna utgöres av reproduktioner efter akvareller och teckningar av Albert Engström och Karl Nordström. Uppsatserna inledas med Albert Engströms föredrag vid föreningens årsmöte: “Gotska sandön måste bli nationalpark!” Bland övriga uppsatser märkes en av professor Paul Kumm i Danzig författad minnesruna över Hugo Conwentz, “Det uppländska skärgårdshavet och dess framtid” av Einar du Rietz, “Östgötslättens kärrängar” av Carl Fries, “Grottorna på Stora Karlsö” av Willy Wöhler, “Från Vänerens skärgårdar och Kinnevikens flygsandsfält” av Rudolf Söderberg, “Den första återinplanteringen av bävern” av Eric Festin, “En översandad ekskog vid stranden av Öresund” av Mårten Sjöbeck, “Naturskyddet i Finland” efter Rolf Palmgren av Lars-Gunnar Rommel samt en skarp kritik av vetenskapsakademiens yttrande med anledning av jaktsakkunniges betänkande i naturskyddsfrågor, författad av årsskriftens redaktör Thor Högdahl.

PÄRMAR

till

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

i enkel, smakfull utstyrsel och utförda av prima engelsk linneklot (s. k. "cambric") samt med äkta förgyllning.

Pris per styck Kr. 2:50.

Pärmarna kunna erhållas i **blå** eller **grön** färg.

Insänd nedanstående beställningssedel till tidskriftens expedition,
Grönegatan 12, Lund, eller till Eder bokhandel!

Var god sänd mot postförskott, beloppet vidfogas, insänt pr postanvisning

..... ex. pärmar till Tidskrift för hembygdsvård 1920, 1921, 1922

i **blå, grön** färg.

(Det som ej önskas överstrykes!)

Namn

Titel

Adress

Tureberg vid Edsviken.

Ett välordnat, friskt och sunt samhälle med bekväma tåg-, omnibus- och båtcommunicationer med huvudstaden.

Skogs-, park- och åkertomter i prisläge från 1 kr. till 3 kr. per kvm.

Nu genast bör ni utse tomt åt Eder och börja uppföra ett eget hem, som kan stå färdigt redan i sommar.

Byggnadskreditiv lämnas och förmånliga amorteringslån förmedlas.

Rikt illustrerad broschyr med upplysningar om egnahemsverksamheten i allmänhet erhålles gratis.

AKTIEBOLAGET UPPLANDSHEM

Kungsgatan 15, STOCKHOLM.

Tel. 7954 o. Norr 9544.

A.-B. SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET
LUND

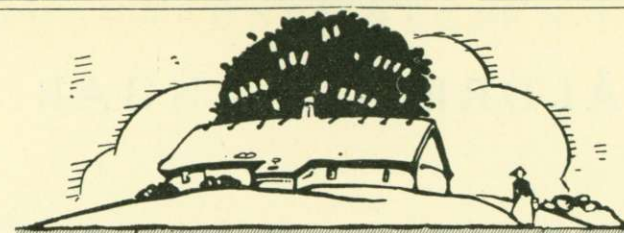
UTFÖR ALLA SLAGS

BOKTRYCKERIARBETEN

FORT, VÄL OCH TILL BILLIGASTE PRISER.

BEGÄR KOSTNADSFÖRSLAG!

TEL. 275.

HEMBYGDSVÄNNER

Ett gott medel att sprida kännedom om hembygden är VYKORT med avbildningar av fornminnen, naturminnesmärken och vackra utsikter. För Hembygdsföreningar särskilt att beakta, då utgivandet av sådana vykortsserier även lämnar ett gott ekonomiskt utbyte. Alla upplysningar, prov och pris lämnas beredvilligt på begäran.

AB MALMÖ LJUSTRYCKSÅNSTALT
HIPPODROMPASSAGEN MALMÖ TEL. 4421, 8280

MARDELL

SVENSKA TURISTFÖRENINGEN

— C:a 100,000 MEDLEMMAR —

NORRLANDSGATAN 16, STOCKHOLM.

Varje ledamot erhåller Föreningens vackra och innehållsrika årsskrift samt turistatlas över Sverige. Medlemsavgift pr. år Kr. 5:— en gång för alla Kr. 100:—. Insänd avgift direkt till Föreningen eller närmaste ombud.

FÖRENINGENS UPPLYSNINGS- OCH BILJETTAVDELNING

lämnar kostnadsfria råd och upplysningar, sammanställer turer och utställer biljetter för alla resor inom Sverige.

ÄLDRE ÅRGÅNGAR
AV
TIDSKRIFT FÖR
HEMBYGDSVÅRD

kunna erhållas till ett pris av 8: — (för medlemmar 5: —) kronor. Lösa häften säljas till ett pris av 2 kronor pr häfte (utom av häft. 5, årg. 1921, som endast säljes i förening med hel årgång).

DIE
INGENIEURBAUTEN
IN IHRER GUTEN GESTALTUNG
HERAUSGEGEBEN UND BEARBEITET
VON

Dr.-Ing. WERNER LINDNER
IN VERBINDUNG MIT
Architekt GEORG STEINMETZ.

Se artikeln om "Ingeniörsbyggnadskonst" i TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD, häfte 2 i denna årgång.

Pris i svenska bokhandeln kr. 8: 40.

VERLAG ERNST WASMUTH A.-G. BERLIN

HEMBYGDSVÅRDSRÖRELSEN I SCHWEIZ

TROTS SIN LITENHET RYMMER SCHWEIZ EN OERHÖRD RIKEDOM och omväxling på olika landskapsformer och landskapstyper, vilket redan framgår av huvuddragen i landets ytformationer. Mellan de skyhöga alperna och de delvis av vilda klyftor uppfyllda Jurabergen sträcker sig mellan Genève sjöns vida vattenspegel och Bodensjön med den redan här mäktigt framväl-lande Rhenströmmen ett fruktbart och tätt befolkat land, genomskuret av vattendrag och mindre bergskedjor, vilka förläna landet omväxling och ständigt skiftande utsikter. De egentliga bergskedjorna genomkorsas av talrika dalgångar, än höga och vilda, än breda och öppna, såsom Rhônedalen, också dessa upplivade av bäckar och åar, som ofta utvidga sig till större och mindre sjöar.

Man kan därför icke utan vidare tala om ett schweiziskt landskap, ty de olika trakterna förete helt skiftande utseende, vilket framför allt fått sitt klassiska uttryck i de stora målarnas verk, hos en Segantini ifråga om Engadin, en Hodler för bygderna kring Genève sjön och — bland de äldre — en Calame för Berner Oberland.

Helt bortsett från de olika folkstammarna skiftar också landets bebyggelse på samma sätt med sina byar och gårdar, sina små och stora städer, av vilka flera, såsom Basel, Genève och Zürich under olika tider haft en betydelse, som nått vida utöver det egna landets gränser, vilket också satt sin prägel på deras utseende. Men de små städerna ha även präglats av den historiska utvecklingen. De ha icke kommit till i ett tag utan växt så småningom. Därtill kommer även den oläskhet, som

*Tidskriften har i detta nummer nöjet att — i översättning efter författarnas manuskript — med-
dela fyra uppsatser om den schweiziska hembygdsvården, författade av ledande personer inom
densamma. Den första uppsatsen, som behandlar hembygdsvårdsrörelsens uppkomst och utveckling
i Schweiz, har till författare hembygdsvårdsföreningens ordförande, d:r G. BOERLIN, president i
appellationsdomstolen i Basel. I de tre följande uppsatserna skildrar sekreteraren i naturskyddsföreningen
d:r S. BRUNIES, Basel, de schweiziska naturskyddssträvandena, ordföranden i hembygdsvårdsföre-
ningen i Bern, ARIST ROLLIER, domstolspresident och medlem av den schweiziska vattenrättskom-
mittén, behandlar de elektriska anläggningarna i förhållande till hembygdsvården och slutligen redogör
ordföranden i hembygdsvårdsföreningen i St Gallen, d:r jur. K. GUGGENHEIM-ZOLLIKOFER för
den schweiziska hembygdsvårdsföreningens. Redaktionen framför sitt varma tack till dessa författare,
som genom sin välvilja gjort det möjligt för tidskriftens läsare att få en närmare kännedom om
den schweiziska hembygdsvårdens framgångsrika strävanden.*

Luzern.
Gammal vacker bro.

har sin grund i samhörigheten med skilda kulturområden, det tyska, franska och italienska och icke att förglömma även ett fjärde, det ladinska, slutligen också de egendomligheter, som bero på bibehållandet av den katolska tron eller anslutningen till den protestantiska. Redan vid första anblicken kan man skilja en katolsk by från en protestantisk och de trakter där vinet odlas har ett helt annat utseende än de, där man bedriver boskapsskötsel, vare sig ensamt eller i förening med åkerbruk. Och det märkliga är, som redan nämnt, att allt detta rymmes inom ett så litet område.

Emellertid har landets utseende ingalunda bibehållit sig oförändrat utan skiftat från tid till tid. Så har t. ex. staden Bern fått sin i stort sett enhetliga prägel under 1700-talet, men dessa förändringar hava dock på det hela taget försiggått långsamt och mindre på grund av våldsamma övergångar än till följd av egen skapande kraft. Från och med mitten av 1800-talet har emellertid med ständigt stegrad kraft och fart en iögonfallande förvandling försiggått, huvudsakligen till följd av tvenne orsaker: industrins uppblomstring och turisttrafiken. Städer och byar ha vuxit upp,

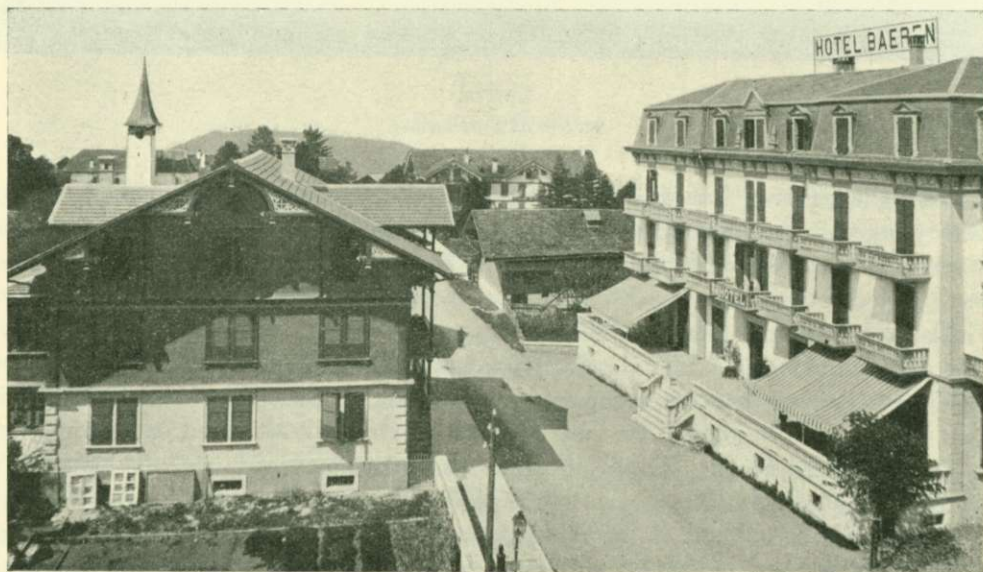

Luzern.
Modern ful broanläggning.

talrika främlingar ha i från år till år stigande mängd strömmat in i landet, antingen för att stanna för beständigt eller blott för tillfälligt uppehåll i landet. Till en början kommo dessa resenärer blott under våren och sommaren, men nu besöka de Schweiz även under vintern för att rekreera eller roa sig. Dessa förhållanden ha givit upphov till stora anläggningar. Man började bygga väldiga hotell i de små byarna eller ute i den orörda naturen och för främlingarnas skull kommo allehanda transportmedel tillstånd, bergsbanorna byggdes allt djärvare. I förening därmed började man också utnyttja vattendragen för att erhålla elektrisk kraft samt att sprida denna över hela landet. Över allt utfördes storslagna industriella anläggningar för beredandet av choklad och kondenserad mjölk eller för tillverkning av maskiner, ur, skodon, kemiska produkter m. m. Allt detta befrämjades av den gängse åskådningen, att lagstiftningen icke på något sätt finge lägga band på denna utveckling eller att verksamhetsbegäret hindrades. Det uppstod en formlig lust att undanröja allt gammalt för att sätta något nytt i dess ställe, under alla omständigheter finge det gamla icke utgöra något hinder för de nya företagen. Varje förändring hälsades som ett

Aeschi.
Typisk bygata från Berner Oberland.

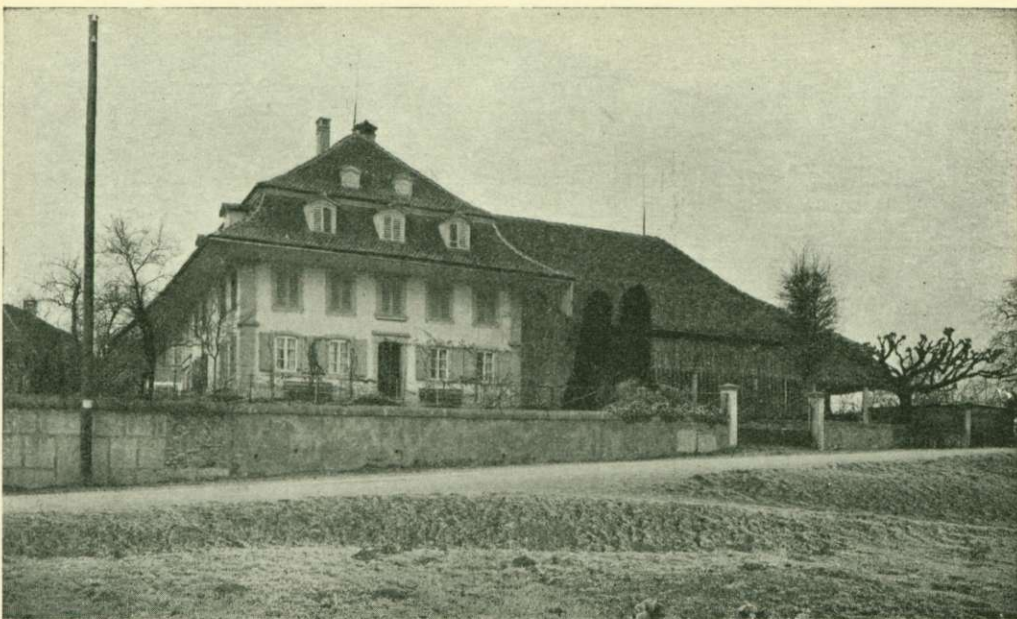

Aeschi.
Samma gata efter uppförandet av tvenne hotell.

Saint Ursanne i Jurabergen.
En helt ofördärvad gammal stad.

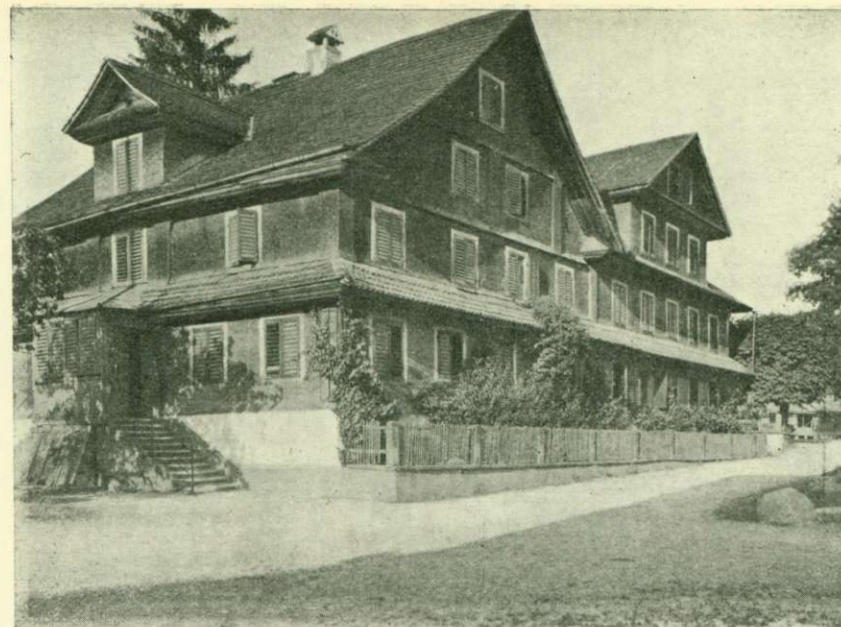
framsteg. Ett oerhört arbete presterades och denna drift att skapa något nytt ägde inom sig en nästan otyglad kraft. Men när man i ögonblick av självbesinning blickade ut över detta nya Schweiz, då blevo åtminstone de mera känsliga förskräckta inför anblicken av allt detta. Visserligen reste sig ännu de uråldriga fjällen, men de hade på många håll blivit samlingsort för turister och föremål för en ovärdig och mången gång löjlig företaganda. De vackra och idylliska städerna hade väl icke försvunnit, men deras egenart hade ofta gått förlorad och en bred järnväggsgata, sådan som man finner i varje större modern stad, hade blivit deras stolthet. Många byar hade förvandlats till oordnade arbetaresamhällen, floderna hade letts in i naturvidriga bäddar och hela landet betäckts med en skog av stolpar och ett spindelnät av trådar. Vattenfallen hade förvandlats till ömkliga rännilar, emedan man lett större delen av vattnet utför branterna i trånga järnrör. Vart man vände sig fann man naturkrafterna och landets skönhet utnyttjade, men det värsta var, att man icke på något sätt tog hänsyn till de givna förhållandena eller till den egenart, som landet erhållit genom den historiska utvecklingen. Man byggde utan att på något sätt låta hindra sig, liksom om man vore den förste på platsen, och ofta efter främmande förebilder. De nya stadsdelar, som växte upp omkring de gamla städerna, liknade varandra överallt som bär

Storbondegård Wynaü (Kantonen Bern).
Anläggning i typisk bernerstil från 1700-talet.

och ingenstädes spårade man sambandet med gamla tiders byggnadsskick. Det pittoreska och omväxlande hotades överallt att utplånas och giva vika för en ödlig och ful enformighet.

Slutligen insåg man dock, att det icke kunde fortsätta på detta sätt. Röster fyllda av förtrytelse och hån över den väg utvecklingen tagit i vårt land blevo allt högljuddare. År 1905 ägde en sammanslutning av likasinnade rum och den schweiziska föreningen för hembygdsvård (Schweizerische Vereinigung für Heimatschutz) grundades. Den yttre anledningen var närmast den, att tvenne värdefulla föremål hotades av undergång: det väldiga flyttblocket — pierre des marmettes i Rhône-dalen — höll på att förvandlas till ett stenbrott och en del av de gamla fästningsverken omkring Solothurn, den s. k. Tornskansen, skulle rivas och falla som offer för "samfärdseln", den nya tidens idol. Det kort förut grundade tyska hembygdsvårdsförbundet samt Schulze-Naumburgs skrifter och uppsatserna i "Kunstwart" hade väl icke varit utan betydelse för uppkomsten av de schweiziska hembygdsvårdssträvandena, men det förtjänar också framhållas, att en fransk dam, Mme. Burnat-Provins, i franska Schweiz samtidigt bildat ett förbund till skydd för skönheten (Ligue de la beauté) med liknande mål som hembygdsvården. Till skillnad från

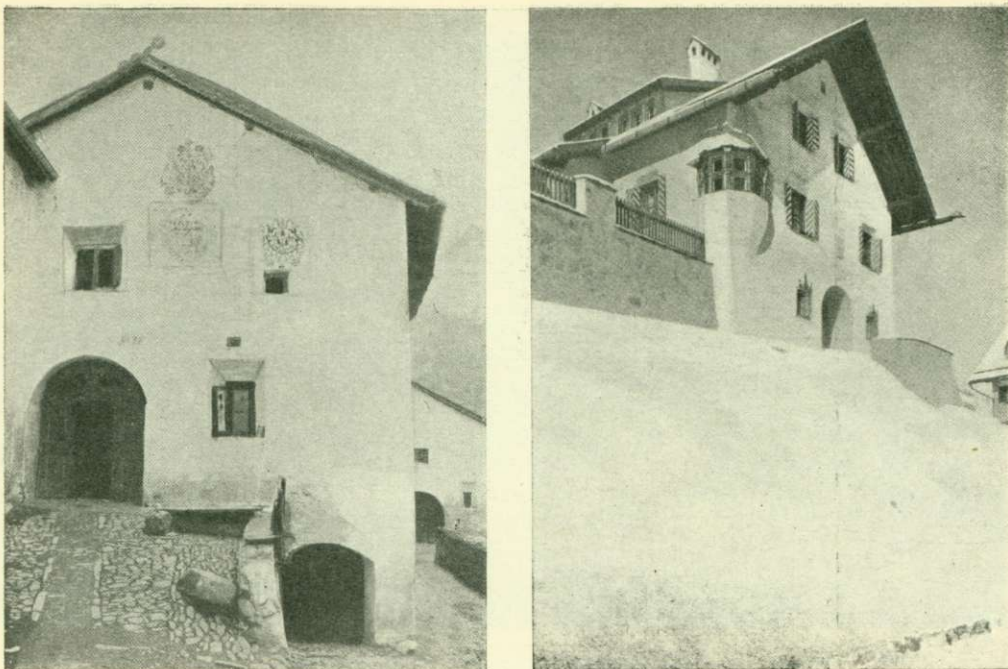
Gammal gästgivargård i Eschenbach (Kantonen Luzern),
med den typiska skyddande väggbeklädnaden av spån.

Tyskland och Österrike utgick rörelsen hos oss från folket själv och icke från myndigheterna. Till en början stodo dessa snarare avvisande mot densamma.

Den schweiziska föreningen för hembygdsvård består dels av till densamma omedelbart anslutna medlemmar dels av sådana, som medelbart tillhöra föreningen genom att vara anslutna till en sektion. Dessa sektioner sammanfalla för det mesta med kantonernas gränser, ehuru några undantag finnas. Så bilda t. ex. medlemmarna från kantonerna i det inre Schweiz — Uri, Schwyz, Unterwalden, Luzern och Zug — en enda sektion. Det som föreningen lyckats uträtta för att förhindra naturens vanställande, särskilt de många bergbanorna, gjorde ett stort antal ansedda engelsmän till våra vänner och dessa bildade en egen sektion, som dock upplöstes under kriget. Medlemmarna äro antingen ständiga eller årligt betalande. Efter vissa svårigheter lyckades det att i stadgarna formulera föreningens uppgift och mål. Genom att här meddela den paragraf i stadgarna, som handlar därom, får läsaren bäst en föreställning om vad föreningen vill.

§ 1. Schweiziska hembygdsvårdsföreningens mål är att vårda landets egenart, sådant den danats av naturens hand och den historiska utvecklingen.

Föreningen har därför till uppgift, att

Gammal och ny gård i Engadin.

a) skydda den landskapliga skönheten, av vad slag den vara må, mot vanställande och av vinningslystnad förorsakat utnyttjande,

b) vårda det traditionella byggnadsskicket i stad och på land samt skydda och underhålla karaktäristiska byggnader,

c) befordra en harmonisk utveckling av byggnadsskicket,

d) främja bevarandet av de inhemska sederna och folkdräkterna, dialekterna och folkvisorna.

e) uppmuntra hantverk och hemslojd,

f) skydda den inhemska djur- och växtvärlden mot utrotande,

g) vårda den folkliga skådespelarkonsten genom upprättandet av "Schweiziska hembygdsvårdsteatern".

Av dessa rader framgår tydligt de båda huvudriktningarna inom föreningens strävanden: å ena sidan vården av det bestående i hembygdens egenart, å andra sidan befrämjandet av utvecklingen. Man var nämligen från början fullt på det klara med, att en ständigt fortgående förändring av hembygdens utseende var oundviklig, ja, ett tecken på verksamt liv, men det nya, som kom till, skulle icke längre som hittills få vara någonting tillfälligt eller pietetslöst och för bygden främmande, utan

Slottet i Aarwangen (Kantonen Bern).

Harmonisk gruppering av byggnadspartier från olika tider.

måste på ett hänsynsfullt sätt infogas i den givna miljön. Utvecklingen måste fortgå på traditionens fasta mark. Hembygdsvården har ofta framhållit, att den hyser fullt förtroende för de stora konstnärerna, även då de skapa något helt nytt, emedan den är säker på, att de nya verken därigenom få de proportioner och det utseende, som lämpa sig för hembygden. I allmänhet måste man dock låta sig nöja med, att de nya byggnaderna anknyta sig till det bestående och visa samma gedigna prägel, som var så karaktäristiskt för hantverket i äldre tider. Även den, som blott läser våra

S:t Cassians kyrka i kantonen Graubünden
med gammal vacker kyrkogårdsanläggning.

stadgar, nödgas emellertid erkänna, att den ofta upprepade förebråelsen, att våra strävanden blott äro inriktade på att bevara det gamla, alltigenom är falsk. Ja, i hembygdsvårds-kretsar gör sig allt mer och mer den åskådningen gällande, att varje av ekonomiska förhållanden betingad och tillräckligt motiverad förändring av det bestående icke får förhindras, blott det nya blir utfört på det rätta sättet. Och alla sådana uppgifter kunna och måste lösas på ett gott sätt. Det gäller blott att finna den därtill lämpliga personen. Denna riktning inom hembygdsvården är visserligen icke den enda och företrädes icke heller av sina anhängare obetingat och under alla omständigheter,

Attinghausen i kantonen Uri.
Det nya skolhuset (t. v.) väl avpassat till kyrkan och den gamla prästgården (t. h.).

ty det finnes sådana platser och historiska minnesmärken i vårt land, som också denna åskådnings förkämpar vilja skydda mot varje ingrepp. Sålunda bekämpas av så gott som nästan alla hembygdsintresserade försöken att utnyttja den härliga Silsersee, belägen i övre Engadindalen, för erhållandet av elektrisk kraft. Framför allt ha sådana åtgärder, som gått ut på att skydda naturskönheten i vårt dock därmed så rikt utrustade land, även vunnit livligt bifall i de stora lager av befolkningen, vilka icke tillhöra föreningen. Detta var också fallet, när för en del år sedan planerna att anlägga en bergbana på Matterhorn döko upp. Det var visserligen då icke egentligen fråga om ett vanställande av berget, emedan man tänkte färlägga banan i ett schack i det inre av berget, men blotta tanken, att man på detta rent mekaniska sätt sökte komma denna jätte in på livet, vilken eljest blott de allra modigaste bergsbestigarna lyckades betvinga, hade något för schweizarna sårande i sig och det var något nedsättande i, att också denna, den stoltaste av alptoppar, skulle utnyttjas av turisttrafiken. På kort tid samlades 80,000 underskrifter mot detta företag. På samma sätt som folket själv deltar i styrelsen och förvaltningen av landet är ett påkallande av den offentliga meningen alltid det säkraste medlet att

Skolbyggnad i Bauen vid Vierwaldstättersjön (Kantonen Uri).

Byggnad i gammal traditionell stil, byggd med hjälp av den schweiziska hembygdsvårdsföreningen.

stödja våra myndigheter och stärka modet på dem, när de inför mäktiga bolagsherrar icke rätt våga att förfäkta hembygdsvårdens intressen.

Det viktigaste medlet för att upplysa och intressera denna offentliga mening utgöres av den alltifrån början av föreningens tillvaro utgivna tidskriften "Heimatschutz"¹⁾. Den utkom t. o. m. under flera av krigsåren med ett häfte i månaden men måste slutligen inskränkas till 6 häften årligen, emedan framställningskostnaderna stegrades oerhört, under det att vi å andra sidan varken kunde eller ville öka medlemsavgiften

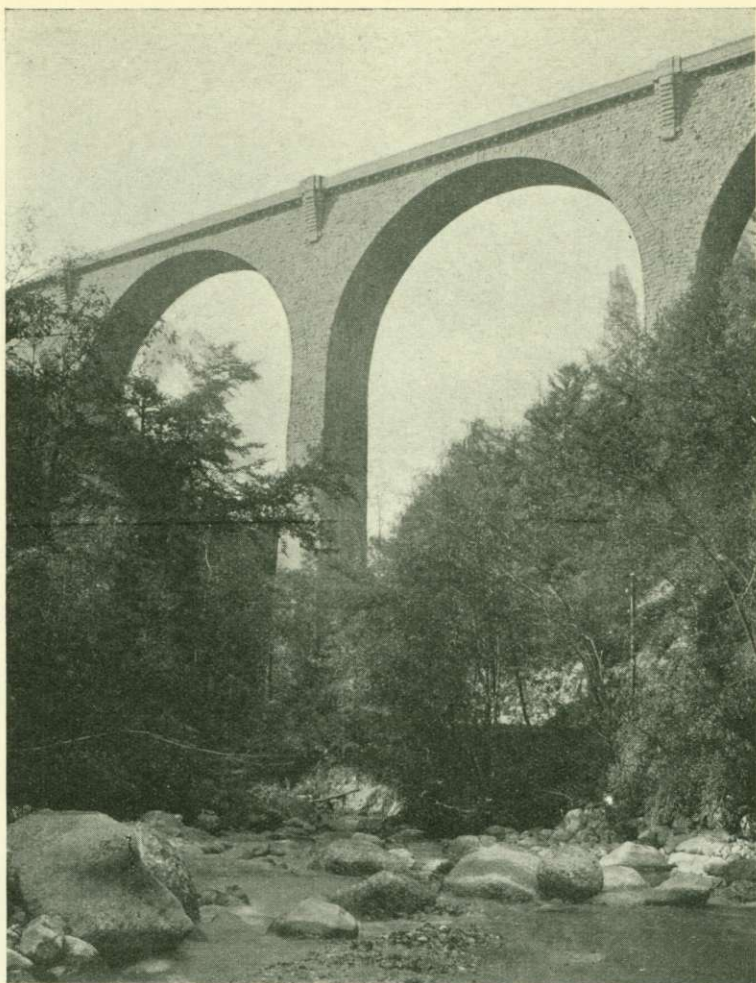
¹⁾ Anmälan i Tidskrift för hembygdsvård. Årg. 1923 sid. 25.

Nybyggd kyrka i Pregny (Kantonen Genève).

Tornet efter gammal förebild.

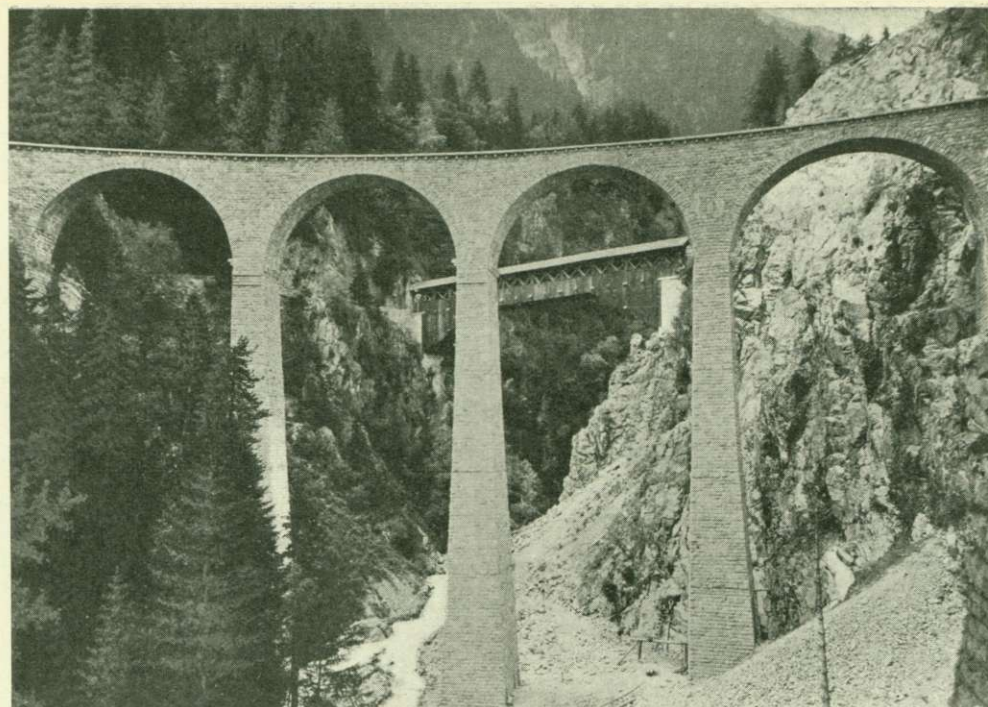
för mycket. Varje medlem erhåller nämligen för sin årsavgift, som nu uppgår till 5 francs, tidskriften gratis. Under de första åren använde man sig ofta av den metoden, att man ställde bilder av goda och dåliga exempel vid sidan av varandra (Beispiele und Gegenbeispiele), varigenom man på ett tydligt sätt åskådliggjorde huru samma uppgift kunde lösas likaväl på ett gott som på ett dåligt sätt. Så småningom började man emellertid finna detta sätt en smula skolmästaraktigt, ehuru det naturligtvis alltid har sin stora pedagogiska betydelse. För närvarande gå emellertid tidskriftens strävanden förnämligast ut på att för de vidare kretsarna av befolkningen påvisa allt

Järnvägsbro på Albulabanan (Kantonen Graubünden).

Denna och nästa bild goda exempel på modern schweizisk
ingenjörskonst i hembygdsvårdens anda.

det värdefulla, som finnes i deras hembygd och vilket ingalunda blott inskränker sig till det, som främlingen finner anført i sina resehandböcker. Sålunda innehåller tidskriften t. ex. ofta rikt illustrerade uppsatser, behandlande olika orter och bygder, ty det är en gammal erfarenhet, att många människor först då riktigt lära sig skatta värdet av det de äga, när det påpekas från främmande håll. Vidare behandlas i tidskriften frågor, som beröra byggnadskonsten, dock naturligtvis icke de rent

Järnvägsbro på Albulabanan (Kantonen Graubünden).

I bakgrunden gammal landsvägsbro.

tekniska sidorna utan det yttre utformandet och huru byggnaderna skola infogas i omgivningen. Hembygdsvården har alltid erkänt betydelsen av att som medarbetare, ja, i vissa fall även som ledare hava ett konstnärligt utbildat arkitektstånd, men å andra sidan hava vi också betonat, att hembygdsvården icke är någon fackmässig sammanslutning, utan att vi ofta inför de rent konstnärliga kraven betona hembygdens rätt. Så kan t. ex. en väggmålning till minne av en historisk händelse ur rent konstnärlig synpunkt vara synnerligen värdefull, men dess ändamål att vara ett monument för folket dock förfelas, därför att den ej fått sin prägel av hembygden.

För att främja det konstnärliga skapandet i hembygdsvårdens anda spelade tidigare pristävlingarna en stor roll. Den viktigaste av dessa gällde åstadkommandet av enkla schweiziska boningshus. Denna tävlan gav ett gott resultat, men i senare tid har det emellertid icke visat sig nödvändigt att upprepa dessa tävlingar, emedan det vuxit upp en mängd dugliga arkitekter, som icke längre behöva denna sporre.

Av stor betydelse äro också de årliga mötena, vilka alltid hållas på olika platser, varigenom vi ständigt komma i beröring med nya kretsar av befolkningen. Helst

Silvaplane- och Silsersjöarna i Engadin.

Se sid. 103.

förläggas dessa möten till mera lantliga platser, där livet går sin gamla, lugna gång och människorna därför förblivit mera mottagliga för hembygdsvårdens idéer. Därvid kunna vi även glädja oss åt intresse och deltagande från myndigheternas sida, vilka aldrig hålla sig undan, då det gäller sådana strävanden, som uppbäras av flertalet av vår kärnfulla befolkning. För att förbereda de vid årsmötena förekommande ärendena finnes ett representantmöte, d. v. s. de olika sektionerna hava rättighet att i förhållande till deras medlemsantal utse representanter, vilka gemensamt yttra sig över frågor, som beröra hembygdsvården, samt föreslå de ärenden, som skola behandlas på årsmötet, i vilket alla medlemmar äga deltaga. Medlemsantalet uppgår f. n. till 7300 och år 1921 hade föreningen i runt tal 28000 francs i ordinarie inkomster och 9000 francs i form av donationer o. dyl. Den största utgiftsposten kommer på tidskriften, vars redaktör även handhar de talrika uppgifter, som pläga åligga ett sekretariat, ty bristen på medel gör det ännu omöjligt för oss att anställa en fast avlönad sekreterare, som uteslutande kan ägna sig åt dessa uppgifter. Av edsförbundet åtnjuter föreningen ett årligt understöd av 2500 francs och

Matterhorn.

Se sid. 103.

ett antal kantonen bidraga även med några hundratal francs, men i det väsentliga äro vi dock hänvisade till oss själva. Mycket har uppnåtts under de snart 20 år, som föreningen bestått, men ännu återstår mycket att göra. För närvarande hava vi framför allt inriktat oss på att få de elektriska ledningarna lagda i underjordiska kablar och därigenom göra ett slut på något, som mer än annat vanpryder det schweiziska landskapet.

G. BOERLIN.

DEN RÖRELSE TILL SKYDD FÖR DEN ÄNNU ORÖRDA NATUREN och livet i densamma, som uppstått i de flesta kulturländer under senare årtionden, när väl ingenstades så långt tillbaka i tiden som i Schweiz. De äldsta urkunderna angående fridlysning av skogen härstamma från edsförbundets första tid, första hälften av 1300-talet, men säkerligen funnos långt dessförinnan oskrivna förordningar till skydd för skogen. Det var emellertid icke blott omsorgen att trygga människorna och deras boningar, som föranledde dessa naturskyddande åtgärder, utan att man redan vid denna tid hade förståelse för det stora sammanhanget i allt skapat och därför företog verkligt förutseende åtgärder, bevisar bäst det faktum, att t. ex. Zürich redan år 1335 utfärdade en lag angående fågelskydd.

Knappt hade krutet uppfunnits och trätt i förödelsens tjänst, förrän Unterwalden redan år 1511 såg sig nödsakad att inrätta särskilda skyddsområden för att hindra den oroväckande förminskningen av viltbeståndet. Detta exempel följdes snart av andra kantonen, av vilka vi blott vilja nämna Glarus, vars år 1569 grundade skyddsområde i Kärfstockalperna ända till i våra dagar varit stängd för all jakt.

Till skydd för den genom förföljelsen hotade stenbocken utfärdade den i Davos 1612 församlade förbundsagen ett allmänt förbud, som år 1633 skärptes genom hot om dödsstraff, men tyvärr kunde dessa åtgärder icke skydda detta djur, som pryder Graubündens vapen, från fullständigt utrotande.

Zernez, en församling i Graubünden, på vars område större delen av nationalparken ligger, lät under 1600- och 1700-talen fridlysa vidsträckta områden av skogen och detta icke blott i de trakter, där det var nödvändigt för att skydda gårdar och hus. Zernez ställde även vid denna tid Cembratalen under särskilt skydd. Och hur förutseende man var visar ett annat beslut av samma församling av den 21 januari 1815, kort efter att kriget under den napoleonska tiden rasat i denna avlägsna dal. Man beslöt nämligen då att helt avskaffa skottpengar för örnen och lammgam. Den genom den materialistiska åskådningen under senare hälften av 1800-talet framkallade faran för ett fullkomligt oinskränkt utnyttjande av naturens rikedomar framkallade också i vårt land talrika varnande röster, men tyvärr förmodade de icke göra sig gällande. Visserligen inrättade edsförbundet och enstaka

kantoner redan för flera årtionden sedan för jakt fridlysta områden för att på så sätt skydda det alltmer sällsynta villebrådet och den genom främlingsströmmen hotade edelweissen blev mot slutet av 70- och början av 80-talet skyddad i vissa kantonen, liksom man också för mer än 40 år sedan vidtog anstalter till skydd för ett stort antal erratiska block, men alla dessa förordningar och åtgärder förmådde dock icke hindra den ständigt fortskridande ödeläggelsen av den ännu orörda naturen, lika litet som landskapsbildens vanställande.

Först vid början av detta århundrade under inverkan av Nordamerikas exempel och efter mönster av den preussiska statsanstalten för naturskydd tillsattes inom det schweiziska naturforskarsällskapet en kommission för vården av natur- och förhistoriska minnesmärken, vilken särskilt hade till uppgift att skydda de ur vetenskaplig synpunkt värdefulla naturminnesmärkena. Samtidigt bildades i vissa kantonen underkommissioner, vars närmaste uppgift var att upprätta inventarier över de föremål, som borde skyddas. Kort förut hade den schweiziska föreningen för hembygdsvård kommit till stånd, vilken jämte bevarandet av det hävdvunna byggnadsskicket samt gamla seder och bruk även satte som sitt mål att skydda såväl landets naturskönhet för varje slag av vanställande och hänsynslös vinningslystnad som även det inhemska växt- och djurlivet.

Med bistånd av ett antal kantonala naturforskarsällskap, föreningen för hembygdsvård, den schweiziska skogsvårdsföreningen, ornitologiska föreningen m. fl. lyckades det att för alla tider skydda ett stort antal erratiska block, flera förhistoriska minnesmärken och märkliga träd. I förening med hembygdsvårdsföreningen lyckades man för ett decennium sedan förhindra Silsersjöns ödeläggande genom en elektrisk kraftanläggning. I 19 kantonen har man infört lagar för växtskydd, men deras tillämpning lämnar dess värre mycket övrigt att önska. Vidare har efter hand tillkommit ett glädjande stort antal nya skyddsområden (forstliga, botaniska, ornitologiska och alltomfattande).

Det stora huvudmålet för naturskyddsrelsens föregångsmän var dock grundandet av ett allt omfattande skyddsområde i stora mått, med andra ord en schweizisk nationalpark, då det blott är möjligt att genom ett sådant i stort anlagt verk för alla tider på en viss plats kunna rädda den ännu bevarade ursprungliga djur- och växtvärlden i vårt land. Visserligen var tanken på inrättandet av ett sådant skyddsområde ingalunda ny, men det oaktat kunde inga av de hittills bestående, icke ens de amerikanska, tjäna som förebild för en schweizisk nationalpark. Att framlägga orsakerna här till samt att klarlägga riktlinjerna för skapandet av vår nationalpark tillåter dock icke utrymmet.

Det må blott i korthet omnämnas att efter ingående prövning intet område visade sig lämpligare än den höger om Inn belägna bergstrakten mellan Scans och Schuls, vilken ungefär sammanfaller med det orografiska begreppet Fuorngruppen. En stor geologisk omväxling har här framkallat ett rikhaltigt och skiftande djur- och växtliv.

Flyttblock från Mont-Blanc.
moränen vid Pérolles i kantonen Fribourg.

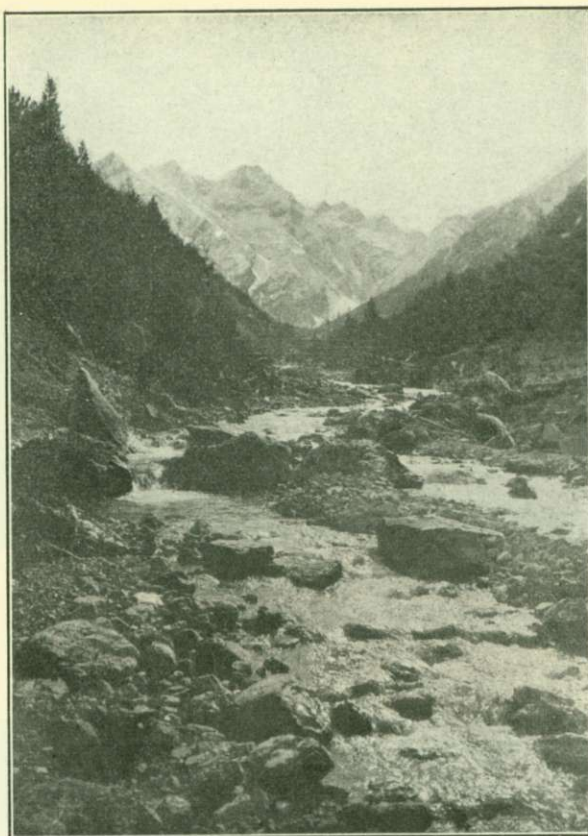
Edelweiss (*Leontopodium alpinum*).
Schweiziska nationalparken.

Urskogsbild från schweiziska nationalparken.
Ung cembratall skjutande upp ur ett förmultnande moderträd.

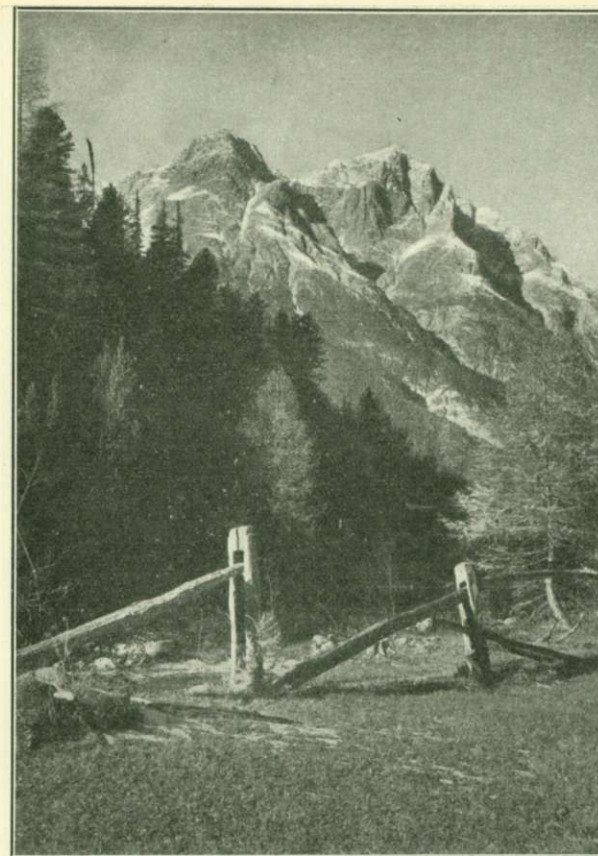

Blommande Androsace.
Schweiziska nationalparken.

Cluozadalen.
Schweiziska nationalparken.

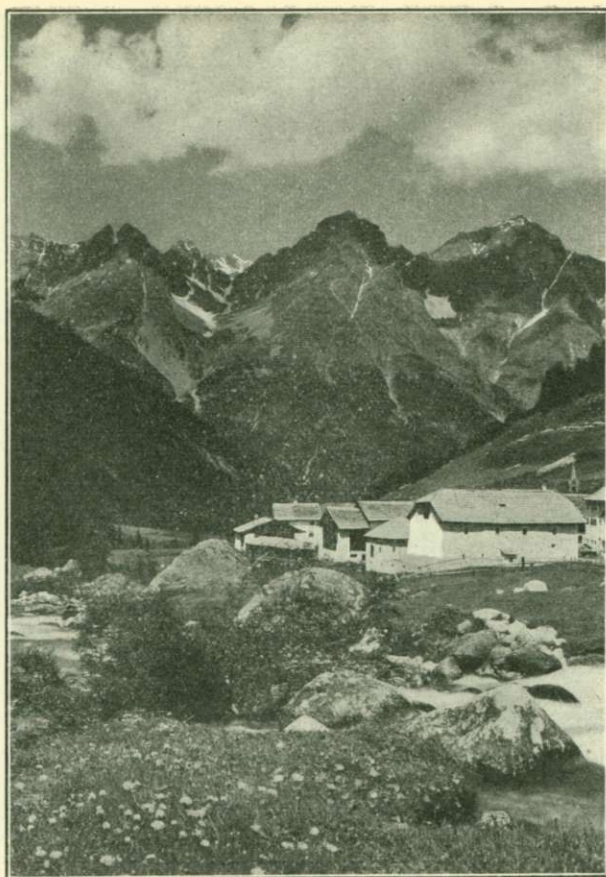
Ingenstädes i Alperna med undantag av Wallis når växt- och djurlivet så högt upp som här (skogen sträcker sig upp till 3200 m. höjd, och snögränsen börjar på sina ställen först vid 3000 m.). Jöklarna och "firn"-fälten, vilka sätta en gräns för livet uppåt, omfatta, såsom redan nämnt ett lika så ringa område av parken som den odlade jorden. Mitt igenom området sträcker sig en viktig djur- och växtgeografisk gränslinje, varigenom den ostalpina floran och faunan även är företrädd. Ett stort antal av Schweiz' sällsyntaste alpväxter förekomma blott här. Särskilt rik är denna bergstrakt på härliga barrskogar. Utom idegran och silvergran, som icke gå så högt, äro alla Schweiz' barrträdsarter här representerade. Stora sträckor förete fullkomlig urskogskaraktär. Ett för nationalparken särskilt karaktäristiskt träd är engadinfuran.

Piz Pisocgruppen.
Schweiziska nationalparken.

Icke mindre rik är djurvärlden. Gemsarnas antal uppgår till inemot 1200—1500. Även rådjursbeståndet är betydande och inte heller hjorten saknas i dessa berg. Räven, uttern, mården, vesslan tillsammans med örnen, sparvhöken, ormråken, duvhöken och uven draga försorg för det nödvändiga, artbevarande urvalet. För två år sedan inplanterades även i nationalparken den redan under 1600-talet i Graubündenbergen utrotade stenbocken.

Nationalparken, som omfattar omkring 140 kvkm., är delad i fyra skift, vilket vart och ett står under uppsikt av en parkvaktare. Dessa företaga dagliga strövturer och inberätta sina därvid gjorda iakttagelser till edsförbundets nationalparkkommission, vilken har överinseendet över parken. En särskilt vetenskaplig kommission, bestående av naturforskare från hela Schweiz, handhar dess vetenskapliga undersökning.

Piz Pisocgruppen med byn Scarl.
Schweiziska nationalparken.

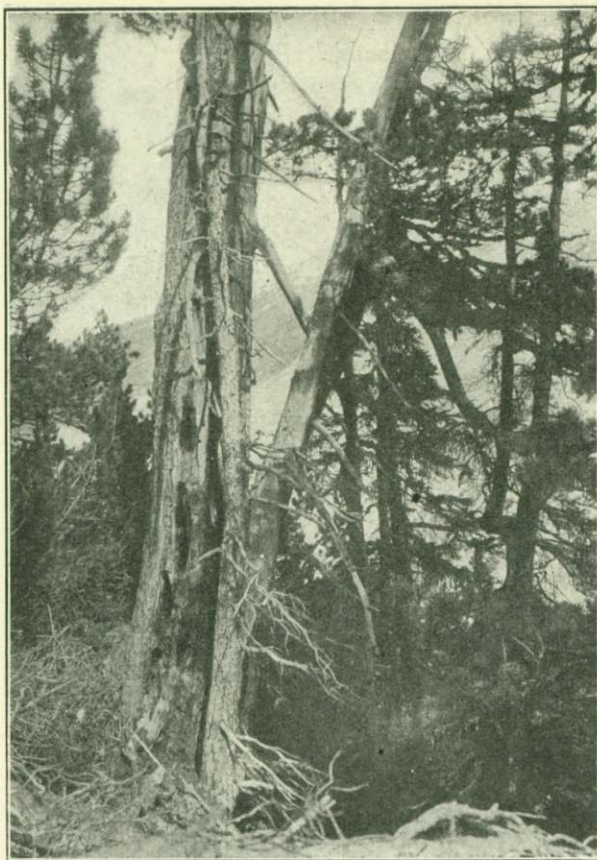
Vilka stora svårigheter, som utförandet av planen på ordnandet av ett sådant stort skyddsområde, måste förorsaka, oavsett förhandlingarna med vederbörande kommuner, framgår redan av frågan om anskaffandet av de nödvändiga medlen. Därvid fingo ju icke heller de övriga naturskyddskraven försummas. Det var inte tillräckligt att blott samla medel utan det gällde också att sprida naturskyddstanken bland de breda folklagen, att förmå fattig och rik, gammal och ung till intresserat deltagande i arbetet. För detta ändamål grundades år 1909 det schweiziska förbundet för naturskydd (Schweizerische Bund für Naturschutz), vilket var och en kan tillhöra mot en årlig avgift av minst 1 franc (nu 2 fr.) eller en avgift av 20 francs en gång för alla (nu 50 fr.). Det schweiziska folkets kärlek till hembygdens natur har också ådagalagts genom

Rakstammiga bergfuror vid Ofenberg.
Schweiziska nationalparken.

uppoftande hjälp och genom att talrika medlemmar från alla trakter inträtt i förbundet, och på så sätt ha invånarna i tyska, franska, italienska och rätoromanska Schweiz förenat sig i ädel strävan för den gemensamma saken.

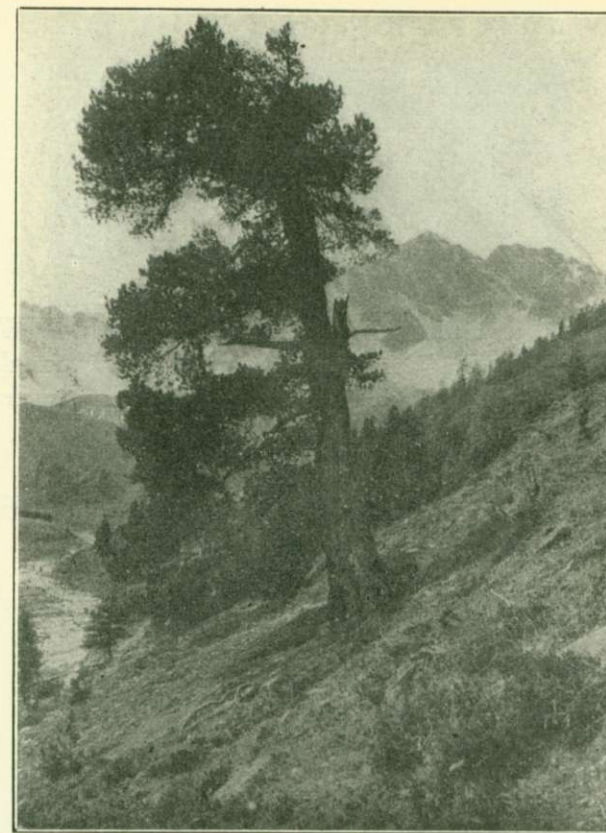
När nationalparken omfattade ett område på blott cirka 20 kvkm. (1910) och även när det uppgick till omkring 70 kvkm. (1913) kunde naturskyddsförbundet ännu själv bestrida alla omkostnaderna, men när det utsträcktes till 140 kvkm., då räckte icke medlen längre, varför man måste taga edsförbundets hjälp i anspråk. Blott några få månader före världskrigets utbrott fick man också till stånd en överenskommelse, varigenom edsförbundet åtog sig att betala arrendesumman intill ett belopp av 30000 francs, under det att naturskyddsförbundet förpliktigade sig att betala kostnaderna för

Cembratall urhållkad av hackspettar.
Schweiziska nationalparken.

underhåll, bevakning och den vetenskapliga undersökningen (omkring 30000 francs årligen). Samtidigt avslöts arrendekontrakt på 99 år med de kommuner i Engadin, på vilkas område nationalparken ligger.

Hur glädjande de hittills uppnådda resultaten än äro, så kunna de dock först bliva hela folkets gemensamma egendom, när också det uppväxande släktet genomträngts av naturskyddsidén och insett dess nödvändighet samt själv börjat medverka till dess genomförande. För att uppnå detta men ännu mer för att återföra vår schweiziska ungdom till de källor, ur vilka våra förfäder öst hälsa och kraft, syntes intet medel mera lämpligt än att öppna ungdomens ögon för de faror, som ett vanhelgande av vår moder jorden och det giriga utnyttjandet av hennes skatter medföra. Skulle det unga släktet vinnas för naturskyddssaken kunde detta blott ske genom ord och bild.

Från Tavrüdaalen.
Schweiziska nationalparken.

Naturskyddstankens förädlande kraft skulle hos ungdomen återuppväcka den sunda hembygds kärlek, som ledde våra förfäder så tryggt genom orosfyllda, stormiga tider. Tack vare en storartad gåva av den världsbekanta firman Nestlé kunde man påbörja utgivandet av en naturskyddslitteratur speciellt för ungdomen och på landets alla fyra språk. Av de 19 häften, som ingingo i första serien, bortskänktes 1919 inte mindre än 30000 exemplar såsom julgåva åt den schweiziska ungdomen. Tyvärr har den allmänna ekonomiska krisen tills vidare hindrat ett fortsättande av detta fosterländska verk, vilket redan inspirerat andra länder till liknande åtgärder och berättigade oss till den förhoppningen, att de breda massorna äntligen skulle komma till insikt om, att det också här nere på jorden finnes högre och ädlare mål än det otyglade utnyttjandet av växter, djur och människor.

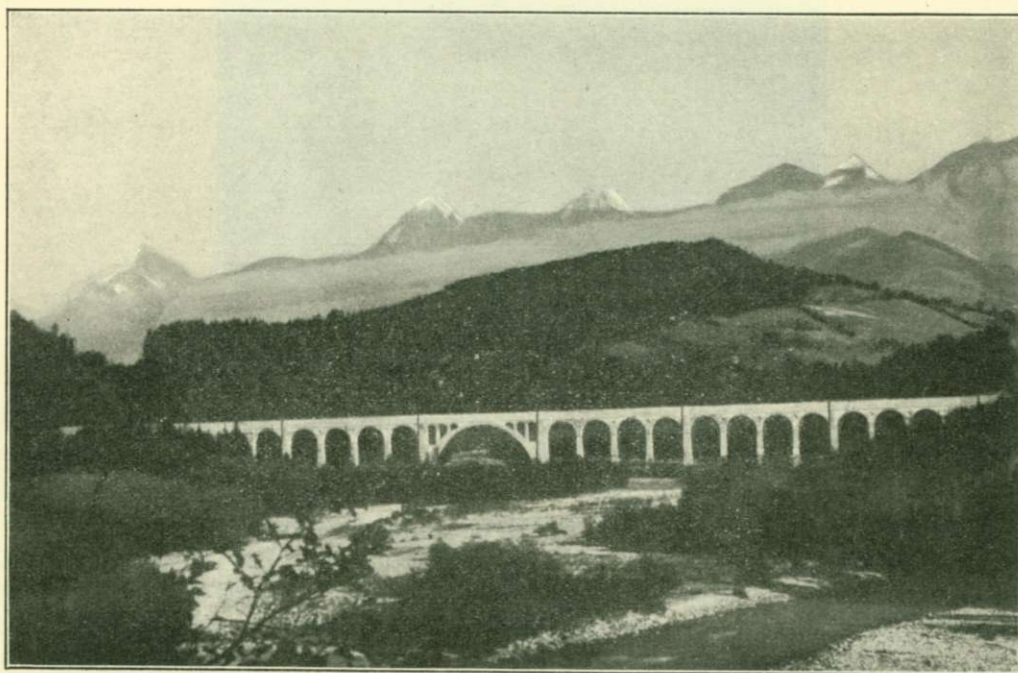
S. BRUNIES.

DEN SCHWEIZISKA HEMBYGDSVÅRDEN OCH VATTENKRAFTANLÄGGNINGARNA

DEN RÄTTSLIGA GRUNDVALEN FÖR DEN SCHWEIZISKA HEMBYGDSVÅRDENS krav, då det gäller utförandet av vattenkraftanläggningar, består av en principiell föreskrift i lagen angående vattenkraftens utnyttjande av den 22 december 1916, vilken lyder:

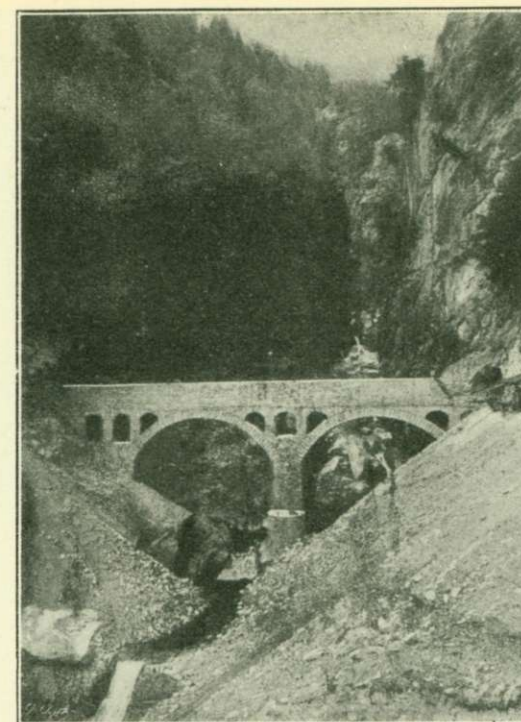
"Bevarandet av landskapets skönhet.

Natursköna platser skola skonas, och i det fall att deras bevarande är av särskilt allmänt intresse bibehållas i oförändrat skick.

Kanderaquædukten i kantonen Bern. (Bernische Kraftwerke A.-G.)

Storslagen anläggning, som på samma gång den behärskar landskapet dock är på ett harmoniskt sätt inpassad i detsamma.

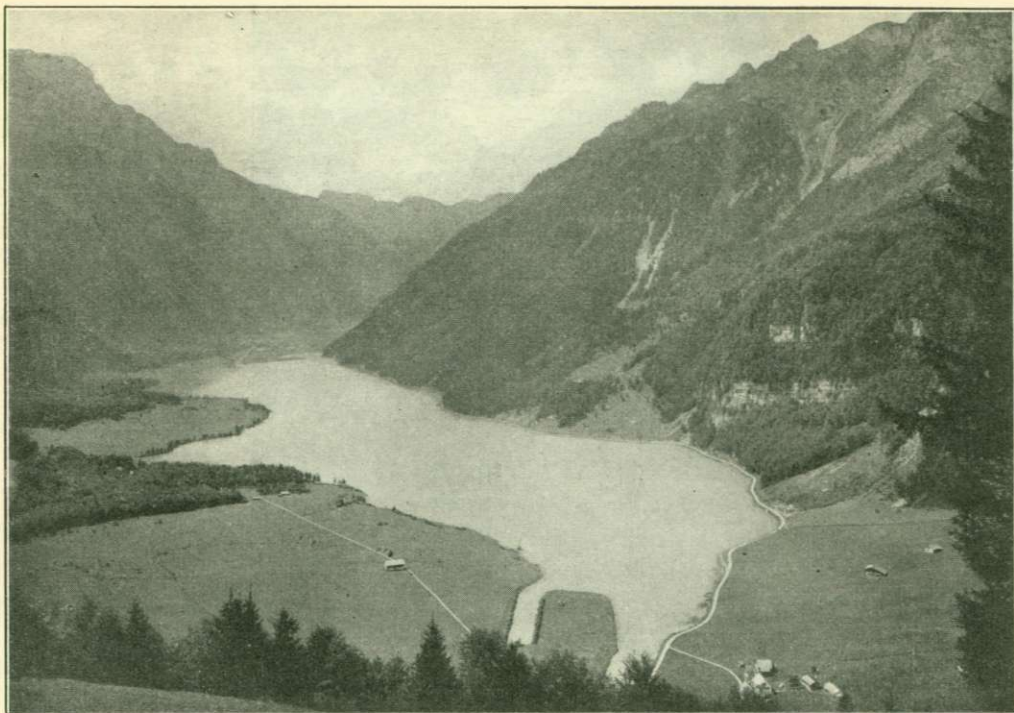
Aquædukt i Ticinettodalen, kantonen Tessin.
(Biaschina-Werk.)

Väl utformad betonbro.

Vattenkraftsanläggningarna skola utföras så, att de icke, eller åtminstone så litet som möjligt, ödelägga landskapsbilden."

Om också de närmare bestämmelserna angående tillämpandet av denna föreskrift, vars utarbetande blivit anförtrott åt författaren till den lilla uppsats, först måste träda i kraft, innan detta verkligt glädjande erkännande av hembygdsvårdskraven från vederbörandes sida kan komma till sin fulla rätt, så ha de dock redan tydligt utövat inflytande på utformandet av ett flertal nya kraftanläggningar. Även flera kantoner ha i sin lagstiftning tagit hänsyn till hembygdsvårdens önskemål.

Vari bestå nu de åsikter och krav, som uppställas av den schweiziska hembygdsvården, då det gäller dessa allra senaste yttringar av den moderna tekniken? Man kan härvidlag urskilja tvenne strömningar: en konservativ och en mera framstegsvänlig. Det är ju naturligt att i en tid som vår, vilken i stor utsträckning själv upptäckt de natursköna platserna, många människor, som ha fröjd och glädje av dem, också gärna vilja se att de i oförändrat skick bevaras åt kommande generationer eller att de omedelbart utnyttjas för att till vårt land locka främlingar från hela

Klöntaalsjön i kantonen Glarus
sådan den såg ut före uppdamningen.

världen ("främlingsindustri") och därför av alla krafter motsätta sig varje sådant ingrepp i naturen, som blir en följd av dessa moderna kraftanläggningar, och varigenom — tack vare den geniala uppfinningen av den elektriska kraftöverföringen på stora avstånd — just sådana trakter ödeläggas, vilka på grund av sitt läge fjärran från de stora stråkvägarna och industristäderna förr voro förskonade för dylika genomgripande förändringar. De frukta, att härliga vattenfall helt och hållet skola försvinna, att de leende dalgångarna skola översvämmas av uppdamda sjöar med sina starkt växlande vattenstånd och att dalsluttningarna skola förstöras av jättelika tubledningar.

Ur principiell synpunkt är denna konservativa åsikt, som kräver att landskapsbilden bibehållas i orubbat skick och helt skyddas mot kraftanläggningar, berättigad endast under den omständigheten, att det gäller en enastående naturskön plats samt då det är av ett allmänt intresse att den bevaras och att detta intresse är större än alla andra, framförallt då det är frågan om ett industriellt utnyttjande av vattenkraften.

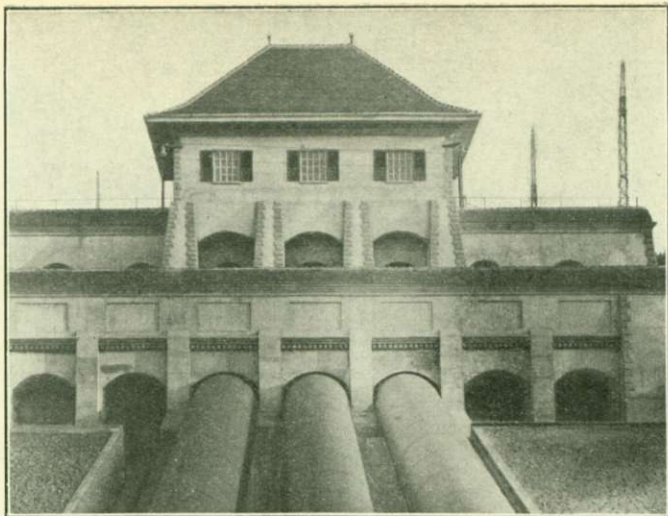
Men i alla andra fall, såvida det icke gäller att skydda verkligt betydande naturminnesmärken, vilka kunna betraktas såsom nationens, ja, hela världens egendom,

Klöntaalsjön i kantonen Glarus
efter uppdamningen, varigenom stränderna blivit avgjort mer måleriska. T. h. avskäpningsplats från byggnadstiden.

får icke en sund och modern uppfattning av hembygdsvården utgå från den åsikten, att man så mycket som möjligt bör förhindra vattenkraftanläggningar, utan i stället bör hembygdsvården sätta som sitt mål att i så stor utsträckning som möjligt utöva inflytande på formgivningen av allt det nya, som dessa anläggningar medföra, samt att hjälpa ingenjörerna och teknikerna att finna nya och ädla uttrycksformer för de nya ändamålen och de nya behoven.

Liksom naturen själv många gånger kan ingripa ödeläggande i kulturvärlden och därigenom åtminstone skapa poetiska värden (Skagen, Pompeji), så kan också människors verk om det är gott och utfört med vördnad för naturen på ett befruktande sätt ställas vid sidan av jordytans och växtlivets ädla former. För Sverige med dess rika skatter i jordens innandömen och dess oerhörda tillgång på vattenkraft äro dessa problem säkerligen lika aktuella som för det på kol fattiga Schweiz. Med stöd av de erfarenheter, som vi gjort i vårt land, vill jag därför framhålla några av de viktigaste krav, som vi

Kraftstationen vid Kallnach, kantonen Bern.
Det s. k. intaget. Kraftiga men goda former i byggnaden.

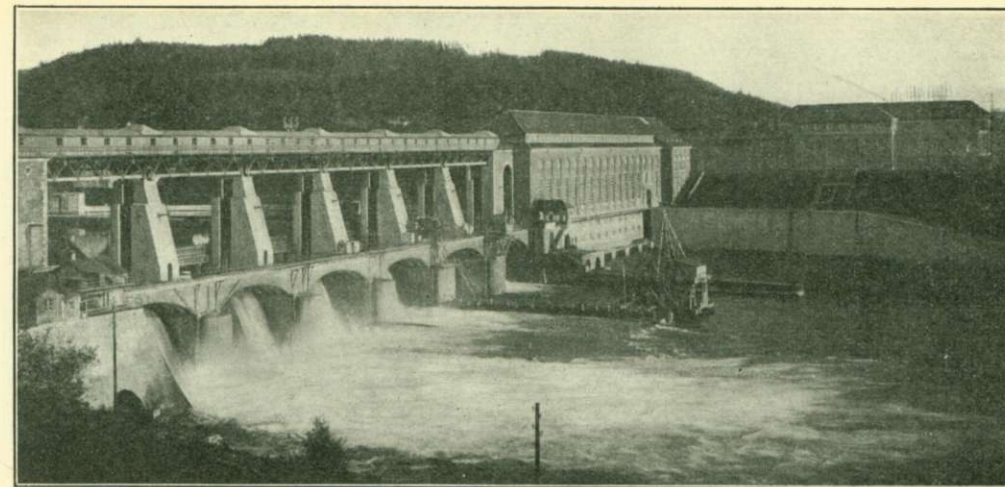
uppställa vid anläggandet av vattenkraftsverk och som också i flera fall blivit beaktade, då våra vattenbyggnadsingenjörer i regel icke ställa sig avvisande mot hembygdsvårdens medverkan. På en plats söka vi dock av principiella skäl hindra tillkomsten av en planerad kraftanläggning, nämligen vid den enastående vackra Silser-sjön i Engadin, men för övrigt är vårt mål försoning mellan natur och teknik.

Vi kunna indela de i Schweiz förekommande vattenkraftverken i fyra huvudtyper:

1. Högtrycksanläggningar i bergstrakter (utan uppdämningsbäcken);
2. Kraftverk med användande av en naturlig sjö som uppdämningsbäcken;
3. Kraftverk med genom konst åstadkommet uppdämningsbäcken;
4. Lågtrycksanläggningar i breda vattendrag.

De båda förstnämnda typerna, understundom även typ 3, bestå i byggnadshänseende av följande huvuddelar: dammbyggnaden, tilloppskanalen (utförd antingen som öppen kanal längs en bergssluttning eller i form av tunnel), fördelningsbassängen, det s. k. intaget, vid nedre ändan av tilloppskanalen och vid övre ändan av tubledningen, den branta tubledningen, bestående av väldiga rör, för det mesta på underlag av beton, och slutligen vid ändan av denna maskinhuset med generatorerna.

För dessa trenne typer kunna vi därför, såvida huvudbeståndsdelarna äro gemensamma, tillämpa samma principer. Har uppdämningen i en högt belägen dalgång formen av en dammbyggnad, bör betonsockeln erhålla en karaktäristisk och kraftig form och bräddavloppet ordnas på ett vackert sätt. Likaså kräves ett hänsynsfullt utförande av de

Kraftstationen vid Eglisau, kantonen Zürich. (Nordostschweizerische Kraftwerke. A.-G.)
Dammbyggnaden och maskinhuset. De vackra byggnaderna särskilt beaktansvärda.

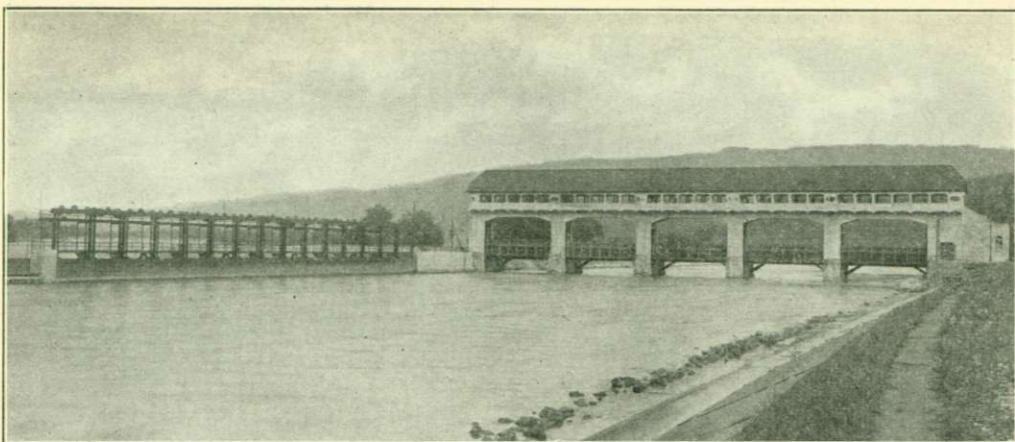
bäcken, som eventuellt anlägges för rensning av vattnet från slamm m. m. Övertäckta dammbyggnader ta sig i regel gott ut.

Består uppdämningsbäckenet av en naturlig sjö, som tidvis uppdämmas eller sänkes, bör man särskilt ägna uppmärksamhet åt slussöppningarna och förläna dem det riktiga utseendet. Framför allt bör man ge akt på att inga delar av stranden nedstörta under sjösänkningen vintertid, och att man redan i koncessionsbestämmelserna erhåller säkra garantier för att vattenytan innan sommarens inbrott erhåller sin normala höjd.

Vid anläggandet av tilloppskanaler i form av tunnlar bör man redan under byggnadsperioden se till, att de fula grushögar, som uppstå vid arbetsöppningarna på grund av det utkastade materialet, så fort som möjligt besås eller planteras. Då tilloppskanalerna måste ledas över en dalgång från den ena sidan till den andra böra dessa utformas såsom vackra, kraftiga broanläggningar (aquædukter). En mönstergill anläggning av detta slag är den av Berns elektricitetsverk utförda Kanderaquædukten, vilken nästan tävlar med de gamla romerska vattenledningarna i fråga om det harmoniska sätt på vilket den är inpassad i det vackra landskapet.

Fördelningsbassängerna måste, såvida de icke göras underjordiska, på grund av sin starkt framträdande silhuett förlänas arkitektoniskt väl utformade konturer.

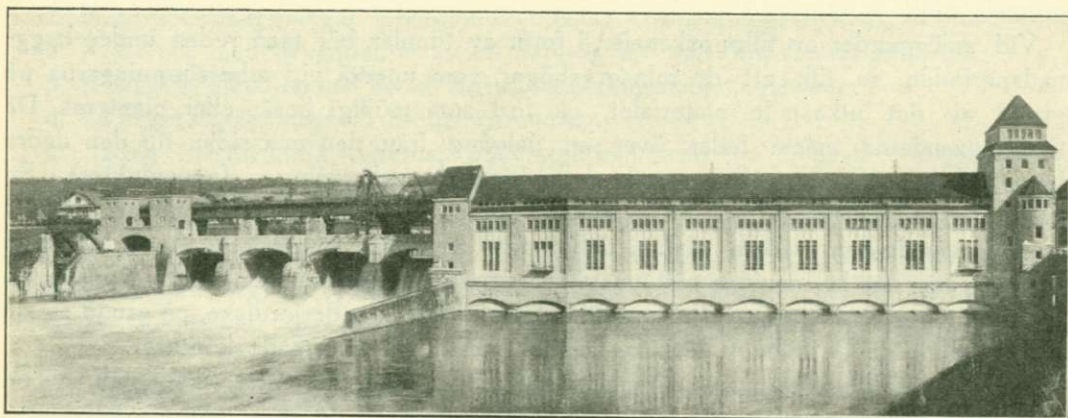
Tuberna torde det vara lämpligt att förse med ett litet skyddstak, vilket säkerligen också skulle vara ändamålsenligt såsom skydd emot vädrets inflytande, såvida man icke kan lägga dem, vilket är det bästa, i jorden. Alla hänsynslösa skogsuthuggningar i och för dylika ledningar böra undvikas. Möjligen kunde

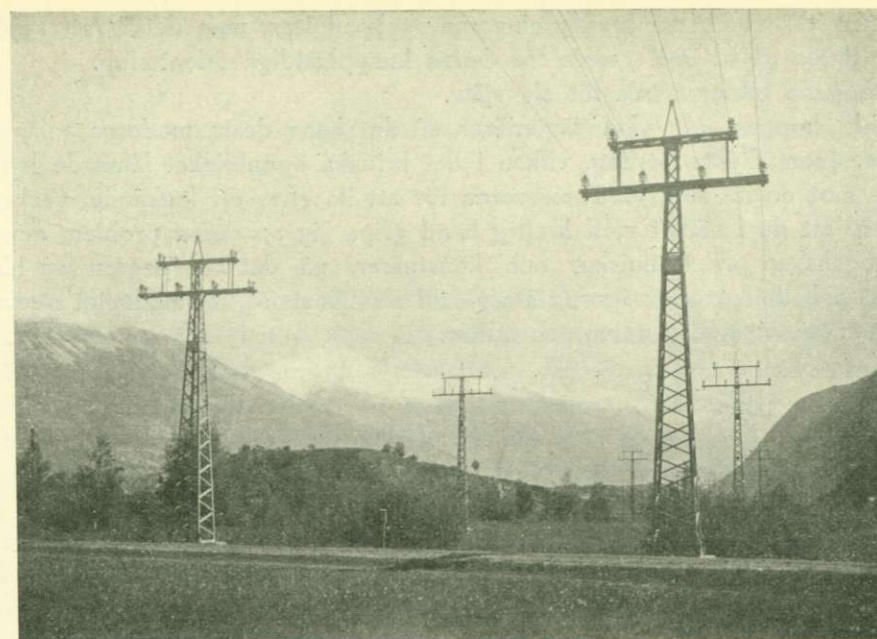
Dammanläggning vid Winznau, kantonen Solothurn. (Elektricitätswerk Olten-Aarburg.)
Vackert och egenartat utformad överbyggnad.

man tillråda att sedan anläggningen fullbordats plantera träd, som i någon mån dölja densamma. Vid typ 3 bör man särskilt ägna stor omsorg åt den dammbyggnad, som begränsar den konstgjorda uppdämningen mot dalen. På detta område har särskilt Tyskland åstadkommit ett antal mycket goda och mönstergilla anläggningar, t. ex. i Urftal och Sengbachtal m. fl.

Vid den fjärde typen, lågtrycksanläggningar i breda vattendrag, äro för det mesta fördämning och maskinhus intimt förbundna med varandra och kunna dessa utföras såsom en enhetlig byggnadsanläggning. Här liksom över huvud taget då det gäller

Kraftstationen vid Laufen, kantonen Zürich.
Dammanläggning med turbinhus av monumental verkan.

Kraftledning i Rhönedalen
med vackert utförade ledningsstolpar.

byggnader i samband med kraftanläggningar, såsom ställverk, transformatorstationer, slussar m. m. måste verkliga byggnadskonstnärer komma till sin rätt och goda nog äro endast de bästa arkitekterna, ty dessa byggnadsverk komma dock att bestå för långa tider, för årtionden, ja, kanske århundraden. Den form och det utseende, som dessa byggnader erhöello under kraftanläggningarnas första tid, måste vika för en mera målmedveten strävan efter ädel gestaltning.

I Schweiz hava ett stort antal nya elektricitetsverk satt sin stolthet uti att åstadkomma någonting verkligt gott, som även kommer att ingiva följande generationer respekt, t. ex. de storartade anläggningarna vid Eglisau, Laufenburg och Augst-Wühlen vid Rehn, Olten-Gösgen med den karaktäristiska dammanläggningen, Mühlenberg vid Bern med ett 14 km. långt uppdämningsbäcken i Aaredalen, vidare Kandergrund och Kallnach med en särskilt originell byggnad för fördelningsbassängen samt de staden Zürich tillhörande Albulaverken vid Sils i Graubünden, vilka alla äro goda exempel på en modern, riktigt uppfattad hembygdsvård. Vi ha i Schweiz lyckligt kommit ut ur den period av fantasilös och vederstygglig lådarkitektur och den ännu sämre perioden av missförstådd romantik med dess löjliga, borgliknande byggnader och dess falska renaissancearkitektur i tegel. Ett mycket viktigt problem i detta sammanhang är

också huru de elektriska kraftledningarna skola utföras, men det är ett kapitel för sig, som skulle gå ut över ramen för denna knapphändig orientering.

De vidfogade bilderna tala för sig själv.

Vi skola hoppas, att våra ingenjörer då de skapa dessa moderna anläggningar icke göra såsom Gösta Berling, vilken i det kritiska ögonblicket lämnade ledningen i striden mot de rasande vattenmassorna för att ila efter ett lockande, vackert fantom, utan att de i stället med kraftig hand gripa sig an dessa problem och sedan både i egenskap av människor och konstnärer, på det att "segern må bli människornas och de kuvade vågorna återgå till slavtjänsten", målmedvetet sträva efter att skapa harmoni mellan natur och kultur.

ARIST ROLLIER.

DEN SCHWEIZISKA HEMBYGDSVÅRDSLAGSTIFTNINGEN

I DET FÖLJANDE SKALL ETT FÖRSÖK GÖRAS ATT LÄMNA EN KORTfattad överblick över den för tiden gällande hembygdsvårdslagstiftningen i Schweiz. Som bekant utgör Schweiz en förbundsstat, det schweiziska edsförbundet, vilket består av 25 särskilda stater, de s. k. kantonerna. Man skiljer därför också i Schweiz på förbunds-rätten, vilken omfattar de för hela landet gällande lagarna, samt den kantonala rätten, vilken omfattar sådana lagar och förordningar som en kanton utfärdar inom ramen för sin författningsmässiga befogenhet och vilkas giltighet äro inskränkta till respektive kantons område. Såväl i edsförbundet som i kantonerna finna vi lagar och förordningar som beröra hembygdsvården, i vilket begrepp vi här icke blott innefatta vården av stads- och landskapsbilden i allmänhet utan också de mera speciella områdena, som beröra vården av natur- och historiska minnesmärken.

Den första schweiziska hembygdsvårdslagen berörde växtskyddet. År 1878 utfärdade nämligen kantonen Obwalden ett förbud mot att med rötterna upprycka eller salubjuda edelweiss. Efter några år (1881) utfärdade kantonen Nidwalden en liknande förordning "i avsikt att med all makt hindra utrotandet av edelweiss, alpernas prydnad". I våra dagar finna vi i de flesta kantoner förordningar till skydd för växterna, men de äro betydligt mera omfattande och inskränka sig ej till att skydda en enda art. De flesta kantonerna (t. ex. Glarus, Luzern, Graubünden, Appenzell m. fl.) innehålla en uppräknig av särskilt vackra eller sällsynta växter, vilkas uppryckande och salubjudande med rötterna är förbjudet. (Som exempel kunna nämnas *Anemone pulsatilla*, *Nymphæa alba*, *Cyklamen europæum*, *Cypripedium calceolus*, *Astar alpinus*, *Lilium bulbiferum*, *Galanthus nivalis*.) I regel är det också förbjudet att avskära kvistar av blommande pil, hassel, björk m. m. Andra kantoner gå ännu längre. Så är det t. ex. förbjudet i S:t Gallen att upprycka, salubjuda eller försända alla vilt växande växter med sina rötter, och den senaste förordningen, kantonen Zürichs av den 29 januari 1921, förbjuder insamlandet och försäljandet av särskilt skyddade växter med eller utan rötter. Den förbjuder till och med försäljandet av sådana växter även om de icke växt inom kantonen Zürichs område. Genom den sista bestämmelsen har man framför allt velat sätta stopp för den massvisa försäljningen av vissa alpväxter i städernas blomsterbutiker.

Vid övergången mellan 1800- och 1900-talen började den schweiziska lagstift-

ningen även intressera sig för minnesmärken av historiskt eller konstnärligt värde. Den första kulturminnesvårdslagen utfärdades av kantonen Vaud år 1898. Staten övertog här plikten att "i så stor utsträckning som möjligt" sörja för vården av "minnesmärken och konstföremål, som äga historiskt eller konstnärligt intresse för landet". Snart följde kantonerna Bern, Tessin, Wallis och Neuchâtel exemplet, senare även Baselland m. fl. Alla dessa lagar förutsätta upprättandet av ett register över de märkliga byggnader, konstföremål och fornminnen, som böra skyddas, samt innehålla bestämmelsen att samtliga registrerade föremål icke utan vederbörligt tillstånd få nedrivnas, restaureras eller förändras. I detta sammanhang må också nämnas, att det alltsedan 1886 existerar ett förbundsbeslut på att en viss summa årligen skall beviljas för underhåll av "historiskt eller konstnärligt märkliga byggnadsminnesmärken". Över fördelningen och användandet av denna summa bestämmer en av regeringen tillsatt kommission (Kommission für historische Kunstdenkmäler).

Det första steget till skydd för landskapsbilden togs då åtskilliga kantoner vid början av 1900-talet utfärdade förordningar angående reklamväsen (Vaud 1903, Neuchâtel 1906, Aargau 1908 m. fl.). Här blevo för första gången reklamer, som vanställa stads-, by- eller landskapsbilden, förbjudna. Samtidigt utfärdades här och var kommunala byggnadsstadgar (Bern, Basel, Zürich m. fl.) som innehöllo föreskrifter om att nybyggnader skulle arkitektoniskt anpassas till Orts- eller landskapsbilden. Hembygdsvårdstankens fulla seger i den schweiziska lagstiftningen vanns dock först genom införandet av en särskild bestämmelse i den schweiziska civillagen, vilken trädde i kraft 1911. Enligt paragraf 702 i densamma äger nämligen edsförbundet, kantonerna och kommunerna rätt att med inskränkandet av egendomsrätten utfärda förordningar för bevarandet av kultur- och naturminnesmärken samt att förhindra vanställandet av landskap och utsiktspunkter. Denna rättighet ha de flesta kantonerna efter hand på ett eller annat sätt gjort bruk av, icke minst tack vare den schweiziska hembygdsvårdsföreningens ansträngningar. De flesta kantonerna ha gjort det i den formen, att de infört mera allmänt hållna bestämmelser i de kantonala promulgationslagarna till civillagen, men andra ha utfärdat mera detaljerade förordningar angående hembygdsvård och naturskydd. Så lyder t. ex. artiklarna 154 och 155 i St. Gallens promulgationslag: "De kommunala myndigheterna skola övervaka att konstnärligt eller historiskt värdefulla byggnader eller byggnadsdelar i största möjliga utsträckning bibehållas samt att vid eventuella ombyggnader eller förändringar vederbörlig hänsyn tages till byggnadernas karaktär och utseende. Byggnader och reklamskyltar, vilka vanställa Orts-, gatu- eller landskapsbilden, skola förbjudas. Likaså skola nödiga åtgärder vidtagas för skydd och bevarande av naturminnesmärken. För bevarande av konstnärligt eller historiskt värdefulla byggnader eller byggnadsdelar såväl som naturminnesmärken kan expropriationslagen göras gällande." Liknande bestämmelser innehålla promulgationslagarna i Luzern, Fribourg, Solothurn, Schaffhausen, Wallis m. fl. Införandet av civillagen föranledde kantonen Zürich att utfärda en särskild hem-

Reklamskyltar vid Sihlbrug, kantonen Zürich,
numera avlägsnade på grund av utslag av högsta domstolen.

bygdsvårds- och naturskyddslag, som i 10 paragrafer reglerar skyddet av natur- och byggnadsminnesmärken samt landskaps- och Ortsbilderna. På liknande vis har kantonen Baselstadt i §§ 39—47 i sin promulgationslag infört hembygdsvårdsbestämmelser och nyligen har även kantonen Genève utfärdat en lag till skydd för minnesmärken av olika slag samt av landskapet (loi pour la conservation des monuments et la protection des sites). I de tre nu nämnda kantonerna finnas även statliga hembygdsvårdskommissioner, som ha att vaka över hembygdsvårdslagarnas tillämpning och vilka åtnjuta anslag på flera tusen francs. Detta har t. ex. i Zürich möjliggjort framställandet av ett plakat för att i skolor, på järnvägsstationer och i vårdshus agitera för hembygdsvårdstanken.

På senare tid har det allt livligare utnyttjandet av vattenkrafterna medfört en icke ringa fara för de natursköna platserna i Schweiz, särskilt med avseende på vattenfallen. Här var det återigen den schweiziska hembygdsvårdsföreningen, som genom sina ansträngningar lyckades få in en särskild hembygdsvårdsparagraf i förbundsagen angående vattenkraftens utnyttjande¹⁾. Denna föreskriver att man vid

¹⁾ Jfr sid. 120!

utnyttjandet av vattenkraften skall skona de natursköna platserna och där dessa äro av särskilt intresse bibehålla dem i oförändrat skick. Där en anläggning utföres skall det enligt lagen ske på så sätt, att landskapet icke alls eller åtminstone så litet som möjligt förstöres.

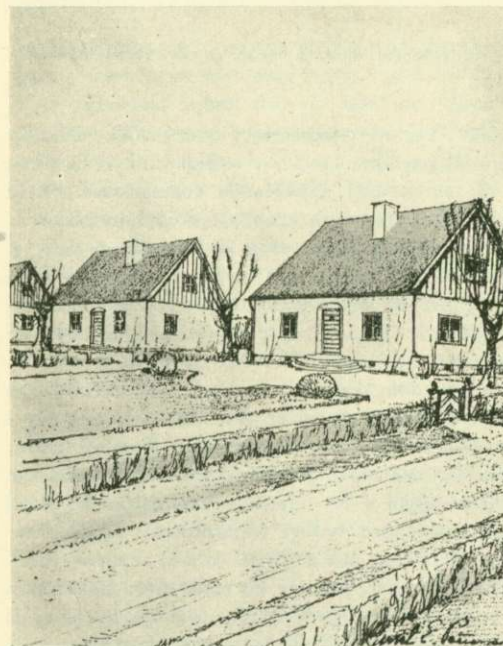
Många vackra och värdefulla byggnader och naturminnesmärken samt landskaps- och ortsbilder ha räddats genom domstolar och myndigheter i vårt land tack vare dessa lagbestämmelser angående hembygdsvården och till och med Schweiz' högsta domstol, förbundsdomstolen i Lausanne, har redan i ett par fall haft tillfälle att intaga ställning till förmån för hembygdsvården. Sålunda ålade regeringen i kantonen Zürich med stöd av den kantonala hembygdsvårdslagen 1913 en jordägare att avlägsna en anskrämlig samling reklamskyltar vid stationen Sihlbrug. Vederbörande överklagade emellertid detta påbud såsom en inskränkning av näringsfriheten hos förbundsdomstolen, vilken emellertid avvisade klagomålet och godkände Züricherregeringens beslut. På samma sätt gick det en affärsman i kantonen St. Gallen, vilken överklagade ett förbud för honom att på kyrkogårdarna i kantonen uppställa ihåliga bläcklådor, som han utförde i marmor- eller granitimitation och som skulle ersätta gravstenar av äkta material. I dessa och andra fall har förbundsdomstolen hävdad den åsikten, att en inskränkning av den enskildes frihet, särskilt i fråga om egendomsrätten, i regel icke kan anses såsom lagstridig, då det gäller att på ästhetiska grunder stödja hembygdsvården och naturskyddet, en grundsats som naturligtvis är av den allra största betydelse för en vidare utveckling och tillämpning av hembygdsvårdslagstiftningen i Schweiz.

KARL GUGGENHEIM-ZOLLIKOFER.

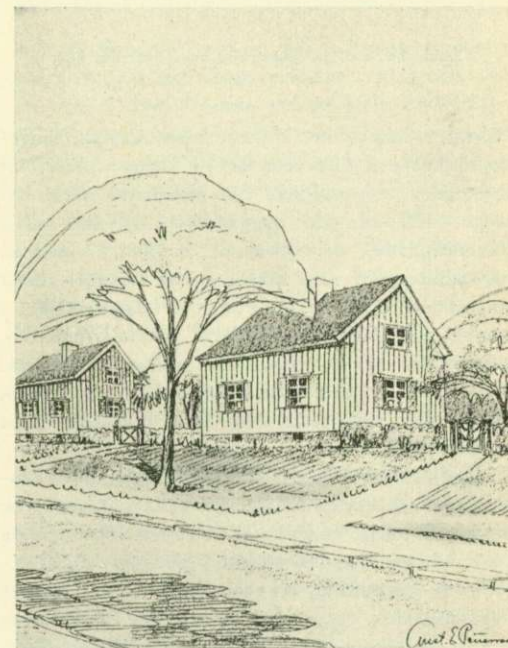
STATENS BYGGNADSBYRÅS TYPRITNINGAR.

Egnahemsrörelsens snabba utveckling i vårt land under senare år har medfört en oerhörd livlig produktion av mindre bostadshus. Då staten, kommuner och större ekonomiska eller industriella organisationer stått som byggherrar ha ofta goda resultat uppnåtts ifråga om byggnadernas kvalitet, men då den enskilde fått råda ha i de flesta fall byggnaderna lämnat mycket övrigt att önska både ifråga om ekonomiskt byggnadssätt, gediget utförande, praktisk inredning och gott utseende. Visserligen ha många välvilliga försök gjorts att i

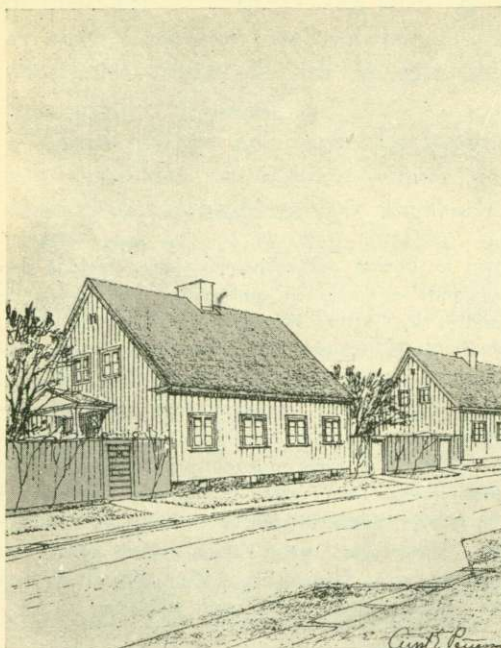
form av böcker och mönsterritningar vägleda den byggande allmänheten, men några mer betydande resultat ha hittills knappast nåtts på den vägen, ty de goda råd och mönsterritningar, som publicerats, ha, där de ej varit direkt undermåliga, i de flesta fall varit opraktiska och mera haft betydelse som agitationsmedel för ett bättre byggnadsskick än de givit en direkt praktiskt användbar handledning. Man måste därför med tacksamhet och glädje hälsa tillkomsten av de tvenne volymer typritningar, som nyligen utgivits av statens byggnadsbyrå. Denna har till uppgift att fördela det statliga understödet, som alltsedan år 1917

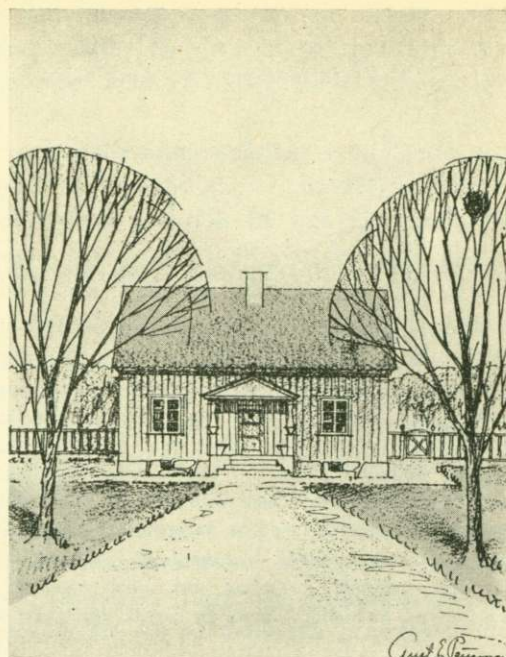
Enfamiljshus med lägenhet om 2 rum och kök med möjlighet att inreda gavelrum å vinden.

Enfamiljshus med en lägenhet om 2 eller 3 rum och kök.

Dubbelhus med två lägenheter om 2 rum och kök.

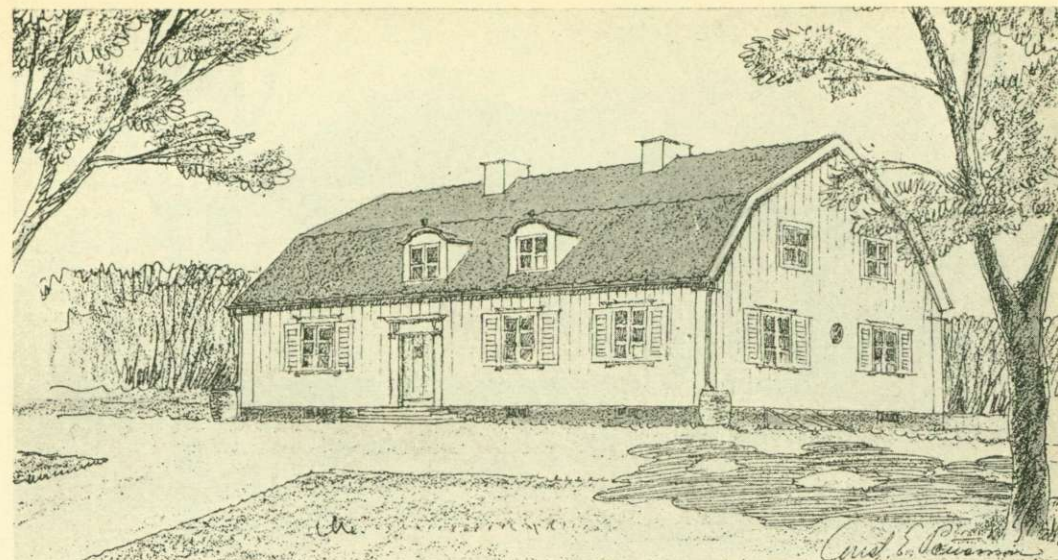

Tvåfamiljshus med två lägenheter om 2 rum och kök.

utdelas, dels som bidrag utan återbetalningsskyldighet och dels som lån på billiga villkor, till kommuner och enskilda. Dit inströmma alltså ritningar till alla de byggnadsföretag, för vilkas förverkligande de beviljade medlen erfordras. Ingenstädes har man därför bättre kunnat erhålla en samlad bild av det rådande bostadsskicket i landet, sådant det framträder i småhusbyggandet, och av de stora brister, som vidlåda detsamma. Med stöd av den rika erfarenhet, som sålunda gjorts, har byggnadsbyrån låtit utarbeta dessa normalritningar.

Stadsarkitekt Sigurd Westholm framhåller i inledningen, att dessa ritningar icke göra anspråk på att i varje enskilt fall lösa en föreliggande bostadsfråga, den vill endast i påtaglig bild framställa de grunddrag, man önskar finna hos svenskt byggnadsskick, renat och befriat från följderna av många års djupt förfall. "Den söker icke att fånga de skiftningar, som fordom tydligt framträdde och väl stundom ännu, ehuru i försvinnande grad kunna

spåras hos byggnadssättet inom skilda delar av vårt långsträckta land. Att väcka till nytt liv dessa i de nu hastigt uppväxande boningshusen i stad och på landet ofta knappast skönjbara rester av gångna tiders provinsiella särdrag är en omsorg, som helt och hållet måste träda i bakgrunden, då det gäller att bryta ned den rådande smakförbistringen och väcka sinnet för goda proportioner, för enkelhet och reda. Först sedan kroppen efter en svår sjukdom genom en sund och närande diet återvunnit sin styrka är den redo att ställa sig i de högre kulturintressenas tjänst. Man må därför icke här tala om den fara för nivellering, som kan tänkas ligga i ett företag som detta. Med full avsikt och med tydligt framträdande tendens har alla de olika husen givits en och samma prägel. Åter och åter präntas de enkla fasta konturerna i minnet. Intet godtyckligt, individuellt har fått smyga sig in och vända uppmärksamheten bort från det väsentliga, som är enkelhet och reda i planläggningen, fasthet och jämvikt i uppbygg-

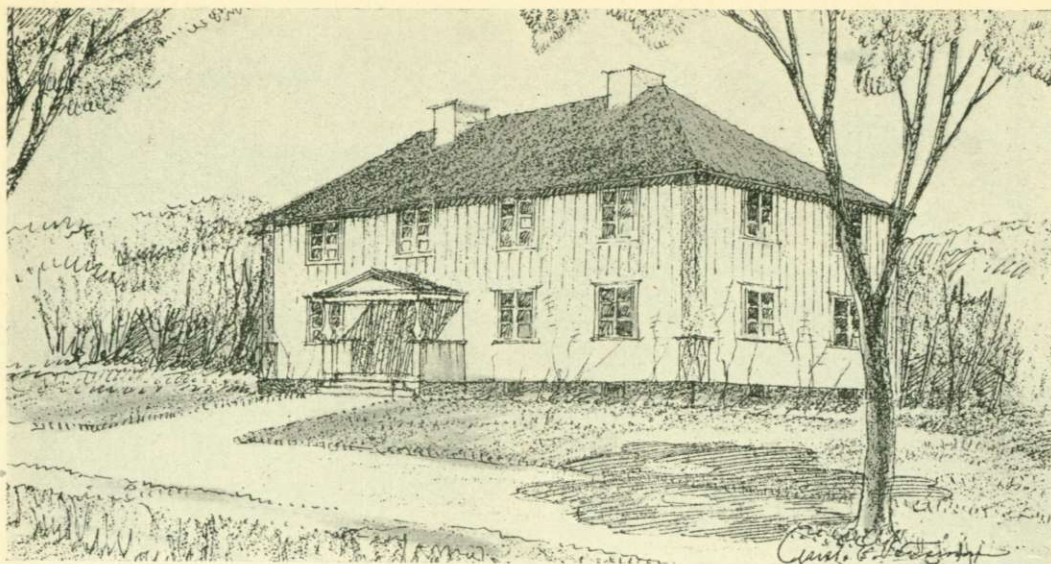

Tvåfamiljshus med en lägenhet om 4 rum och kök och en lägenhet om 3 rum och kök.

naden. För var och en, som givit akt på, hur mycket just i dessa avseenden som brister i vårt nuvarande byggnadsskick, måste det stå klart att vägen till sundhet och styrka ofrånkomligt leder fram till dessa gamla beprövade hälsobringare. Sedan må leden följas vidare och bandet knytas starkare till det forna, där det ännu visar sig livsdugligt."

Dessa uttalanden kunna väl för många förefalla stå i rak motsats till hembygdsvårdens strävanden, men den som haft att göra med byggnadsverksamhet av detta slag och som i praktiskt arbete sökt verka för en sund utveckling av byggnadsverksamheten på landsbygden och i småsamhällena måste till fullo erkänna det berättigade i dessa principer. Ett återvändande till enkelhet och rättlinighet är den första förutsättningen för att man skall kunna reformera vårt byggnadsskick, vilket dock ingalunda hindrar, att man kan bygga på gammal svensk tradition och ge byggnaderna en sådan karaktär, att de väl låta infoga sig i hembygdens natur och gamla byggnadsmiljö. Att återinföra det enkla och flärdfria innebär ett fastknytande vid något av det bästa och mest karaktärsfulla i svensk byggnadstradition och då man

vid utarbetandet av de här nämnda normalritningarna just lagt dessa principer till grund skola de säkert även komma att befrämja utvecklingen av en sund hembygdsvård på byggnadsväsendets område. Den hembygdsvårdande tanken framgår också klart och tydligt av ritningarna, vars djupt svenska karaktär är påtaglig, liksom den också ytterligare betonas av Westholm i inledningen, där han säger: "En tid har gått fram, ett skede i svensk byggnadshistoria, då blickarna vändes bort från det egna fäderneärvda mot allt det nya främmande som lockade. De gamla stugorna och timrade gårdarna övergavs och byttes mot nya boningshus, inte längre öppna mot sol och sommarvindar utan skydda av stora taksprång och verandor, inte heller skyddade mot vintrarnas köld inom sina tunna brädvägg, inte så fast rotade vid den svenska jorden på sina slätstrukna cementsocklar, inte längre präglade av den kärva tryggheten men väl av de lånta fjädrarnas prål. Det skedet har ännu icke dragit förbi, det sätter alltjämt i stort sin prägel på husbyggandet i stad och på landet, men det lutar mot sitt fall. Ty den rotlösa plantan vissnar och när trädet icke längre

Tvåfamiljshus med två lägenheter om 4 rum och kök.

finner näring för sina rötter torka dess grenar. Allt, som är ägnat att skaffa undan det främmande, förkonstlade och åter skänka vårt land av märgfullt, det svenska landskapet värdigt byggnadsskick, bör föras fram till kamp mot det rådande smakfördärvet och till hjälp för dem som ännu äro fångna däri, men som innerst känna en otillfredsställd längtan till befrielse. Kan väl hembygdsvårdstanken, då det gäller vårt svenska byggnadsskick, uttryckas bättre och tydligare än med dessa ord?

Ritningarna giva också syn för sägen. De för deras utarbetande grundläggande idéerna har man lyckats tillämpa väl. I alla mötes man av en enkel, äktsvensk prägel och man får icke av de ovan citerade orden föranledas till att tro, att samlingen ej skulle bjuda på byggnadstyper och byggnadsformer, som äro lämpade efter olika traktars speciella önskemål. Ritningarna utgöras av icke mindre än 56 olika byggnadsförslag, vartill kommer en del detaljritningar. Första delen omfattar dels enfamiljshus med 1 å 2 rum och kök i bottenvåningen samt 1 å 2 rum på vinden eller i en full övre våning, alltså högst 4 rum och kök, dels

tvåfamiljshus innehållande en- och tvårumslägenheter i olika kombinationer. I den andra delen har intagits förslag till mindre enfamiljshus med 1 till 4 rum och kök, dels med låg takresning, alltså utan möjlighet att inreda vindsvåning, en byggnadstyp som är mycket karaktäristisk för stora områden av vårt land, dels med hög takresning för att eventuellt kunna inreda vindutrymmet; vidare hus för två familjer med 2 till 4 rum och kök i varje våning, antingen förlagda helt till bottenvåningen eller helt till vindsvåningen. Slutligen förekommer även i denna del förslag till dubbelhus för två eller fyra familjer, de förra med 2 till 4 rum och kök, de senare med 1 eller 2 rum och kök, samt även ett förslag för byggnad med åtta lägenheter om 1 rum och kök.

Det är alltså många olikartade behov och önskemål ifråga om byggnadernas storlek och utrymme, som man tagit hänsyn till. Samtliga ritningar äro utförda i skalan 1:100 och omfatta ritningar till samtliga fyra fasader samt planer och genomskärning, allt i ett enkelt och klart manér. Det bör även påpekas, att den av svenska industriförbundets standardsnickerikommitté utgiv-

na modellsamlingen kommit till användning vid ritningarnas utarbetande för såväl fönster som dörrar.

Vi kunna icke annat än på det allra varmaste rekommendera dessa typritningar till alla egnahemsbyggare, det må vara enskilda personer, sammanslutningar av olika slag eller kommunala myndigheter, och uttala en varm förhoppning att de vinna den spridning, som de i högsta grad förtjäna och som underlättas av det verkligt billiga priset: 11 kronor för de båda ståtliga volymerna (5 kr. för första samlingen och 6 för den andra). De kunna erhållas i varje bokhandel eller rekvideras direkt från Statens byggnadsbyrå, Stockholm.

Hzs.

INSÄND LITTERATUR.

Från C. W. K. Gleerups förlag:

Bohuslän. En bok för skola och hem under medverkan av olika författare utgiven av Anders Haglund och Axel Hagnell. (Gleerups böcker för hembygdsundervisning. 7.)

Från J. A. Lindblads Förlag:

OSCAR ALMGREN: Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden. Andra omarbetade uppl. (Föreningen Urds skrifter. I.)

Från P. A. Norstedt & Söners Förlag:

HANS HALFVORSSON: Från land och strand vid Ljunga älf.

Från Bara härads hembygdsförening:

Bidrag till Bara härads beskrivning. HENRIETTE COYET: Textil Allmogeslöjd.

Från Föreningen det gamla Lund:

GUNNAR CARLQUIST: Lund på 1690-talet. 1691 års sjättepenningsslängd med upplysande an-

märkningar. 1. Klemens och Drottens rotar. (Skrifter V.)

Från Skånska föreningen för byggnadskultur:

Skånska gårdar och hus. II: 3. LUDVIG NOBEL: Skånegården i Båstad.

Från Statens byggnadsbyrå:

Typritningar till hus med små lägenheter. Första och andra samlingen.

Från Svenska turistföreningen:

Atlas över Sverige. Del 1.

Från utgivarne:

Gamla svenska städer, gator och gränder, hus och gårdar. Samlingsverk i bilder jämte förklarande text utgivet af Svenska teknologföreningens afd. för husbyggnadskonst. Häfte 7. Sätters Stad och Sochn med dess tillhörigheter år 1759 upptecknade av C: G: R: ****. Efter den i Sätters kyrkoarkiv befintliga handskriften utgiven av Carl-Axel Hallström.

Från Schweizerische Vereinigung für Heimatschutz:

E. LEISI: Der schöne Hausgarten. Ratschläge für Gartenbesitzer. Herausgegeben von den Sectionen Thurgau und St. Gallen der Schweizerischen Vereinigung für Heimatschutz.

Från Deutscher Bund Heimatschutz:

GUSTAV WOLF: Aus der Mark Brandenburg: Prignitz-Ruppin.

ARTHUR FAHLBERG: Das deutsche Ordensland Westpreussen.

Das Land an der Ruhr. Herausgegeben von Werner Lindner.

Ingenieurbauten in ihrer guten Gestaltung. Herausgegeben und bearbeitet von Werner Lindner in Verbindung mit Georg Steinmetz.

HEMBYGDskonferens för VÄSTRA SVERIGE avhölls i Göteborg den 17—19 augusti. Konferensens öppnande försiggick på högskolan fredagen den 17 i närvaro av ombud för ett tjugotal organisationer i de västsvenska landskapen, vilka syssla med hembygdsvård, samt ett flertal intresserade. Ordföranden i Västsvenska fornminnesföreningen, lektor H. Celander hälsade de närvarande välkomna, varpå till ordförande vid konferensen valdes rektor A. Dahlman, Karlstad, samt till vice ordförande rektor S. Welin, Skara, och lektor H. Celander, Göteborg. Sekreteraren i Dalarnas hembygdsförbund kand. Ola Bannbers höll därpå föredrag om hur ett hembygdsmuseum bör ordnas. Tal. visade skioptikonbilder från de hembygdsmuseer som finnas i de olika dalssocknarna, vartill man än apterat gamla gårdar, som fått stå orörda, än flyttat gårdar eller byggt nytt. I sistnämnda fallet bör man vara noga med att den gamla tekniken verkligen iakttages. Vid flyttning av byggnader bör man söka låta varje byggnad få sin naturliga plats i förhållande till de övriga. I en eller annan av byggnaderna bör man ordna samlingsarna enligt museiprincip, så att man i de övriga kan inreda trogna interiörer utan överlastning eller oriktig placering av föremål. Vidare böra föremålen genast beskrivas och katalogiseras på ett omsorgsfullt sätt. I Dalarnas hembygdsmuseer upplägger man tre lappkataloger, av vilka den ena förvaras på stället, den andra deponeras i en centralsamling för landskapet och den tredje i Nordiska museet.

På eftermiddagen inledde fil. kand. D. Arill frågan om samarbete mellan de västsvenska hembygdsorganisationerna. Han föreslog, att konferenser, liknande årets i Göteborg, borde hållas årligen och för varje år på någon ny plats i västsverige, främst där samlingar funnos. Vidare borde man för att bringa ordning och reda i

arbetet, hålla reda på vad som uträttats, stimulera intresset, där detta saknas eller är för svagt, tillsätta en gemensam arbetsnämnd, vilken skulle bestå av representanter från hembygdsvårdens olika fack: fornminnesvård, allmogetnografi, folkminnen, byggnadsvård, naturskydd, dialekt- och ortnamnsforskning samt fackmän för hembygdsmuseer, för arkiv och för folkbildningsarbetet. Nämnden skulle stå i ständig korrespondens med de olika föreningarna, utgeva en tidskrift eller årsbok samt anordna kurser i hembygdsvård. De närvarande beslöt uttala sig för årliga konferenser på sätt inledaren föreslagit. Angående arbetsnämnden utspann sig en livlig diskussion, varvid från en del håll framhölls, att man borde få en geografisk representation för arbetets områden, av andra betonades det att ur kostnadssynpunkt och med hänsyn till arbetets effektivitet vore skäl att hava nämnden koncentrerad i Göteborg och dess omnejd. Konferensen beslöt uttala sin principiella anslutning till önskemålet, att en arbetsnämnd inrättades. Efter ett sedermera utarbetat förslag beslöt man tillsätta "Västsvenska hembygdsnämnden", som äger att inom sig välja arbetsutskott och i övrigt ordna sitt arbete utan varje direktiv. Till medlemmar i nämnden valdes rektor S. Welin, Skara, folkskollärare J. Alin, Göteborg, amanuens T. Lenk, Göteborg, fil. lic. Åke Campbell, Herrljunga, arkitekt Allan Berglund, Särö, lektor H. Celander, Göteborg, fil. kand. D. Arill, Torsby, kapten W. Ljungman, Göteborg, prof. Hj. Lindroth, Göteborg, folkskollärare J. Kalén, Lia, lektor K. Ågren, Göteborg, rektor V. Dahlgren, Arvika, red. F. Pärson, Falkenberg, folkskollärare E. Lindälv, Göteborg, och ingenjör E. Bergendahl, Sävedalen.

Under lördagens lopp voro konferensens deltagare i tillfälle åhöra föreläsningar vid högskolans sommarkurser av kand. Arill om "Praktiska an-

visningar för insamling av folkminnen" och lektor Celander om "Västsvensk folketro och folksed i religionshistorisk belysning", varefter jubileumsutställningens arkeologiska avdelning demonstrerades av dr G. Sarauw och dess allmoge- och hantverksavdelningar av amanuens T. Lenk. På eftermiddagen demonstrerade kand. Arill Västsvenska folkminnesföreningens arkiv, särskilt dess katalogiseringsmetoder, genom vilka det är möjligt att finna en insamlad uppgift, dels efter dess innehåll, om den hänför sig till Luciaseder, jul, vårfejer etc., dels efter dess geografiska ursprung, dels efter upptecknarens namn. Folkskollärare G. Ahlberg demonstrerade Nordhallands hembygdsförenings arkiv, vilket bland annat innehåller uppgifter om märkliga föremål i enskild ägo inom bygden, om fornminnen, intressanta byggnader, naturminnen, samlingar av fotografier, personhistoriska uppgifter om folk, som levat i bygden, samt uppgifter om beskrivningar och notiser, som förekommit i av föreningen bevarade tidningar.

Därefter höll professor N. Lithberg föredrag om på vad sätt det frivilliga insamlingsarbetet kan tjäna utforskningen av svenskt folkliv. Han framhöll därvid, att om ej enskilda tagit initiativet under uppoffrande av egna medel och egna krafter, hade varken vår folklivsforskning eller vår dialektforskning funnits. Vidare genomgick han i korta drag den svenska bygdeforskningens historia från 1500-talet till våra dagar och påpekade därvid, att resultatet av på offentligt initiativ tillkomna forskning varit påfallande magert, om man jämför det med den betydande mängden av arbeten och samlingar, som utarbetats och samlats av enskilda. Liknande är förhållandet i Norge och Danmark. Där har man också tagit steget att låta den offentliga verksamheten bestå i understöd till de enskilda samlarna. I Sverige och Finland har den offentliga verksamheten mest inriktat sig på att understödja föreningar och institut. Stora resultat ha därvid vunnits, t. ex. universitetens dialektforskningar och Nordiska museets byundersökningar, men samtidigt måste man också nämna sådana av enskilda uträttade arbeten som lektor Klintbergs 70,000 ord från Lau socken på Gotland och hans 3,000 foliosidor dagboksanteckningar till en bondes dagliga liv eller Nils Anderssons 14,000 melodier folkmusik. Enligt talarens mening borde det offentliga initia-

tivet mest bestå i påpekanden av vad som kan göras, under det att arbetet blir de enskildas sak. Statsunderstöd göra nytta, men är ej lusten till uppgiften drivfjädern blir resultatet tvivelaktigt. Av vikt är även instruktionskurser samt korrespondensorgan för alla delar av landet. För samlingsarbetet ute i bygden behövs ej i främsta rummet lärd utbildning utan viktigare är verklig kännedom om bygden.

På söndagen demonstrerades jubileumsutställningens kyrkliga avdelning av amanuens J. Stenung och dess fiskerihistoriska avdelning av amanuens H. Rencke, varefter deltagarna avreste till Särö, där arkitekt A. Berglund höll föredrag om byggnadsminnena och deras vård. En planerad utfärd kring ön för att bese natur- och fornminnen måste inställas på grund av det dåliga vädret.

GÄSTRIKLAND.

GEFLE har beslutat tillsätta en nämnd, kallad Gefle stads hembygdsråd. Rådet, som består av 7 ledamöter och 2 suppleanter, har till uppgift att arbeta för vården och höjandet av Gefle stads skönhet och trevnad samt vården av därmed närstående kulturvärden och bör rådet därvid särskilt rikta sitt intresse på: stadens natur, naturminnen och fasta fornlämningar; stadsplanefrågor; offentliga byggnader av historisk eller konstnärligt värde, offentliga i synnerhet kommunala byggnadsföretag, offentliga monument, broar, anläggningar, torg och andra öppna platser samt planteringar; privatbyggnader av historiskt eller konstnärligt värde; den enskilda byggnadsverksamheten på särskilt framträdande platser; skyltar, reklamapparater, annons-tavlor; kiosker, stånd, mindre byggnader och andra framträdande föremål å staden tillhörig mark; namn på stadens gator, torg och andra öppna platser, byggnadskvarter, byggnader och broar; staden tillhöriga konstverk och samlingar, som kunna hänföras till konstindustri och konsthantverk.

VALBO. Sedan en tid pågår inom Valbo socken ett energiskt insamlingsarbete för åstadkommande av ett hembygdsmuseum och en mängd föremål hava redan skänkts. Det förnämsta av dessa är ett

båtmanstorp från 1700-talet, i vars inredning inga större förändringar vidtagits under de senaste åren. Även av lösöret finnes också det mesta kvar, t. ex. de inbyggda sängarna, det vägghasta bordet, långbänken, gamla, vackert målade skåp och husgeråd. Till gården hör en gammal ladugård med trösklada och loge, vilken också förvärvats av hembygdsföreningen. Av andra byggnader äger föreningen en gammal mjölkammare och ett häbbre.

NÄRKE.

GÄLLERSTA. Det för tre år sedan på initiativ av redaktör J. L. Saxon tillkomna hembygdsmuseet i Gällersta har utvidgats och omändrats till en hel forngård, som invigts under sommarens lopp vid den numera traditionella Gällerstafesten, som detta år hade fått formen av ett flyttgille i det skick ett sådant hade i Närkesbygden för 100 år sedan. Forngården är belägen i en med vacker lövskog beväxt backe. Boningshuset flankeras av tvenne flygelbyggnader innehållande loge, ladugård, stall m. m.

SKÅNE.

SKÅNSKA FÖRENINGENS FÖR BYGGNADS-KULTUR årsmöte avhölls i Simrishamn den 7 juli i samband med ett av föreningen och Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne anordnat tre dagars talrikt besökt hembygdsmöte med föredrag, utfärder, utställning av målarkonst, allmogedräkter och kyrkogårdskonst m. m. Föreningens årspublikation "Skånska gårdar och hus" var denna gång ägnat åt den nyuppförda "Skånegården" i Båstad. Efter mötet företog en del av föreningens medlemmar en studieutflykt till slott och andra intressanta platser i östra Skåne. I styrelsen nyinvaldes fabrikör Gösta Ehrnberg, Simrishamn.

BROBY. Göinge hembygdsförenings museum i Broby har invigts under september månad. Denna förening bildades 1919 och dess ordförande har alltsedan dess varit skriftställaren Pehr Johnson i Broby och v. ordförande friherre Arvid De Geer på Hanaskog. 1920 förvärvade föreningen ett större

parkområde på Broby prästgårdsmark omedelbart intill Helgeån och här uppfördes samma år en allmogestuga från Haraberga. I denna finnes en hel del allmogeföremål från äldre tid, åskådliggörande hur en småbrukare i Göingebygden levde och bodde under början av 1800-talet, från vilken tid stugan förskriver sig. Emellertid nöjde man sig icke med denna byggnad, utan man försökte även att förvärva ytterligare en gammal gård att flyttas till Broby. Förhandlingarna därom strandade dock och man beslöt då i stället att uppföra en helt ny byggnad efter förebild från gamla Göingegårdar. Ritningarna till denna utfördes av intendenten Karlin i Lund och innehåller den 6 större museisalar samt 3 mindre rum. Den största av salarna kommer tills vidare att användas som samlings- och föreläsningssal. Göingebygden har under äldre tider framför allt varit en hantverkarebygd och det är föreningens avsikt att söka få samtliga de hantverksgrenar, som idkats i bygden, representerade i museet.

Framför museibygnaden finnes en stor öppen plats att användas till fester och dylikt, vilken rymmer flera tusen personer, och mitt emot ligger Stenemölla gamla kvarn. De närmaste planerna gå ut på att uppföra en gammal skvaltkvarn vid den bäck, som flyter genom området, samt en ängslada från 1700-talet, vilken står i Örkeneds socken och skänkts till museet. Det är framför allt tack vare ordföranden, Pehr Johnsons brinnande intresse och okuvliga energi, som denna efter förhållandena verkligen imponerande museianläggning kunnat komma till stånd.

VILLANDS OCH GÄRDS HÄRADER. Vid den hembygdskurs som i början av juli avhölls i Åhus togs initiativet till bildandet av en hembygdsförening i de båda härader. Föreningen har sedermera konstituerats med en styrelse på 20 personer, fördelade på de båda härader. Till ordförande utsågs överlärare P. Lindgård Åhus, samt till sekreterare folkskollärare M. A. Simonsson Åhus.

UPPLAND.

SIGTUNA. Under närmaste tiden kommer Sigtuna fornminnesmuseum att öppnas. För ändamålet

har man förvärvat ett karaktäristiskt småstadshus från 1700-talet, beläget intill stadens lilla rådhus. Bakom det blivande museet, som kallas Sigtuna fornhem, står en förening med samma namn, bland vars mest verksamma ledamöter främst bör nämnas antikvarien Janse, vilken ordnat samlingarna. Erforderliga ombyggnads- och ändringsarbeten hava utförts av arkitekten Sven Brandel. Museet bygger huvudsakligen på de samlingar av fornminnen från olika perioder av stadens historia, som hopbragts av den som frivillig i Finland stupade d:r O. Palme och vilka sedermera fortsatts av hans maka. Dessa samlingar, bestående av husgeråd från skilda tider, olika föremål från stadens kyrkor och kloster, samlingar av mynt och sigill m. m. komma att utgöra huvuddelen av museet. Själva platsen för fornhemmet är i och för sig kulturhistoriskt märklig, ty inom dess område torde stadens äldsta del befinna sig, varom vittna på platsen befintliga grundmurar till en kyrka, av allt att döma den äldsta i staden. Inom området har d:r Janse i sommar verkställt grävningar, varvid i det över fyra meter djupa kulturlagret bland annat hittats en från vikingatiden härstammande verkstad för tillverkning av kammar.

VÄRMLAND.

ETT JOHN ERICSSONSMUSEUM. Värmlands hembygdsförbund hemställde för någon tid sedan hos k. m:t, att en av de utrangerade pansarbåtarna Thordön och Tirfing ej måtte försälgas utan i stället deponeras hos hembygdsförbundet för att av detta förvaras och vårdas på lämplig plats i Värmland. Anledningen till hembygdsförbundets anhållan var att de båda omnämnda fartygen tillhöra monitor-typen, vilken konstruerats av John Ericsson, den berömda värmlandssonen. Ett fartyg av denna typ deponerat i Väneren i närheten av residensstaden skulle enligt förbundets mening för tusentals värmlänningar vara en påtaglig och levande erinran om landskapets store son, hans arbete och livsverk. Då emellertid k. m:t ej ansåg sig kunna bevilja hembygdsförbundets hemställan, framkastade generalotsdirektör Hägg den tanken, att man på lämplig plats i Värmland, t. ex. Filipstad, skulle ordna ett minnesmuseum över John Ericsson, omfattande

modeller av av honom konstruerade fartyg m. m. samt brev och andra personliga minnen. Detta förslag har inom landskapet och andra intresserade kretsar emottagits med bifall och flera personer hava redan utlovat föremål eller att på annat sätt bidra till museets förverkligande.

VÄSTERGÖTLAND.

TÖLLESJÖ. Vid en nyligen hållen sammankomst inom socknen upptogs till behandling frågan om åstadkommande av ett hembygdsmuseum. Ågaren till en gammal för bygden karaktäristisk ryggåstuga erbjöd sig att överlåta densamma. Meningens är att stugan skall förflyttas från sin nuvarande plats till kyrkbyn.

VÄSTMANLAND.

KILA. En kommitté har tillsatts inom Kila socken för bildandet av en hembygdsvårdsförening och inrättandet av ett bygdemuseum i samband därmed.

LINDESBERG. De för länge sedan framförda planerna på ett hembygdsmuseum komma nu att förverkligas, därigenom att hembygdsföreningen beslutit att antaga ett av A. B. Nya Kopparbergs Bergslag gjort erbjudande att fr. o. m. den 1 januari 1924 få hyra det s. k. sockenmagasinet vid Gruvstuguetorget för ändamålet, varigenom en rymlig och präktig lokal ställts till det nya museets förfogande.

NORBERG. Hembygdsföreningens museum har nu erhållit lämpliga lokaler i en gammal på 1600-talet uppförd bergsmansgård vid Kyrkogatan. Tills vidare har man nöjt sig med att endast hyra lokalen, men man hoppas att föreningen så småningom skall lyckas bli ägare av gården.

ÖLAND.

UNDERSÖKNING AV ÖLANDS BYGGNADSKULTUR. Den gamla öländska byggnadskulturen har under sommarens lopp varit föremål för en snabbinventering, som företagits på Ölandsklubbens

initiativ, under ledning av dr Ernst E. Areen, vilken för en stockholmsidning redogjort för en del intryck och iakttagelser under expeditionen. Vad först och främst Borgholm angår ha flera gamla typiska hus och gårdar helt och hållet försvunnit eller också ombyggt till oigenkänlighet. Detta är t. ex. fallet med apotekshuset, vilket användes till residens på den tid Öland var självständigt län. Här har den karaktäristiska fritrappan fått vika för den moderna gatutrafiken. Den Lidmarkska gården — gamla posthuset — har spårlöst försvunnit och ersatts av en hyreskasern. Emellertid har tiden icke lyckats att alldeles förstöra det gamla Borgholm. Ännu finnas rester kvar av den gamla byggnadstypen, t. ex. den gamla Sjöbergska gården, som helt och hållet är bevarad i sitt ursprungliga skick.

På landsbygden synes man ganska allmänt hava utnyttjat kristiden väl, i det att gårdarna på de flesta ställen uppsnyggats och voro väl skötta, men exempel på en förvårdad byggnadstil saknades dock ingalunda. Sålunda hade flera gamla typiska ölandsgårdar förfulats genom moderna påbyggnader. Särskilt var detta fallet med Södviks gamla gästgivaregård, vars vackra fasad vanpryddes av en anskrämlig glasveranda.

Gärdslösa kyrka, den enda kyrka på Öland som ännu har kvar sin medeltida interiör, undergår för närvarande en pietetsfull restaurering under ledning av arkitekt Roland. I stort behov av skyddande åtgärder är Källa ödekyrka. Alla fönsteröppningarna äro otäckta, vilket gör att väder och vind härja fritt mellan kyrkans murar. En annan ödekyrka, som också synes vara i behov av konservering, är S:t Knuts kapell i Gråborg, Ölands största och bäst bevarade ödeborg. Kapellets gavlar befinna sig i ett sådant tillstånd, att om de ej med det snaraste konserveras, komma de att dela samma öde som Bredsättra kapellruin, vars ena gavel störtade samman för några år sedan.

Det material, som samlats under expeditionen, kommer under den närmaste tiden att bearbetas för publicering såsom inledning till den skriftserie, Acta Oelandica, som Ölandsklubben ämnar utge för att befrämja intresset för öns gamla kulturminnen.

SCHWEIZ.

ÅTERUPPBYGGANDET AV EN BRUNNEN BY. Det som en svensk kanske mest fäster sig vid när han närmare lär känna de schweiziska byarna och gårdarna är den konservatism, med vilken bonden håller fast vid de många gånger århundraden gamla byggnaderna. Endast ogärna och sparsamt företar han förändringar eller utför nybyggnader vid sina gårdar, utom möjligen i de egentliga åkerbruksbygderna i kantonen Bern, den enda del av Schweiz, där man i större utsträckning finner ett storbondebruk. Eljest förefaller det, som om det mest vore de våldsamma naturförödelserna, elden och lavinerna, som framtvingade nybyggnader. Dock har krigsperioden med dess ekonomiska uppsving också för de schweiziska bondgårdarna medfört en livligare byggnadsverksamhet. Då man emellertid under senare årtionden uppfört nya byggnader i Schweiz, vare sig frivilligt eller av nödvändighet, finner man hos dessa i stort sett samma egenskaper som hos våra byggnader. Även i Schweiz har det funnits tider, då man ringaktat den gamla traditionella byggnadskonsten och använt sig av för bygden främmande former och lösningar. Prov på 70-, 80- och 90-talens internationella smaklöshet behöver man inte heller söka länge efter i de schweiziska byarna om också många äro märkvärdigt orörda. I övre Wallis finnas t. ex. mångenstädes instuckna bland de av ålder mörknande trähusen schablonmässigt utförda stenhus med plåt- eller papptak; i trakterna av Bern är en förflackad typ av den här förekommande korsvirkesstilen icke något sällsynt och även i andra kantonen möter man liknande företeelser i större eller mindre utsträckning. Oaktat det ovanligt starka fasthållandet vid de gamla byggnaderna hade likväl byggnadsväsendet på många ställen så urartat, att det blev nödvändigt också för den schweiziska hembygdsvärden att i likhet med hembygdsvärden i andra länder försöka leda byggnadsverksamheten på landsbygden in på sundare banor. De flesta hembygdsföreningarna ha också bundit vid sig, vanligen som medlemmar i styrelsen, goda arkitekter, och med deras tillhjälp har man om ock med små medel startat en rådgivande verksamhet, liksom man genom föredrag, broschyrer och i pressen sökt väcka intresset för hembygdsvärdens krav på detta område.

Den schweiziska arkitektkåren saknar väl egentliga spetsar men utmärker sig för en ovanligt hög genomsnittsståndpunkt. Härtill kommer att arkitekterna ej som hos oss klungat sig samman på några få platser, utan förefalla att vara tämligen jämnt fördelade såväl i de större och mindre städerna som i byarna. Härigenom komma de i verklig kontakt med den bygd och den befolkning, för vilken de arbeta. Ett ömsesidigt förtroende mellan byggmästare och byggherrar håller på att växa fram och det är glädjande att se, i vilken stor utsträckning de både konstnärligt och tekniskt dugande arkitekten anlitas också av lantmannen. Även på håll, där man särskilt lägger en ensidig vikt vid de ekonomiska och praktiska intressena, har man börjat inse det berättigade i hembygdsvärdens krav och det är betecknande att Schweizerische Bauernsekretariat, en motsvarighet till det svenska lantbrukssällskapet, i bestämmelserna för sitt byggnadskontor framhåller vikten av att dessa krav beaktas. På detta byggnadskontor, förlagt till Brug i kantonen Zürich, söker man med verkligt god vilja tillämpa hembygdsvärdssynpunkten på samma gång som man söker finna fullt moderna och praktiska lösningar. Att alla resultat ej lyckats lika bra är förklarligt och beror väl närmast på massproduktionen och att man är nödsakad arbeta för de ur byggnadssynpunkt mest olikartade delar av landet utan att äga tillräcklig kunskap om de lokala förhållandena.

Om man på sina ställen kanske allt för mycket förfett sig på det gamla, så har man dock på grund av arkitekternas intresserade och aktiva deltagande i arbetet så småningom lärt sig inse, att hembygdsvärden ej blott är en konservativ rörelse utan också minst lika mycket en framstegsvänlig, som förstår att det främst gäller att skapa harmoni mellan gammalt och nytt. Särskilt starkt framträder detta vid återuppförandet av den brunna byn Sent i Engadin. När man far längs den endast för några år sedan nyöppnade järnvägen Samaden—Schuls-Tarasp med sina små vackra järnvägsstationer, passerar man en rad byar, som ännu äro föga berörda av turisttrafikens ödeläggelse. I dalbotten eller på sluttningarna resa sig omkring kyrkan de ståtliga vita husen med sina stentak. Pärnan av dem alla är kanske Zuoz, där man förstätt att bedriva praktisk hembygdsvård som ingen annanstädes.

Men det finnes också undantag. I några byar har elden härjat och där har man, med tanke uteslutande på brandsäkerheten, vid de nya byggnadernas uppförande helt släppt fordran på skönhet och trevnad. Ett typiskt exempel i detta avseende är byn Zernez, som därför också är en av de tråkigaste och ödsligaste byarna i hela Schweiz, trots det vackra läget vid ingången till nationalparken. Det var emellertid flera årtionden sedan denna by brann och återuppbyggdes. Nu går man vid liknande tillfällen fram efter andra vägar. Ett exempel därpå är den ovannämnda byn Sent, belägen en timmas väg från Schuls-Tarasp. Den anses för att vara den vackraste byn i nedre Engadin. Underbart härligt är också dess läge på norra sluttningen av den trånga dalgång, som genomflytes av Inn. En sommardag för två år sedan bröt elden ut i denna by och icke mindre än 45 hus eller gårdar blevo lågornas rov, såväl mindre bondgårdar som ståtligare byggnader, men alla i den typiska Engadinerstilen. De trånga gatorna och det myckna träverket gjorde det lätt för elden att breda sig.

För att icke nu Sent skulle bli ett nytt Zernez ingrep hembygdsvärden med berömvärd snabbhet och kraft. Framstående kännare av Engadins gamla byggnadskultur vände sig till myndigheterna för att få till stånd ett målmedvetet och planmässigt återuppförande av den brunna byn. Man lät utlysa en pristävlan om byggnadsplan för de brunna delarna samt lämpliga förslag till byggnader och byggnadsdetaljer. För att tävlingsförelägen skulle bli så goda som möjligt inbjöd man de tävlande arkitekterna till ett orienterande besök på platsen under ledning av särskilt sakkunniga personer. Flera goda förslag framkommo också, som kunde tjäna till underlag för återuppbyggnaden. En byggnadsstadga med noggranna bestämmelser antogs av den kommunala församlingen med 90 röster mot 1, och återuppbyggnaden påbörjades, främst under ledning av arkitekt Nicolaus Hartmann i S:t Moritz. Under ytterligt svåra ekonomiska och lokala förhållanden har man lyckats åstadkomma ett vackert resultat. På de gamla brandtomterna reser sig nu en ny by, kanske icke fullt så målerisk som den gamla, men dock så äkta engadinsk till sin karaktär. Alla rimliga krav på brandtrygghet, modernitet i anläggningen och ekonomisk omtanke i utförandet ha beaktats, på samma gång

som man förstått att utnyttja de traditionella motiven i exteriörerna m. m. Det är en fullt modern anläggning men dock varsamt och väl infogad i omgivningen, både med hänsyn till den gamla, bevarade delen av byn och den enastående naturen. Man har bibehållit oregelbundenheten i gatulinjen, varigenom man bevarat den omväxlande och pittoreska grupperingen av byggnaderna. Enligt byggnadsordningen skola alla ny- och ombyggnader vara ur arkitektonisk synpunkt oklanderliga och anpassade efter bygdens karaktär. Den största omsorg har nedlagts på anläggningar intill husen, såsom trädgårdar, stängsel m. m. En särskild kommission, som å kommunens vägnar ger byggnadstillåtelse och övervakar byggnadernas uppförande efter fastställd plan, har också att granska alla detaljritningar för takgesimser, ytterdörrar och portar, balkonger m. m. samt fasadernas dekoration och färgbehandling. För att trygga mot eldfara

har man föreskrivit ett avstånd av minst 6 m. mellan varje hus, men dock kunna 4 hus sammanföras i en grupp för att förebygga allt för stor enformighet. Då för en engadinerbonde icke något annat är tänkbart, har man hållit fast vid det gamla bruket att i en byggnad sammanföra såväl bostad som uthus. Kreaturen ha sin plats i bottenvåningen i borte ändan av huset och över stallet ligger höladan, till vilken man kommer genom den stora breda portgången, vilken går tvärs igenom boningshuset och användes till arbetsplats m. m.

Återuppbyggandet av Sent är ett vackert och manande exempel för hembygdsvården också i andra länder. Hur många gånger hava vi icke i vårt eget land haft tillfälle att bevittna, hurusom de nyuppförda husen efter eldens härjningar fått ett allt annat än vackert och med bygdens traditioner överensstämmande utseende.

Hzs.

I N N E H Å L L

G. BOERLIN: Hembygdsvårdsrörelsen i Schweiz	93
S. BRUNIES: Den schweiziska naturskydds-rörelsen	110
ARIST ROLLIER: Den schweiziska hembygdsvården och vattenkraftanläggningar	120
KARL GUGGENHEIM-ZOLLIKOFER: Den schweiziska hembygdsvårds-lagstiftningen	129

LITTERATUR:

Hzs: Statens byggnadsbyrås typritningar	133
Insänd litteratur	137

MEDDELANDEN:

Hembygdskonferens för västra Sverige. Gästrikland. Närke. Skåne. Uppland. Västergötland. Västmanland. Öland. Schweiz	138
--	-----

Författarna äro själva ansvariga för innehållet i sina uppsatser.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD utgives i 6 rikt illustrerade häften årligen, utgörande sammanlagt 25 till 30 ark i kvartformat (med 8 sidor i arket). Priset per årgång är 8 kronor. Prenumeration kan ske på posten, i bokhandeln eller hos expeditionen av *Tidskrift för hembygdsvård*, Grönegatan 12, Lund.

A.-B. SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET LUND

UTFÖR ALLA SLAGS

BOKTRYCKERIARBETEN

FORT, VÄL OCH TILL BILLIGASTE PRISER.

BEGÄR KOSTNADSFÖRSLAG!

TEL. 275.

Tureberg vid Edsviken.

Ett välordnat, friskt och sunt samhälle med bekväma tåg-, omnibus- och båtcommunicationer med huvudstaden.

Skogs-, park- och åkertomter i prisläge från 1 kr. till 3 kr. per kvm.

Nu genast bör ni utse tomt åt Eder och börja uppföra ett eget hem, som kan stå färdigt redan i sommar.

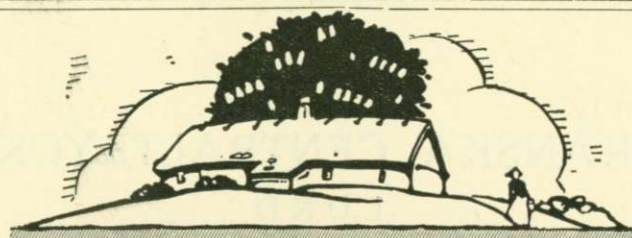
Byggnadskreditiv lämnas och förmånliga amorteringslån förmedlas.

Rikt illustrerad broschyr med upplysningar om egnahemsverksamheten i allmänhet erhålles gratis.

AKTIEBOLAGET UPPLANDSHEM

Kungsgatan 15, STOCKHOLM.

Tel. 7954 o. Norr 9544.

HEMBYGD SVÄNNER

Ett gott medel att sprida kännedom om hembygden är VYKORT med avbildningar av fornminnen, naturminnesmärken och vackra utsikter. För Hembygdsföreningar särskilt att beakta, då utgivandet av sådana vykortsserier även lämnar ett gott ekonomiskt utbyte. Alla upplysningar, prov och pris lämnas beredvilligt på begäran.

AB MALMÖ LJUSTRYCKSÅNSTALT
HIPPODROMPASSAGEN MALMÖ TEL. 4421, 8280

MARDELL

MALMÖHUS LÄNS HEMSLÖJDSFÖRENING UTSTÄLLNING & FÖRSÄLJNING

MALMÖ

Gust. Ad. Torg 45.

Tel. 2616. 5388.

HÄLSINGBORG

Stortorget.

Tel. 72.

KONSTVÄVNADER, MÖBELTYGER, GARDINER, MATTOR, KOSTYM-
& KLÄDNINGSTYGER, HÅLSÖM & SPETSAR, MÖBLER,
SMIDE I JÄRN, MÄSSING & KOPPAR, LER-
GODS, KORGAR, TRÄSAKER M. M.

SVENSKA TURISTFÖRENINGEN

— C:a 100,000 MEDLEMMAR —

NORRLANDSGATAN 16, STOCKHOLM.

Varje ledamot erhåller Föreningens vackra och innehållsrika årsskrift samt turistatlas över Sverige. Medlemsavgift pr. år Kr. 5: — en gång för alla Kr. 100: —. Insänd avgift direkt till Föreningen eller närmaste ombud.

FÖRENINGENS UPPLYSNINGS- OCH BILJETTAVDELNING

lämnar kostnadsfria råd och upplysningar, sammanställer turer och utställer biljetter för alla resor inom Sverige.

SVENSK HEMSLÖJDS
FÖRSÄLJNINGSFÖRENING U. P. A.

12 BIBLIOTEKSGATAN 12

STOCKHOLM

Möbler, snidade
och osnidade Träsaker, Korg-
arbeten, Järn- & metallarbeten, Lergods,
Läderarbeten, Vävnader, Mattor, Kostymtyger,
Klädningsstyger, Duktyger, National-
dräkter, Spetsar, Hålsöm,
Knytningar etc.

ÄLDRE ÅRGÅNGAR

AV

TIDSKRIFT FÖR
HEMBYGDSVÅRD

kunna erhållas till ett pris av 8: — (för medlemmar
5: —) kronor. Lösa häften säljas till ett pris av
2 kronor pr häfte (utom av häft. 5, årg. 1921,
som endast säljes i förening med hel årgång).

HEMBYGDSVÅRD OCH EKONOMI.

TAL VID FÖRENINGEN JAMTSLÖJDS MIDSOMMARFEST Å JAMTLI INVID ÖSTERSUND 1923.

HEMBYGDSVÅRD OCH EKONOMI. — HUR I ALL VÄRLDEN KAN man ställa ihop dessa tvenne begrepp? Vad är meningen därmed? Är det för att göra riktigt tydligt för alla och envar, huru oförenliga dessa äro? Vad skall det behövas? Är det inte i allt fall klart för oss alla, att det att bråka med hembygdsvård, med tillvaratagande av gamla, delvis numera alldeles odugliga, eller åtminstone onyttiga saker; och med att skaffa rum till deras förvarande, som kostar pengar både att bygga och underhålla; och att avlöna personer, som inte handskas med något nyttigt arbete utan allenast med att ordna dylika onyttigheter och beskriva dem — att allt detta, säger jag, ej ger något som helst i pungen; sådant veta vi ju alla.

Nej, tacka vet jag att odla jorden, fastän ju även detta för närvarande lönar sig dåligt; att bygga — eller än bättre, köpa hus för att av dem draga in dryga hyror; att hugga ned skogen och göra pengar av den; för att nu ej tala om att kommersa med fastigheter och jobba med aktier — det ger mynt i pungen och god mat i magen.

Möjligen kan man vara med om att anlägga vägar såsom hävstänger för kommersen; eller inrätta handelsskolor eller praktiska läroverk, där man får lära sig att exploatera förvärvsmöjligheterna — det kan man vara med om; ja, delvis är man ju tvungen därtill. I värsta fall får man lov att också vara med om andra skolor, där man lär sig litet av varje, som nog visserligen är onödigt och onyttigt; men man vill inte heller utsätta sig för skammen att vara alldeles bortkommen i humaniora.

Men sådant där kravs som hembygdsvård och s. k. kulturellt? — Vad skall man med det? Det är ju fullkomligt ändamålslost, ja, bra nära rena vanvettet att kosta pengar på sådant.

Så tala eller åtminstone resonnera den allmänna meningens, i materialismens strävanden skolade filistrar, som *veta* vad livet kräver; som de gamla sjunga, så pipa till stor del även de unga. Och "visdomen varder rätt given av sina barn"!

Vad behöver nu landshövdingen stå och omtala för oss så klara saker som dessa, frågar någon?

Nå, men är det nu så klara saker detta?

Ja, kunde en sak, en åsikt betecknas som klar bara därmed, att den omfattas av flertalet; att den såsom i detta fall för sig vinner rösterna från alla de skaror, som mer eller mindre ivrigt skocka sig kring gud Mammons altaren, antingen i lovprisande för det

de vunnit och livlig åstundan att få än mera, eller ock i längtansfull åtrå att också få del av hans eftersträfvade gåvor, som de nu sakna, — ja, då vore saken visserligen klar!

Men erfarenheten har sagt oss, att det inte alltid förhåller sig så, att flertalet har rätt. Allra tydligast har detta sagts och åskådliggjorts av den ensamme man, som i Jordanlandets undangömda byar en gång predikade en ny lära om det andligas betydelse för en efter sådan näring längtande värld.

Erfarenheten har sagt oss, att flertalet ej så sällan tager miste; och den har sagt oss, att sådana misstag mycket ofta äga rum just i fråga om värderingsproblemet, värdesättandet av de faktorer, som ingå såsom elementära substanser för vinnande av den harmoniska tillvaro, vilken människan medvetet eller omedvetet har som mål för sin tidliga strävan.

Det är ej nog härmed. Erfarenheten har ock sagt oss, att flertalet icke ens alltid har rätt i fråga om vad som betingar den i rent materiellt avseende tillfredsställande miljö, som också otvivelaktigt ingår — åtminstone med den utveckling livet i nutiden tagit — såsom en oundgänglig ingrediens i denna harmoniska tillvaro.

Jag behöver blott för ett bestyrkande av denna sats hänvisa på de många, många som under den gångna krigs- och kristiden missräknat sig vid uppskattningen av de ekonomiska värden, vilkas förvärv de eftersträfvade.

Men ni avviker från ämnet, hör jag någon säga. Inte bevisar det nu sagda, att hembygdsvärden, de s. k. kulturella strävandena ha något värde; allraminst något ekonomiskt; — ty det är ju till det sista ni vill ändå, det tycka vi oss redan höra på talet.

Tålmod! Jag ville blott till en början framhålla, att flertalets röst — folkets röst om man så vill — ej giver utslaget, då det gäller värderingsproblem med längre siktvidd än för dagen. Jag ville erinra om, att vi här hava *erfarenhetsbevis*, som i våra dagar äro de enda godtagna och gällande.

Erfarenhetsbevisen äro verkligen i vår tid alltför slående i detta stycke; vår tid, som upplevt och upplever ett sammanstörtande av ekonomiska värden, som väl aldrig förr upplevts; ett svikande av ekonomiska beräkningar, som störta tusentals människor, ja, hela folk i fördärv och elände.

Beror nu detta på att man med bortseende från de ekonomiska värdenas betydelse varit alltför ideell i sina strävanden? Nej, visst inte! Ingen lär vilja på allvar beskyllda vår tid för något sådant. Allraminst torde en sådan förebräelse kunna riktas mot de folk, som nu äro svårast utsatta för förstörelsen.

Beror det på, att man i det ekonomiska åsidosatt den sparsamhet, som nu predikas såsom den enda dygden inom det allmännas och den enskildes hushållning. Vad man än må säga om oss svenskar i detta stycke, icke lär någon kunna göra detta gällande om t. ex. tyskarna eller fransmännen.

Nej, felet ligger icke däri, att man ej satt de ekonomiska värdena *nog högt*; jag vill för min del i stället påstå, att det ligger däri, att man sätter dem *alltför högt*.

Hos dem, som ha makten därtill, gäller det att kapa åt sig så mycket som möjligt av dessa värden. Det är en felbedömning, såsom nationalekonomerna säga, låt så vara av de ekonomiska lagarna. Men det är också en kolossal *överbvärdering* av de ekonomiska värdena överhuvudtaget, vilken framträder i strävan hos de makthavande, det må nu vara folk eller individer, att med bortseende från allt annat för sig få så mycket av dessa värden som möjligt.

En återgång till sundare ekonomiska principer har givetvis sin stora betydelse för den europeiska samhällskroppens tillfrisknande. Men de ekonomiska lagarna komma alltid att bli omstridda eller dåligt och ojämnt tillämpade i praktiken. Den sjukdom, varav världen lider, blir ej botad allenast härigenom. För mänsklighetens räddning undan den rådande materialismens ödeläggande samumvindar fordras, att den från sin vandring genom materialismens öken kommer till en jordanövergång, som leder till ett bättre land, men för vilken övergång man i detta nu, liksom fordom för Israel, knappast kan se möjlighet annat än genom ett under.

Men predikas bör det åter och åter om nödvändigheten härav. Framställas och begagnas böra alla de vägar och medel, som kunna i sin mån leda till detta mål, vilket en gång, om än nu liggande i fjärran, *skall* uppnås, *måste* uppnås.

Men nu kan det vara tid att från denna utflykt på de mera allmänna samhällsproblemens område återvända till vad som närmast skulle sysselsätta våra tankar i dag: — hembygden, hembygdsvärden i förhållande till de ekonomiska frågorna.

Materialismen är av natur och nödvändighet kosmopolit. För den, som satt sitt mål i förvärvandet av det materiella goda, är det likgiltigt, om detta äger rum på den ena eller andra platsen. Riktigheten av denna sats upphäves ej därav, att materialismen hos ett folk ofta kan vara förbunden med en missriktad och förbenad nationalism. Detta sammanhänger med den egoistiska sidan av densamma: det är *jag* som skall ha det goda, icke en annan. Men nationalismen är icke fosterlandskärlek; på sin höjd en ful förvrängning av denna.

För materialisten, för mammonsslaven är sådant som hembygd, fosterland, hembygds-kärlek, fosterlandskärlek bara *bosch*. Där han kan få mest eller njuta mest av ekonomiska fördelar, där har han sitt hem, om han har något; där älskar han att vara.

Med den, som älskar, verkligen älskar sitt hem, sin hembygd, är förhållandet ett helt annat. För honom blir livsprincipen i detta stycke den, som Runeberg uttrycker med orden:

“Vårt land är fattigt, skall så bli
för den som guld begär,
en främling far oss stolt förbi;
men detta landet älska vi,
för oss med moar, fjäll och skär
ett guldland dock det är.”

Han älskar sin stuga uppe bland fjällen, fastän enkel i resning och låg i taket; han odlar i kärlek sina, om än karga, tegar och vill ej utbyta dem mot rikare land annorstädes, även om sådant stode honom till buds. Jag har under de 17 år jag bott här uppe i nordén mött många jämtar och härjedalingar, för vilka en sådan uppfattning varit bestämmande för deras syn på livet. Och ännu finnas — trots tidens strävanden i alldeles motsatt riktning — många sådana, för vilka, Gudi lovat, denna livssyn är gällande.

Må vi rätt väl förstå, vilken kraft i striden mot materialismens Molock vi ha i hembygdsrörelsen. Må vi arbeta på att hålla den vid liv och i möjligaste mån få den större och kraftigare!

Naturligen menar jag icke, att allenast denna faktor skall vara mäktig nog att åstadkomma den omvärdering av värdena, varefter vi längta. Förvisso räcker den ej till. Framförallt tvivlar jag på, att den i detta industrialismens tidevarv kan bli tillräckligt universell — ehuru jag visserligen alls icke tror, att ens de industrialiserade arbetarskarorna äro så immuna för hembygdskänslor och hembygdskärlek, som man vanligen torde föreställa sig. Förvisso finnas andra, än mäktigare krafter, som vid kampen mot tidens materialism måste delta i kampen. Segern ligger i allt fall, efter allt vad man kan döma, i fjärran och blir ej lätt.

Men det är ofta nog i det tysta, i det lilla, som arbetet för det stora ligger. Det har historien lärt oss. Och vi få tro, att det är så även här. Vi få därför ej försumma att vårda brodden till en bättre säd, där den finnes. Och även hembygdsrörelsen samt den därav härflytande hembygdsvärden är ett litet frö, ur vilket ett träd kan uppväxa så stort och kraftigt, att, som det heter i liknelsen, himmelens fåglar kunna göra sina nästen på dess kvistar.

Detta är alltså en rätt uppgift för det hembygdsvårdande arbetet, taget i sin vidsträcktaste bemärkelse. För detta gäller det att göra klart för alla och envar, vilka gåvor hemmet, även det enklaste, och hembygden, även en karg sådan, ha att bjuda; att hjälpa till för att — jag kan ej säga att bilda sådana hem, det tillhör andra makter att göra detta — men att göra allt vad man kan för att sätta den, som bygger ett sådant hem, i stånd att göra detta hem inbjudande och behagligt, helst med de enklaste medel och sådant, som kan åstadkommas av honom själv.

På denna väg möta oss, bland andra färdekamrater, hembygdskunskapen och hemslöjden. Må vi taga dem med på vägen och väl använda dem för att komma till rätta med vår uppgift.

Genom detta hembygdsvårdande arbete skola vi, och det är det huvudsakligaste, söka att så småningom — det stora sker ofta nog långsamt och allra minst här få vi vänta bråda resultat — åstadkomma en omvärdering i uppskattningen, och det i så vida kretsar som möjligt, av hembygden och vad den har att giva.

Ingen må nu tro, att den kritik, som här riktats mot tidens materialistiska åskåd-

ning, åsyftar ett åsidosättande i samhällslivet eller i den enskildes liv av de ekonomiska synpunkterna. Ett ordnande av detta liv efter sunda *ekonomiska* principer är förvisso eftersträfvansvärt. Vi människor äro, helst i nutiden, alltför beroende av ekonomin för att denna skulle få åsidosättas. På ett sunt ordnande av de ekonomiska betingelserna för livet har ju, även inom Jämtlands län, de senast gångna årtiondenas arbete — likasom väl även förut — varit inriktat. Det är mot överskattningen av de ekonomiska värdena här reagerats.

För ingen del vill jag alltså, att man sätter hembygdsvärden i motsatsförhållande till det ekonomiska. Tvärtom är min avsikt att påvisa, att även den tager sikte på just ett ekonomiskt sunt ordnande av individens och därmed samhällets arbete. Arbetet för hembygdsvärden är eller bör vara en god hjälpare vid detta ordnande.

Arbetsamhet, förnöjsamhet, sparsamhet, enkelhet — jag skulle kunna uppräknat än flera dylika dygder, förenade med och befördrande ett sunt ekonomiskt arbete, som befrämjas genom den hembygdsvårdande verksamheten.

Förmågan att utnyttja förefintliga betingelser, tillgodogöra sig förhandenvarande material och därigenom i möjligaste mån bliva oberoende av andras arbete eller främmande råmaterial — denna skall det i sann mening hembygdsvårdande arbetet hjälpa till att framkalla och stärka.

Till ett sunt ekonomiskt arbete hör arbetsglädjen, skaparglädjen; glädjen över vad jag frambragt. Även här träder hembygdsvärden till genom att uppmuntra till väljande av vackra och behagliga former samt genom att tillhandahålla mönster för sådana.

Man må härvid ej heller förakta ett odlande och fördjupande av det historiska sinnet genom att sätta det nutida arbetet för hem och hembygd i förbindelse med förfädrens gärning. I alstren av deras uppfinningsförmåga och flit har man förebilder, som äro så mycket värdefullare, som de genom de kärleksvärden, vilka äro fästade därvid, uppkalla till efterföljd; utom det att de oftast innehålla en skönhetsskatt, som odlar skönhetssinnet och adlar arbetsprodukten samt därigenom också ökar skaparglädjen.

Med detta har jag velat påvisa, att hembygdsvärden så långt ifrån står i någon motsättning till det ekonomiska, att det är alldeles tvärtom. Hembygdsvärden ingår som ett viktigt led i den sunda ekonomiska utvecklingen.

Det är därför också väl värt, att den erhåller det stöd, även ekonomiskt, som den naturligtvis såsom allting behöver för att gå framåt. Och jag kan med fullt skäl påstå, att de medel, som till detta ändamål utgivas, fruktbringande komma tillbaka; mer än vad fallet är med många andra utgifter till det ena eller andra ändamålet.

Man får visserligen ej tänka sig, att detta sker med detsamma; man får här, såsom vid så mången annan ädel växt, giva sig tålmod att vänta. Vad vi här så på en förhoppning skall dock spira en gång. Vi få tänka som det heter i Geijers "Höstsådet":

“Odlaren strör i mörka mullen
fröets sådd för kommande skörd.
Däröver vandra höstens skurar,
däröver bäddas vinterns snö.
Han gör som jag: — begraver sitt hopp;
han tror som jag på sol och vår.”

Men även i en annan mening vill jag påstå, att hembygdsvården eller i allmänhet det kulturella arbetet är ekonomiskt.

Såsom själ och kropp höra tillsammans och på det innerligaste äro beroende av varandra, så att själens hälsa beror av kroppens och tvärtom, så är det ock i samfundslivet med det andliga och det materiella.

Ett samhälle, där det andliga livet undertryckes och förtvinar, går ej framåt utan förfaller allt mer och mer, även ekonomiskt, tills det slutligen, om ej uppryckning kommer, alldeles går under. Varthälst vi blicka i historien, finna vi denna sanning bekräftad. När de kulturbärande krafterna i folket urarta eller förtvina, så går folket förr eller senare under; de materiella uppgifterna, vinning, förvärv och tillgodoseende av de rent kroppsliga behoven äro ej nog.

Men å andra sidan se vi ständigt, att folk och samhällen, där det kulturella livet spirar och sätter frukt, gå framåt. Ofta nog torde man ha svårt att säga, om det andliga eller materiella framåtskridandet varit föregångaren, banbrytaren. Men säkert är, att de följas åt. Vad var det som under de grekiska staternas blomstringstid gav dem den förhärskande ställning, även inom det ekonomiska livet, som de intogo, om ej det kulturella livets samtida blomstring hos dem. Vad var det som under renässansen gav de italienska stadssamhällena, Florens, Milano, Venedig m. fl., en så framstående plats i den tidens ekonomiska liv, och i den andliga och materiella utvecklingens historia — i vilket avseende världen ännu till en stor del lever på vad de frambragt och lämnat efter sig — om ej den innerliga förening, som där rådde mellan det andliga och materiella framåtskridandet.

Även oss närmare exempel kunna anföras. Så är Gustav II Adolfs tidevarv, utmärkt av Sveriges storartade yttre utveckling, tillika en tid för en kraftig utveckling på den andliga kulturens område; jag erinrar om namn som Johan Skytte, Rudbeckius, vars 300-års-minne vi nyligen firat, m. fl. De första skedena av frihetstiden, tidpunkten för en mäktig materiell utveckling, äro tillika Polhems, Dalins, Linnés tidevarv.

Jag har här för att finna kända och allmängiltiga exempel vänt mig till historien, den allmänna och den svenska. Men vad som gäller om folken gäller om de mindre samfunden och om individen.

Ett livligare pulserande av det kulturella livet inom en landsdel, inom ett samhälle följes städse av en kraftigare utveckling på det ekonomiska området; och det kan även vara tvärtom, blott de ekonomiska krafterna ställas i behövlig omfattning till kulturens tjänst. Håller man kulturens fana högt, så följer nästan oundgängligt

det ekonomiska med. Naturligtvis, som alltid här i livet, med vissa pendelsvängningar, men dock på det hela taget oeftergivligt. Ett klokt avvägt stödjande av det kulturella arbetet, och dit hör i bästa mening hembygdsvården, blir en hävstång även för en landsdels ekonomiska utveckling. Vad som sker i stort med folket, sker i smått med en provins, en stad och med individen.

Och nu till sist några få ord till vår egen stad, vårt eget län. Det som här uppe i Jämtland och Härjedalen offrats på hembygdsvården, på tillvaratagande av minnena av gångna tiders kultur och skönhetsvärden är ingalunda bortkastat kapital — den som tror det, han har ej ännu fått den rätta insikten om vilka faktorer, som styra det andliga och materiella framåtskridandet. Vi torde väl också sett något av verkningarna härav på det ena och det andra av dessa områden, även om vi i detta nu vad det ekonomiska angår med alla andra lida av de misstag, som under materialismens stormaktsdagar begåtts i detta stycke.

Glädjande är därför enbart det stora intresse, som i Jämtlandsbygden visats för även det kulturella arbetets, hembygdsvårdens utveckling — jag vill i sådant hänseende blott erinra om den storartade insamling inom länet, som väsentligen betingat åstadkommandet av Fornbyn Jamtli, den åt fädrens gärning och det kulturella arbetet helgade plats, där vi nu samlats. Låt detta intresse, denna offervillighet ej släppa sitt tag om oss. Till och med statsmakternas stöd för utvecklingsarbetet vinnes lättare — det vet jag av egen erfarenhet — genom, att man visat sig vilja gå ej i sista ledet utan i de främre — varför ej det främsta? — i arbetet på de kulturella insatserna i folkets liv.

Låtom oss därför fortgå och ej förtröttnas i detta arbete samt lämna detsamma allt det ekonomiska stöd, varav det är i behov! Vi skola förvisso ej undgå att i sinom tid se frukterna.

Ske alltså!

JOHAN WIDÉN.

DET ÄR I ÅR ETT HALVT ÅRHUNDRADE SEDAN ARTUR HAZELIUS grundade Nordiska museet eller, såsom det i början hette, Skandinavisk-etnografiska samlingen. Huru vidsynta hans planer redan då må hava varit, och huru de under arbetets fortgång sedan allt mer må hava vidgats, kan dock Nordiska museets skapare näppeligen ens vid slutet av sin levnadsbana hava anat, vilken ofantlig betydelse hans livsgärning inom ett par tiotal av år skulle komma att få för vårt folk. Då han år 1901 avled, hade visserligen såväl Nordiska museet som Skansen fått sina efterföljare både inom och utom vårt land, men den kulturella

Paviljongerna vid Drottninggatan i Stockholm,
där de först öppnade avdelningarna av Nordiska museet inrymdes.

rörelse, som framträder i hembygdsvärden, hade ännu icke vaknat till folkligt medvetande. Sådén var dock gjord och grodde redan, och inom få år begynte den att här och där spira fram. "Hembygds museer" uppstodo på skilda håll, vilka efter Nordiska museet såsom mönster, om ock med mindre omfattande program, satte till sitt mål att åt hembygden bevara dess minnen av gångna tidens liv och verksamhet. Att det arbetsfält, som här öppnade sig, var ett bland de tacksammaste att bearbeta är uppenbart. Inom en jämförelsevis trångt begränsad ram kunde här ett med insikt och smak förenat nit åstadkomma ett uttömmande och helgjutet verk, egnat att möta sympati och intresse av både landsman och främling.

I inledningen till kungl. fornminnesvårdskommitténs betänkande ingår en av professor N. Lithberg sammanarbetad förteckning över inom vårt land befintliga kulturhistoriska föreningar och samlingar med en kort redogörelse för de flesta av dessa om deras historia och arbetsmål. Med ledning av dessa uppgifter torde man såsom ett normalprogram för bygdemuseerna kunna uppställa följande. Hembygds museets (fornhemmets, gammalgårdens, forn- eller minnestugans) syfte är att inom en för ändamålet lämplig, för orten typisk gammaldags gård eller stuga eller ock annan för orten eller samhället representativ ålderdomlig byggnad samla och

Interiör av en halländsk ryggåsstuga,
uppställd i en av paviljongerna vid Drottninggatan.

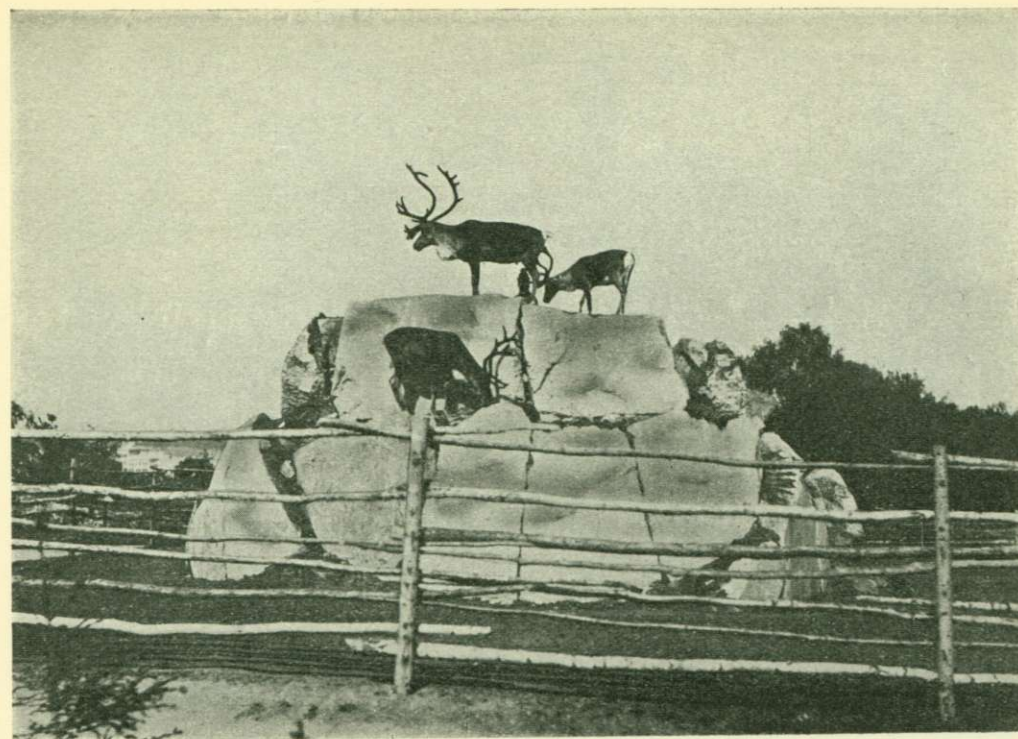
Artur Hazelius
som ung student.

Artur Hazelius
vid Nordiska museets 25-årsjubileum.

förvara allt som är ägnat att historiskt belysa ortens eller områdets bebyggelse, näringar och sysslor, slöjd och hantverk, dräkt, samhällsförhållanden, seder och tro, lekar och nöjen, o. s. v. Mindre ha hembygdsmuseets arkivaliska uppgifter kommit till beaktande, om ock dessa på ett och annat håll, såsom sig bör, erhållit en hedersplats. Hit höra uppteckningar av folkmål, av folkdiktning och folkmusik, av historiska sägner, bygde-, släkt- och personhistoria, skildringar av levnadssättet o. s. v. Här böra, i förbigående sagt, fotografi- samt särtrycks- och tidningsurklipps-samlingar icke förglömmas.

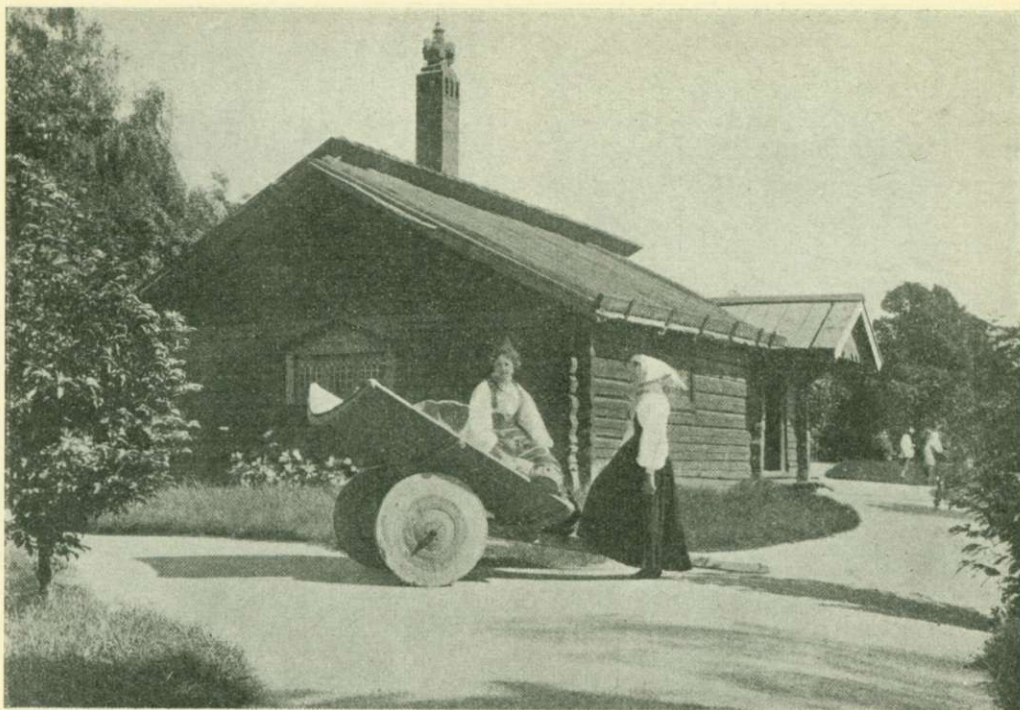
Om ock planen under arbetets gång allt mera utvecklats och antagit fastare konturer, synes Artur Hazelius redan från sina första steg såsom museiman hava haft fullt klart för sig, att *allt* skulle samlas, som kunde belysa det svenska folkets liv och leverne i svunna tider. Minst blev folklivsarkivet tillgodosett, men även detta ingick dock i programmet. Sveriges centralmuseum för svensk folklivskännedom utstakade således för sig samma riktlinier, som ortsmuseerna inom sina trängre verksamhetskretsar sedermera sökt följa. Även så till vida, och ej blott såsom initiativtagare, är Nordiska museet hembygdsmuseernas moder. Och detta

Renberget på Skansen.

gäller slutligen, huru underligt det kan låta, i viss grad även hembygdens natur-skydd.

Nordiska museets grundare var en ej blott sangvinisk entusiast utan, i likhet med många store män, i vissa hänseenden även en ganska naiv optimist, som bortsåg från eller underskattade de svårigheter, som verkligheten ställde i hans väg. Ordet omöjlig använde han ej och hörde det ej heller gärna från andra. När han nu för ett tredjedels sekel sedan begynte arbetet på Nordiska museets friluftsavdelning på Skansen, omfattade hans plan icke blott en koncentrerad bild av Sveriges gamla bebyggelse utan ock av Sveriges natur — av den miljö, i vilken de respektiva bostäderna egentligen borde vara förlagda. Att denna del av hans program skulle stöta på oöverstigliga hinder torde han väl rätt snart hava insett, men härom ville han ej höra talas, än mindre själv tala, och med titanisk energi och — vanmakt byggde han sitt "renberg", planterade granskog framför lappläget och bokar vid Kyrkhultstugan, sprängde dammar (fjordar) i bergen och sökte för övrigt på allt sätt tillgodogöra sig Skansens onekligen särdeles gynnsamt omskiftande terräng. Det var ock av denna anledning som den s. k. zoologiska trädgården kom till, likasom det även

Högstuga från Mora i Dalarna, Skansen.
Den första till Skansen inköpta byggnaden.

ingick i hans plan att genom inplantering åstadkomma en bild av Sveriges både vilda och odlade flora. Icke håller stenriket föglömdes.

Trots Skansens ovanligt förmånliga natur går det emellertid ej ens där för sig att med någon djupare illusion "framtrolla" reflexbilder av hela vårt långsträckta land med dess fjäll, älvar, kuster, skogar och slätter. Centralmuseet måste i det hänseendet nöja sig med på sin höjd antydningar. Vill man visa våra gamla gårdar i deras rätta omgivning, ur vilken de så att säga vuxit fram, måste man låta dem kvarstå i deras gamla bygd, och där måste främlingen finna sig i att uppsöka dem. Men detta var en uppfattning, till vilken man först så småningom tvingades fram. Panning- och utrymmesskäl måste naturligtvis också, i förbigående sagt, avsevärt beskära centralmuseernas möjligheter.

Då friluftsmuseet på Skansen öppnades för allmänheten hade det vid sin sida endast ett likartat museum, nämligen Kulturhistoriska museet i Lund, vilket under intendenten Karlins insiktsfulla och energiska ledning samtidigt slagit in på samma bana. För närvarande torde vårt land äga inemot ett hundratal, om ock till en del i mycket blygsamma dimensioner utförda, dylika anläggningar fördelade över hela

Oktorpsgården från Halland, Skansen.
Den första fullständiga gårdsanläggningen på Skansen.

vårt land alltifrån sydliga Skåne till nordliga Västerbotten, vilka, med lämplig lokal inskränkning, tillgodogjort sig samma program, och hembygdsmöten och hembygds-kurser anordnas med livlig anslutning i alla delar av landet.

Det har emellertid, förlåtligt nog, inträffat, att på ett eller annat håll ett visst missnöje yppat sig från distrikts- och bygdemuseernas sida gentemot de centrala folklivsmuseerna och ej minst mot Nordiska museet. Man har sagt, att dessa till-egnat sig föremål, som egentligen borde ha stannat i sin hembygd. Bortsett från den på glömska av själva museernas åldersförhållanden beroende orimligheten i denna förebräelse bör man ej förbise, att skillnaden mellan de centrala folklivsmuseerna och orts- och bygdemuseerna egentligen endast är graduell. Med lika rätt som man talar om hembygdsvård bör man, för så vitt nämnda begrepp har nog bärighet för denna konsekvens, även kunna tala om hemlandsvård, den senare med på det hela taget samma uppgifter för hela landet som den förra för hembygden och utgörande en sammanfattning av denna.

I inledningsuppsatsen i denna tidskrifts första häfte (1920) har lektor Starbäck uttalat, att bygdemuseerna på sätt och vis borde vara att betrakta såsom "filialer till Skansen". Åsyftar man ett önskvärt samarbete, är denna lösning högst tilltalande. Men likasom centralmuseet genom tillfälle till jämförande forskning har något högst väsentligt att giva, som bygdemuseerna obetydligt förmå att prestera, så böra dessa å sin sida hava åtskilligt att erbjuda, som centralmuseet icke förmår att i samma mått skänka. Detta är historisk fördjupning och på såväl den bevarade miljön som i synnerhet föremålens personhistoriska affektionsvärde grundad innerligare pietetskänsla och känslöstämning. Centralmuseet har väl att rikta sin verksamhet inåt men än mera utåt, hembygds- och museet bör framför allt verka inåt. Men härför är det ett oeftergivligt villkor, att allt, i den mån det samlas, noga inordnas och katalogiseras med uppteckning av alla de historiska och tekniska uppgifter, som kunna erhållas om de respektiva samlingsföremålen. Utan samgående vård och ordnande bearbetning, framför allt samvetsgrann katalogisering, blir allt samlande onyttigt, ja, en ogärning, som länder folklivskunskapen mer till skada än till gagn. Även i ifrågavarande hänseende bör Nordiska museets exempel följas.

N. E. HAMMARSTEDT.

UR SKÖNHETSRÅDETS VERKSAMHET

EFTER MOTION AV FREDRIK STRÖM BESLÖTO STOCKHOLMS STADSfullmäktige år 1918 att tillsätta ett Stockholms "skönhetsråd", så som den tilltänkta institutionen redan i stadsfullmäktigedebatten benämndes. Därmed visade stadens styresmän sin håg att på ett mer effektivt sätt än hittills skett sköta ett betydelsefullt led i stadsutvecklingen. Stadens stora kultur- och naturvärden hade under en följd av år hårt angripits och staden insåg, att den genom en sin egen myndighet måste träda in för att skydda detta arv. Men staden önskade icke enbart att erhålla sakkunnigt stöd för denna skyddande verksamhet utan även och i samband därmed erhålla en ledning inom åtskilliga områden inom stadens konstnärliga utveckling. Den kommitté, som stadsfullmäktige tillsatte, representerade sålunda såväl historiska och naturskyddsintressen som även arkitektoniska och allmänt kulturella intressen.

Behovet av en institution som ifrågavarande stod klart för flertalet, men problemet blev, med vilken befogenhet denna skulle utrustas. Då den nya myndighetens verksamhetsfält mer eller mindre måste beröra och gå in på de redan existerande stadsmyndigheternas områden, visade man tveksamhet i att bereda det nya rådet den ställning i stadsmaskineriet, varigenom det skulle få ingripande betydelse. Sålunda sökte man å ena sidan från början kringskära rådets initiativrätt, å andra sidan begränsa de olika myndigheternas skyldighet att i till rådets verksamhet hörande frågor begära rådets uttalande. Denna, från vissa synpunkter mycket förklarliga olust att komplicera frågornas behandling, har naturligen vållat rådet en del svårigheter i dess arbete. Dess bättre har under årens lopp denna ovillighet att höra rådets ord givit med sig på de flesta håll och, även den respektlöshet, som så snabbt kan stå redo hos det praktiska livets män, när det gäller ett estetiskt eller allmänt ideellt krav i en fråga, som även och kanske främst har praktisk innebörd. Med detta har naturligen icke sagts, att icke rådet skulle hava kunnat gjort missgrepp i sitt arbete, förtjänta att upptagas till allvarligt menad kritik.

Då jag här går att oofficiellt och i största korthet redogöra för rådets verksamhet under de gångna åren, har det syntts lämpligast att icke följa ett kronologiskt förlopp, men däremot samla besläktade uppgifter i några grupper som belysa rådets strävanden.

Gamla stadshuset i dess nuvarande tillstånd.

SKYDD AV KULTURHISTORISKA BYGGNADER OCH MILJÖER.

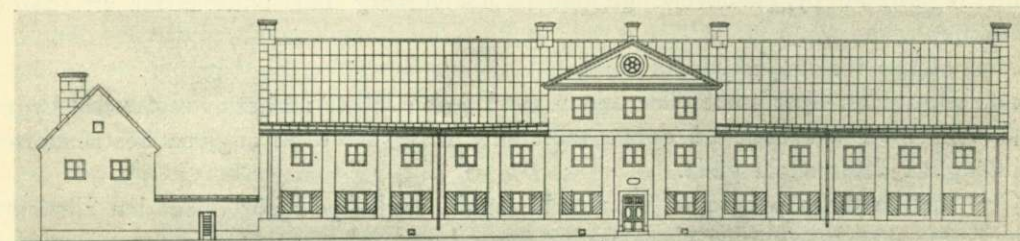
Vid rådets tillsättande betonades, att stadens behov av ett systematiskt skydd av dess stora kulturhistoriska värden var en av orsakerna till rådets tillkomst. Rådet beslöt redan under sitt första arbetsår att söka skapa en grundval för detta skydd, varvid det hade förmånen att få linjerna för kulturskyddet uppdragna av sin ledamot, nuv. riksantikvarien Sigurd Curman. I skrivelse till beredningsutskottet framlade rådet sålunda ett utförligt program, efter vilket staden med rådets hjälp skulle kunna få ett grepp på sina historiska miljöer. Skyddet gällde först och främst stadens många egna byggnader av historiskt och konstnärligt värde, något som å ena sidan lättast borde kunna förverkligas, då staden här ju själv ägde all beslutanderätt, och som å andra sidan vore viktigast som föredöme för enskilda medborgare i deras skydd av dem tillhöriga historiska värden. Även för den mera svårlösta frågan om kulturhistoriskt skydd av enskild egendom gav programmet ledning samt upptog dessutom den viktiga frågan om expropriationsrätt ur kulturhistorisk synpunkt. En genomgående

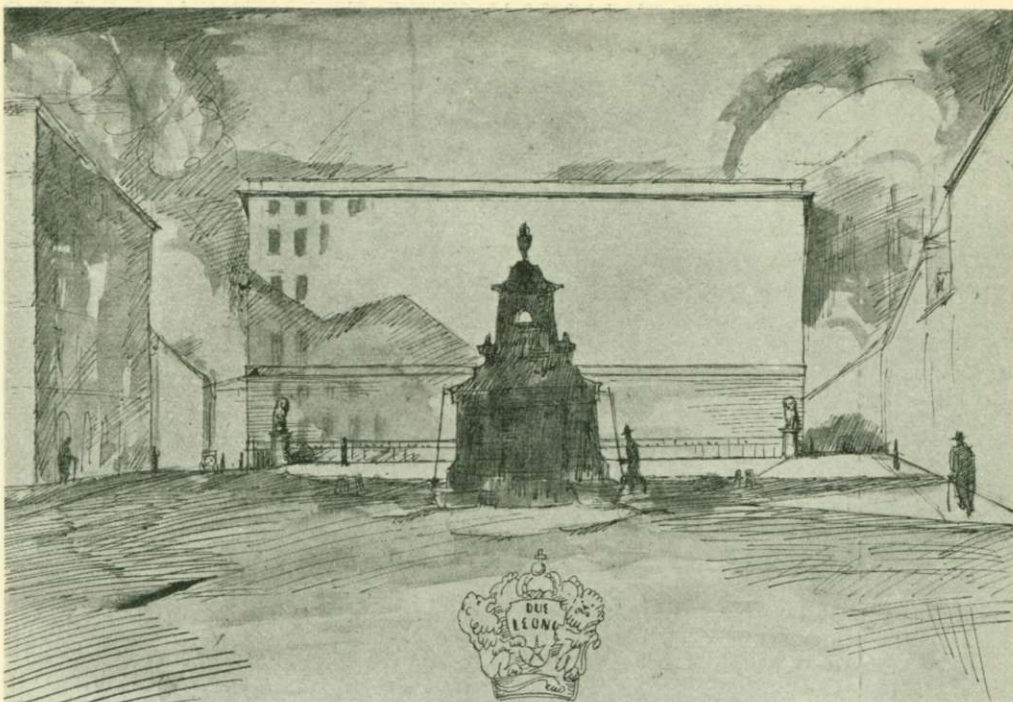
Drottninghuset. Fasad mot Johannes' kyrkogård.

synpunkt i programmet var tillvaratagandet och skyddandet av intressanta miljöer, av byggnadsgrupp, gata eller stadsbild av säreget värde.

Som ett led i detta program upptogs kravet på en kartografisk värdering och registrering av det kulturhistoriska beståndet i staden, ett arbete som, sedan pengar ställts till rådets förfogande, igångsattes med fil. lic. Sigurd Wallin som ledare. Kulturskyddskartorna äro nu utarbetade vad gäller stadens byggnader och arbetet med enskilda byggnaders registrering fortsattes efter samma grunder.

Noreen-Anjou: Uppmätning och restaureringsförslag till Drottninghuset.

Friberg-Wetterqvists Brunkebergstorgsförslag.
Perspektivbild.

Skyddsprogrammet kan här icke i sin helhet relateras, men det torde hava sitt intresse att meddela de föreslagna bestämmelser, som skola gälla staden tillhöriga registrerade byggnadsverk. Dessa bestämmelser böra fastställa:

att förslag till avyttring, rivning, flyttning, tillbyggnad eller förändring av registrerat byggnadsverk icke får föreläggas till stadsfullmäktiges avgörande utan att rådets yttrande i ärendet inhämtats,

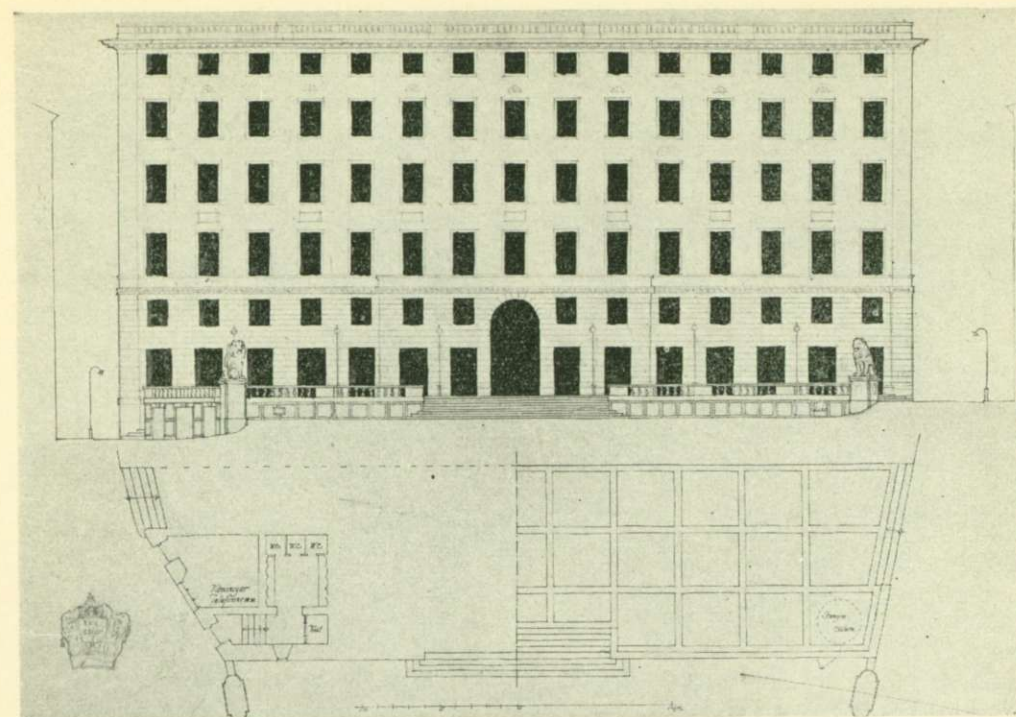
att, om stadsfullmäktiges beslut icke kräves för utförande av dylik åtgärd, densamma icke får utföras med mindre förslag därtill blivit av rådet granskat och gillat,

att registrerat byggnadsverk genom rådets försorg bör underkastas erforderlig inspektion

samt vidare för miljöskyddets skull,

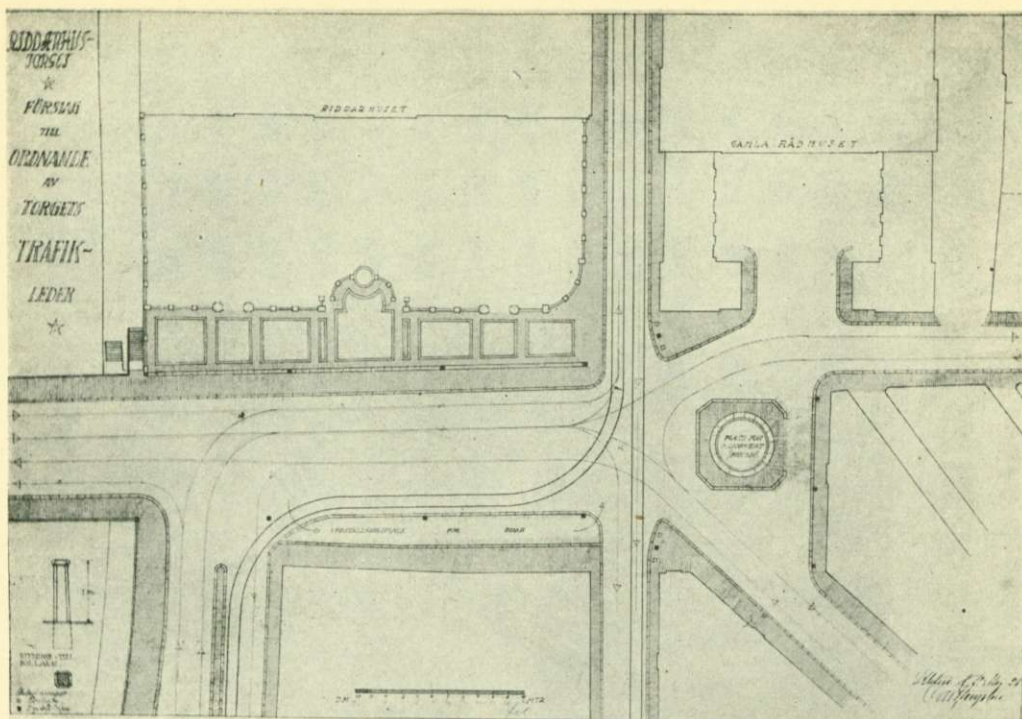
att, om staden äger tomt eller annan mark i omedelbar närhet av registrerat byggnadsverk, med avseende på denna tomt eller mark här ovan angivna bestämmelser i tillämpliga delar skola gälla.

Om såunda detta program för kulturhistoriskt stadsskydd bör bilda den allmänna grundvalen för arbetet har dock under årens lopp rådet naturligtvis måst ingripa i en stor mängd spörsmål av detta slag.

Friberg-Wetterqvists Brunkebergstorgsförslag. Fondhuset.

Den första stora grupp av byggnader, som rådet på olika sätt sökt väcka intresse för, utgöres av arkitektoniska monumentalverk av utomordentligt värde. Efter en av hr Elmeus väckt motion upptogs av stadens myndigheter frågan om skyddet av Ebba Brahes palats i kv. Skönborg å Södermalm, denna ytterst värdefulla anläggning från storhetstiden. Den genom rådet med hjälp av k. byggnadsstyrelsen förbragta utredningen visade, att, i motsats mot vad stadens byggnadskontor framhållit, byggnaden i själva verket ej påfordrade en dyrbar ombyggnad; "den av byggnadskontoret ifrågasatta miljonkostnaden för ombyggnad synes sålunda icke endast kunna utan även böra undvikas". Utredningen gav sålunda ett viktigt belägg på, att en rationell och riktig kulturminnesvård i själva verket ställde sig ekonomiskt mer gynnsamt än ett tilläpande av den gamla och ur kulturskyddssynpunkt fördärvliga ombyggnadsmetoden. Rådet yrkade dessutom på upprättande av hela den gamla gårdsinteriören med dess terrassanläggning samt framhöll vikten av, att vissa regler iakttagas vid granntomtens bebyggande för skydd av den historiska miljön. I fråga om byggnadens användning uppvisades dess lämplighet till museibyggnad och särskilt betonades möjligheten att här inrätta ett Stockholms stads museum, för vilket staden dock förr eller senare måste skaffa lokaler. Det syntes rådet som om

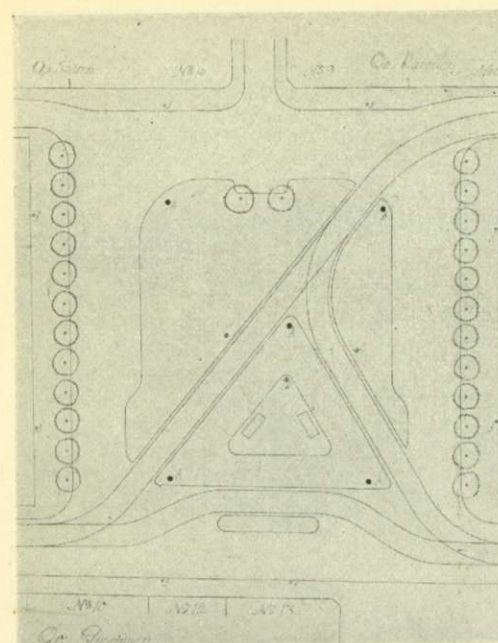

Carl Bergstens förslag till Riddarhustorgets ordnande.

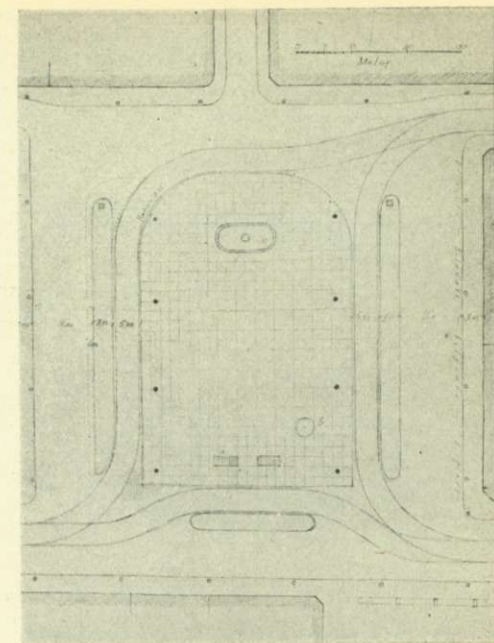
Stockholms stad sålunda genom förvärvande av Ebba Brahes palats skulle göra ett storstilat och betydelsefullt grepp till förmån för flera av sina ideella intressen, och på det kraftigaste tillstyrktes, att palatset på föreslaget sätt och till föreslaget ändamål förvärvades av staden.

För ännu ett par stormaktspalats av än högre konstnärlig valör har rådet trätt in. Det ena är bondeska palatset, gamla rådhuset, som befinner sig i ett skick, icke värdigt ett monumentalverk av dess betydelse och rang. I samarbete med fastighetskontoret har rådet här träffat förberedelser för en måttfull yttre restaurering, medan däremot palatsets inre återställande nödvändigtvis måste uppskjutas till detta kan kombineras med en annan användning än den nuvarande. Rådet har i denna fråga givit uppdrag åt arkitekten i k. byggnadsstyrelsen E. Fant.

I än större behov av vård och upprättelse är södra stadshuset, de båda Tessinernas mästerverk. Byggnaden, som under årens lopp förlorat allt mer av sin arkitektoniska hållning, skulle genom en ingripande restaurering och en värdigare användning åter kunna bli ett av stadens skönaste och mest värdefulla historiska arkitekturverk. Faran att låta byggnaden förfalla är desto större, som man härigenom skulle kunna anse sig finna ett försvar för att offra densamma vid en reglering av

Plan av nuvarande Norrmalmstorg.

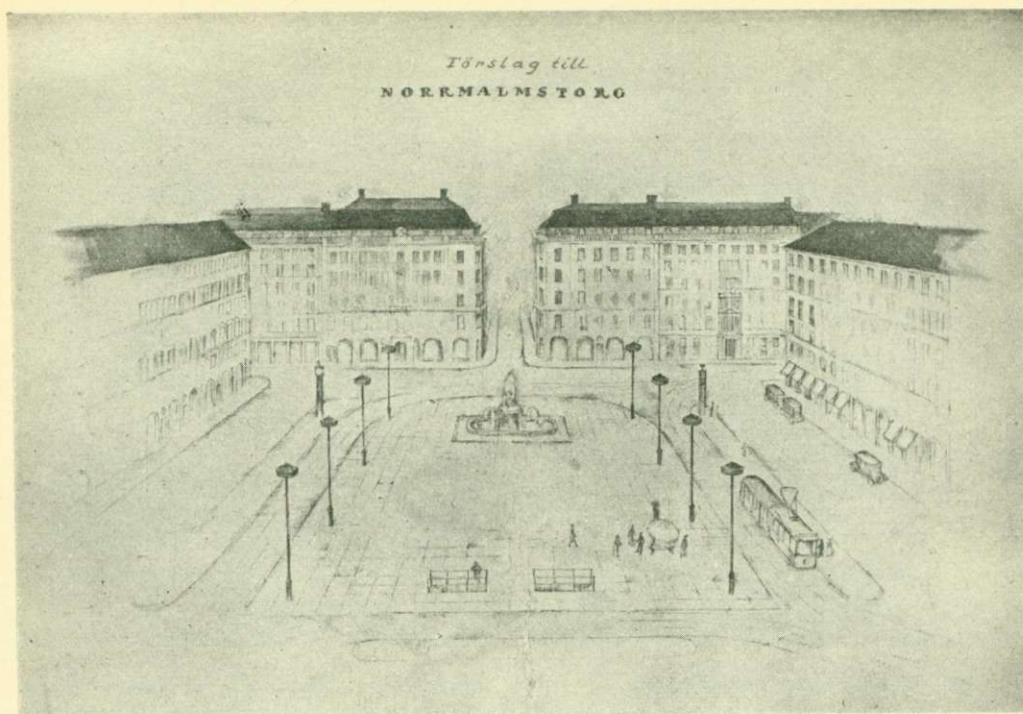

Ragnar Hjorts planförslag för Norrmalmstorg.

södra uppfartsvägen. Rådet utreder genom arkitekt E. Fant för närvarande de åtgärder, som kunna anses erforderliga för byggnadens räddande och upprättande.

Jämte dessa trenne enastående byggnadsverk har rådet arbetat för bevarande av en stor del kulturhistoriskt betydelsefulla miljöer. Den viktigaste av dessa torde vara Djurgårdsstaden. En förfrågan från en stadens myndighet rörande vissa kulturhistoriskt intressanta byggnader i denna trakt gav rådet tillfälle att utveckla sin syn på denna fråga; rådet framhöll därvid, "att Djurgårdsstadens värde ligger icke i de enskilda byggnaderna eller byggnadsdetaljerna utan i hela dess sällsynt orörda bild av ett småstadssamhälle från 1700-talets slut och 1800-talets början. Det är märkligt, att tätt intill en storstad denna så allt igenom äkta småstadssidyll fått leva kvar; räddas den över ännu något årtionde från ingrepp och rivningar, kommer den helt visst att tillfullo uppskattas som ett av Stockholms mest egenartade minnen." Med utgångspunkt från detta resonemang framhöll rådet de åtgärder av olika slag, som från stadens sida kunde vidtagas för skydd av detta, staten tillhöriga område.

En ringa del av denna Djurgårdsstad tillhör Stockholms stad och å detta parti ligger det unika bellmansminnet Gröna Lund. Då det syntes rådet, att allt borde göras från stadens sida för att värna och iordningställa detta byggnadsminne, har rådet gripit sig an med en särskild, av sin ledamot konstnären Gunnar Hallström ledd utredning angående Gröna Lunds vård och framtida behandling.

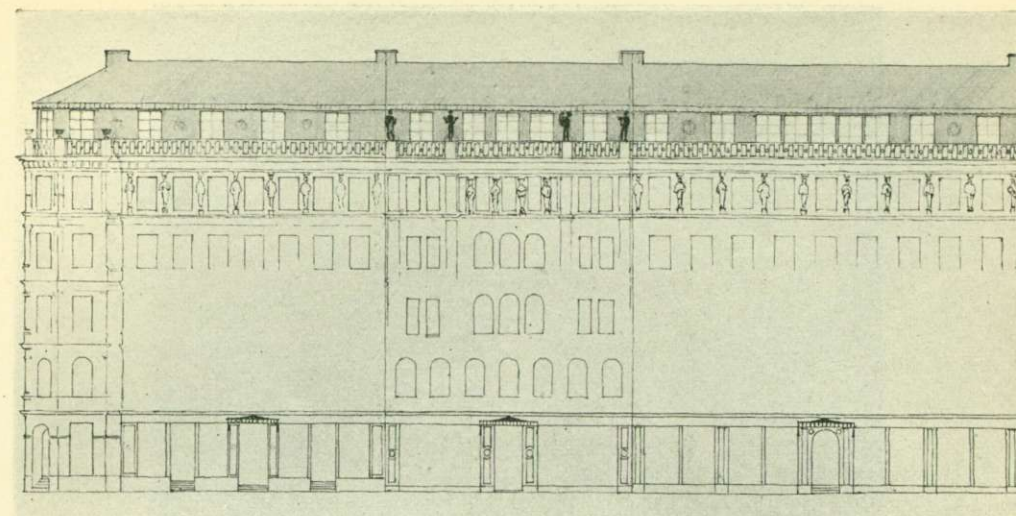

Ragnar Hjorts Norrmalmstorgsförslag.
Perspektivbild mot norr.

Av övriga hotade byggnader, som rådet sökt rädda, kan särskilt nämnas Drottninghuset vid Johannes' kyrkogård. Den utmärkt bevarade och vackra 1600-talsanläggningen, som alltjämt tjänar sitt ursprungliga ändamål som hem för gamla, var ämnad att raseras för en modern nybyggnad; rådet visade genom en av arkitekt Ä. Noreen och S. Anjou gjord utredning, att den gamla byggnaden på ett både praktiskt och vackert sätt lätt kunde förändras för att tillfredsställa stiftelsens krav på bättre bostäder samt att den även kunde med fördel tillbyggas vid ökat utrymmesbehov.

TORG OCH ÖPPNA PLATSER.

Som en av sina viktigaste uppgifter har rådet fattat höjandet av platskulturen i staden. De offentliga platserna i en stad hava i alla tider utgjort höjdpunkten av dess konstnärliga och arkitektoniska kraft och så även en gång i den svenska huvudstaden. Den nedgång och det förfall, i vilket de stockholmska torgen råkat under senare tider, har stått klart för alla, som överhuvudtaget ägnat denna sida av kulturlivet sin tanke; det har här för rådet gällt att med ständiga påpekanden och

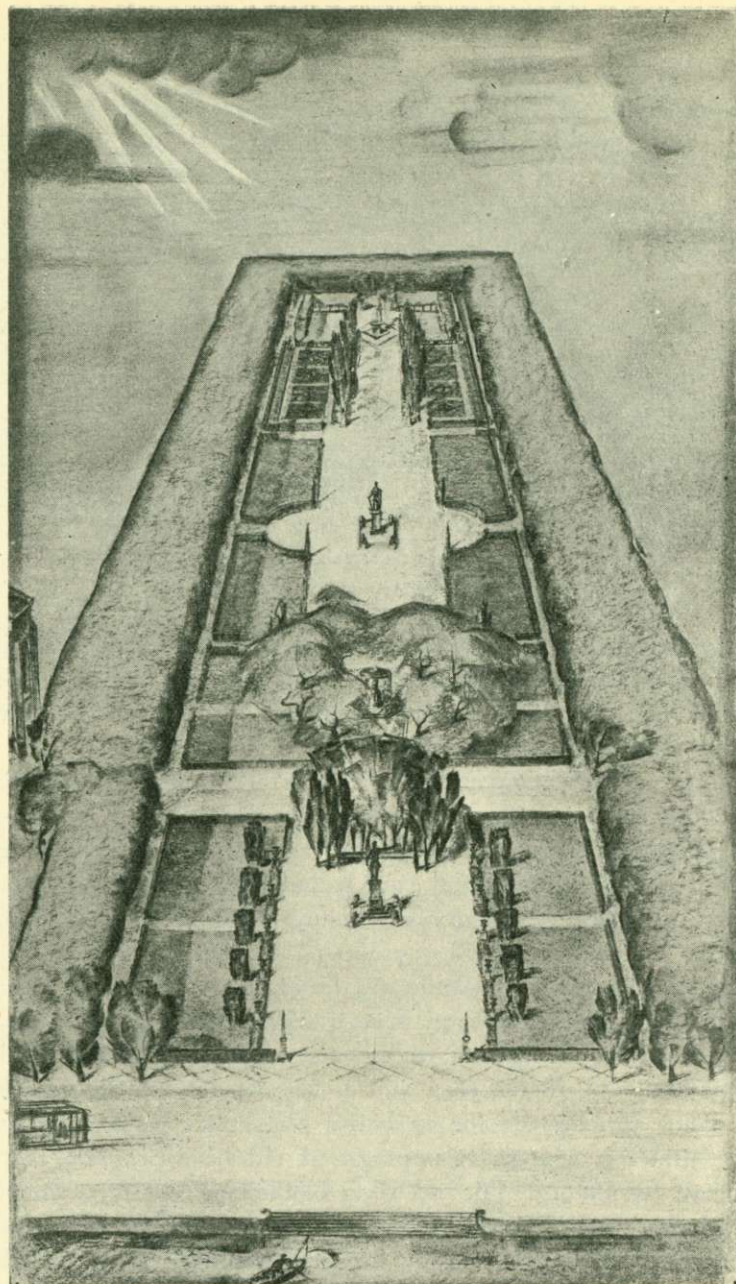

Ragnar Hjorts Norrmalmstorgsförslag,
Förslag till södra torgväggens arkitektoniska behandling.

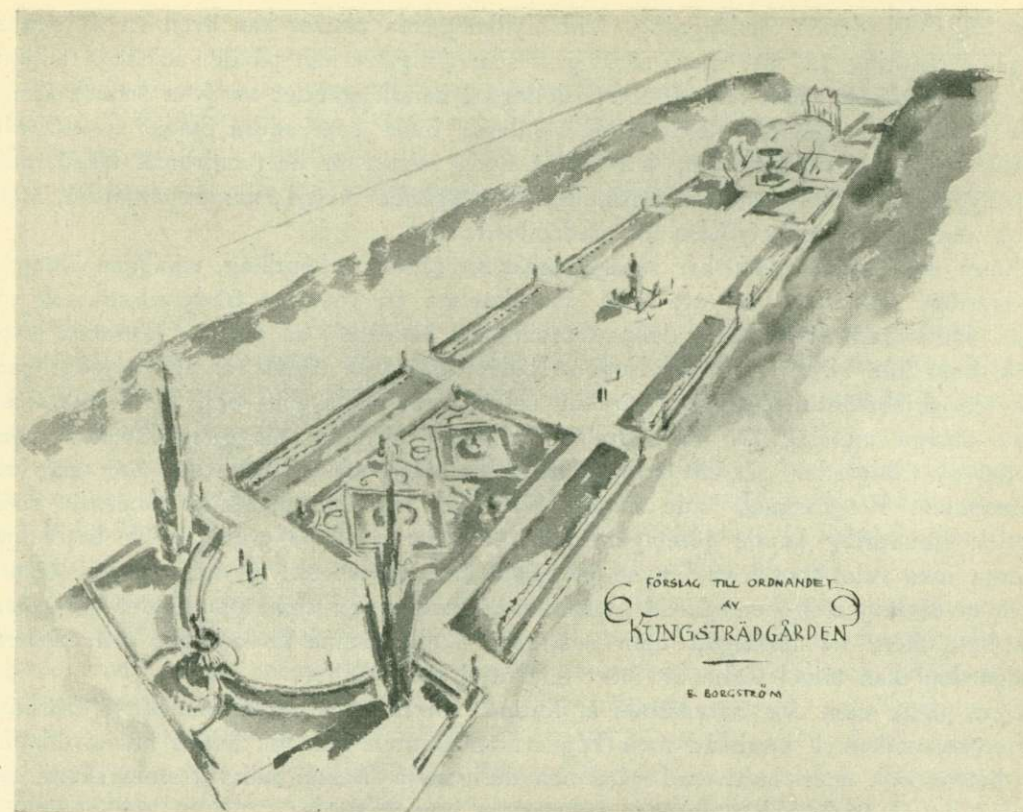
initiativ väcka vederbörandes uppmärksamhet på denna för staden så viktiga sak och att, även med risk att möta oförståelse och motstånd, till en början så småningom inarbeta hos myndigheter och allmänhet förvissningen om, att det här är fråga om en för staden allvarlig angelägenhet.

Rådet begynte med framläggande av ett av arkitekten Ragnar Hjort på rådets uppdrag utarbetat program för Norrmalmstorgs behandling. Avsikten med detta program var, att när av praktiska skäl något arbete skulle företagas å torgets plan eller väggar, detta studium av torget som helhet skulle läggas till grund för ifrågasvarande arbete; en dylik arkitektonisk orientering över ett centralt torgrum torde vara enda sättet att få konstnärligt grepp på detsamma. Norrmalmstorgsprojektet visade sålunda, hur byggnaderna skulle vid framtida ombyggnader behandlas för att samverka samt hur torgplanen med dess trafikvägar, refuger och praktiska attiralj borde ordnas för att en värdig och vacker plats i en framtid här skulle kunna uppstå. Den ringa förståelse, denna plan mötte, var ett det kraftigaste vittnesbörd om, hur behövlig denna propaganda för en bättre platskultur i själva verket var.

De övriga centraltorg, som rådet upptagit på sitt arbetsprogram, äro Brunkebergstorg och Gustav Adolfstorg. För att rikta blicken på det förstnämnda torgets utmärkta förutsättningar att bli en god stadsplats och för att driva fram hos vederbörande myndighet en bättre vård av torgplanen utlyste rådet en allmän arkitektävlan. Första priset erhöles arkitekterna F. Wetterqvist och N. Friberg och det av dem lämnade uppslaget till fondbyggnadens behandling blev även följt och därmed en första ansats gjord till platsens höjande. Däremot har på grund av ett mellan-

David Dahls Kungsträdgårdsförslag.

Birger Borgströms Kungsträdgårdsförslag.

kommande för torget synnerligen ödesdigert privat affärsprojekt — bilgarages inredande under torget — myndigheterna tyvärr ännu ej tagit itu med själva planens bättre vård.

I fråga om Gustav Adolfs torg har det varit svårare att finna en väg att nå en bättre och mera tilltalande karaktär på platsen. Rådet har här framför allt velat fästa uppmärksamhet vid belysningsförhållandena och ansett, att en prövning av dessa borde företagas för att göra vad som göras kunde till denna, sedan gammalt Stockholms främsta stadsplats' bästa.

De gamla historiska torgen, Stortorget och Riddarhustorget, hava även berörts av rådets verksamhet. Rörande Stortorget har rådet gjort en utredning av dess monumentfrågor och därvid framhållit vikten av, att detta torg skulle återfå sitt unika minne, Kopparmatte. Riddarhustorget, vars trafikleder av praktiska skäl behöver en omläggning, studerades på rådets uppdrag av arkitekt Carl Bergsten och det av denne utarbetade förslaget till refugeanordningar o. dyl. blev även i huvud-

sak följt vid denna omläggning. Vid dylika gamla platser kan även en till synes ringa förändring få rätt stor, såväl god som dålig, verkan på den känsliga miljön och det är därför rådet angeläget att deltaga i handläggandet av även smärre ärenden vid dylika platser. Rörande såväl dessa båda som andra platser av särskilt värde, exempelvis Järntorget, har rådet även verkat för de omgivande fasadernas uppsnyggning, vanprydande skyltmålningars borttagande o. dyl., mindre åtgärder, som dock icke sakna sin betydelse för stadsbildens ans.

Ännu en öppen plats har varit föremål för rådets behandling, nämligen Kungsträdgården. Initiativet till att söka åstadkomma en vackrare trädgårdsstil och en mera kultiverad skötsel av denna Stockholms klassiska, en gång så förnäma lustpark, kom från H. K. H. Prins Eugen. Rådet utlyste en tävlan för att belysa frågan och de prisbelönda förslagen, särskilt arkitekterna D. Dahls och B. Borgströms, gävo många uppslag till en stilfullare och mera förfinad anläggningskonst å vissa partier av trädgården, särskilt kring Karl XIII:s staty och å Karl XII:s torg samt vid Hamngatan. Programmet hade begärt förslagen i den form, att en successiv eller partiell förändring kunde företagas, men rådet har dock på grund av de betryckta tiderna icke velat framdriva kraven på några ändringsarbeten för närvarande. Resultaten av tävlingen äro emellertid numera utarbetade i den form, att, när det kan synas lämpligt, delar av förslagen utan svårighet skulle kunna förverkligas och därmed trädgården utan tvivel vinna ett stort tillskott i sin skönhet.

Den plats, som för närvarande är föremål för rådets uppmärksamhet, är Strömparterren, vilken i samband med Tegnérmonumentets resande borde kunna erhålla en bättre och mer kultiverad vård och därigenom få sina sällsynt stora skönhetsvärden uppskattade och utnyttjade av stadens innevånare.

MONUMENT OCH MONUMENTPLACERING.

Frågan om stadens prydnad med offentliga konstverk kommer tid efter annan in på rådets bord och rådet söker här fullgöra sin dubbla uppgift: att avstyra onödiga och konstnärligt tvivelaktiga konstverks resande och att befordra det rätta placandet av goda arbeten. Den negativa delen av detta arbete skall här lämnas åsido. I den positiva delen, offentliga skulpturverks uppställande, har rådet redan haft ett jämförelsevis stort arbetsfält. Rådet har sålunda efter olika myndigheters anmodan deltagit i prövningen av och verkat för industrimonumentets plats framför Tekniska högskolan vid Valhallavägen, Tegnérmonumentet Solsångarens placering i Strömparterren, Karl Staaffsbystens uppställande å Sveavägen, yrkat på Kopparmattes återuppställande på Stortorget efter en på rådets uppdrag av arkitekt Nils Blanck uppgjord plan, behandlat den väckta frågan om Brunkebergsbrunnens återflyttande till Stortorget och därvid ställt sig tillsvidare avstyrkande, behandlat möjligheterna av Sten Sturemonumentets uppställande i Stockholm samt slutligen helt

omhänderhaft frågan om Engelbrektsmonumentet. Det sistnämnda monumentet, som skall taga form av en med Engelbrekt krönt kolonn vid Stadshusträdgårdens sydöstra hörn mot Mälaren, är under förberedande utarbetande av Carl Milles och Ragnar Östberg. I de flesta av dessa monumentfrågor har rådet tillämpat tillvägagångssättet att genom modell i naturlig storlek pröva sig fram till den rätta platsen samt givetvis sökt bedöma och rätta uppställningen efter den omgivande arkitektoniska miljön.

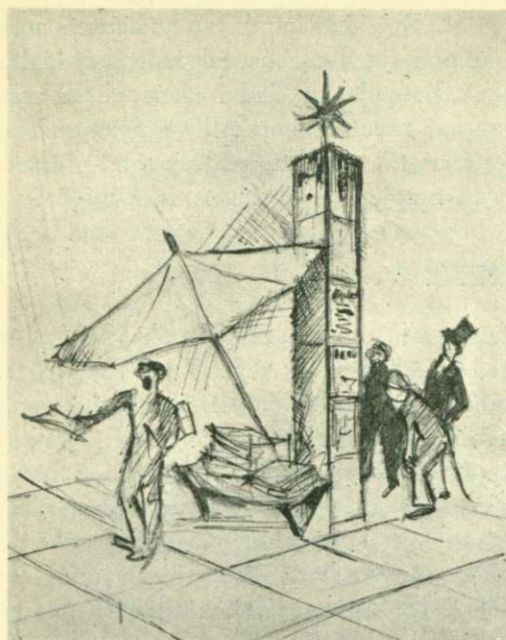
GATUMÖBLER.

Under denna rubrik torde kunna sammanfattas alla de av praktiska skäl behövliga anordningar och föremål, som uppställas å en stads gator och offentliga platser. För den icke initierade förefaller det måhända som om en konstnärlig behandling av dylika ting knappast vore behöfvlig, men i själva verket är en god formkultur här av stor betydelse. Under tider med utpräglad stilkänsla hava även de ringaste gatumöbler utbildats med fin takt och stor omsorg av verkliga konstnärer och det är ett berättigat krav, att våra arkitekter mer än hittills skola få hava sin hand med i utformandet av alla dessa olika, för gatubilden så viktiga föremål.

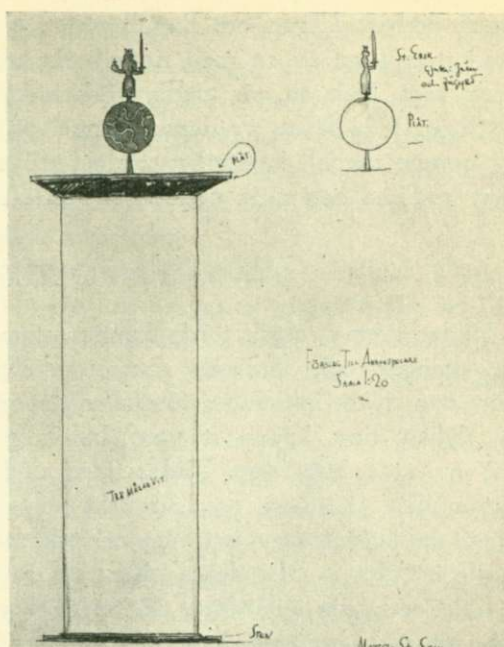
I de omtalade åtgärderna för offentliga platser har rådet sålunda upptagit som en sak av vikt berörda gatumöblers form och stil. Hjorts Norrmalmstorgsförslag visade bland annat prov på utbildningen av belysningsattiralj och affischpelare, i Brunkebergstorgstävlan framkommo uppslag rörande refuger, gatuläggning, lyktstolpar, i Bergstens förslag till Riddarhustorget rön till och med en sådan obetydlig tingest som gatupollare uppmärksamhet; den som sett hur störande grovt dylika pollare utförts på Jacobs torg fattar syftet med denna studie.

För att nå vidare resultat har rådet emellertid upptagit vissa frågor om gatumöbler till speciell behandling och sökt framdriva en förbättring av de olika typer, som här förekomma.

Sålunda har rådet upptagit frågan om stadens kiosker och affischpelare på sitt arbetsprogram. Till en början skedde detta genom att rådet i vissa enstaka fall yttrade sig över förekommande frågor inom detta område. Snart visade sig dock behovet av att få en allmänare konstnärlig orientering över hithörande föremål och i samverkan med gatunämnden utlyste rådet en konstnärstävlan om kiosker och affischpelare. De olika arter av dylika småbyggnader, som ifrågakomma i en stad, blevo upptagna i tävlingsprogrammet och det omfattande tävlingsmaterialet bedömdes av såväl praktisk som estetisk sakkunskap (den senare representerad av professor L. I. Wahlman och stadsarkitekt S. Westholm). Tack vare tävlingen har nu vid nyanskaffning av hithörande föremål vederbörande att hålla sig till goda standardtyper, vilka visst icke slaviskt behöva följas, men som dock känna ledning för att nå stil och karaktär.

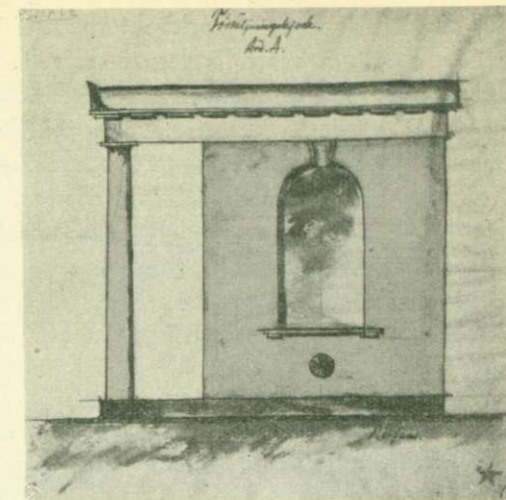
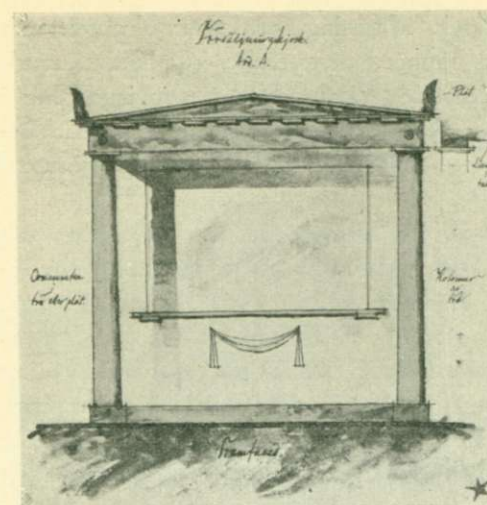
Hjorts Norrmalmstorgsförslag. Affischpelare.

Prisbelönat förslag till affischpelare.

En liknande tävlan är för närvarande utlyst angående belysningsarmatur i staden. Vid den elektrifiering av Stockholms gator, parker och torg, som för närvarande pågår, har det syntts lämpligt att söka utbilda ur praktisk och estetisk synpunkt bästa möjliga attiralj och den tävlan, som utlysts med stöd av elektricitetsverket, upptager de olika slag av torg- och gatustolpar, parkstolpar och väggarmar, som äro behöfliga, liksom även den kombination av spårvägsstolpe och elektrisk armatur, som mångenstädes har visat sig vara en god lösning. Det är att hoppas, att tävlan skall visa sig bli lik effektiv som en liknande varit i Göteborg och att sålunda Stockholm så småningom skall kunna visa en enkel och ren formkultur även på detta område. Prisnämnden vid denna tävlan utgöres av arkitekt Carl Bergsten, professor Olle Hjortzberg och stadsarkitekt Sigurd Westholm.

Om de båda ovan nämnda kategorierna av gatumöbler visserligen kräva estetisk ans men knappast giva tillfälle till konstnärliga lösningar av högre rang, kräva däremot andra praktiska ting i gatubyggnaden att bli behandlade som ren arkitektonisk konst. Kanske främst av dessa står gatutrappan, en anläggning, som artistiskt löst kan bli en av stadsbildens bästa smycken. Det är en känd sak, hur försummad denna anläggningskonst långa tider varit i Stockholm, och rådet har i en framställning till gatunämnden framhållit sitt intresse för att medverka till en förändrad ordning härvidlag. I ett fall har genom rådets förmedling även en tillämnad sten-

Prisbelönat förslag till kiosk.

trappa av den gamla typen undvikits och i stället en billig, enkel, men relativt god trappanläggning av trä kommit till stånd vid Tegnérslunden. Det är rådets förhoppning, att, när dylika trappanläggningar av större och dyrbarare slag hädanefter företagas, de skola betraktas och handläggas som en intressant och givande konstnärlig uppgift.

Till gatukultur hör även anständig affischering och goda skyltar å byggnader. Med framhållande av att rådet på intet vis ville verka hämmande på affärslivets lojala krav härvidlag, har rådet såväl genom framställningar till enskilda husägare som skrivelse till vederbörande myndighet arbetat för, att en del arkitektoniskt och kulturhistoriskt intressanta byggnader och miljöer skulle befrias från direkt störande affischering och skyltmåleri, framställningar som i ett flertal fall hörsammats till uppenbar vinst för stadsbildens.

STADSPLANEKONST.

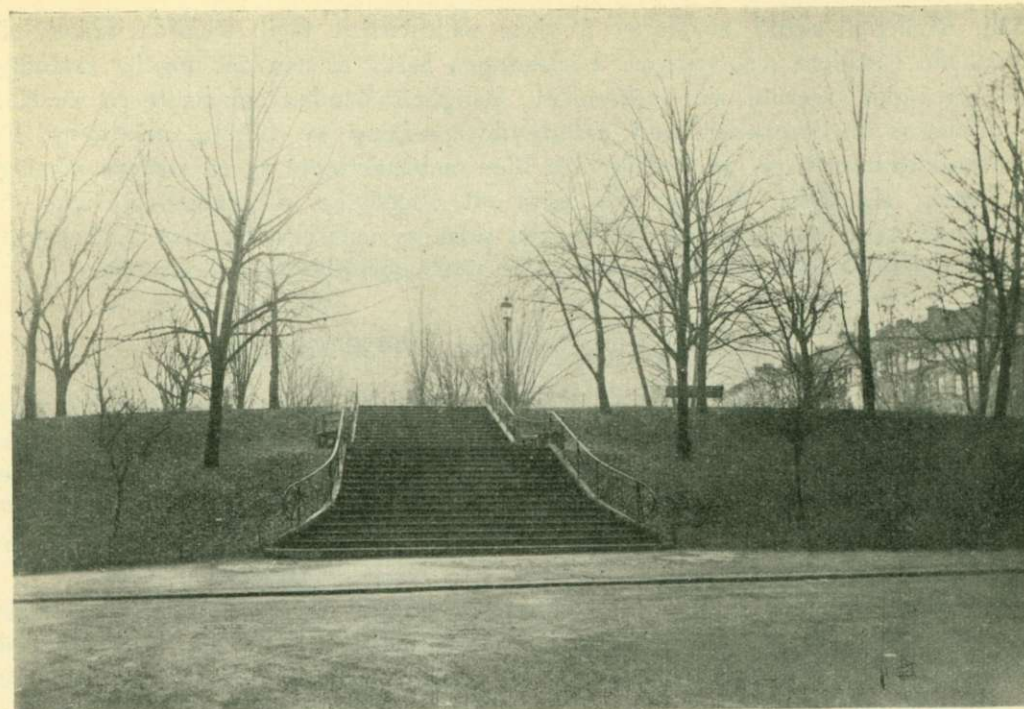
Då huvudstaden i sin stadsplanenämnd äger ett med konstnärlig sakkunskap väl försett organ för dessa frågor, har rådet i allmänhet ej anledning att självant ingripa och blir oftast icke heller anmodad att yttra sig över nya stadsplaneförslag. I vissa fall, där stadsplanefrågorna beröra ett särskilt viktigt natur- eller kulturintresse, har rådet emellertid haft tillfälle att göra sin mening hörd.

Den väl viktigaste frågan av detta slag, som under rådets tid förekommit i Stockholm, bangårdsfrågan, har icke blivit remitterad till rådets bord och följaktligen har rådet icke haft möjlighet att i vederbörlig ordning här föra de estetiska och kulturella intressenas talan. Däremot har rådet, närmast i anledning av ett till rådets

granskning inlämnat, av arkitekterna Höög och Morssing, professor Kreuger och ingenjör Toll utarbetat förslag, i skrivelse till bangårdsdelegerade framhållit huvudpunkterna av sin uppfattning i den komplicerade frågan. Rådet uppvisade här i korthet de värden, som till varje pris borde skyddas, — Riddarholmens, Riddarfjärdens, Stadshusanläggningens, Klaravikens — och framhöll kraven på förnyad prövning av den kringgående infartslinjen.

I ett par stora nya stadsbyggnadsföretag av för Stockholms terräng, natur och stadskaraktär vittgående betydelse, nämligen de båda höjderna Fåfångans och observatoriekullens bebyggande, har rådet på ett mer verksamt sätt kunnat ingripa. Rörande Fåfången framhöll rådet på ett tidigt stadium vikten av att icke, såsom var planerat, de stora magasinsbyggnaderna uppfördes till sådan höjd, att all känning med den bakomliggande höjden ginge förlorad. "En jämförelsevis ringa praktisk uppoffring ger alltså här ett mycket betydelsefullt vederlag i räddandet av söderhöjdens naturliga skönhet. Nedbringas magasinsbyggnaderna exempelvis till halva sin tilltänkta höjd, skall detta stockholmsparti visserligen bli i hög grad förändrat men icke därför obetingat vanställt." Därjämte framställde rådet i överensstämmelse med stadsplanekommissionens förslag önskvärldheten av, att arkitekttävlan utlyses för hela områdets behandling.

Den alltjämt aktuella frågan om observatoriehöjdens bebyggande blev remitterad till rådet och sålunda föremål för dess ingående prövning. Det här av stadsplanenämnden godkända, av arkitekt E. G. Asplund utförda förslaget vann icke rådets gillande. Det skulle föra för långt att ingående skildra de olika principer, som här ställdes mot varandra. Rådets principiella syn på denna fråga torde emellertid tydligast framgå av följande passus i dess skrivelse: "Observatoriehöjden är den sista återstoden av Brunkebergsåsen, som ännu står någotsånär oangripen och den representerar för vår stad oersättliga värden som historisk och kulturhistorisk miljö, som naturminnesmärke, som mäktigt inslag i stadsbilden, värden, för vilka staden måste ikläda sig, om så påfordras, stora ekonomiska offer. Rådet vill visserligen hålla före, att denna höjd och dess nedanför liggande omgivning kan bära en till densamma avpassad bebyggelse, och att exempelvis ett krönande byggnadsmonument på platån kan komma att höja dess verkan i stadsbilden; men det som alltid måste vara oriktigt är att, såsom här skett, vid dess fot placera en rad stort tilltagna monumentalbyggnader, ägnade att nedpressa och förkrossa höjden eller att eljest draga med sig en sådan våldsamt bebyggelse av densamma, att dess karaktär tillspillo gives under ofantliga stenmassor. Det stadsplanefel, som förut ofta förekommit i staden och lika ofta beklagats, att förbygga höjderna med stora skymmande byggnadskomplex, är här återupprepat på ett eklatant sätt och detta framför Stockholms ur vissa synpunkter mäktigaste höjdparti. Såväl den föreslagna bebyggelsen vid Sveavägen som den till högskoleannex föreslagna bebyggelsen vid Norrtullsgatan exemplifierar ett system av inringning, som icke mer kan och bör godtagas för stockholmshöjderna."

Trätrappa till Tegnérunden.

Den kraftiga, kanske väl kraftiga kritik, som här lämnades, föranledde emellertid en omprövning av förslaget, där de av rådet framhävda synpunkterna på det allra mest vittgående sätt blivit beaktade.

Jämte dessa stadsplanefrågor, som gälla nyanläggningar, har rådet även behandlat frågan om stadsplane-korrektion å ett gammalt bebyggt område, nämligen regleringsfrågan i staden mellan broarna. Rådet lämnade här en redogörelse för den historiska egenarten i den nuvarande stadsplanen och visade de slutsatser i fråga om moderna ingrepp, man därav kan draga. Rådet ansåg således, att praktiskt nyttiga mindre regleringar i gamla staden av kulturhistoriska skäl icke borde helt förhindras och angav som särskilt lämpliga möjligheter rensningen av några stora kvarters gårds-partier samt upptagande av några smärre platser i likhet med 1700-talets s. k. vändplatser. Den tävlan, som med beaktande av dessa synpunkter utlystes, är för närvarande avslutad och resultatet under bedömning.

NATURSKYDD.

Som av det föregående framgått, har rådet i ett flertal fall haft tillfälle att ingripa i naturskyddsfrågor i stadens inre områden. Däremot har rådet icke, utom i en

detalj, nämligen skydd av floran å vissa naturpartier, tagit särskilda initiativ för naturskydd i stadens omgivningar. Förklaringen härtill är den, att ungefär samtidigt med att rådet begynte sin verksamhet, fastighetsnämnden igångsatte en särskild, av professor R. Sernander ledd naturskyddsutredning av största omfattning. Då naturskyddsintresset på så lyckligt sätt blev omhändertaget av en stadens myndighet, ansåg sig rådet, för att icke göra ett obehövt parallellarbete, icke för närvarande böra taga upp den principiella sidan av naturskyddet utan blott ingripa i de aktuella fall, som kunde anses påkalla rådets särskilda uppmärksamhet.

ALLMÄNKULTURELLA UPPGIFTER.

De uppgifter av dylikt slag, som rådet hittills bearbetat, äro ytterst fåtaliga. Rådet igångsatte sålunda bl. a. genom cirkulärskrivelse till stadens olika myndigheter en första utredning angående ett Stockholms stadsmuseum, ett intresse som på det närmaste sammanhör med rådets strävanden, men som för närvarande kraftigt motverkas av de svåra tiderna. Utredningen har dock givit anvisning på en grundstomme för ett dylikt museum och ävenväl i någon mån klargjort karaktären därav.

Den länge debatterade frågan om Stockholms stads vapen och sigill blev remitterad till rådet och den utredning, som rådet, biträdd bl. a. av frih. H. Fleetwood, härvid framlade, blev lagd till grund för stadsfullmäktiges beslut. Den av rådet föreslagna tävlan för sigilltyp har emellertid ännu ej igångsatts.

Som ett led i rådets allmänskulturella verksamhet kan räknas dess deltagande i internationella stadsbyggnadsutställningen i Göteborg 1923.

* *

*

Måhända kan detta kortfattade referat hava givit en uppfattning om såväl omfattningen av rådets verksamhet som behövligheten av denna. Rådets huvuduppgift, så som undertecknad förstått densamma, är i korthet att stödja stadens praktiska myndigheter såväl i vården av det bestående som i utformningen av det nya genom att ställa dem i förbindelse med historisk, kulturhistorisk och konstnärlig sakkunskap, där sådan synes dem eller rådet behöfelig. Den förståelse och det intresse, som från såväl åtskilliga stadens myndigheter som från konstnärligt och kulturhistoriskt intresserade kommit rådets arbete till del, torde vara en borgen för, att detta arbete skall komma att nå ökat förtroende och därmed även komma att bliva alltmer fruktbart för huvudstadens vård och utveckling av sina kulturella och konstnärliga värden.

RAGNAR JOSEPHSON.

L I T T E R A T U R

UTLÄNDSKA HEMBYGDSVÅRDS- TIDSKRIFTER.

II TYSKLAND.

När i det följande ett försök skall göras att lämna en överblick över de viktigaste periodiska publikationerna i Tyskland, som stå i hembygdsvårdens tjänst, så måste från början betonas, att den nedan valda ordningsföljden icke på något sätt innebär en gradering av de olika publikationerna. Till omfång och innehåll äro dessa tidskrifter givetvis mycket växlande i de olika delarna av landet. Orsaken härtill ligger nu en gång däri, att Tyskland, till följd av att dess historiska utveckling aldrig under längre tid varit så att säga centraliserad, kommit att bestå av ett antal skarpt skilda kulturområden, i vilka allt efter utvecklingens gång och befolkningens egenart det ena eller andra karaktärsdraget trätt i förgrunden. Vidare bestämmes innehållet i hög grad av de speciella intressen, som behärska hembygdsvårdens representanter i de olika trakterna, vilket medför, att betydelsefulla områden mer eller mindre försummas.

Ett exempel härpå är *Braunschweig*, vilket såsom centrum för en tusenårig kultur äger en mängd intressanta och märkliga byggnader från olika tider, men som i hembygdsvårdspublikationerna icke på långt när ägnas samma intresse som exempelvis landets dialekt.

Annorlunda äro förhållandena i trakterna av Rhen. Den rhenländska föreningen för fornminnes- och hembygdsvård (*Rheinischer Verein für Denkmalpflege und Heimatschutz*) har i sin sedan ett och ett halvt årtionde utkommande rikt illustrerade och även eljest omsorgsfullt utstyrda tidskrift behandlat alla grenar av hembygdens kultur i en rad av uppsatser, författade av framstående fackmän. I dessa uppsatser behandlas värden av de

gamla befästningsverk, kasteller och torn, som anlades för ett par årtusenden sedan av romarna vid deras erövring av Germanien, andra handla om de borgruiner, som vittna om fransmännens ödeläggelser under Ludvig XIV, eller om de lysande biskopssäten, vars praktfulla och konstnärliga utförande var en följd av den rika utvecklingen såväl på det kyrkliga som det politiska området, eller om kyrkorna med deras dyrbara inventarier, om borgarhus och bondgårdar med deras inredning samt yttre och inre utsmyckning. I dessa trakter vid Tysklands största flod, där i alla tider ett rikt handels- och näringsliv utvecklat sig, och där man under åren närmast före kriget av strategiska orsaker planerade nya storartade järnvägsanläggningar vid de natursköna och minnesrika stränderna, har man sedan länge ägnat den största omsorg åt vården av såväl landskapets som de bebyggda orternas egenart. Vi finna därför också i denna förenings tidskrift artiklar, vilka behandla sådana saker som elektriska ledningar, vilka hotade att ödelägga Rhenstränderna, eller åtgärder till skydd för vegetationen m. m.

I Bayern har folket alldeles särskilt kraftigt hävdad sin egenart. Det är därför lätt förståeligt, att de publikationer, som utgivas av den bayerska föreningen för hembygdsvård (*Bayerischer Landesverein für Heimatschutz*) i samarbete med den bayerska föreningen för allmogekulturens utforskande (*Bayerischer Verein für Volkskunst und Volkskunde*) under titeln *BAYERISCHE HEFTE FÜR VOLKSKUNDE* alldeles särskilt ägnats åt folkminnena. Där finna vi redogörelser för folkdanser, för seder och bruk, sagor och sägner, ortnamn, de gamla växtnamnen och deras innebörd samt verkliga händelser, såsom dyrtider m. m., vilka särskilt djupt inpräglad sig i folkets minne och i många fall även avsatt spår i den folkliga konsten, vidare behandlas folkvisor av andligt och världsligt inne-

håll, allmogens byggnadskultur samt de märkliga bondemålningar, som smycka kyrkor och andra byggnader såväl ut- som invändigt samt slutligen husgeråd och liknande saker. Den andra av den bayerska hembygdsvårdsföreningen utgivna publikationen, BAYERISCHER HEIMATSCHUTZ, som är av något mindre omfång än den förut nämnda tidskriften, behandlar liksom den rhenländska de mest olika områden av hembygdsvärden, men inflikar i större utstäckning än denna här och där i sin brokiga bukett mera lättlästa och folkliga ämnen. Båda publikationerna äro rikt illustrerade, och vid tillfälle åtföljas sångerna och visorna av noter.

I ett annat sydtyskt land, Baden, utgavs av hembygdsvårdsföreningen därstädes (*Badische Heimat*) före kriget tvenne parallellt löpande publikationer: BADISCHE HEIMAT och MEIN HEIMATLAND, liksom den bayerska tidskriften med ett mycket omväxlande innehåll, omfattande artiklar från alla områden av hembygdsvärden. "Mein Heimatland" ägnade sig särskilt åt folklivet, såväl värden av minnen från gångna tider som yttringar av vår egen tid. Så innehöll tidskriften t. ex. under kriget de bästa soldatvisorna, vilka i många fall ju blott levde på soldaternas läppar, men som voro ett värderikt och äkta uttryck för folklynnet. Vid sidan av dessa tidskrifter utgavos tid efter annan fristående publikationer under namn av VOM BODENSEE ZUM MAIN, vilka innehöllo längre redogörelser. De hittills utkomna häftena behandla bland annat Schwarzwalds målare, en vandring längs den romerska riksgränsen i Odenwald, slotten i Bruchsal och Mannheim, "våra ugglor" m. m.

I Württemberg utger föreningen för hembygdsvård i Württemberg och Hohenzollern (*Bund für Heimatschutz in Württemberg und Hohenzollern*) icke en häftesvis utkommande tidskrift utan en årsbok med titeln SCHWÄBISCHES HEIMATBUCH. Denna behandlar alla de aktuella hembygdsvårdsfrågorna, såväl större som mindre, liksom de olika yttringarna av den gamla kulturen i dessa trakter: romerska fornlämningar, minnen av den första germanska bosättningen, medeltida konst, särskilt den intressanta kyrkliga bildhuggarkonsten från gotisk och senare tid. Men även resultaten av vår egen tids arbete äro föremål för behandling i denna hembygdsbok från ett land, där teknik, byggnadskonst

samt konstslöjd av olika slag nått en så rik blomstring. Inom naturskyddsområdet har fågelskyddet fått en framskjuten plats, emedan dettas centrum just är Württemberg, tack vare den bekanta fru Lina Hähnle.

Bland de tyska hembygdsvårdspublicationerna får icke glömmas den tidskrift, som utgives av den sachsiska hembygdsvårdsföreningen (*Landesverrin Sächsischer Heimatschutz*), vilken tillhör de äldsta och innehållsrikaste av dem alla och som dessutom är en av de få, som alltiämt utkommer trots de svåra förhållandena. Såsom det anstår denna mångsidiga och rikt understödda organisation innehåller dess tidskrift alla de olika frågor, som falla under hembygdsvårdens område. Även en betydande plats ägnas åt naturskyddet, vilket är representerat av en särskild avdelning inom föreningen, samt åt hemslöjden, vars produkter t. ex. i form av leksaker och spetsar från Erzgebirge även skattas högt utanför Tysklands gränser.

I de västra industriområdena, som just nu föra en så tung kamp för sin samhörighet med Tyskland, har hembygdsvärden tyvärr först förhållandevis sent avsatt några synliga resultat. Emellertid har rörelsen fått ett par betydelsefulla organ i SIEGERLAND, som utgives av föreningen för hembygds-kunskap och hembygdsvård i Siegerland med omnejd (*Verein für Heimatkunde und Heimatschutz im Siegerlande samt Nachbargebieten*) samt i HEIMATBLÄTTER DER ROTEN ERDE, som utgives av föreningen i Westfalen (*Westfälischer Heimatbund*).

Utom de här nämnda, vilka jämte ett stort antal mindre publikationer utgivas direkt av hembygdsvårdsorganisationerna, finnes också en mängd periodiska skrifter, vars redaktion ligger i händerna på privata personer eller förläggare, men som till hela sitt innehåll kunna betraktas som hembygds-skrifter i ordets bästa mening. Delvis användas de också såsom organ för hembygdsvårdsföreningarna. Dit hör t. ex. tidskriften NIEDERSACHSEN, vilken innehåller en rik samling skildringar från landet mellan Weser och Elbe, bland annat intressanta kapitel ur bygdens släktkrönikor. Den omhuldar även den plattyska diktningen. Med tanke på konsten och konstslöjden bör också SCHLESWIG-HOLSTEINISCHE KUNSTKALENDER nämnas, vilken utgives av direktören för Thaulowmuseet i Kiel, d:r Sauermann. Dessutom finnes i Tyskland

ett stort antal årligen utkommande hembygds-kalendrar och "Heimatblätter", vilka såsom vecko- eller månadsbilagor åtfölja de dagliga tidningarna i landsorten, (t. ex. POMERISCHE HEIMAT), och vilka även efter bästa förmåga söka gagna hembygds-kunskapen och hembygdsvärden.

Tyvärr har den fruktansvärda nöd, som nu råder i Tyskland, tvingat många av dessa tidskrifter att upphöra eller åtminstone starkt inskränka sitt omfång och detta just under en tid, då de mer än någonsin skulle ha en uppgift att fylla såsom befrämjare av en på fläddfrihet och enkelhet grundad utveckling av landets kultur.

Även den centralbyrå, som upprättats i Berlin av det stora hela riket omfattande tyska hembygdsvårdsförbundet (*Deutscher Bund Heimatschutz*), har måst böja sig för de nuvarande svårigheterna. Alltsedan förbundets instiftande 1904 har den utgivit en illustrerad tidskrift, i vilken icke blott, såsom i de förut nämnda tidskrifterna, specialfrågor på olika områden av hembygdsvärden behandlats, utan man har framför allt sökt att befrämja de stora för hela landet gemensamma uppgifterna. Så har man t. ex. följt utvecklingen av hembygdsvårds-lagstiftningen i riket och de av denna förorsakade lokala förordningarna eller specialförfattningarna. Då på grund av händelsernas utveckling nya betydande plikter ålades hembygdsvärden, såsom vid återuppbyggandet av det under kriget förstörda Ostpreussen, innehöll tidskriften, vars namn var HEIMATSCHUTZ, värdefulla råd-givande artiklar, som voro av så mycket större betydelse som då ännu ingen lokalförening existerade i Ostpreussen, vilken därstädes kunde representera förbundets intressen. När kriget rasade som häftigast vid landets västra gräns ägnades ett rikt illustrerat häfte åt Elsass. Över huvudtaget koncentrerade man innehållet i de olika häftena allt mer och mer omkring ett visst begränsat område av hem-

bygdsvärden. Så har t. ex. ett häfte helt och hållet ägnats åt folkdräkterna, ett annat åt naturskyddet o. s. v.

Redan 1917 måste emellertid denna gediget utstyrda tidskrift nedläggas på grund av de ekonomiska svårigheterna och i dess ställe trädde den långt blygsammare HEIMATSCHUTZ-CHRONIK, vilken inom en trängre ram sökte tjäna samma ändamål, som den större tidskriften. Denna hade vid sidan av de större uppsatserna även lämnat regelbundna översikter över de olika hembygdsvårdsföreningarnas verksamhet och dessa översikter fortsattes i kroniken. Övergången till denna anspråkslösare form för förbundets tidskrift underlättades i hög grad därigenom, att det blev möjligt att i bokform behandla viktigare ämnen, såsom grunderna för byggnadsskicket, egnahemsfrågor, minnesmärken över de fallna soldaterna, kyrkogårdskonst, ingenjörbyggnadskonst m. m.

Emot slutet av år 1922 visade det sig emellertid, att förbundet icke heller var i stånd att bära utgifterna för denna anspråkslösa publikation och den har nu uppgått i det organ "Die Denkmalpflege", som sedan många år utgivits av de statliga myndigheterna för fornminnesvärden. Denna tidskrifts titel är därför numera DENKMALPFLEGE UND HEIMATSCHUTZ. Den utkommer årligen med fyra illustrerade och omsorgsfullt utstyrda häften. Medarberarstaben utgöres av fackmän inom den egentliga kulturminnesvärden, naturskyddet och hembygdsvärden. De hittills utkomna häftena ha vid sidan av mindre meddelanden och rescensioner bland annat behandlat följande ämnen: ingenjörbyggnadskonst, värden av gamla kyrkklockor, det ekonomiska nödläget och byggnadsrestaureringarna samt även hembygdsvärden i Sverige, vilken artikel har till författare sekreteraren i det tyska hembygdsvårdsförbundet d:r W. Lindner.

TH. BEHME.

STOCKHOLM.

NATURSKYDDSinVENTERINGEN. Den av professorerna Schotte och Sernander för fastighetsnämndens räkning igångsatta inventeringen av de naturområden i huvudstaden och dess omgivningar, vilka förtjäna att skyddas och bevaras, har nu slutförts till sin första del. Detaljarbetet är avslutat och materialet införskaffat, men man har ännu ej hunnit med att sammanställa detsamma. Professor Sernander har till en stockholms-tidning meddelat, att man beräknar ha hela arbetet klart i början av nästa år. Resultatet av inventeringen skall då föreligga i form av en utförlig tryckt redogörelse eller handbok, vilken även avses att försälgas till allmänheten. Dessutom ämnar man göra upp en karta i mycket stor skala över alla de naturområden, som anses böra skyddas. Denna karta skall deponeras i stadens byggnadskontor, där den kommer att begagnas som vägledning vid avgörandet av nybyggnadsfrågor. Om exempelvis en tomt skall upplåtas för ett nybygge, får man med ledning av nämnda karta i görligaste mån tillrättalägga tomtupplåtelsen så, att den ej kommer i kollision med något av de naturområden, som anses förtjäna att orörda bevaras åt framtiden.

DALARNA.

BÄVERNS INPLANTERANDE. Dalarnas hembygdsförbund har tagit initiativ till en återinplantering av bävern i Dalarna. Som bekant är bävern sedan länge utrotad i Sverige, men talrika ortsnamn, icke minst i Dalarna — man behöver bara tänka på de många Bjurtjärnar och Bjursjöar, som finnas i snart sagt varje socken därstädes. "Bjur" är nämligen den gammalsvenska benämningen på bäver. Socknen Bjursås bär alltså sitt namn av

detta djur. På Linnés tid var bävern ännu talrik i Dalarna, men redan innan 1700-talets utgång tycks den helt hava utrotats inom provinsen. Man har emellertid redan på ett par ställen lyckats återinplantera bävern i Sverige. Så har Skansen i Stockholm sedan flera år ägt ett par bävrar och till Bjurälven i norra Jämtland infördes sommaren 1922 ett bäverpar från Norge, som sedan dess levat i full frihet och av allt att döma funnit sig väl på sin nya boningsplats. Ett bäverpar, som tillfälligtvis omhändertagits av Skansen, kommer att utsläppas någonstades i Västerbotten och man har nu slutligen också, som nämnts, beslutat utplantera densamma på lämplig plats inom Dalarna.

GRYTNÄS. Efter framställning av Dalarnas hembygdsförbund har länsstyrelsen efter vetenskapsakademiens tillstyrkan fridlyst den ärevördiga Gustav Vasalinden vid Månsbo gamla gård. Linden, som står helt nära Avesta Storfors, mäter i brösthöjd 5,76 meter i omkrets och måste följaktligen vara av en ganska aktningsvärd ålder. Hur mycket Gustav Vasa haft med det gamla trädet att göra är nog lika ovisst som mycket annat, vilket berättas om kung Gösta och Dalarna, men traditionen förmäler emellertid, att han en gång vid ett besök på platsen skulle haft sin häst bunden vid trädet medelst en silvermärsla.

NORRBOTTEN.

NORRBOTTENS LÄNS HEMBYGDSFÖRENING har på förslag av lappfogden d:r C. A. S. Österberg tagit initiativet till att anordna en lappby på Gültzauudden, vilken avser att omfatta en samling byggnader jämte husgeråd, förnödenheter och redskap, som kunna lämna en så fullständig bild som möjligt av våra fjäll-, skogs- och fiskar-

lappars levnadsförhållanden. I förslaget, som åtföljdes av en kostnadsberäkning, lämnades även anvisning på sättet för utövandet av tillsyn över tillämnade anläggningar. Denna tillsyn borde antingen anförtrös åt någon äldre lapp, som kunde anställas för månaderna juni—september eller också kunde tillsyn omhänderhavas av samma person, åt vilken uppsikten över hela föreningsområdet är anförtrödd. För detta ändamål har man tänkt sig som fördelaktigast att anställa en museitekniskt utbildad person, särskilt med tanke på att föreningsens samlingar ännu ej varit föremål för vetenskaplig katalogisering.

NÄRKE.

KUMLA HEMBYGDSFÖRENING bildades vid ett sammanträde under november månad. Den nya föreningen har för sina samlingar fått upplåtit rum i förra officersmässen på Sannahed. Från personer i Hallsberg hade framställts önskemål att få ansluta sig till föreningen, då intresset för hembygdsvården även i denna socken är mycket livligt. För att utarbeta stadgar m. m. tillsattes en interimstyrelse på 5 personer med kyrkovården Axel Olsson, Vissberga, som ordförande.

SMÅLAND.

STENBROHULT. Hembygdsföreningen "Linné", vilken arbetar för hembygdsvården inom Stenbrohults och Älmhults socknar, ämnar även utsträcka sin verksamhet till Virestads socken och kommer att på begäran från en del personer därstädes organisera hembygdsvården inom socknen. Bland annat gäller det närmast att rädda en gammal ryggåsstuga från Enerydatrakten från nedrivning.

UPPLAND.

UPPLANDS FORNMINNESFÖRENINGStyrelse har utsänt ett uppdrag, vari framläggas ett förslag till fornminnesvårdarinstitutionens återupptagande. Enligt föreningens mening bör fornminnesvårdarens verksamhet i första rummet inrikta sig på att förekomma skadegörelse på hans hembygds kultur-

minnesmärken av olika slag, och han bör även verka för, att fynd, som komma i dagen, liksom även märkligare allmogeföremål, som eljest skulle förstöras, hembjudas till välvårdade offentliga samlingar. Men även en annan uppgift, som länge legat föreningen om hjärtat, kunde möjligen en del fornminnesvårdare, som därför äga håg och fallenhet, medverka att lösa: åstadkommandet av fullständigare kartor och beskrivningar över Upplands talrika fornminnen. I större socknar torde det vara lämpligt, såsom skett i trakten av Stockholm, att tillsätta flera fornminnesvårdare, av vilka var och en åtager sig en viss del av socknen. Så småningom kunde på detta sätt en hel nämnd för socknens fornminnesvård bildas, vilken efter hand kunde utsträcka sin verksamhet att omfatta ej blott minnesmärken från den avlägsnare forntiden utan även de senare århundradens minnen av olika slag.

VÄRMLAND.

EKSHÄRAD. En hembygdsförening har bildats i Ekshärad, närmast med uppgift att inrätta ett hembygdsmuseum i Nygård.

FRYKSÄNDE. På initiativ av kyrkoherden teol. d:r Th. Ekelund avhölls under oktober månad ett möte i Torsby, varvid en hembygdsförening för Fryksände stiftades. Enligt stadgarna har föreningen till syfte att verka för hembygds-känslans höjande i första hand genom tillvaratagande av bygdens kultur- och naturminnen. Vid sammanträdet diskuterade man även planen på en hembygds-gård, som tänktes förlagd till Kollsberg och fick styrelsen i uppdrag att närmare utreda frågan.

Till föreningens ordförande valdes d:r Ekelund och till sekreterare Hjalmar Björlin, Utterbyn.

VÄSTERBOTTEN.

VÄSTERBOTTENS LÄNS HEMBYGDSFÖRENING har haft sitt årsmöte i samband med de jordbruksdagar, som avhöllits i Umeå under november månad. Vid detta tillfälle togs Sävargårdens högtidssal för första gången i bruk. Landshövding Ringstrand

höll högtidstalet. Under årets lopp har den upplösta fornminnesföreningens samlingar överlämnats till hembygdsföreningen och skola de uppställas i källarvåningen på Sävargården, så snart denna blir fullt färdig, varigenom allt blir samlat på Gammlia. Omsider kommer en museibyggnad av sten att uppföras, varigenom samlingarna få en mera värdig och riskfri förvaringsplats. På disponent S. Grapengiessers förslag ha förberedande arbeten vidtagits för hopbringandet av ett länsherbarium. Föreningens ordförande är landshövding N. G. Ringstrand, vice ordförande redaktör G. Rosén samt sekreterare jägmästare Vilhelm Ålund.

VÄSTERGÖTLAND.

SKÖVDE. Vid sammanträde med intresserade personer på rådhuset i Skövde den 26 november konstituerades en hembygdsförening för Skövde-

orten. Till ordförande i interimskommittén utsågs rektor Estreen.

VÄSTMANLAND.

KILA. Vid ett sammanträde under oktober månad konstituerades en hembygdsförening för Kila socken, varvid en interimstyrelse på 9 personer tillsattes med kyrkoherde Einar Brundin som ordförande. Styrelsen fick i uppdrag att framlägga förslag till stadgar m. m.

ÖSTERGÖTLAND.

MOTALA MUSEIFÖRENINGStyrelse har vid sammanträde under hösten dryftat frågan om förvärvandet av ett område å Bondebacka kronodomän, som skulle apteras till stadspark med friluftsmuseum, inrymmande utom fogel- och fiskdammar byggnader för jaktredskap m. m. och måhända även stadens nuvarande museum.

Tureberg vid Edsviken.

Ett välordnat, friskt och sunt samhälle med bekväma tåg-, omnibus- och båtkommunikationer med huvudstaden.

Skogs-, park- och åkertomter i prisläge från 1 kr. till 3 kr. per kvm.

Nu genast bör ni utse tomt åt Eder och börja uppföra ett eget hem, som kan stå färdigt redan i sommar.

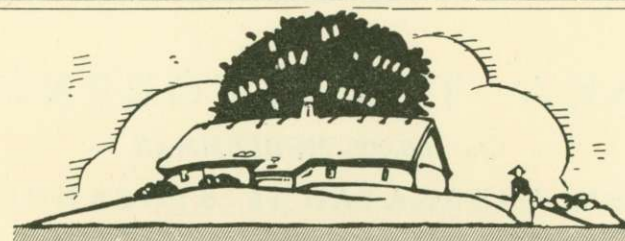
Byggnadskreditiv lämnas och förmånliga amorteringslån förmedlas.

Rikt illustrerad broschyr med upplysningar om egnahemsverksamheten i allmänhet erhålles gratis.

AKTIEBOLAGET UPPLANDSHEM

Kungsgatan 15, STOCKHOLM.

Tel. 7954 o. Norr 9544.

HEMBYGDSVÄNNER

Ett gott medel att sprida kännedom om hembygden är VYKORT med avbildningar av fornminnen, naturminnesmärken och vackra utsikter. För Hembygdsföreningar särskilt att beakta, då utgivandet av sådana vykortsserier även lämnar ett gott

ekonomiskt utbyte. Alla upplysningar, prov och pris lämnas beredvilligt på begäran.

AB MALMÖ LJUSTRYCKSANSALT
HIPPODROMPASSAGEN MALMÖ TEL. 4421, 8280

MARDELL